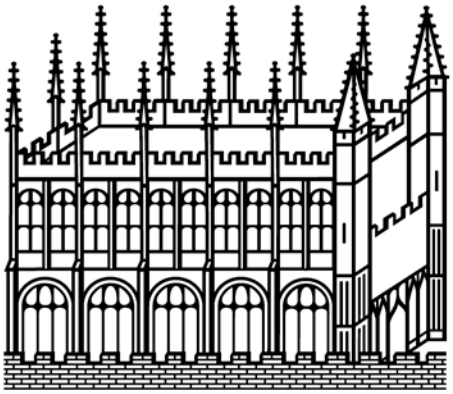

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

INDIAN INSTITUTE
OXFORD

سلیم خان کہ وہ ہے نور چشم واصل خان — حکیم حاذق و دانا ہے وہ لطیف کلام
تمام دہر مین اوسکے مطب کا چرچا ہے — کسیکو یاد بھی لقمان کا نہین ہے نام
اوسے فضال علم و ہنر کی افزائش — ہوئی ہی مبدع عالم سے اس قدر انعام
کہ بحث علم مین اطفال ابجدی اوسکے — ہزار بار فلاطون کو دے چکے الزام
عجب نسخہ نادر لکھا ہی اک اوسنے — کہ جسمین حکمت و طب ہی کے مسئلے ہین تمام
نہین کتاب ہے اک منبع نکات بدیع — نہین کتاب ہی اک معدن جواہر کام
کمال فکر مین دیکھا خرد نے بے آرام — کل اوس کتاب کی ساں تمام مین جو مجھے
کہا یہ جلد کہہ تو اسمین سو چتا کیا ہے — لکھا ہے نسخہ تحفہ بھی ہے ساں تمام

تمت سنہ ۱۲۷۹ھ

خاتمۃ الطبع

الحمد للہ والمنت کہ نسخہ تکشیف الحکمۃ تالیف نسخ وقت افلاطون زمان ارسطو فطنت جالینوس دوران حکیم محمد سلیم خان کہ فی الحقیقت در تداوی امراض و علاج امراض و ازالت علل و شفا استقام حکم کبریت احمر دارد و حکیم صاحب موصوف نسخ مجربہ خاندان عالی خویش دران افزودہ داد جودت ذہن و کسلامتی طبع و اصابت رای و تجویز ادویہ و تشخیص امراض دادہ بفوق رتبت دعلاے منزلت بر عالمیان

والمنودہ بار اول بماہ جون سنہ ۱۸۶۲ عیسوی در مطبع فیض منبع نور حدیقہ کمال گلدستہ ریاض کرم و فضال عالی قدر ستودہ خصال مشتری طلعت زہرہ تمثال منشی نوکل کشور دام اقبالہ واقع شہر کانپور بشفای طبع فزایل مرض انتظار مشتاقان گشت

فقط

چون برای صحت اقسام اسقام انام
کرد تالیف کتاب طب طبیبی با وفا

از پے سالش صدای راحت افزا ای جری
دافع جملہ مرضہا آمد از دار الشفا

قطعہ تاریخ از نتائج افکار سلیم الطبع بلند خیال فاضل باکمال مولوی سلیم الدین صاحب متخلص بہ سلیم ملازم سرکشتہ فوجداری راج سوائی جی پور

چون پیر خرد حکیم محمد سلیم خان
تالیف کرد تازہ کتابے درین زمان

در فن طب کہ خود گل خودروی خاک اوست
مانند آن گیاہ کہ روید بہر کران

حاوی ست این کتاب بہر جزو و کل طب
ہم علمی ست و ہم عملے مندرج دران

تکلیف داد بندۂ دیرینہ ساختہ را
از بہر آنکہ سال تمامش کنم بیان

من دیدمش بہ نسخۂ افکار کاملش
زین راہ سر بجیب فکر و بردہ تا گہان

گفتم بدیہہ مصرع تاریخ ختم او
افکار با کمال محمد سلیم خان

سنہ ۱۲۷۹ھ

قطعہ تاریخ آغاز کتاب از نتیجۂ فکر رسائے عالم متورع وقاف فقہ و اصول ماہر علم معقول مولوی یار محمد خان صاحب ساکن رام پور متخلص بآئے

چون محمد سلیم خان سلیم
شیخ وقت و رئیس کل حکما

نام جوے حکیم واصل خان
افضل عصر و اکمل الکملا

کرد تالیف نسخۂ در طب
ہوش افزاے جملۂ عقلا

پے تاریخ آن چو یک لحظہ
فکر خوش کرد خادم طلبا

ملہم غیب گفت کاے آئے
سن انشا حذاقت حکما

سنہ ۱۲۷۹ھ

قطعہ تاریخ اختتام کتاب از نتائج افکار سرآمد فارسی دانان ایران سلطان الشعراء ہندوستان اعنی نجم الدولہ دبیر الملک اسد اللہ خان بہادر نظام جنگ المشہور مرزا نوشہ دہلوی متخلص بہ اسد و غالب

وبدانکہ بعضے گفتہ اند کہ مستحیل بصفرا مثل آب کدو می شود مار الگلوی برای حمیات مرکبہ
وفرمنہ کثیر النفع صفت بگیرند گلوی سبز نیم دام تا یک دام وآنرا از کار دریزہ ریزہ کردہ در
ظرف گلی انداختہ آب خالص بر روی او ریزند و شب زیر آسمان گذارند صبح اندکے افشردہ آنرا لال
آن گرفتہ باشربت مناسب بکار برند و پوشیدہ نماند کہ مزاج گلوی مرکب القوی ست واللہ اعلم بالصواب

تتمہ

قطعۂ تاریخ از مؤلف بہ تخرجۂ لفظ بہا کہ ہشت عدد دارد ❊

چو از عنایت والطاف خالق اکبر
برائے سال رقم قول شے بہا آورد

باختتام رسید این کتاب خوش افشا
فلاح کار کجا و من خراب کجا

۱۲۷۹ھ

قطعۂ تاریخ آغاز کتاب از نتائج افکار عمدۂ رؤسای روزگار سلالۂ
عقلای دہر نا پائدار دبیر عطارد تدبیر جناب دیوان امرناتھ صاحب
متخلص باکبر خلف الصدق دیوان دینا ناتھ صاحب سرگباشی
مدار المہام ودیوان کل مہاراج رنجیت سنگھ بہادر سرگباشی والی لاہور

کتابی بہتر از قانون نجی پور کرد چون تصنیف
سلیم عالم طب باشفا گردید تمثالش

چو سال ابتدا پرسیدم از شیخ الرئیس امشب
ارسطو حاوی از طب نسخہ کرد ایجاد شد سالش

۱۲۷۹ھ

ایضاً قطعۂ تاریخ اختتام کتاب از نتائج افکار دیوان صاحب موصوف رئیس لاہور

سلیم خان چو مرتب کتاب طب فرمود
برائے فرحت دل نسخہ شفا آمد

سوال سال چو عطار کرد از من زار
دوائے درد مریض از مطب ندا آمد

۱۲۷۹ھ

قطعۂ تاریخ اختتام از نتائج افکار میر قادر علی مدرس دوم مدرسۂ جے پور متخلص بہ چراغ

و شربت دینار و مغز در نضج قوی گردد و طریق اخذ مار الهند با برگ کاسنی سبز
بگیرند و بجامه پاک نمایند کہ از گرد و غبار صاف گردد و چیزی کہ شستن آنہا را نیست کہ کاسنی
مرکبست از جوہر لطیف قلیل الحرارت و او بشستن زائل میشود پس باید کہ بعد پاک کردن
از جامہ در صلایہ بکوبند و آب آن بفشارند و در ظرف مسی قلعی دار انداختہ بر آتش خفیف
گذارند و کف بردارند و چون آب مذکور مانند شیر بریدہ شود فرود آرند و در کریاس دو تہہ
انداختہ بپالایند و با شربت مناسبہ بکار برند و ہر گاہ حرارت قوی بود آب اد کاسنی افشردہ
در پیالہ چینی انداختہ شب نگاہ دارند کہ اجزاء رقیقہ از اجزاء غلیظہ تمیز گردد پس رقیق آنرا صاف
کردہ بنوشند و از ہفت تولہ شروع کنند و تا بیک رطل یک یک تولہ افزایند و اگر
طبیب مناسب داند زیادہ ازین مقدار بفزاید بعدہ یک یک تولہ بکاہد مار الہند با آب
کہ عبارت از چکیدہ کاسنی ست در حمیات مرکبہ کہ بلغمیت دران زیادہ باشد از آب
برگ کاسنی سبز نفع زیادہ مے بخشد و طریقش آنست کہ چہار تولہ تخم کاسنی گرفتہ
بکوبند و با عرقیات مناسبہ تا یک پاس تر نمایند بعدہ در صافے کہ چہار طرف آن
بچہار چوب بستہ باشند انداختہ ہفت مرتبہ مثل ریسمان بچکانند بعد ازان صاف کردہ
با شربت و قرص مناسب بدہند و بدانند کہ از ابتدا تا انتہا مقدار تخم کاسنی ہمین قدر است
لیکن گاہے در بعض امزجہ کمی و زیادتی نمودہ مے آید چنانچہ در اطفال از دو سہ تولہ ابتدا میکنند
و دادن چکیدۂ تخم کاسنی تا بست و یک روز لغایت چہل روز بر رائے طبیب است

مار عنب الثعلب جہت حمیات مرکبہ و اورام نافع و طریقش ہمانست کہ در ہندبا
سبز گذشت لیکن احتیاط دانند کہ عنب الثعلب سیاہ نبود کہ آن مورث جنون است

مار شاہترہ مروّق جہت تپہائے دموی با شربت عناب وغیرہ و جہت حمیات
سوداوی و جرب با سفوف لاجورد وغیرہ و جہت تفتیح سدد و تصفیۂ خون با نجبین و شربت
نیلوفر بہ بہند و ہر گاہ تلئین منظور باشد با نجبین و خشت فلوس خیار شنبر با و ممزوج
کنند **مار ریباس مروق** جہت اطفاء حرارت و تقویت جگر اثر تمام دارد و اگر با تخم بفشارند
اسہال صفرا کند و پوشیدہ نماند کہ انار شیرین مستحیل بصفرا نمی شود **مار البطیخ الہندی**
جہت حمی دق تپہائے گرم و حرارت جگر نافع و باید کہ در ابتدا شروع بمقدار قلیل
کنند و ہر روز بیفزایند و اگر حاجت افتد شربت قرص مناسب با و استعمال کنند

عسل را تغیر دہند و ہر گاہ تغیر دہند ہلیلہ را چند جوش خفیف باید داد بعد نشف کردہ عسل
بقدر مذکور اندازند و بگذارند پس از چہل روز بکار برند و اگر بجای عسل قند کنند قلیل الحرارت
باشد و اہل ہند ہلیلہ را بعد نرم شدن در آب آہک می خیسانند برای دفع عفوصت و بعدہ
طبخ مید ہند و ترتیب مرہم آملہ ہمین نمط است مرہم زرد بیروزہ یا وُدام زرد چوب نیلم
روغن ندام موم چہار دام بدستور تیار کنند مرہم آہک برائے سوختگی از آتش
صفت آہک آب نادیدہ بگیرند دہ ہفت مرتبہ بشویند و خشک کنند و چہار او قیہ ازان
با دو او قیہ موم سفید و سہ او قیہ روغن گل علی الرسم مرہم سازند مرہم سیاہ ہر نوع
دمّل را پختہ گرداند و چرک دور کردہ بہ سازد صفت روغن کنجد دو نیمدام سفید یکدام
اول سفیدہ را خوب باریک صلایہ کردہ در روغن انداختہ در ظرف آہنی بالائے آتش
گذارند و آتش را نرم نرم برافروزند و بچوب درخت نیب بجنبانند و قتیکہ بقوام آید از روئے
آتش فرود آرند و بکار برند و علامت قوام آنست کہ چون یک قطرہ از و بچوب گرفتہ در
آب اندازند بستہ گردد یا قوتے مقوے اعضای رئیسہ و باہ و مزیل توحش و طال و
داغ مالیخولیای مرائے صفت یاقوت رمانی پنج مثقال لسبد احمر مروارید نا سفتہ کہربا
ہر یک ہفت مثقال لاجورد مغسول سہ و نیم مثقال ورق نقرہ ورق طلا ہر یک دو نیم مثقال
صندل سفید بگلاب سودہ دہ مثقال عود غرقی نیم مثقال عنبر شہب مشک ہر یک دو نیم مثقال گاؤزبان
گیلانی مصطگی خرفہ تخم فرنجمشک ہر یک ہفت مثقال ریوند چینی چہار مثقال تخم
بادرنجبویہ خرفہ طباشیر نارمشک قاقلہ سنبل لطیب سافرج ہر یک سہ و نیم مثقال تخم خیار
کاہو مغز تخم کدو شیرین ہر یک ہفت مثقال تخم کاسنی دہ مثقال شربت بہی یک آثار
آب انار نیم آثار عرق بید مشک گلاب ہر یک یک شیشہ نبات یک آثار شہد سفید پنج آثار
بدستور معجون سازند یاقوتے معتدل یاقوت دو مثقال لعل بدخشی مروارید نا سفتہ
عنبر شہب صندلین مصطگی یوست بیرون پستہ دارچینی کنکنیز خرفہ از ہر یک یک تولہ
مشک شش ماشہ تخم خیارین چہار تولہ ورق طلا ورق نقرہ بسباسہ خرفہ ہر یک دو تولہ
کافور نیم ماشہ گلاب چہار شیشہ نبات دوازدہ درم عسل خالص بقدر دام بدستور معروف
تیار سازند فائدہ در ترکیب مارالہند باد غیرہ کہ باستعمال آنہا اکثر حاجتے افتد
مارالہند باد بفتح سنہ نمایند و بہ تنہائی دموی و صفراوی نافع و ہر گاہ بشربت بزور

کمون است که در سرکه تند یکشبانه روز نگاهدارند باز خشک نموده بروغن بادام چرب کرده
بکار برند معجون فلاسفه اشتها آرد و بلغم را دفع کند و نسیان و سلس البول و درد پشت
و درد گرده و اوجاع مفاصل را نافع و منی بیفزاید و باه برانگیزاند و دندان را سخت نماید و
رنگ را نیکو گرداند و پیران را موافق صفت زنجبیل فلفل دار فلفل دار پیپلی
آملہ مقشر پوست بلیلہ شیطرج ہندے زراوند مدحرج خصیتہ الثعلب مغز چلغوزہ
بیخ بابونہ بال چھڑ از ہر یک دو درم تخم بابونہ یکدرم مویز منقے سے درم عسل مصفی دو من
یا سہ وزن ادویہ بطریق متعارف معجون سازند معجون سہ پیار یا گل سیار یا وآثار خرما نیم پاؤ
مجیٹ نیم پاؤ درده آثار شیر گاؤ بجوشانند ہرگاہ مہر اشود و مثل کہوہ گردد ہمہ
را خوب سائیدہ نگاہدارند و گویند برشتہ پاؤ آثار آرد مونگ نیم پاؤ نشاستہ برشتہ
پاؤ آثار مغز بادام برشتہ نیم آثار علیحدہ نگاہدارند و قند سفید سہ آثار روغن زرد یک آثار را
قوام نمایند و نشاستہ و آرد مونگ را دران بریان کنند و مغز بادام و گویند بیامیزند و
بعد ازان این ادویہ گوکھرو نیم آثار ثعلب مصری دار چینی قرنفل الائچی خرد و بجبیل از ہر یک
چہار دام جوز بوا سیاستہ ہر یک یک تولہ چنانچہ گویند یاد آثار گل بستہ گل سیار یک یکدام
نارجیل پاؤ آثار چھال کچنال چھال کیکر چھال سنکھا ہولے چھال مولسری از ہر یک
شش ماشہ کوفتہ بختہ ہمراہ کہوہ مذکور بیامیزند زعفران سہ تولہ مشک شش ماشہ سائیدہ
تیار سازند خوراک دو دام صبح و دو دام شام مربی ہلیلہ مقوی معدہ و دماغ و جگر
و طبع نرم کند و بواسیر را نافع و گفتہ اند کہ اگر این مربی را تمام سال بخورند از جمو ضات پرہیزند
مو ہا سفید نشوند و انچہ از ہلیلہ سبز و تر ساختہ باشند لفعش اکثر از ہلیلہ خشک سازند
اغلب بود و طریق ساختن اینست کہ صد عدد ہلیلہ بزرگ بگیرند تر بود یا خشک مورد ظرف
سبز نہند و آب آنقدر اندازند کہ آنرا بپوشد و خاکستر یاک پنجاہ درم بران پاشند و دہ روز
بگذارند و ہر سہ روز آب و خاکستر تغیر دہند پس ہلیلہ ہا بردن آرند و نرم بشویند تا پوست
جدا نشود بعدہ در یک نہند و آنقدر آب کہ بپوشد اندازند و یک کف جوشقہ نیز ضم نمایند
و دیگر بندند تا کہ جوشقہ میشوند پس بردن آرند و دیگر بار بشویند و بیار چہ نشف کنند بنوعیکہ
پوست بحال ماند و جدا نگردد پس ہر ہلیلہ را با مکنہ مختلفہ بگونچہ بزنند پس در ظرف نہند
و عسل صاف بران اندازند آنقدر کہ او را بپوشد و بست روز بگذارند و ہر ہفتہ

سته درم زعفران نیم درم ساذج هندی دو درم صلایه کرده در چشم کشند کحل مراهی جهل
معمول این دو دوا ان صفت دخان سندروس با قدری مشک و عنبر آمیخته در چشم کشند
وطریق گرفتن دخان سندروس آنست که سندروس را سابیده بر خرقه
پراگنده نموده فتیله ساخته با روغن گل یا روغن بنفشه در چشم کشند و بالای آن ظرفی نحاسی بدارند
تا دخان جمع آید بکار برند دود خان کندر جهت ابتدا از نزول نیز بمعمول این دو دوا مانست کحل
برای دفع ظلمت بصر و خیالات و ابتدا از نزول الماء معمول مؤلف صفت سرمه شش درم
خسته خرما سوخته یک درم ساذج نیم درم نشاسته دو درم صلایه کرده در چشم کشند کحل
برای دفع گل چشم صفت گل کنجد چهار صد عدد کلی گل پنبه چهار صد عدد فلفل گرد چهار صد
عدد شب یمانی کریان دو دام پخته خوب باریک کهرل نموده در چشم کشند گهره
بهتگرے رسوت هر یک دو ماشه افیون یک سرخ در ظرف گلے در آب خوب مخلوط نموده
در چشم کشند و گرد چشم نیز طلا سازند و چشم را بر همزده باشند که آب برود کحل خه
عطر صندل گلاب سرکه انگوری روغن گل آب کشنیز سبز آب کاهو سبز دا گر تبرید
زیاده مطلوب بود قدرے کافور اضافه کرده بدستور معروف بعمل آرند معجون برای
صرع صفت زنجبیل دار فلفل عاقرقرحا دج ترکے قسط شونیز از هر یک ده درم
جنطیانا زراوند ورق سداب جندبیدستر شکیطرج خرد ل عسل بلاد از هر یک پنجدرم
روغن جوز بست درم عسل مصفے دو چند اد و یه بدستور تیار سازند شربت از یکمثقال تا
دو مثقال وطریق استخراج عسل بلاد رآنست که سر بلاد را قطع نمایند و با دست بیاه
بسیار گرم بفشارند که عسل او جدا شود معجون کلکلانج بار د باذر یون مدبر غاریقون
پوست هلیله زرد از هر یک پنجدرم عصاره افسنتین سه درم بیخ سوسن گل سرخ تخم
کاسنی مغز تخم خربزه رب السوس از هر یک دو درم ترنجبین فلوس خیار شنبر
فانید سنجرے از هر یک پانزده درم ترنجبین و فلوس خیار شنبر را صاف کرده با
فانید بقوام آورده دار و هاے دیگر کوفته بیخته بسرشند شربت از دو درم تا چهار درم
معجون کلکلانج حار باذر یون مدبر غاریقون پوست هلیله زرد سکبنج از هر یک پنجدرم
ایرسا سه درم ریوند چینی عصاره افسنتین سنبل الطیب انیسون از هر یک دو درم کوفته
بیخته بعسل معجون سازند شربت از سه درم تا چهار درم وطریق مدبر کردن باذر یون مثل

یکصد و بست درم دار چینے قسم اول سے درم بہمن سفید بست درم دانۂ ہیل جوز بوا
تودرے ہر یک دوازدہ درم آب باران بست آثار دہ آثار عرق بکشند قرص کاکنج
برائے قرحہ مجاری بول صفت مغز تخم خیارین تخم کاکنج مغز بادام مقشر اسوس
نشاستہ صمغ عربی دم الاخوین کتیرا کندر تخم کرافس ہر یک دہ درم افیون یک درم آب
اقراص سازند شربت از یک درم تا یک مثقال قرص غافث برائے حمیات
مرکبہ ولثقہ نافع و در مزاج کبد را سودمند صفت عصارۂ غافث سے درم گل سرخ
شصت درم طباشیر سفید چہل درم کوفتہ بیختہ بدستور اقراص سازند شربت
دو درم قرص طباشیر جہت حمیات حادہ و محرقہ و تسکین عطش صفت زرشک
طباشیر سفید گل سرخ از ہر یک یک نیم درم تخم خیار مقشر تخم کاسنے تخم کاہو تخم
خرفہ صندل سفید از ہر یک نصف درم کافور نصف دانگ جمیع را کوفتہ بیختہ بلعاب
اسپغول سرشتہ اقراص سازند قرص طباشیر کافورے تپ دق را
نافع صفت طباشیر گل سرخ صندل سفید مغز تخم خیارین تخم کاسنے تخم
کاہو تخم خرفہ از ہر یک یک مثقال کافور یک دانگ کوفتہ بیختہ بلعاب اسپغول
اقراص سازند فائدہ پوشیدہ نماند کہ قبل از سہ ہفتہ استعمال اقراص
در حمیات نسازند چنانچہ صاحب شفاء الاسقام نوشتہ ولا تقرب الاقراص فی
شیء من الحمیات النفیسۃ حتی یبلغ المرض عشرین یوما و مراد اینست کہ جمیع محرقہ و غب خالص
و مطبقہ ازین حکم مستثنے باشند و قرص طباشیر و قرص کافورے و امثال آنہا
درچنین تبہا کہ بتقلیل المدت زائل میشوند مید ہند پس شرب آنہا در ابتدا در غب وغیرہ
مجوز است لیکن اگر اینجا انتظار نضج مادہ کنند و بعد استفراغ دہند احوط است چنانچہ صاحب
ذخیرہ گوید وے کہ در باب حمیات اندر دادن اقراص مسطور شدہ نہ باعتبار نفس
کہ صور فرضیہ را اثر نیست بلکہ باعتبار اجزاء ادویہ است کہ کار شان ادرار و تحلیل قولنج یا
تبرید شدید و استعمال چنین چیزہا تا کہ نضج در مادہ راہ نیابد و تنقیہ کردہ نشود و نفع نمید ہد
بلکہ ضرر دارد پس سفوف و جزان ہر چہ مرکب ازین اجزاء باشد وے نیز منہی عنہ است
تا مضی مدت مذکور فافہم تحلل الجواہر بصر را تقویت دہد و تیز گرداند صفت
سرمہ اصفہانی ہفت درم مارقیشا پنج درم اقلیمیا طلا دوازدہ درم مروارید نا

بنفشہ گاؤزبان ہر یک پنجدرم خارخسک ہفت درم کاسنی دہ درم تخم خیارشنبی درم قند نیم سیر
بطریق معروف شربت سازند شربت نیلوفر گل نیلوفر یک اوقیہ در آب بجوشانند و قند سفید سہ چند
اضافہ کردہ بقوام آرند شربت سنا مسہل اخلاط ثلثہ صفت تخم کاسنی نیلوفر چہار درم گلسرخ
گل بنفشہ گاؤزبان کل نیلوفر ہر یک پنجدرم تخم خیارین نیلوفر شش درم سنا مکی مصفی بست
درم آلو بخارا پانزدہ عدد عناب سی دانہ سپستان نہ دانہ ترنجبین قند کند رواست و کسی کہ مبتلا بہ نفث الدم
بطریق معروف شربت سازند و اگر عوض ترنجبین قند کند رواست و کسی کہ مبتلا بہ نفث الدم
باشد آنرا ترنجبین ندہند زیرا کہ ترنجبین بالخاصیت مدر دم ست ضماد برائے ضربہ
و سقطہ از ارشاد جناب حکیم محمد واصل خانصاحب مرحوم صفت ہالون ہلدی پھوکر مولٹھی
تخم خراسانی لوہ پٹھانی مساوی الوزن گرفتہ کوفتہ بیختہ در قند سیاہ دو چند آمیختہ در
آب پختہ ضماد کنند ضماد قرحہ آتشک خرمہرہ زرد سوختہ چہار عدد نیلہ ہو تتیہ
بریان بوزن دو خرمہرہ کتہ پاٹر یہ مردار سنگ یارچہ حبض سوختہ ہر یک چہار ماشہ ہمہ را
سائیدہ در روغن زرد کہ آنرا لسبت دیگر نبہ در آب شیرین شستہ باشند مخلوط نمودہ ضماد نمایند
طلاء برائے قوت ماہ خراطین خشک بیر بہوٹی سنبل سہ ہر یک یکدام کیکڑا ایک عدد پوست
پنج کنیر سفید پاؤ آثار شیر مادہ گاؤ ہفت آثار ادویہ را جوکوب نمودہ سرطان را با چہ خرد
کردہ در شیر انداختہ شیر را خوب جوشانیدہ غرات نمند و روغن برآوردہ نگاہدارند عند الضرورت
بکار برند طلاء دیگر سنکھیا ۲ تولہ شورۂ قلمی چھٹانک روغن کنجد پاؤ آثار در ظرف
آہنے نہادہ بسوزانند تا روغن فانی شود سنکھیا را برآوردہ در پیالہ چینے در شبنم
نگاہدارند کہ روغن شود پس بکار برند طلاء دیگر سنبل سفید سنبل سیاہ
سنبل سرخ سنبل ہندی بیر بہوٹی ہر یک یک تولہ خس ۳ دام عاقرقرحا
شش ماشہ ہمہ را جوکوب کردہ روغن کنند غرق یا ان جہت درد معدہ
و قولنج ریحی و غیرہ او جاع کہ از باد باشند صفت گل سرخ گاؤزبان
پودینہ برگ تنبول از ہر یک پاؤ آثار تا نخواہ سعتر دار چینے قرنفل خولنجان
زنجبیل الاتچی خرد ہر یک نیم پاؤ گلاب چہار شیشہ سیدشک دہ شیشہ آب باران دو شیشہ
شب ادویہ را تر کردہ صباح ہفتک ہشت آثار عرق کشند غرق یا ان
دیگر مہوئے باہ و رنگ خارہ را سرخ کند صفت یا ان

مثقال گلاب بران ریزند و فرو گیرند **شربت** درد مکرر برگ گل سرخ دو نیم رطل گرفته
در دوازده رطل آب شیرین بجوشانند چون دو رطل آب بسوزد بیالایند و گل تازه دو رطل
دیگر در وی افگنده بجوشانند که یکنیم رطل آب بسوزد پس بیالایند و باز گل تازه دیگر یک و نیم رطل
دران افگنند و بجوشانند که باز یکنیم آب کرطل بسوزد پس بیالایند و باز گل تازه یک رطل آمیزند
و طبخ دهند که یک نیم رطل آب بسوزد و باز بیالایند و نیم رطل گل تازه دران انداخته مطبوخ
نمایند که یکنیم رطل آب بسوزد و چهار رطل آب بماند پس قند سفید شش رطل انداخته
بقوام آرند شربت جاری او قیه یا ستی درم آب سرد برفی و اگر شکنجبین ده درم ممزوج کنند در تقطیع
صفرا و بلغم نافع تر آید و خاصهٔ شربت ورد آنست که هر چند بعد او آب سرد بنوشند خوب
عمل میکند تا که در معده باشد و اگر طبع کسے عاصے بود برای آنقدری سقمونیا مشوی نیز داخل
نمایند و بجهت مبرودین بجای قند عسل کنند و طریق مشوی کردن سقمونیا آنست که محمودهٔ انطاکی
در بهی یا سیب یا در تخم مرغ انداخته بخمیر گرفته در آتش نهند که خمیر پخته گردد پس بر آورده
بکار برند **شربت دینار** جهت سدهٔ جگر و ماسار یقا نافع و دافع یرقان و حصهٔ و جدری
و مدربول و ملین طبع **صفت** ریوند چینی چهار مثقال تخم کشوث پنج درم گل سرخ
پاک کرده پانزده درم تخم کاسنی نیکوفته بست مثقال پوست بیخ کاسنی سه درم ریوند
را نیکوب کرده در خرقطیه بسته همراه دیگر ادویه در آب بخیسانند و قند سفید دو رطل آمیخته
بقوام آرند و یک مثقال ریوند چینی دیگر باریک ساخته بران پاشند و حلکرده فرو آرند
شربت بزوری از ده درم تا پانزده درم **شربت بزوری معتدل** تخم کاسنی
تخم خیارین تخم خربزه هر یک یک مثقال و ربع آن بیخ کاسنی دو نیم مثقال بیخ بادیان
یک و ربع مثقال قند سفید دوازده مثقال بطریق معروف سازند
شربت بزوری حار پوست بیخ کاسنی سی درم تخم کاسنی پوست بیخ بادیان
از هر یک بست درم بادیان تخم کرفس پوست بیخ کرفس از هر یک ده درم تخم کشوث پنج درم قند
سفید یک من و نیم بطور معروف تیار سازند **شربت بزوری بارد** تخم کاسنی تخم خربزه
تخم خیارین هر یک پنج درم پوست بیخ کاسنی ده درم جمله را نیکوب کرده جوشش دهند در
چهار صد مثقال آب تا به نیمه آید صاف کنند و با سه صد مثقال قند سفید بقوام آرند
شربت کاکنج جهت قرحهٔ مثانه و سوزاک **صفت** انیسون تخم کرفس هر یک دو درم پرسیاوشان

حب الآس بکوبند و بجوشانند تا مہر اشود و بیالایند و ہر دو جزو آنرا دہ جزو قند سفید اضافہ
کنند و بقوام آرند و اگر قدری طباشیر سفید سودہ اضافہ کنند بہتر بود **شربت** زوفا
صفیق و سرفہ را نافع **صفت** زوفای یابس از چوب پاک کردہ نیم رطل در آب
بسیار گرم یک شبانہ روز تر دارند و بپزند و صاف کنند و قند یا شکر سفید چہار رطل
عسل یک رطل آمیختہ بقوام آرند **شربت** عناب برای سرفہ و درد سینہ
و حلق و غلیان خون **صفت** عناب ولایتی یک رطل بجوشانند و باد و رطل قند
بقوام آرند **شربت** انجبار مقوی قوت ماسکہ و حابس خون **صفت** چوب انجبار
مع پوست و بیخ آن دو اوقیہ نیمکوب کردہ یک شبانہ روز در آب گرم تر دارند پس
جوشانیدہ صاف کردہ بیک رطل شکر سفید بقوام آرند **شربت** نیلوفر نادرس
برای سرفہ و نزلہ نافع **صفت** گاوزبان صندل سفید بریاوشان عود صلیب
ہر یک دو تولہ اصل السوس را زیانہ تخم خطمی گل سرخ از ہر یک یک تولہ مویز منقی
بست و پنج عدد خشخاش دو تولہ پوست کوکنار پنج عدد قند سفید یک آنار بدستور
تیار سازند **شربت** انارین مقوی معدہ و فواق را باز دارد و معدہ را قوت دہد
صفت انار ترش و شیرین مع تخم باہم بکوبند و آب آنرا بگیرند پس در آب
مذکور دو آنار یک آنار قند سفید و آب نعناع سبز یک اوقیہ اضافہ کردہ بقوام آرند
شربت انار شیرین جگر و دل را قوت دہد و تشنگی بنشاند **صفت** آب انار شیرین مروق
گیرند و بجوشانند تا بہ نیمہ آید پس برای یکسیر آن یکسیر قند اضافہ کردہ بقوام آرند و اگر
شربت انار ترش سازند ظرفیش ہمبرین منط ست لیکن قند از آب دو چند باید
شربت توت آب توت سیاہ دو رطل بجوشانند تا بنصف رسد با سہ رطل شکر سفید
بقوام آرند **شربت** انگور بگیرند انگور شیرین و در آب شستہ شیرۂ آن بگیرند و بجوشانند
تا کہ ثلث بماند برابر شیرۂ خام قند سفید آمیختہ کف برداشتہ بقوام آرند ✣ ✣ ✣
شربت انگور ترش بگیرند انگور ترش خام و در آب جوش خفیف داده شب
در شبنم نگاہدارند صباح مالیدہ آب آن بیفشارند و صاف کردہ با دو چند یا سہ چند قند
سفید بقوام آرند **شربت** گاوزبان مقوی دل و رافع خفقان **صفت** آب
گاوزبان تازہ یکمن گرفتہ با یکمن قند بجوشانند و کف برداشتہ بقوام آرند پس بست

ایضاً سنون جہت درد دندان صفت مرچ سیاہ بریان یکتولہ پھٹکری بریان یکتولہ
نیلہ تھوتھہ بریان سہ ماشہ مغز تخم کرنجوہ بریان چہار عدد گل تمباکو یک عدد کوفتہ بیختہ سنون سازند
سفوف کہ در امراض اشتہا حکم اکسیر دارد صفت کہار پچھکنی کہار موئے کہار برگ پودینہ
کہار برگ کٹائی جملہ کہار را جدا جدا نمک برآوردہ در عطر نانخواہ کہ برابر مجموع باشد بسایند
تا یک پاس پس نگہدارند شربت از نیم ماشہ تا دو ماشہ و ترکیب برآوردن کہار آنست
کہ ادویۂ مذکورہ را سوختہ خاکستر کنند پس در آب مخلوط کردہ مثل رینی بچکانند بعد چکیدن راجوشانیدہ
آب خشک کنند و نمک کہ حاصل شود بکار برند ایضاً سفوف ہاضم نوشادر
نیم آثار فلفل سیاہ یک پاؤ دانۂ الائچی کلان سہ دام کوفتہ بیختہ در عرق لیموئے
کاغذی بیزند بعد خشک شدن عرق نمک سیاہ یا و آثار سائیدہ آمیختہ سفوف
سازند سفوف برائے جریان منی گل ببول پوست ببول صمغ ببول
پھلی ببول برگ ببول ہمہ را خشک کردہ کوفتہ بیختہ ہموزن قند آمیختہ سفوف سازند
و بکار برند خوراک شش ماشہ سفوف قلعی کشتہ برائے جریان و سوزاک مفید
صفت ست گلوست سلاجیت دانۂ الائچی خرد پاکہان بید اصل السوس تال کہانہ
قلعی کشتہ طباشیر ہر یک یک دام نبات سفید برابر ادویہ کوفتہ بیختہ سفوف سازند
شربت از ۹ ماشہ تا یک تولہ سفوف کہ ہمراہ شیر شتر برای استسقا بر دو ہشتم
استعمال کردہ میشود صفت عصارۂ عافت گل سرخ غاریقون تربد سفید ہر یک
یک ماشہ ریوند چینی سنائے مکی ہلیلۂ کابلی ہر یک دو ماشہ کوفتہ بیختہ سفوف سازند
جملہ یک شربت ست سکنجبین سادہ مدر بول دافع تشنگی تپہائے حارہ را نافع
صفت قند سفید یک من در دیگ کنند و یک چہارم یک آن سرکہ صاف بر
سر آن ریزند و بپزند و بقوام آوردہ یک اوقیہ گلاب بران ریختہ فرو گیرند
شربت انتین برائے مالیخولیا مراقی و ضعف معدہ بارد و سوداوی القنیہ صفت
سنبل طیب دو درم تربد سفید غاریقون از ہر یک چہار درم انتین رومی دہ درم گل سرخ
بست درم باقند بقوام آرند شربت اسطوخودوس اسطوخودوس دہ درم
بسفایج مشقی گاؤزبان بادرنجبویہ ہر یک پنج درم ہمہ را در یک رطل آب بجوشانند
تا بنصف رسد بشکر طبرزد بقوام آرند شربت تا یک اوقیہ شربت حب آلاس

شیشه نگاهدارند و اولے آنست که گوشت آنرا قیمه کرده و استخوان را کوفته بندازند و اگر
خواهند باین طریق تیار کنند که سنبل الطیب بسباسه سورنجان بوزیدان خولنجان زرنباد
جوزبوا زراوند طویل بیخ نی زیره عود صلیب دارچینی از هر یک دو ماشه قسط بحری قرنفل از
هر یک سه ماشه زعفران نیم ماشه خفاش زنده ده عدد افرایند و جمله ادویه را مع خفاش و
حواصل در دیگ مسی قلعی دار کرده و مغز زیتون بران انداز ند و گلاب نیم من آب دو من بر سرش بریزند
و آتش زیر آن کنند و روغن که بالا آید بگیرند **روغن برای سیل نافع صفت** صابون
گجراتے کهنه ۴ دام نمک لاهوری یک دام پارچه سوخته قندیل در روغن سرشف دو پهر
حل کرده در جشم کشند **روغن بید انجیر** مسهل بلغم و اعصاب را از رطوبات پاک کند **صفت**
بید انجیر پاک و بریان کرده را در آب بجوشانند و کف بگیرند تا کف گرفته شود و آب زرد بماند
پس کفها را بجوشانند که روغن صاف برآید **روغن برای سعفه و دیگر قروح مفید**
صفت کمیله نیم پاؤ در روغن کنجد نیم آثار بسوزند تا کمیله سوخته شود روغن را صاف کرده
بکار برند **روغن معموله** برای اوجاع مفاصل **صفت** برگ تمباکو هفت تولہ
زنجبیل گل پابونه هر یک یک تولہ برگ کنیر سفید بست عدد شب در آب گرم تر دارند صبح
روغن کنجد یک پاؤ اضافه کرده تیار کنند و نسخه روغن تمباکو معموله که در معالجات تحریر یافت
دران نسخه و درین نسخه فرق است **روغن زرد برای ضربه و سقطه صفت** دیودار
زرد چوب اصل السوس دود مطبخ هر یک دو تولہ در آب شیرین یک صد و بست تولہ تر دارند
صباح روغن کنجد چهل تولہ اضافه کرده بجوشانند تا روغن بماند پس دم الاخوین ۲ ماشه
سائیده پاشیده نگاهدارند **سنون برای تقویت اسنان صفت** مصطگی مازو
مائین خرد و کلان هر اکسیس پوست هلیله کلان پهٹکری بریان نیله تھوتھه بریان پوست
مولسری خشک کوفته بیخته سنون ساخته وقت شب بمالند و سرنگون دارند که آب از
دهن برود **سنون مسکن وجع دندان** و مقوی آن **صفت** مصطگی کسیس تخم مین پهل
زنجبیل بریان سنگجراحت بریان سهاگه بریان سر هر یک یکدام فلفل کشنیز بریان
کتهه سفید زیره بریان هر یک دو دام ناگرموتھه چهار دام ادویه کوفته بیخته بر دندان مالند
و آب غرغره نمایند بالایش بڑه بریان خورند **ایضا سنون** اصل السوس
عاقرقرحا هر یک یک جزو شب گلنار مازو هر یک دو جزو کوفته بیخته سنون سازند

شیر خشک شود خرما را برآورده در روغن زرد چهل تولہ بریان کرده در شہد خالص ده تولہ
اندازند و ہر روز یک خرما بخورند و بالایش شیر گاؤ بنوشند **دوا** دیگر بیضہ مرغ سیاہ
یک عدد روغن زرد یک بیضہ بر آب پیاز سرخ یک بیضہ بر شہد خالص یک بیضہ بر آب
زردک یک بیضہ بر ہر پنج جزو را آمیختہ نیمگرم کرده خورده باشند تا چہل روز و از جماع
و ترشی و خمیرات پرہیز ند غذا قلیہ نخود و باقلا **دوائے جہت امساک**
زعفران یک ماشہ مشک خالص یک سرخ جوز بوا ۲ ماشہ جاوتری ۲ ماشہ عاقرقرحا
یک ماشہ تخم دھتورہ ۳ ماشہ طباشیر سفید سہ ماشہ قرنفل ۲ ماشہ افیون مقطر ۱۸ ماشہ
ہمہ ادویہ را کوفتہ بیختہ افیون مقطر داخل کرده جہا مقدار نخود بندند و چہار گھڑے قبل
از مباشرت بخورند **دوائی** کہ استحاضہ را مفید است **صفت** تاں مکہانہ خرما رسوت
مساوے الوزن گرفتہ کوفتہ بیختہ نبات ہموزن آمیختہ ہر سحر چہار ماشہ تا شش ماشہ
با آب برنج بخورند **دوائی** برائے تب ربع **صفت** برد دھتورہ سیاہ برگ پان فلفل سیاہ
ہر یک دو نیم عدد باریک ساختہ بقدر فلفل حب بندند یک حب صبح و یک شام با آب گرم
بدہند **دوائے** برائے **خارش** **گندھک** آنولہ سار شش ماشہ
پارہ ۳ ماشہ نیلہ تھوتھہ یکنیم ماشہ فلفل سیاہ یک ماشہ روغن کنجد چہار دام ہمہ ادویہ را
در ظرف آہن از دستہ آہن خوب مخلوط کرده بکار برند **ایضاً** دیگر رال مردار سنگ
کمیلہ نیلہ تھوتھہ روغن تلخ ہمہ را آمیختہ در آبی کہ برگ نیم جوشانیدہ باشند یازده بار
شستہ بکار برند **روغن بادام تلخ** گرم و خشک در دوم سبت جہت صداع
بارد و درد گوش نافع **صفت** مغز بادام تلخ را مقشر کرده بکوبند و اندکی نبات
آمیختہ در طبق مسے کرده بر آتش انگشت گذارند و اندکے آب پاشیده گرم کرده بدست
بفشارند و ظرف را کج دارند تا روغن جدا شده طرف پائین جمع شود و ہمین طریق
استخراج روغن بادام دیستہ است و طریق دیگر آنکہ مغز بادام مقشر کنند
و آبے کہ دران سبوس گندم تر کرده باشند بر و پاشند و آن را بقوت تمام بفشارند
تا روغن جمع آید پس بر آتش روغن مذکور را بگذارند تا آنے کہ در و مخلوط شده
بسوزد **روغن حاصل** حاصل از پیروامعار یک کرده یک عدد در روغن کنجد
با آتش ملایم بجوشانند تا خوب بریان شود روغن را صاف کرده در

شیشہ نگاہدارند و اولے آنست کہ گوشت آنرا قیمہ کردہ و استخوان را کوفتہ بندازند و اگر
خواہند باین طریق تیار کنند کہ سنبل الطیب لسبا سہ سورنجان بوزیدان خولنجان زرنباد
جوزبوا زراوند طویل بیخ نی زیرہ عود صلیب دارچینی از ہر یک دو ماشہ قسط بحری قرنفل از
ہر یک سہ ماشہ زعفران نیم ماشہ خفاش زندہ دہ عدد افرایند و جملہ ادویہ را مع خفاش و
حواصل در دیگ مسی قلعی کردہ و روغن زیتون بران اندازند و گلاب نیم من آب دو من بر سرش بریزند
و آتش زیر آن کنند و روغن کہ بالا آید بگیرند روغن ہرای سیل نافع صفت صابون
گجراتے کہنہ یہ دام نمک لاہوری یک دام پارچہ سوختہ قدری در روغن سر شف دو بہر
حل کردہ در جشم کنند روغن بید انجیر مسہل بلغم و اعصاب را از رطوبات پاک کند صفت
بید انجیر پاک و بریان کردہ را در آب بجوشانند و کف بگیرند تا کف گرفتہ شود و آب زرد بماند
پس کفہا را بجوشانند کہ روغن صاف برآید روغن ہرای سفید و دیگر قروح مفید
صفت کمیلہ نیم پاؤ در روغن کنجد نیم آثار بسوزند تا کمیلہ سوختہ شود روغن را صاف کردہ
بکار برند روغن معمولہ برائے اوجاع مفاصل صفت برگ تمباکو یہ ہفت تولہ
زنجبیل گل پابونہ ہر یک یک تولہ برگ کنیر سفید بست عدد شب در آب گرم تر دارند صبح
روغن کنجد یک پاؤ اضافہ کردہ تیار کنند و نسخہ روغن تمباکو معمولہ کہ در معالجات تحریر یافت
دران نسخہ و درین نسخہ فرق ہست روغن زرد برائے ضربہ و سقطہ صفت دیودار
زرد چوب اصل السوس دود مطبخ ہر یک دو تولہ در آب شیرین یک صد و بست تولہ تر دارند
صبح روغن کنجد چہل تولہ اضافہ کردہ بجوشانند تا روغن بماند پس دم الاخوین ۲ ماشہ
سائیدہ یا شیدہ نگاہدارند سنون برائے تقویت اسنان صفت مصطگے مازو
مائین خرد و کلان ہر اکسیس پوست ہلیلہ کلان پھٹکری بریان نیلہ تھوتھہ بریان پوست
مولسری خشک کوفتہ بیختہ سنون ساختہ وقت شب بمالند و سرنگون دارند کہ آب از
دہن برود سنون مسکن وجع دندان و مقوے آن صفت مصطگی کسیس تخم مین پھل
زنجبیل بریان سنگجراحت بریان سہاگہ بریان سر ہر یک بکدام فلفل کشنیز بریان
کتھہ سفید زیرہ بریان ہر یک دو دام ناگرموتھہ چہار دام ادویہ کوفتہ بیختہ بر دندان مالند
و آب غرغرہ نمایند بالایش بیڑہ پان خورند ایضا سنون اصل السوس
عاقرقرحا ہر یک یک جزو شب گلنار مازو ہر یک دو جزو کوفتہ بیختہ سنون سازند

شیر خشک شود خرما را برآورده در روغن زرد چهل تولہ بریان کرده در شہد خالص ده تولہ
اندازند و ہر روز یک خرما بخورند و بالایش شیر گاؤ بنوشند **دوا** مہی دیگر بیضہ مرغ سیاہ
یک عدد روغن زرد یک بیضہ بر آب پیاز سرخ یک بیضہ بر شہد خالص یک بیضہ بر آب
زردک یک بیضہ بر ہر پنج جزو را آمیختہ نیمگرم کرده خورده باشند تا چہل روز و از جماع
و ترشی و خمیرات پرہیز نمایند غذا قلیہ نخود و باقلا **دوا** ے جہت امساک
زعفران یک ماشہ مشک خالص یک سرخ جوزبوا ۳ ماشہ جاوتری ۲ ماشہ عاقرقرحا
یک ماشہ تخم دھتورہ ۳ ماشہ طباشیر سفید سہ ماشہ قرنفل ۲ ماشہ افیون مقطر ۱۸ ماشہ
ہمہ ادویہ را کوفتہ بیختہ افیون مقطر داخل کرده جہا مقدار نخود بندند و چہار گھڑے قبل
از مباشرت بخورند **دوا** ی کہ استحاضہ را مفید است **صفت** تاں نکہانہ خرما رسوت
مساوے الوزن گرفتہ کوفتہ بیختہ نبات ہموزن آمیختہ ہر سحر چہار ماشہ تا شش ماشہ
با آب برنج بخورند **دوا** ی برائے تب ربع **صفت** برد دھتورہ سیاہ برگ پان فلفل سیاہ
ہر یک دو نیم عدد باریک ساختہ بقدر فلفل حب بندند یک حب صبح و یک شام با آب گرم
بدہند **دوا** ے برائے خارش گندک آنولہ سارشش ماشہ
پارہ ۳ ماشہ نیلہ تھوتھہ یکنیم ماشہ فلفل سیاہ یک ماشہ روغن کنجد چہار دام ہمہ ادویہ را
در ظرف آہن از دستہ آہن خوب مخلوط کرده بکار برند **ایضاً** دیگر راں مردار سنگ
کمیلہ نیلہ تھوتھہ روغن تلخ ہمہ را آمیختہ در آبی کہ برگ نیم جوشانیدہ باشند یازده بار
شستہ بکار برند **روغن بادام** تلخ گرم و خشک در دوم است جہت صداع
بارد و درد گوش نافع **صفت** مغز بادام تلخ را مقشر کرده بکوبند و اندکی نبات
آمیختہ در طبق مسے کرده بر آتش انگشت گذارند و اندکے آب پاشیدہ گرم کرده بدست
بفشارند و ظرف راکج دارند تا روغن جدا شدہ طرف پائیں جمع شود و ہمیں طریق
استخراج روغن بادام دلستہ است و طریق دیگر آنکہ مغز بادام مقشر کنند
و آبے کہ دراں سبوس گندم تر کرده باشند بر و پاشند و آں را بقوت تمام بفشارند
تا روغن جمع آید پس بر آتش روغن مذکور را بگذارند تا آنے کہ در و مخلوط شدہ
بسوزد **روغن حاصل** حاصل از یرو امعار یک کرده یک عدد در روغن کنجد
با آتش ملایم بجوشانند تا خوب بریان شود روغن را صاف کرده در

ورم جگر و سپرز بود نفع دہد **صفت** زعفران سلیخہ سنبل الطیب ہر یک دو درم مرقفاح
اذخر قسط دار چینے ہر یک یک درم کوفتہ بیختہ یک شبانہ روز در شراب انگوری تر کردہ روز
دیگر بعسل معجون سازند شربت یک مثقال و بید الورد برائے استسقا ربیار
نافع ہست **صفت** سنبل الطیب مصطگے زعفران طباشیر دار چینے اذخر اسارون
قسط بشیرین غافث تخم کشوث فوۃ لک تخم کاسنے تخم کرفس زراوند طویل حب بلسان
عود قرنفل ہیل از ہر یک یکدرم گل سرخ مساوی الوزن ادویہ عسل سہ وزن ادویہ
بدستور نیار کنند شربت از یکدرم تا دو درم دواء جہت اسہال و پیچش کہنہ
دواء نرفتہ باشد سود دہد **صفت** ہلیلہ اجوائن زیرہ سفید ہر یک ہشت درم جدا
جدا بریان کنند و کوفتہ بیختہ ہر روز پنج درم با ماست بخورند دواء جہت پیچش
کہ با خون بود **صفت** ہلیلہ سیاہ زنگی بروغن چرب کردہ در ظرف آہنی بریان کنند
تا منتفخ شود پس کوفتہ بیختہ با ہم چندان شکر سفید آمیزند و ۶ ماشہ ازان با آب سرد دہند
غذا برنج و ماست سازند دواء اگر گرم بیفگند **صفت** برگ نیب با برگ کمیلہ
ہر یک دو درم کوفتہ بیختہ بعسل آمیختہ بلیسند دواء برای بواسیر خونی
پوست بیضۂ مرغ سوختہ سندروس شیطرح ہندی از ہر یک پنج ماشہ نوشادر پنج سرخ
کوفتہ بیختہ مثل فندق حب سازند شربت مطابق سن و مزاج دواء کہ تقویت باہ کند
صفت پارچۂ بافتہ را کہ باریک باشد ہفت مرتبہ در شیر آنقدر تر ساختہ خشک کنند
و ہفت مرتبہ در شیر تھوہڑ کنارہ دار تر کردہ خشک کنند بعدہ چہل وزن درخت جامن
کاواک کردہ پارچۂ مذکورہ را دران دفن کنند پس برآوردہ بقدر حاجت پارہ کردہ
در روغن گاو تر نمودہ حقنہ را گذاشتہ بر قضیب بندند دوائی برای قوت باہ کہ
اکثر بتجربہ رسیدہ **صفت** خرما خشک یکصد عدد شنگرف زعفران جوز بوا قرنفل
تخم کونچ مصطگے عاقرقرحا شونیز تال مکھانہ بذر البنج بسباسہ مغز پستہ مغز بادام ہر یک
چہار دہ ماشہ شیر گاؤ دو نیم آمار پس در شیر گاو خرما را شب تر نمایند صبح جوشانیدہ
خشۂ خرما دور کردہ ادویہ کوفتہ بیختہ اندرون خرما پر کنند و بالای آنہا رشتۂ خام بندند
باز در رشتۂ دوم خرما ہا را مثل ہار منسلک ساختہ ہارا در دیگچے کہ دران شیر انداختہ
باشند بیاویزند و بجوشانند کہ بخار شیر با ہار خرما رسیدہ باشد پس چنین

گل معصفر انار خام برابر سودہ بآب سعوط کنند دواء برای سر فہ معمول و مجرب مولف
صفت رب السوس سہاگہ حب الآس کاکر سنگی مساوی الوزن گرفتہ در کوزۂ گلی انداختہ
سرش محکم بستہ شب در تنور نگاہدارند صبح برآوردہ سائیدہ تیار کنند وقت حاجت قدری
ازان در برگ تنبول داشتہ بخورند دیا قودا منع نزلات کند و سر فہ خشک انمیدہ صفت
خشخاش سفید با پوست بست عدد تخم خطمی کتیرا صمغ عربی تخم خبازے بہدانہ شیرین
از ہر یک پنج درم اصل السوس بست درم بزر قطونا دہ درم مجموع را در شش رطل آب
باران نادوشبانہ روز بخیسانند پس بآتش نرم بپزند تا مہر اشود چون آب بہ نیمہ آید
صاف کردہ بکمین قند را اضافہ ساختہ بقوام آرند دواء المسک حلو حار
نافع است از برائے خفقان و فالج و لقوہ و کزاز مقوی قلب است و معدہ را از رطوبت
پاک سازد صفت زرنباد دروج مروارید ناسفتہ کہربا بسد از ہر یک دہ درم ابریشم مقرض
شش درم لبہمن سرخ لبہمن سفید سنبل الطیب سادج قرنفل قاقلہ از ہر یک پنج درم آشنہ
دار فلفل زنجبیل از ہر یک چہار درم مشک سہ درم عسل بکمین ہمہ ادویہ را کوفتہ بیختہ
بعسل مصفی بسرشند و بدستور تیار سازند شربت نیم مثقال دواء المسک حامض
مقوئے اعضائے رئیسہ و قوئے صفت مروارید ناسفتہ نیم درم گل گاؤزبان گلسرخ
طباشیر سفید کشنیز خشک مقشر کہربا شمعی بسد محرق از ہر یک یک درم مشک دو دانگ
نبات سفید آب سیب ترش از ہر یک بقدر ضرورت صاحب میزان الطبائع گفتہ
کہ مزاج این دوا رمائل بہ برودت در درجہ دوم خشک است و ترکیب احراق بسد نسبت
کہ آنرا بقدر ربع قلار یزہ ریزہ کردہ در کوزۂ گذاشتہ گل حکمت نمودہ یک شب در تنور
نہادہ سردارند و احراق مرجان و کہربا وغیرہ ہم بر نہنہج است دواء المسک معتدل
کافور نیم دانگ عنبر شہب ربع دام مشک نیم درم ورق نقرہ زعفران ہر یک یک درم
دار چینی یک مثقال تخم کاہو یکنیم درم بسد ابریشم مقرض ہر یک دو درم مروارید ناسفتہ
گل گاؤزبان گیلانے نشاستہ تخم خرفہ صندل سفید ہر یک دو نیم درم آلہ زرشک
با گلاب شیرہ گرفتہ ہر یک شش درم عسل برابر اجزاء نبات سفید دو چند عسل بید مشک
گلاب عرق گاؤزبان ہر یک ۲ مثقال بطریق معروف تیار سازند دواء الکرم صغیر
امراض جگر و سپرز را نافع و گردہ و مثانہ را قوت دہد دستقائی را کہ بسبب درم جگر

واگر مزاج سرد بود تا پنج مثقال بیتوان داد سه سیره بادام ده دانه تخم خشخاش ۶ ماشه
مسکه و نبات هریک دو تولچه بدستور مرتب سازند و اگر خواهند یکماشه زعفران اضافه
کنند **خمیره ابریشم** برای تقویت اعضای رئیسه مجرب است **صفت** پیله ابریشم
صد مثقال در عرق بید مشک و گلاب و آب آهن تاب و نقره تاب و طلا تاب از هریک چار آثار
بخیسانند و گاوزبان گیلانی گل گاوزبان هریک ۲ مثقال گل بنفشه سنبل الطیب اشنه گل نیلوفر
برگ تلسی با در نجبویه یکدهه مثقال در عرق گاوزبان عرق بید مشک هریک چار آثار علیحده خیسانیده
صبح بجوشانند و پس هر دو نوع را جمع نموده با نبات وقند بقوام آرند و آب سیب و
آب بهی و آب ناسپاتی و آب آثار هریک دو آثار مروارید سوده هفت مثقال ورق طلا
یکنیم مثقال ورق نقره مرجان از هریک سه مثقال کهربا کشمش خرما هریک دو مثقال زعفران
یک مثقال عنبر شهب یکتوله بسلوچن دو مثقال اضافه کرده بدستور خمیره سازند
خمیره گاوزبان ساده آب برگ گاوزبان گیلانی قند سفید هریک یکمن
گلاب بست مثقال همه را بجوشانند و کف بردارند و بقوام خمیره آرند و اگر آب گاوزبان تازه
بهم نرسد گل گاوزبان را در گلاب تر کرده با سه چند قند سفید بقوام آرند **خمیره گاوزبان عنبری**
برگ گاوزبان گل گاوزبان هر واحد چهار تولچه با در نجبویه نیم پاؤ گلاب عرق بید مشک
هریک نیم آثار مشک عنبر شهب ورق نقره هریک سه ماشه قند سفید یک آثار بطریق
معروف تیار سازند **خمیره بنفشه** گل بنفشه مصفی یک رطل و سه رطل قند سفید کوفته
هر دو را با هم کف مال کنند و در وقت مالیدن قدری گلاب بران پاشند تا نیکو مخلوط
شود پس تا سه روز در آفتاب گذارند و هر روز کف مال کرده باشند پس نگاهدارند
شربت ناده درم **خمیره صندل** برادهٔ صندل ۲۰ مثقال در نیم آثار گلاب
تر کرده یک شبانه روز نگاهدارند پس ازان بجوشانند و شیرهٔ آن بگیرند و با یک من قند
خمیره سازند **خمیره خشخاش** کوکنار کلان با تخم صد عدد نیکوب سازند
و با دو من آب باران بپزند و بپالایند و نیم من قند سفید انداخته بقوام آرند و اگر
قوام رقیق دارند شربت گفته شود **دوای** که برای ریم بند کردن گوش بعد از انکه اخراج
با دویه دیگر کرده باشند مفید است **صفت** پوست بیضه مرغ خرمهرهٔ ارزد مساوی گرفته
هر دو را سوخته در گوش دمند **دوای** که رعاف بند کند **صفت** پوست بلیلهٔ زرد

بسباسہ بہمن بادرنجبویہ از ہر یک یک مثقال مغز بادام شیرین مغز چلغوزہ تخم خرفہ بقشر
از ہر یک یک نیم مثقال طباشیر سفید صمغ عربی کتیرا بذرالبنج بیخ تفاح جوز بوا از ہر یک چار دانگ
روغن بلسان نبات از ہر یک دو مثقال کوفتہ بیختہ بروغن بلسان چرب نمودہ ہمہ را بگلاب
یکجا خوب بسایند تا نیکو مخلوط شود بقدر نخود حبہا بندند در ورق نقرہ پیچیدہ نگاہدارند شربت
از یک حب تا دو حب **حب کشفاء** زنجبیل یک جزو ریوند چینی دو جزو جوز ماثل
سہ جزو جملہ را کوفتہ بیختہ با دو وزن ادویہ عسل معجون کنند و نگاہدارند و بوقت حاجت
مقدار موٹھہ حبہا بندند شربت از یک حب تا دو حب و این حب برائے حفظ صحت
و جوانی و علل بارد نیکو دواست **حب کہ آنرا پنڈی گویند برائے زنان بسیار مفید است**
صفت مغز نارجیل مغز بادام مغز پستہ مکہانہ خرما ہر یک پنج آثار مغز چلغوزہ
مغز اخروٹ صمغ عربی مغز فندق زنجبیل ہر کدام پانزدہ آثار گل بیستہ گل دہ دہ
گل سیارے موصلی سفیدج جوز بوا السباسہ تال مکہانہ دار چینی مائین خرد
سمندر سوکھ خولنجان ثعلب مصری قرنفل ہر کدام نیم پاؤ میدۂ گندم چہار آثار شکر
روغن زرد ہر ایک ۵ آثار ادویہ کوفتہ بیختہ بطور معروف پنڈی سازند **حب** برائے
ازالۂ اقسام تپ **صفت** دارفلفل مغز کرنجوہ ہر یک یک تولہ زبرۂ سفید برگ مغیلان
ہر یک ۶ ماشہ ادویہ را کوفتہ بیختہ مقدار نخود حب بندند تا سہ روز یک حب بوقت
صبح و یک حب بوقت شام و یک بوقت ظہر دہند **حب** برائے تپ ریح از تجربہ جناب حکیم
احسن اللہ خانصاحب **صفت** برگ دہتورہ پنج عدد برگ تنبول پنج عدد فلفل سیاہ پنج عدد
کوفتہ بیختہ حبہا برابر فلفل بندند یک صبح و یک شام بدہند **ایضاً** افیون خالص تخم دہتورہ
ہر یک دو مثقال ریوند چینی گل سرخ ہر یک یکدرم زنجبیل گل ارمنی ہر یک ریع کم دو ماشہ
زعفران یکنیم شیر خشت ہفت ماشہ ادویہ را کوبند و بیزند و شیر خشت را در آب حل کردہ ادویہ
دران بسیر شند و برابر تخود حب بندند شربت تا سہ حب ہمراہ آب بنگرم قبل از نوبت
حلوا **تخم مرغ** زردۂ تخم مرغ بست عدد نبات سفید پنجاہ مثقال کنبات را در عرق
بید مشک و عرق کیوڑہ حل کردہ بعد ازان زردۂ تخم مرغ را داخل کردہ بیزند
تا چون تر حلوا شود پس جوز بوا السباسہ از ہر یک یک مثقال زعفران مشک
از ہر یک دو دانگ داخل کردہ پنج مثقال آنرا صبح و سہ مثقال وقت شام بخورند

مساوے در آب تر سائیدہ حب بندند مقدار نخود شربت یک حب صبح و یک شام
حب ہلیلہ ہلیلہ سیاہ ہلیلہ زرد ہلیلہ کابلی پوست ہلیلہ گل سرخ از ہر یک چار ماشہ
سنار مکی ہشت ماشہ بدستور معروف حب سازند شربت یکدرم حب شبنبار
مسہل اخلاط ثلثہ وجمیع امراض اذن و حمیات کہنہ وادوام الطحال و کبد
و معدہ نافع صفت صفت ابا رج فیقرا لسبت و چہار درم ہلیلہ سیاہ پوست
ہلیلہ زرد ہر یک شش درم گل سرخ چہار درم مصطگی انیسون عصارہ غافث
ہر یک دو درم کوفتہ بیختہ در آب حب بندند و در سایہ خشک کنند شربت
از یک درم تا دو درم پیش از خواب حب برائے قبض دائمی و کسے کہ از مسہل
کراہت کند صفت قرنفل دو ماشہ بادیان انیسون ہر یک سہ ماشہ گل بنفشہ
۶ ماشہ پوست ہلیلہ زرد گشنیز ہر یک یک تولہ سنار مکی تر بخبین گلقند اختیاری
ہر یک دو تولہ بدستور حب بندند جہت اسہال دو تولہ و برائے قبض دائمی ۹ ماشہ
حب سرخ برائے رمد و تحلیل مواد چشم مفید و اولے آنست کہ در آخر رمد
استعمال کنند و در ابتدا نیز فائدہ عظیم می بخشد صفت گبر و چہار دام افیون یکدام
زنجبیل صمغ عربی ہر یک ربع دام ہمہ را کوفتہ بیختہ اگر درم با بند آب کشنیز سبز
و برائے مواد کہ نازل بطرف چشم شود در آب کوکنار حب بندند بوقت حاجت بر چشم
طلا کنند حب ڈبہ تو تیائے سبز بریان سہاگہ نیم بریان ہر یک یک جزو ہر دو را
در آب یا شیر نرجل کردہ بقدر دانۂ باجرہ یا بیشتر ازان حب بندند وقت حاجت یک
حب یا دو حب در شیر مادر شش بدہند حب جدوار تالیف
حکیم علوے خان مرحوم کہ قائم مقام افیون ست مقوے باہ صفت
افیون گاؤ زبان پنج تولہ عشر وزن آن زعفران و جنس وزن آن جدوار کوفتہ
در میان نارجیل یا آنار پر کردہ در خمیر گرفتہ در بانزدہ آنار شیر گاؤ بجوشانند
تا تمام شیر بجد سوخت رسد بعد ازان بہمین دستور در روغن گاؤ بزنند کہ روغن بالائے
آن برسد تا کہ خمیر سرخ شود بجوشانند پس برآوردہ خمیر را دور ساختہ پوست سیاہ
دور کنند و نارجیل را مع اجزاء اندرونی خوب بسایند تا چون مرہم شود و اگر نارجیل
علیحدہ اول در ہاون کوفتہ بکوبند آسان بلوفتن آید بعد ازان ازین مرہم برائے ہر بست مثقال

سه ماشه بدستور تیار سازند جوارش جالینوس مقوی معده و هاضم طعام و دافع نفخ و مقوی امعاء و جگر و سیاهی مونگاهدارد و سودا را نافع و گروه را گرم کند و خلط خام را از مفاصل دور سازد و روشنی چشم و عقل و باه بیفزاید و ریاح بواسیر را نافع و رنگ صاف کند و فربهی بدن آرد و محتاج به پرهیز نیست صفت سنبل الطیب قرنفل قاقله دارچینی خولنجان زنجبیل زعفران فلفل سفید دارفلفل قسط بحری سعد عود بلسان حب بلسان حب الآس اسارون قصب الزریره هر یک یک جزو مصطگی پنج جزو شکر همو زن ادویه عسل دو چندان ادویه معجون سازند و بعد هشت روز بعمل آرند و هر قدر کهنه شود بهتر جوارش کمونی کمون کرمانی مدبر بریان بست درم فلفل سیاه شش درم بوره ارمنی یکدرم با سه چندان عسل مصفی مقوم لبر شند شربت از چهار درم تا شش درم بعد یک هفته استعمال کنند و بعضی هفت درم پودینه باغی درین جوارش زیاده کنند جوارش مصطگی سردی معده و جگر را نافع و آب رفتن از باز دارد صفت مصطگی سه مثقال کوفته در یک من قند سفید دو سی درم گلاب بقوام آرند و بر روی سنگ که از روغن بادام چرب نموده باشند بریزند جوارش املکی مقوی باه صفت مشک یک نیم دانگ قاقله کندر هر یک یک مثقال قرنفل جوز الطیب سبا سه لسان العصافیر بیخ اذخر زنجبیل دارچینی مصطگی عود هندی زعفران از هر یک سه درم اشنه سه مثقال قند و گلاب هر یک ده مثقال قند را در گلاب حل کنند و عسل بقدر کفایت بر سر آن ریزند و بر آتش نهند تا نزدیک انعقاد آید فرود آرند و ادویه کوفته بیخته بران افشانند و بکفچه زنند تا نیک سرشته شود شربت یک مثقال جلنجبین گل سرخ از سبزی وغیره پاک کرده خوب بمالند و یک روز بگذارند که رطوبت جذب شود و پس برای هر یک من دو من قند یا شکر سفید اندازند و بمالند تا سه روز و هر روز صبح و شام بر همزده باشند پس در آفتاب گذارند تا چهل روز و اگر عسلی خواهند بجای شکر عسل اندازند جلنجبین سیوتی برای خفقان حار و تقویت قلب مفید صفت گل سیوتی صد عدد قند سفید صد درم بدستور معروف ساخته گلاب پاشیده در سایه نگاهدارند جلنجبین چاندنی ورق گل چاندنی صد عدد قند سفید صد درم بدستور طیار ساخته گلاب پاشیده در مهتاب دارند حب بواسیر رسوت مغز تخم نگاین

ایضاً تربد زرد نیم سنج بلادر اجزاے مساوے گرفتہ اقراص کنند و بخیر سازند ۔
بنادق البزوری برائے قرحہ مجاری بول نافع صفت مغز تخم کدو شیرین دو درم مغز
تخم خربزہ شانزدہ درم مغز تخم خیارین پنجدرم نربرالبنج سفید خرقہ مقشر ہریکے دو درم تخم خطمی
کتیرا کشانستہ رب السوس تخم خشخاش سفید گل ارمنی تخم کرفس ہریک دو درم کوفتہ
بیختہ بنادق سازند جوارش شہریاران برودت جگر و معدہ و قولنج و عسر البول
را نافع صفت قرنفل خرفہ دارچینی سلیخہ سنبل الطیب جوز بوا دانۂ الائچی خرد
مصطگی دانۂ الائچی کلان حب بلسان زعفران از ہریک چہار درم و نیم سقمونیا
سہ درم تربد سفید مجوف حب النیل از ہریک ہشت درم قند سفید بوزن ہر ادویہ
کوفتہ بیختہ بعسل بسرشند شربت چہار مثقال تا ہفت مثقال با آب گرم دہند ۔
جوارش اترج معدہ را قوت دہد و اشتہاے طعام آرد صفت پوست اترج خشک
سے درم قرنفل جوز بوا دار فلفل خرفہ قاقلہ خولنجان زنجبیل از ہریک یکدرم مشک دو دانگ
کوفتہ بیختہ بعسل بسرشند جوارش عود سادہ عود ہندے پنج درم
پوست اترج مصطگی از ہریک یکدرم نبات سفید یک من نبات را بقوام آوردہ ادویہ
بآن بسرشند جوارش عود شیرین عود ہندے دارچینی جوز بوا خرفہ
قاقلۂ صغار قرنفل خولنجان دار فلفل از ہریک پنجدرم اسارون زعفران از ہریک
دو درم نبات نصف رطل مشک نصف مثقال عسل مصفے عیار از نبات سہ وزن ادویہ
بدستور معروف جوارش سازند جوارش عود حامض نافع برائے برودت
معدہ کہ ہرگاہ دہن تلخ و تشنگی بود بکار آید صفت عود ہندے خام دہ درم
سنبل الطیب قاقلۂ صغار زعفران پوست اترج قرنفل دارچینی بادرنجبویہ
مصطگی طباشیر سفید از ہریک یک درم آب سیب ترش پنجاہ مثقال گلاب
شصت مثقال آب لیمون نود مثقال قند سفید عسل خالص از ہریک ہفتاد مثقال
بدستور تیار سازند شربت از یک مثقال تا دو مثقال جوارش انارین تقویت
معدہ کند و اشتہا آرد صفت آب انار شیرین آب انار ترش قند سفید ہریک یک آنار
آب نعناع سبز گلاب ہریک ہفت درم سنبل الطیب مصطگی ہریک دو درم دانۂ
الائچی کلان پوست ترنج ہریک چہار ماشہ پوست بیرون پستہ یکدرم الائچی خرد

تا شش مثقال اطریفل کشنیز بے دسہ و چشم و گوش را کہ از بخارات حادہ
شود ببرد و تقویت معدہ کند و بواسیر را نافع صفت پوست ہلیلہ زرد پوست
ہلیلہ کابلے ہلیلہ سیاہ آملہ مقشر پوست بلیلہ کشنیز خشک مقشر مساوے الوزن گرفتہ
کوفتہ بیختہ بروغن بادام چرب نمودہ نسبہ چند عسل تیار سازند و بعضے برابر مجموع ادویہ
کشنیز میگیرند و اگر کشنیز داخل نکنند بعینہ نسخہ اطریفل صغیر است شربت از
دو مثقال تا شش مثقال و بعد دو ماہ استعمال کنند اطریفل زمانی جہۃ اقسام
مالیخولیا خصوصاً مرا قے نافع و مداومت او جہۃ قطع نزلہ مجرب و قوت او تا دو سال
باقی ماند شربت برای اسہال از چہار مثقال تا شش مثقال و عند المداومت از یک
مثقال تا دو مثقال و بجمیع امزجہ موافق صفت پوست ہلیلہ زرد پوست ہلیلہ کابلے
ہلیلہ سیاہ گل بنفشہ محمودہ ہر یک دہ مثقال تربد سفید مجوف خراشیدہ کشنیز خشک
ہر یک بست مثقال پوست بلیلہ آملہ گل سرخ طباشیر گل نیلوفر ہر یک پنج مثقال
صندل سفید کتیرا ہر یک سہ مثقال روغن بادام شیرین سی مثقال ادویہ کوفتہ بیختہ بروغن
چرب نمودہ عناب صد عدد سپستان صد عدد گل بنفشہ دہ مثقال جوشش داده
صاف کردہ با یک نیم وزن شیرۂ ہلیلہ مربے و یک وزن عسل کف گرفتہ بقوام
آرند انوشدارو سادہ تقویت معدہ و باہ و اعضاے رئیسہ کند شربت
از یک مثقال تا سہ مثقال صفت گلسرخ شش درم سعد کوفے پنج درم
قرنفل مصطگے اسارون سنبل الطیب از ہر یک سہ درم قاقلۂ صغار قاقلۂ کبار
بسباسہ جوزبوا خرفہ زعفران زرنب ہر یک دو درم آملہ مقشر یک رطل قند سفید و عسل
بالمناصفہ صد و ہشتاد مثقال آملہ را در شیر خیسانیدہ یک شبانہ روز دارند پس
شستہ و سہ رطل آب بجوشانند تا مہرا شود از غربال بیرون کنند و با قند و عسل بقوام
آرند و ادویہ را کوفتہ بیختہ بآن سرشند انوشدارو ی لولوے
مروارید نا سفتہ لب لیشب سعد کوفے اذخر زعفران از ہر یک دو مثقال عود خام ابریشم مقرض
طباشیر سادج ہندے سنبل الطیب گل ارمنے از ہر یک سہ مثقال عنبر اشہب نیم مثقال
شیرۂ آملہ شش مثقال قند سفید سہ وزن ادویہ معجون سازند بخور جہۃ ساقط کردن
دانہ ہاے بواسیر صفت گوگرد بلا در اصل السوس بیخ کبر تکرار العمل آرند

بعد یک دو ساعت بشویند وزعفران در گلاب سوده طلا کنند و بعد یک ساعت بشویند

لذع عقرب چوده و نوشادر هر یک یک تولہ باب ترنموده در دست بوجہ احسن بمالند و ببویند کہ فی الفور نفع دہد و خوردن شیرۂ چرچیٹہ نیز مفید است **گزیدن افعی** چرک نیچہ حقہ بخورند و تریاق فاروقے بدہند **گزیدن سگ دیوانہ** بر زخم شرط زنند و مادہ را مستفرغ سازند و تا یک مدت زخم را بہ شدن ندہند تا کہ استفراغ مادہ کما حقہ شود و بانات سکطانی رنگ سرخ را از مقراض ریزہ ریزہ کنند و گلاب و قند آمیختہ بخورند و سینہ و کجلہ در شیر آگ تر کردہ خشک سازند و ہر روز از ان بقدر یک برنج گرفتہ در برگ تنبول داشتہ خوردہ باشند **سقطہ و ضربہ** اگر بیورم و تپ بود گل ارمنے در سفیدے بیضہ سودہ طلا کنند و اگر با ورم و تپ بود فصد زنند و حجامت مع الشرط بکار برند بعدہ گل سرخ گل ارمنے زرد چوب در آب عنب الثعلب سبز سائیدہ طلا کنند و بر ہر عضوے کہ افتد تقویت آن مع امالۂ مادہ فرمایند و برای تسکین وجع گل ارمنے صبر آرد جو در گلاب و روغن گل سائیدہ ضماد کنند و علاج تازیانہ زدہ و چوب زدہ چنین کنند کہ انبہ ہلدے میدہ چوب ساجے کہار در سفیدے بیضۂ مرغ سائیدہ ضماد کنند

فائدہ در علاج زہر خوردہ علاج ہمہ زہرہا چنین است کہ با شیر و روغن گاوے کنانیدہ معدہ را پاک سازند بعدہ قدرے تریاق فاروقے بخورند **علاج افیون خوردہ** تخم ترب تخم شبت عسل خالص نمک سہندی در آب جوشانیدہ قی کنند تا معدہ پاک شود پس حلکتیت سہ ماشہ در شہد سفید سودہ بلیسند و مغز پنبہ دانہ نیکوفتہ و عسل خالص در آب جوشانیدہ بنوشند کہ مفید است و خنبید بیدستر در شہد سفید ہم مفید ❊ ❊ ❊

قسم سوم نسخہ ہا مرکبہ مستعملہ حاضر و ریہ کہ ذکر بعضے آنہا در معالجات آمدہ لیکن نسخہ ہا در انجا تحریر نیافتہ و بعضے کہ ذکر آنہا در کتاب نیامدہ مثلاً استعمال آنہا حاجت می افتد اطریفل معمولے

از جناب حکیم محمد اکمل خانصاحب مرحوم اقسام صداع و امراض چشم را نافع صفت ہلیلہ کابلے ہلیلہ زرد ہلیلہ سیاہ آملہ گل سرخ اسطوخودوس از ہر یکے دو درم کشنیز مقشر دہ درم تربخبین خراسانے ہشت درم روغن بادام بقدر حاجت عسل دو چند این بدستور معروف تیار سازند و در فصل حار در مزاج حار عوض شہد نبات کنند شربت از دو مثقال

سہ روزہ ندہند بعد سہ روز از دادن نخود شیر را استعمال نمایند جبر عبارت است
از شور خرد کہ با خارش باشند و آن دو نوع است یکے جبر یابس دوم جرب رطب
علاج اگر از زیادتے خون بود فصد بایستی زنند و اگر حاجت افتد منقیہ و مسہل حسب
مادہ دہند و این دوا بر بدن بمالند صفت توتیای سبز شش ماشہ رال پنج ماشہ
گندہ ہفت ماشہ سیماب شش ماشہ شنگرف ہ ماشہ ہمہ را سائیدہ در روغن زرد کہ آن را یکصد
و یک مرتبہ در آب شستہ باشند مخلوط نمودہ بر بدن بمالند حکمہ یعنے خارش علاج سر کردہ
روغن گل بہم آمیختہ بر بدن مالند یا عرق لیمون کاغذی بر روغن چنبیلی آمیختہ بمالند قوبا
کہ بہندی آنرا دادگویند و آن خشونتے است کہ با خارش پدید آید علاج اگر نو پیدا است
و در گوشت سرایت نکردہ حضض بسر کہ با ہلیلہ بسر کہ سودہ طلا کنند و اگر سرایت در گوشت
کردہ سیر یعنی لہسن را در سرکہ سائیدہ بر وضماد کنند و بعد سہ ساعت عضو را پاک
کنند و اگر سرایت در گوشت تا نہایت کردہ باشد اول مسہل و فصد تنقیہ سودا کنند
بعدہ بر نفس قوبا زلو چسپانند و پس ازان گل سرخ حضض مکے و آب عنب الثعلب سبز
سائیدہ چند مرتبہ ضماد کنند تا کہ عود نکند برص سفیدے است غلیظ کہ بر ظاہر
بدن ظہور یابد علاج تنقیہ بلغم کنند و کلکلانج استعمال سازند و شب یمانے
فوفل شیطرج در دُرد و شراب سائیدہ طلا کنند بہق ابیض سفیدے رقیق است
کہ بر ظاہر بدن پیدا شود علاج آن موافق علاج برص کنند و تخم ترب در سرکہ
سائیدہ طلا کردن نہایت مفید است بہق اسود آن سیاہی رقیق است کہ بر
جلد پیدا شود علاج اول تنقیہ سودا کنند بعد خربق سیاہ در سرکہ سائیدہ طلا
سازند کلف فرق در کلف و بہق سیاہ آنست کہ کلف صاف میباشد و بہق سیاہ
ذی خشونت علاج پوست انار ترش و پوست ترنج ہر دو را در سرکہ انگورے
سائیدہ طلا کنند صبغ کہ کلف را ببرد و رنگ جلد بحالت اصلی آرد صفت آن
اندرجو برنج خام حسن یوسف صندل سرخ صندل سفید تخم بالا صدف مروارید پوست
انار ترش پوست ترنج مغز تخم لیمون کاغذے مساوے الوزن گرفتہ کوفتہ
بیختہ نگاہدارند بوقت شب در سرکہ انگورے آمیختہ طلا کنند بوقت صبح از آب کہ در آن
برگ نیب جوشانیدہ باشند بشویند پس صدف مروارید در گلاب سودہ طلا کنند

کہ از احتراق صفرا یا بلغم کہ باقدرے صفرا آمیختہ باشد حاصل شود علامتش آنست کہ چون
ظاہر شود مانند بادام بود یا خرد از و بعدہ زیادہ شود و مانند پایہائے سرطان رگہائے
سرخ و سبز گرداو پدید آید **علاج** فصد باسلیق یا الکحل زنند و مسہل سودا دہند و در
ابتدا بر ادعات ضماد کنند و وقتیکہ متقرح شود کیلہ در روغن کنجد سوختہ استعمال کنند
عرق مدنی بفارسی رشتہ گویند **علاج** فصد زنند و تنقیۂ سودا کنند و صبر در
آب گشنیز سبز سائیدہ ضماد کنند و نیز صبر را روز اول نیم درم در آب کاسنی خیسانیدہ قند سفید
آمیختہ بنوشند در روز دوم یک درم در روز سوم یک و نیم درم و چون رشتہ سر برآرد بر قطع
اسرب بپیچند تا تمامہ برون آید و احتیاط نمایند کہ گسستہ نشود و اگر بگسلد در طول بشگافند
تا مادہ فاسد بتمامہ برآید و اگر در ابتدا از ظہور رشتہ بر اسپ قدرے گرفتہ بقند سیاہ
آمیختہ بخورند ظہور رشتہ نشود انشاء اللہ العزیز

جذام علتی ست کہ ہیئت اعضاء را فاسد سازد و بہن شدن بینی و گرفتن آواز از خاصۂ
اوست **علاج** فصد الحلین زنند و رگ پس گوش بگشایند و خون وافر گیرند و در خریف
و ربیع مسہل قوی بدہند و در ہر ماہ بطرف تلیین طبیعت و اخراج مواد متوجہ باشند
بمسہل معتدل و ہر صبح ریاضت معتدل بکار برند و از جمیع محللات رطوبت غریزی احتراز نمایند
و باید کہ چون از ریاضت فارغ شوند روغن گل بر بدن مالند و دماغ را بہ غرغرہ و سعوط
مناسبہ پاک نمایند و برائے ترطیب و تبرید روغن کدو و شیر زنان و امثال آن در
بینی چکانند و بعد از تنقیۂ مارا لجبن و چوب چلپے استعمال کنند و حمام درین
مرض بعد از تنقیہ بغایت نافع است و علامت این مرض آن ست کہ سبوس
از بدن صاحب این علت جدا شدن آغاز نماید و بعد استفراغ اگر قوے
احتمال کند دادن شوربائے لفے و گوشت او بسیار مفید ست و باید کہ چہار
انگشت یا یک وجب از طرف سر و ہمین قدر از طرف پائین دور نمایند بعد ازان ہمراہ
شبت و ملح پختہ بکار برند و لفے زندہ را بگیرند و قطع قطع کنند و در سبوچہ گلی اندازند
و در سبوچہ سوراخ کنند و بطریق معروف عرق ازان گیرند بعدہ در عرق مذکور نخود تر کنند
وقتیکہ عرق خشک شود آن نخود ہا را بترد ہند باین طریقہ کہ روز اول سہ ماشہ و یک
یک ماشہ افزودہ باشند و شیر بز ہر روزہ بگیرند و تازہ بتازہ بہ مجدوم دہند لیکن شیر

ظاہر شود بوجے کہ در رفع ضرر رساند والم پیدا کند واورام بزرگ پیدا شوند وتبورات خرد
فلغمونے ورمے ست کہ از مادۂ خون عارض شود علاج فصد زنند وحضض یکے
صندل سرخ گل ارمنی افاقیا در آب کشنیز سبز سائیدہ ضماد سازند واگر مادۂ او از دفع اعضائے
رئیسہ باشد ودرد ہم بشدت باشد آنوقت ضماد بر نفس ورم نمایند تا کہ مادہ را سوے
اعضائے رئیسہ رجوع ننماید بلکہ چنین وقت بالاتر از محل ورم ضماد کنند تا مادہ کہ از شدت
موجع جذب مے شود آنرا آمدن ندہد ورجوع نمودہ باشد وپوشیدہ نماند کہ در زمان
ابتدا ادویہ رادع مثل صندلین وفوفل گل ارمنے آرد جو عنب الثعلب استعمال کنند
تا کہ مادۂ دیگر را آمدن ندہد ونیز مادہ مستحصلہ را دفع نماید ودر تزائد ادویۂ رادع ادویۂ
محللہ مرخیہ چون آرد باقلا وخطمے وخبازے وبنفشہ وبابونہ آمیزند تا کہ مادہ مستحصلہ تحلیل
پذیرد ومادۂ دیگر جمع نیابد ودر زمانہ انتہا ادویۂ رادع ادویۂ محللہ بالمناصفہ آمیزند برای آنکہ
درین وقت بادویۂ رادعہ بسبب نبودن رجوع مادہ بسوے محل ورم چندان ضرورت نیست
ودر انحطاط فقط ادویہ محللہ مثل اکلیل الملک بابونہ تخم کتان حضض یکے استعمال کنند
تا مادہ را تحلیل کند واگر مادہ تحلیل نہ پذیرد چیزہاے پزندہ چون تخم کنوچہ وتخم کتان
وانجیر ضماد نمایند تا پختہ شود پس اگر از خود بشگافد فبہا وگرنہ ادویہ منفجرہ یعنے شگافندہ
چون سرگین کبوتر وعیزہ بران نہند یا باہن شگافند وباید کہ در زمانۂ ابتدا برای تسکین
لعاب اسپغول مسلم صندل سفید سائیدہ شیرۂ عناب در عرق شاہترہ برآوردہ شربت
نیلوفر حل کردہ بنوشند واگر حاجت افتد گل بنفشہ گل نیلوفر اصل السوس مقشر
تخم کاہو عناب در عرق شاہترہ خیسانیدہ شربت بنفشہ حل کردہ بنوشند بروز مسہل
اجزاء مسہلہ بفزایند وبروز تبرید لعاب بہدانہ شیرۂ تخم خیارین در عرق
گاوزبان برآوردہ شربت بنفشہ حل کردہ اسپغول مسلم پاشیدہ بنوشند وچیزہاے
نزلو بر نفس ورم یا قرب آن بسیار نافع اگرچہ زمانہ ابتدا بود طاعون در می است کہ
اکثر اوقات یا بد ہمراہ آید وباسور ش شدید باشد ورنگش سرخ یا دردی یا سیاہ
یا سبز باشد علاج تقویت دل ودماغ کنند وگرداگرد ورم صندل سرخ
حضض یکے در آب عنب الثعلب سبز سائیدہ ضماد کنند ودر نفس ورم شرط زنند و
باب گرم بنوشانند وبعدہ اگر حاجت فصد بود فصد زنند سرطان ورم سوداوی

بباطن میل خواہد کرد و ظاہر بدن سرد خواہد ماند و در باطن بدن ظاہر ست کہ حرارت صورت
خواہد بست و اگر از بلغم غلیظ بود سبب برودت و حرارت چنین خواہد بود کہ طبیعت در روح
بسبب آنکہ مؤدی قوی نفسیست من وجہ میل بباطن خواہد نمود پس بالضرور برودت قلیل
بر ظاہر بدن ظاہر خواہد شد و ہرگاہ بخارات ضعیف الحرارت قلیل المقدار از بلغم غلیظ جدا شدہ
بجلد بدن خواہد رسید پس باعث برودت جلد بخارات سرد شدہ ظہور برودت بر ظاہر
بدن خواہد کرد و برودت غلبہ خواہد نمود و بسبب عفونت مادہ و میل طبیعت بروح در باطن
حرارت جمع خواہد آمد **علاج** اگر از صفرا بود علاج مثل علاج حمی صفراوی کنند
و اگر از بلغم بود علاج مثل حمی بلغمی **حمی ضبعہ** و جدری بیان آن مفصلا در کلیات
و در بحث امراض اطفال گذشت **حمی عشی** یعنی تبی کہ بیہوشی آرد و او دو نوعست
یکی آنکہ از بلغم خام افتد و این چنان باشد کہ بلغم خام در بدن افزون شود و عفن گردد
و تب آرد و چون تب آید مادہ حرکت کند و قدری از ان تقلب و حوالی آن ریزد پس
بالضرورت قوت مقہور شود و غشی افتد و باشد کہ بسبب ضعف قم معدہ غشی رو نماید
و تبہای بلغمی از ضعف معدہ کمتر خالی باشد علامت آن تہیج رو ی و دورۂ تب موافق
دورۂ تب بلغمی و دوم آنکہ از صفرا بود و آنچنان باشد کہ صفرا رقیق شود و عفن گردد و
میل بہ سمیت نماید و عند الحرکت مادہ از حرارت تب قدری از ان بدل ریزد و غشی آرد
علامت آن آنست کہ بدن روز بروز لاغر شود و تب موافق غب دائرہ دورہ کند
علاج بوقت غشی انچہ در بحث غشی گذشت بعمل آرند بعدہ اگر از بلغم بود انچہ
در حمی بلغمی گذشت بعلاج آن پردازند و اگر از صفرا بود علاج آن مثل علاج حمی صفراوی
محرفہ کنند **حمی وبائی** کہ بسبب تعفن و فساد ہوا عارض شود و کسیکہ کثیر الجماع
و ضعیف القوی و واسع المسام و ممتلی از اخلاط بود استعداد این حمی بسیار دارد **علامت**
آن تب حادہ ظاہر گردد و غشی خروج مواد ردیہ در قی و کرب و تشنگی و تواتر نفس
علاج اگر بدن ممتلی بود تنقیۂ بدن کنند و خانہ را از عطریات بردہ مانند گلاب و کافور و غیرہ
معطر سازند و تعدیل ہوا نمایند و نوشیدن سرکہ استعمال مبردات مفید بود ÷ ÷ ÷

قسم دوم در علامات و معالجات اورام و ثبور و لدغ حیوانات و غیرہ

بدانکہ اورام و ثبور زیادتی غیر طبیعی ست کہ بسبب انصباب مادہ فضلہ متمددہ در اعضا

شرط التعب تپے باشد مرکب از صفرا و بلغم و باین طریق کہ ہر دو خلط باہم تمیز
باشند و ترکیب این بچہار قسم ست یکے آنکہ ہر دو دائر باشند دوم آنکہ ہر دو لازم
سوم آنکہ صفرا دائر و بلغمے لازم بود چہارم آنکہ بالعکس قسم سوم بود علامت
آن امتزاج علامات صفرا و بلغم و گاہ علامات صفرا غالب باشند و گاہ علامات بلغم
و درین باب اعتماد بر دو نوبت نکنند بلکہ اعتماد بر علامات و اعراض نمایند و در روز نوبت
صفرا نبض سریع و قلق و اضطراب و تشنگی و تلخی دہن و ناقص و بر دکمتر بود
و در نوبت بلغم ناقص شدید باشد و باقی علامات بلغم گولہے دہد و فرق
درین تپ و در عنب خالص آن ست کہ در عنب خالص فرق در میان نوبت صفرا
و بلغم نبود بسبب شدت امتزاج ہر دو و این تپ تا دیر باقی ماند زیرا کہ
صفرا مستفرغ شود و بلغم لزج بماند علاج ہر چہ در عنب غیر خالص گذشت
بعمل آرند فائدہ در بیان بقیہ اقسام حمے حمے خمس و سدس و سبع
از مواد غلیظہ متولد شود علاجش مثل ربع کنند حمیات مختلفہ تپے باشد
کہ ادوار آن محفوظ نبود اگر از سوء تدبیر در اکل و شرب بود اصلاح تدبیر کنند و
پوشیدہ نماند کہ چون سوء تدبیر اکل و شرب اخلاط ردیہ پیدا میکنند ازین باعث
حمیات مختلفہ از و ظہور مے یابند زیرا کہ حمے موافق ہر خلط دور خواہد نمود پس بالضرور
اختلاف در دور حادث خواہد شد و اگر از احتراق اخلاط بود لطیفہ و استفراغ
آن کنند بطریقے کہ بارہا ذکر یافت حمے الفیا نوس تپے باشد کہ در ان
ظاہر بدن گرم باشد و باطنش سرد برای آنکہ مادۂ این بلغم زجاجے ست پس وقتیکہ
بعضے اجزاء بلغم متعفن شوند و بعض بحالت اصلے مانند پس ہر گاہ از اجزای
متعفنہ بخارات بظاہر بدن میل خواہد ساخت پس ظاہر بدن بالضرور گرم خواہد شد
و چونکہ حرارت عفونت اجزاء متعفنہ اجزاء غیر متعفنہ بلغم را در باطن بدن از اعضاء
مالوفہ مادہ بسوے اعضاء غیر مالوفہ منتشر خواہد نمود پس بسبب بردوت مادۂ
اعضاء غیر مالوفہ احساس برودت خواہد ساخت و بالضرور علیل در باطن خود سردے در یافت
خواہد کرد علاج مثل علاج حمی بلغمی کنند حمی لیفور ریا تپے باشد کہ در ان ظاہر بدن سرد و باطن گرم بود
پس اگر از صفرای غلیظ بود سبب حرارت و برودت چنین ست کہ طبیعت روح ہمہ را برای دفع مواد

ادویۂ بارده استعمال کنند و بعد نضج مادہ بروز ہشتم مسہل دہند و بعد از تنقیہ قرص غافث
در شربت گاؤزبان سودہ اول بلیسند بالایش شربت بزورے و آب کاسنی سیر مروق
حل کردہ بنوشند یا استعمال خاکشے فرمایند کہ بسیار نافع است و طریقش آنست کہ خاکشی
یک تولہ را در عرقیات یک جوش دادہ شربت مناسب حل کردہ بنوشند در روز دوم
یک جوش افزایند یعنے دو جوش دادہ بنوشند و بہمین طریق تا یکہفتہ یک یک
جوش افزودہ باشند چون ہفت جوش رسد یک یک جوش کم نمودہ باشند
و اگر سرفہ باشد یا لعوق سپستان دہند و اگر صداع بود استعمال خاکشے
جائز نیست و اگر بضرورتے کنند اول کشنیز در شربت بنفشہ سودہ بلیسند و بالایش
مطبوخ خاکشے بنوشند حمے لتقہ علامات آن موافق علامات دائرہ است
مگر آنکہ باین تپ ناقص نبود و عرق نے باشد مگر وقتیکہ بالکل مفارقت کند و مشابہ
می باشد بدق و فرق آنست کہ لتقہ بعد از تناول غذا قوے نے شود علاج آن
مثل علاج نائبہ کنند حمے ربع دائرہ علامت آن ابتدا ناقص و بیرو
قوے و صلابت و صغر نبض و بطوء آن و چون گرم بود حرارت آن زیادہ از حرارت موظبہ
باشد و کمتر از غب و نیز دلالت میکند برین تپ مزاج بارد و یابس و تدبیر مقدم از
تناول عدس و باد نجان و اشیای مولد سودا و این علامت وقتی بود کہ سودائے
سوداوی باشد و اگر از احتراق بلغم بود علامت آن حدوث حمے بعد از مواظبہ و لتقہ
و کمے در سرعت نبض و دیگر علامات بلغم و اگر از احتراق خون بود بعد از مطبقہ پیدا
شود و اگر از احتراق صفرا بود بعد از غب حادث گردد علاج اگر از سوداوے
دموے بود فصد باسلیق از جانب راست زنند و اگر از سوداوے بلغے بود منضج
و مسہل بلغم دہند و اگر از سوداوے صفراوے بود تنقیہ آن سازند و اگر از سوداوی
سوداوے بود تنقیۂ سوداسازند بطریقیکہ بارہا ذکر یافت و بعد تنقیہ کاسنی چکیدہ
با قرص غافث دہند ربع لازم علاجش مثل علاج ربع دائرہ کنند حمیات مرکبہ و ترکیب
یا بر سبیل مداخلت بود یعنی یک تپ ہنوز زائل نشدہ باشد کہ دیگر می آید یا بسبیل مبادلہ بود یعنی
یکے برود و دیگرے شروع شدہ قائم مقام اول شود یا بر سبیل مشارکت کہ اخذ ہر دو یکی
باشد و ترکیب بیشمار است انچہ نام معین دارد شطر الغب و غب غیر خالص

شیرۂ مغز تخم کدو شیرین در عرق گاوزبان برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند و
پوشیدہ نماند کہ استعمال لعابیات بعد مسہل ازین باعث نمود می آید کہ بقیہ باز لاق دفع شود و تسکین
حرارت ہم متصور است و روز دہم کہ روز راحت افتد باز مسہل دہند و بروز تبرید تبرید
مذکور بعمل آرند و باز بروز دوازدہم کہ یوم راحت است بدستور مسہل دہند و بداخل کردن
سنا ملکی بروغن بادام چرب کردہ ہلیلہ و تربد و غاریقون اگر ضرورت بود در مسہل
سوم اجازت است و اگر بعد تنقیہ حمی مفارقت نکند آب کاسنی سبز مروق با شربت
نیلوفر و شربت بزوری و خاکشی استعمال کنند و اگر خواہند قرص طباشیر ملین
شربت نیلوفر آمیختہ اول بلیسند بالایش شربت بزوری در آب کاسنی سبز مروق حل کردہ
بنوشند غذا آش جو یا شلہ باداں خشکہ و بوشیدہ نماند کہ استعمال مارالفواکہ تا روز ہفتم
نیز جایز نیست **عنب الازرم** علامت و علاج آن مثل عنب دایر باشد **حمی محرقہ**
علامت آن کرب و تشنگی و کسورش و اضطرار دل و صداع و ہذیان و فرورفتن چشم
مع باقی علامات عنب خالص علاج مثل عنب خالص کنند لیکن از قوے تر
باید و خبار ببویند و کافور بقدر یک سرخ در شربت نیلوفر حل کردہ بلیسند ❊ ❊
عنب غیر خالص در اکثر اوقات تا شش ماہ کشد علامت آن زیادتے نوبت
بر دو از دہ ساعت علاج تا سہ روز شیرۂ مغز تخم کدو شیرۂ عناب در عرق گاوزبان
برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند بعدہ گل نیلوفر گاوزبان اصل السوس مقشر نیکوفتہ
عناب بدر شک در عرق گاوزبان خیسانیدہ شربت بنفشہ حل کردہ بنوشند بروز مسہل
گل بنفشہ تخم خیارین نیکوفتہ پرسیاوشان مویز منقے مغز فلوس شیر خشت گلقند آب
روغن بادام شیرین اضافہ کردہ مسہل دہند بروز تبرید لعاب اسپغول مسلم لعاب
ریشۂ خطمے در عرق گاوزبان برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند غذا خشکۂ بے روغن
باداں مونگ حمی بلغمی دائرہ علامت آن شروع بنا قص صادق البرد نماید و تا دیر برد
او ثابت باشد و کمی تشنگی و صغر نبض و بقی برآمدن بلغم و تہیج و سفیدی روی و کثرت
بزاق و سفیدی و رقت قارورہ علاج سہ روز شیرۂ گل گاوزبان شیرۂ عناب
در عرق عنب الثعلب برآوردہ شربت بنفشہ حل کردہ بنوشند تا تطفیہ عفونت شود
کہ باعث حمی ست و استعمال اشیاء حادثہ نمایند کہ موجب مضرت ست بلکہ در نسخہ منضج نیز قدرے

ودرین تپ قشعریرہ نمایان باشد وحرارت مثل حرارت حمام بود وعرق نمی آید مگر در روز بحران وایں تپ صبیان راوکسانے راکہ پرگوشت باشند ودر ایام بہار بیشتر عارض شود

علاج فصد باسلیق یا اکحل زنند بعدہ شیرۂ عناب شیرۂ تخم کاہو در عرق شاہترہ برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند یا عناب آلو بخارا شاہترہ در عرق عنب الثعلب خیسانیدہ صاف کردہ شربت بنفشہ حل کردہ بنوشند غذا آش جو وشلغم بے روغن واگر ضعیف قوے بود قلیے بے روغن **عنب خالص دائرہ** علامت آن تشنگے وصداع وبیخوابے وکرب وخشکے لبہا وخشکے زبان وتلخے دہن وسرعت نبض وغثیان وناریوں ونرمے شکم وقشعریرہ ولرزہ وفرود آمدن تپ باعرق بسیار وسبب لرزہ آنست کہ چون صفرا از مستوقد عفونت متحرک شدہ بر اعصاب وعضلات ولحوم حساسہ میگذرد وسبب حدت ولذع آن ایذا پدید مے آید وبرائے دفع آن قوت دافعہ ہر جزو بدن حرکت مے کند وبالضرور لرزہ پدید آید وشیخ الرئیس گوید کہ لرزہ مے بلغمے سبب لزوجت بلغم شدید است زیرا کہ قوت دافعہ بے حرکت قوے آنرا دفع کردن نمے تواند وجالینوس بخلاف آن گوید کہ لرزہ مے صفرا وے سبب لذع وحدتش غالب است وباعث احساس سردے در مے آنست کہ چون حرارت غریزی از خوف موذی لطرف باطن بدن میگریزد پس بر ظاہر بدن بروقلیل غلبہ میکند درو جود مواد بارد بروکثیر غلبہ مے سازد وسبب گرمتن حرارت غریزے سوے باطن وتاثیر برودت مادہ **علاج** در ابتدا ادویہ مدرہ مثل تخم خیارین وتخم کاسنی وشربت بزوری مذہند زیرا کہ درو تحریک است ونیز چون از استعمالش مادہ رقیقہ اخراج یابد مادۂ باقیہ غلیظ القوام بدیر نضج پذیرد واین امر باعث اطالت مدت مرض میگردد پس باید کہ تا روز چہارم شیرۂ مغز تخم تربز شیرۂ مغز تخم کدو شیرین در آب برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند بعدہ گل نیلوفر عنب الثعلب زرشک شب در عرق گاؤزبان نرد ارند صباح مالیدہ صاف کردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند وبروز مسہل گل بنفشہ گلسرخ آلو بخارا تمر ہندے شیر خشت گلقند آفتابے روغن بادام شیرین اضافہ نمودہ مسہل دہند واگر سردہ باشد زرشک وتمر ہندے داخل نکنند وبروز تبرید آلہ مرئی شستہ بورق نقرہ پیچیدہ اول بخورند بالایش لعاب اسپغول مسلم لعاب بہدانہ

والتعفن است ونوبت حمے سوداوے بروز چہارم بود زیرا کہ سودا السبب قلت رطوبت خود عسر التجمع والتعفن ہست ونوبت حمے صفراوے بروز سوم بود زیرا کہ صفرا در قلت وکثرت متوسط بینہما است وبدانکہ اقسام عالیہ حمے خلطے موافق اعداد اخلاط چہار اند اول آنکہ از تعفن خون حادث گردد وآنرا علی الاطلاق مطبقہ نامند دوم آنکہ بتعفن صفرا حادث گردد وآن یا داخل عروق بود کہ آن راغب لازم گویند وباخارج عروق بود وآنرا غب دائرہ خوانند و مادۂ غب لازم اگر قریب بدل یا جگر بود آنرا محرقہ نامند وبہر صورت اگر مادۂ غب صفرای رقیق وصرف باشد آنرا غب خالص گویند واگر مرکب بہ بلغم بود غب غیر خالص سوم آنکہ از تعفن بلغم عارض شود پس اگر مادۂ آن داخل عروق بود آن را لثقہ گویند واگر خارج عروق باشد موظبہ خوانند چہارم آنکہ از تعفن سودا حادث گردد پس اگر داخل عروق بود آنرا ربع لازمہ گویند وآن نادر الوقوع ہست واگر خارج عروق بود آنرا ربع دائرہ خوانند وبدانکہ ترکیب حمیات یا از اجناس متباعدہ بود مثل ترکیب حمے یوم با حمے غلظے یا از اجناس متقاربہ باشد مثل ترکیب حمے صفراوے بدموے ومثل آن وچون از بیان مجمل حمے خلطے الفراغ شد بیان ہر یک بالتفصیل نگاشتہ میشود سوداوی خون وآن نبی است کہ از جوشش خون حادث گردد بلا تعفن علامت آن سرخے روی وچشم وانتفاخ وتمدد وعروق وگرانے وکسل وعظم نبض وسرخے قارورہ وحرارت طمس وعدم تشعر پس علاج اول فصد زنند واگر در بدن خون بسیار بود تا حدوث غشی خون برآرند واگر بعد از فصد قدری تپ باقے ماند اشربہ مطفی خون استعمال نمایند فذار مار الشعیر لیکن قبل از فصد نباید داد کما قال صاحب التذکرۃ لا یسقی مار الشعیر الا بعد الفصد وجالینوس گوید کہ ہرگاہ مریض عرق نکند واورا عاف نباید پس اگر تاخیر کند طبیب در فصد خوف حدوث سرسام ہست حمے مطبقہ کہ از تعفن خون حادث گردد واو سہ قسم ہست یکی متزاید یعنے ہر ساعت قوت وحدت وگرمے وران زیادہ محسوس گردد وعفونت وران زیادہ بر تحلیل باشد واین بدترین اقسام ست دوم متناقصہ یعنے وران تحلیل زیادہ از تعفن باشد واین قسم بہترین اقسام ست سوم متشابہ یعنے تعفن وتحلیل وران ہر دو مساوے باشند علامت آن سرخے روی وچشم وقلق وکرب وضیق نفس وسرخے وغلظت قارورہ وعظم وسرعت وامتلاء ونبض وصداع وثقل بدن

دانند که فاسد نشده بدیگر ادوار نترسند و باید که مسکن را بهر یا حین بارده معطر سازند
و مسکنی باید که متصل بآبشار بود و لباس را از صندل و کافور مطیب کرده بپوشند و طبع پیر را
بر قص و غنا مشغول دارند و در تابستان خرفه آب کشنیز و کافور تر کرده بر کتف و سینه گذارند
و هرگاه که گرم شود تبدیل آن کنند و این عمل را در یک روز سه چهار مرتبه کرده باشند
و اگر اسهال لاحق گردد آب بارتنگ سبز با قرص طباشیر دهند و اگر ضعف پدید آید
خمیره مروارید خورانند اما حمی خلطی و آن تپی بود که اول حرارت غریبه
در ان لاحق اخلاط گردد پس ازان بقلب و روح و سایر اعضا رسد و این حرارت
از دو شق خالی نیست که حرارت یا باعث تعفن اخلاط گردد یا موجب جوش و غلیان
خلط باشد و قسم ثانی را سوء خلق گویند و قسم اول را حمی عفنی نامند و آن یا بسیط
بود که از عفونت خلطی واحد پیدا شود یا مرکب باشد که از عفونت دو خلط یا اکثر پیدا
شود و تعفن یا داخل عروق بود یا خارج عروق که در دماغ یا معده یا جگر یا صدر و غیره
ظهور یابد پس اگر داخل عروق بود حمیات دایمه حادث شوند زیرا که بسبب
کثافت جرم عروق ماده بزودی به تحلیل نرود و متعفن سازد چیزی را که مجاور اوست
و بسبب مواصلت قلب از ادنی سبب حرارت در قلب رسیده اشتعال نموده بواسطه
روح دوم و شرائین در جمیع بدن منتشر شده حدوث حمی دائمی می نماید لیکن
اشتداد حمی بنوبه که مختص بهر خلط ست می باشد و پوشیده نماند که خون بسبب
کوشش و توجه طبیعت بتمامه متعفن نمی شود زیرا که اگر دم تمامه متعفن شود زیست
بطلیل محال گردد و اگر تعفن بخارج عروق بود حمی دائره حدوث می یابد زیرا که ماده که بخارج
عروق متعفن می شود در جای واحدی باشد بلکه در بدن متفرق بود پس وقتیکه
حرارت معفنه در مدت نوبت بر و حادث شود در طوبت آنرا که حرارت باو قائم
باشد فنا سازد و آنرا از راه عرق و غیره از بدن خارج نماید پس ارضیت
آن ماده بماند که نه ماده بعفونت ست و نه مرکب حمی پس بالضرور حمی باطل شود
پس باز بمرتبه دیگر در مدت نوبت تا ماده جمع آید آن وقت حرارتی که از تعفن
سابق من وجه موجود بود برو گذر کند و حدوث حمی نماید فافهم و نیز واضح
باد که نوبت حمی بلغمی هر روز بود زیرا که بلغم بسبب کثرت و رطوبت خود سهل الجمع

اول برای تبرید و ترطیب شیرهٔ تخم کدو شیرهٔ تخم تربز در عرق گاؤزبان برآورده شربت
نیلوفر حل کرده بنوشند غذا رماء الشعیر و کذا جهة دوم علاج قوی باید کرد پس شیرهٔ
تخم خرفه شیرهٔ مغز تخم کدو شیرین شیرهٔ تخم خیارین در عرق کاسنی و عرق گاؤزبان
برآورده سکنجبین حل کرده بنوشند و اگر زیاده ترحاجت افتد قرص کافور اول بخورند بالایش
تبرید مذکور بنوشند و بعد از چند ساعت برگ کاسنی سبز برگ خرفه سبز کدو سبز شعیر مقشر
در آب جوشانیده در نیمگرم مریض را بنشانند و باید که آب معتدل بود نه چنان که احداث
حرارت کند و نه سرد بود که باعصاب مضرت رساند و بعد یک لحظه برون آرند و رو عن کدو
بر اعضا بمالند و بعد از یک ساعت ماء الشعیر که دران مرغ فربه و اسفاناخ
پخته باشند بحسب قوت و هاضمه بدهند و بعد از هضم سکنجبین یا شربت زرشک بلعابیات
و شیره جات مناسبه باید داد و اگر طبیب حاذق مناسب داند قدری سکنجبین بماء الشعیر
بیامیزد که تجوید بماء الشعیر ملیماید چنانچه به تجربه رسیده و پوشیده نماند که آنکه در
اول کتاب در بحث اغذیه گذشت که سکنجبین را بماء الشعیر نیامیزند مراد آنجا
از مقدار کثیر سکنجبین است که ماء الشعیر را هضم نیافته از معده برون برود نه از مقدار
قلیل سکنجبین که ظاهر ست که سکنجبین قلیل با ماء الشعیر کثیر المقدار موجب نقصان
نخواهد شد و اگر قطعاً آمیزش سکنجبین بماء الشعیر ممتنع بودی شیخ رئیس
با متزاجش امر نفرمودی چنانچه در حمی بلغمی فرموده که هر دو را ممزوج نموده بدهند
و اگر بحمی دق از حمیات عفنه کدام حمی دیگر یا ربنود شیر دادن نهایت مفید پنداشته اند
و بهترین شیرهای شیر آدم ست پس شیر خر ماده پس شیر بز ماده که همان وقت
دوشیده باشند در شیر خر شرائط آن ست که خر ماده جوان باشد و چهار ماه از
زائیدنش گذشته باشند و علف آن جو و کاهو و اسفاناخ باشد و طریق استعمال
شیر خر ماده و بز ماده چنین ست که روز اول نیم سکرجه و روز دوم یک سکرجه که
وزنش سه اوقیه بود بدهند و نیز مبرهن باد که سکرجه کبیر یوزن هفت اوقیه
می باشد پس بتدریج شیر را اضافه کنند که روز هفتم بسته سکرجه رسد بعد ازان
هر روز نیم سکرجه کم کنند در روزی که شیر دهند نبض بیمار ملاحظه کنند اگر ضعیف و
صغیر معلوم نمایند دانند که شیر در معده فاسد شده دیگر نباید داد و اگر عظیم دریافت شود

وجع وجوع وعطش وزکام واز حرارت شمس وآتش واز شرب شراب وغیرہ میباشد
وحمے یوم بشرطیکہ منتقل بحمے دیگر نشود زیادہ از یک شبانہ روز تا سہ روز نمی ماند و
جالینوس گفتہ کہ حمے یوم تا شش روز باقی ماند وعلامت این تپ آنست کہ یکسان
غیر سوزان مثل حرارت کہ بریاضت لاحق شود میباشد واز آثار حمے دق وحمے عفنی معرا بود
واز اسباب مذکورہ از ہر سبب کہ بود تقدمش بران گواہی دہد علاج از ہر سببی کہ باشد
در دفع آن کوشند مثلاً اگر از زکام بود علاج آن کنند واگر از سدد بود تفتیح سدد نمایند واگر از تخمہ بود
تقلیل غذا کنند وہر چہ در تخمہ گذشت بعمل آرند واگر از غم بود ازالہ آن کنند وخمیرہ مروارید
ومفرحات بارده خورند وقس علی ہذا ما بقے ویوشیدہ نماند کہ چونکہ تعلق حمی یوم بروح میباشد
پس از ہر قسم کہ باشد علاجش بہتر از تفریح نیست کما قال البقراط یکفیہ لہا مجالستہ الاحباب
وسماع الاغانی والنظر فی البہجات حمے دق وآن تپے ست کہ حرارت غریبہ در اعضائے
اصلے خصوصاً در قلب منبث گردد وبعد ازان بارواح واخلاط سارے شود
وافنائے رطوبت اصلے نماید وآنرا سہ درجہ باشد واکثر انتقالے بود وگاہ از اسباب
مادیہ مثل غم وسہم وغضب وتعب خاصہ در سن جوانے حادث گردد واین گاہ تنہا بود
وگاہے مرکب بحمے عفنے باشد علامت آن صلابت نبض ووقت وخفت وتواتر آن
وہر گاہ دست بر بدن گذارند حرارت اندک محسوس شود وہر گاہ دست دیر تر بر بدن
بماند حرارت زیادہ دریافت گردد ودر صاحب آن حرارت کم محسوس شود وحرارت یکسان
بود مگر در وقت خوردن غذا زیادہ گردد وموضع شرائین گرمتر از سائر بدن باشد ودر
بول وہنبت دریافت شود پس از غذا نبض قوے وعظیم گردد وہر گاہ از ابتدا
تجاوز کند وبتجدد بول رسد در نبض صغر وصلابت پدید آید وغور عکس بظہور انجامد وصدغین
در تہ نشیند ویوست پیشانے کشیدہ شود ورونق وتازگے از چہرہ زائل گردد وسر و
بینے وگردن باریک باشد وموہاے دراز شوند وسببش بسیار پیدا آید وخشکی جلد
وجفاف پوست شکم ظاہر گردد وہر دو گوش کوچک شوند وہنبت در بول
زیادہ پدید آید وہر گاہ باول در جہ سوم رسد موہاے بریزد وناخن ہاے کج گردد
وسوائے پوست بر استخوان گوشت نماند وطاقت مریض بالکل مفارقت کند پس
در ابتدا این تپ علاج پذیر باشد لیکن شناخت مشکل بود علاج در درجہ

یک نیم تولہ زنجبیل تولہ شب در یک رطل آب تر دارند صباح با نیم رطل روغن کنجد بجوشانند تا آب بسوزد و روغن بماند نگاہ دارند و بکار برند و علاج وجع الورک و عرق النسار و نقرس مثل علاج وجع مفاصل کنند و بروغن سرخ معمولی تدہین نمایند کہ برائے این اوجاع بہتر ازین روغن دوا دیگر نیست صفتہ مجٹیہ پاوآنا رج کائپھل چھیر چھیر ہلایہر یک چہار تولہ سنبل الطیب ناگرموتھہ ہر یک دو تولہ تیزپات قرنفل دارچینے ہر یک یک تولہ تر کھجور ہشت تولہ کچلہ دو تولہ الائچی خرد سہ تولہ جوتری مشک خالص ہر یک شش ماشہ پوست درخت چوب میدہ برادہ صندل سفید ہر یک ۲ تولہ زعفران چار ماشہ زرد چوب دار ہلد عود غرقی ہر یک یک تولہ گلاب قسم اول یک آثار روغن کنجد ۲ سیر ہمہ ادویہ را جوکوب نمودہ در گلاب تر کردہ بدارند پس در دیگ مسے قلعے دار آتش ملائم دہند تا نصف آب بسوزد پس روغن کنجد ممزوج ساختہ آتش بطور معمود دہند تا تمام آب خشک شود پس روغن کنجد را از پارچہ گذرانیدہ در شیشہ چینے نگاہ دارند و یک ہفتہ در زمین دفن کنند بعد ازان برآوردہ وقت حاجت ہنگام شب یکتولہ بمالند و بوقت سحر از آب سرد بشویند

خاتمہ در اسباب و علامات امراض کہ خصوصیت بعضو واحد ندارند بلکہ بجمیع اعضا عام اند مثل حمیات و اورام وغیرہ و نسخہ ہائے مرکبات مستعملہ ضروریہ و این خاتمہ منقسم است بر سہ قسم **قسم اول در حمیات** بدانکہ حمے حرارتیست غریبہ کہ در قلب مشتعل شود و بواسطہ خون و روح و شرائین در جمیع بدن منتشر گردد و ضررش بافعال طبعیہ لاحق میباشد و عام است کہ اشتعال حرارت در قلب بواسطہ بود یا بلا واسطہ و نیز عام است کہ ضررش بجمیع افعال بود یا ببعض و اجناس عالیہ حمے سہ اند یکے حمے یوم دوم حمے دق سوم حمے خلطے **اما حمے یوم** و آن نیست کہ اول حرارتش بروح عارض گردد بعد در قلب رسیدہ در جمیع بدن منتشر میشود و تعلق حرارتش بروحی کہ بود آن را بآن روح منسوب میسازند مثلاً اگر تعلق بروح حیوانی بود حمے یوم جولنے خوانند و اگر بنفسانی بود حمے یوم نفسانی و اگر بطبعی بود حمی یوم طبعی و نیز این تپ بسبب اختلاف اسباب باسمای مختلف موسوم است چنانچہ اگر از غم بود حمے یوم غمے و اگر از ہم بود حمے یوم ہمے و اگر از نخمہ و نزلہ بود حمے نزلے خوانند و قس علے ہذا

باقی دیوشیدہ نماند کہ این تپ از فزع و فکر و غضب و فرح و سہر و استفراغ و وجع

عنب الثعلب جلکردہ بنوشند وجع مفاصل وآن دردی بود کہ در مفاصل بن عارض شود
پس اگر قدمین باشد مثل کعب واصابع خصوص ابہام نقرس نامند واگر در مفصل ورک بود
وتجاوز ازان نہ نماید وجع الورک خوانند واگر از ورک تجاوز کردہ تا زانو یا کعب حسب قلت و
کثرت مادہ ممتد شود دران باریک سازد واعوجاج پیدا کند آنرا عرق النسا گویند وسبب
این اوجاع ضعف مفاصل والضباب مواد ست بجانب آن وعام ست کہ مواد یا خون بود یا
صفرا یا بلغم یا سودا ووجع مذکور اکثر از خون وبلغم می باشد واز سودا بندرت واگر مفاصل
صلب ولبسۃ شوند تعقد مفاصل خوانند پس اگر مادہ حار بود علامت آن شدت ضربان
سرخی رنگ وسرخی قارورہ وعظم نبض علاج فصد باسلیق از طرف موافق
زنند واگر ہر دو جانب بود از ہر دو جانب زنند بعد ازان عنب الثعلب گاؤزبان تخم
کاسنی تخم خطمی عناب برسیاوشان شب در آب گرم تر دارند صباح مالیدہ صاف کردہ
گلقند آفتابے داخل کردہ زنجبیل سورنجان شیرین سائیدہ پاشیدہ بنوشند بعد نضج
بر فرز مسہل پوست ہلیلہ زرد ہلیلہ سیاہ مغز فلوس شیر خشت روغن بادام داخل کردہ
مسہل دہند پرورز تبرید سورنجان شیرین سائیدہ در گلقند آفتابے آمیختہ اول بخورند بالائش
شیرہ مغز تخم خربزہ شیرہ خارخسک در عرقیات برآوردہ شربت بزوری حل کردہ
بنوشند وگل سرخ صندلین فوفل مامیثا اقاقیا در آب کشنیز سبز سائیدہ ضماد
کنند واگر درد شدید بود افیون اضافہ کنند ودر انتہا تخم خطمی بنفشہ ودر انحطاط بابونہ
اکلیل الملک افزایند وضماد بعد از تنقیہ بعمل آرند واگر مادہ قلیل بود قبل از تنقیہ باک نیست
واگر مادہ بارد بود علامت آن سفیدی رنگ وانتفاع بمسخنات ودر دردر عمق مفاصل غلظ
وسفیدی قارورہ علاج گاؤزبان برسیاوشان تخم خربزہ نیمکوفتہ اصل السوس
مویز منقی بیخ کاسنی اسطوخودوس در آب جوشانیدہ صاف کردہ گلقند آفتابے
مالیدہ زنجبیل سورنجان شیرین سائیدہ پاشیدہ بنوشند بعد نضج پوست ہلیلہ کابلی
سنا رکی انجیر زرد مغز فلوس شیر خشت روغن بادام تر بد سفید افزودہ مسہل دہند
غذا قلیہ وخشکہ ودر مسہل سوم حب ایارج یکپاس شب باقیماندہ بعرق گاؤزبان بلیغ نمودہ
بخوابند صباح از نسخۂ مذکور مغز فلوس شیر خشت روغن بادام دور کردہ بدرقہ دہند
وبعد تنقیہ روغن معمولے مانند صفت روغن تمام کوفتہ ۳۲ سے دو درم گل بابونہ

منضج دادہ روز اول مسہل چہار سرخ از حب مذکور ہمراہ شربت بنات سہ تولہ کہ قدرے گلاب با دمزوج کردہ باشند بدہند و اگر اسہال تقصیر کند عرق گلاب بنوشند و ہر گاہ خواہند کہ انسداد اجابت شود عرق کیوڑہ بنوشانند روز دوم تبرید دہند و بہمین نمط حسب حاجت دو سہ مسہل بعمل آرند در ہر مسہل سہ قے و دہ دوازدہ اسہال خواہند شد و اگر معدہ قوی بود بعد مسہل دوم از چہار سرخ قدری بیفزایند **حب آتشک** کہ بارہا بہ تجربہ رسیدہ **صفت** اجوائن دیسے اجوائن خراسانے اجمود ہر یک یک تولہ قند سیاہ دو تولہ ہر سہ دوا را خوب باریک کردہ در قند مذکور آمیختہ در عرق بسکھپڑہ کہ لال شاخ داشتہ باشد ہفت حب بندند وقت خوردن یک حب مریض بر پیشانے خود چسپانیدہ پس پشت خود اندازد دو شش حب کہ باقی ماند یک حب ازان گرفتہ خرد خرد ساختہ ہمراہ پیچ بر پنج بخورند و بر دندان نچسپانند و ہر دو وقت بر پنج نے نمک روغن انداختہ بخورند پس تا ہمہ شش روز حب بخورند و روز ہفتم کلہ پایہ بار روغن کشیر و مصالح گرم بخورند و بعد ازان ہر چہ خواہند بخورند و کسے را کہ از کلہ پایہ پرہیز بود نان گندم مرغن تا سہ روز بخورد و از نمک دے ایام استعمال حبوب پرہیز ند کہ حکم زہر دارد **دوائے آتشک** کہ بہ تجربہ رسیدہ عجیب و غریب ہست **صفت** شنگرف سیماب انبہ ہلدے تخم ہلیون از ہر یک سہ ماشہ جملہ ادویہ را کوفتہ سہ پڑے بندند یک پڑے صباح بر تمام کوہنادہ آتش انگشت چوب کنار بران نہادہ در حقہ بنوشند تا سوختہ گردد از کشیدن باز نہ مانند و یک پڑے بوقت دوپہر و یک پڑی وقت شام بدستور بعمل آرند و آن روز در تمام روز و شب ہیچ غذا نخورند و روز دوم ماہی بروغن کنجد پختہ بخورند دیگر ہیچ نخورند و بروز سوم ہر چہ خواہند بخورند شفا کلی انشاء اللہ تعالیٰ حاصل آید

فصل در اوجاع پشت و مفاصل

در پشت اگر از کثرت بلغم بر دوش مزاج بود علامت آن سفیدے قارورہ و تقدم خوردن ہشیار بارد عالج تنقیہ بلغم کنند و روغن ترب و روغن کہ در بحث وجع مفاصل ذکر خواہد یافت بر پشت مالند و اگر بسبب امتلای رگ بزرگ کہ بر پشت ہست بود علامت آن سرخی موضع و درد تمام پشت و تشنگی علاج فصد باسلیق نمایند و شربت انارین و عرق گاؤزبان و عرق

مالیدہ صاف نمودہ شربت بنفشہ یا گلقند آفتابے داخل کردہ بنوشند و قلت و کثرت
اجزای بارده و حاره حسب مادہ و حاجت برای طبیب بست و بعد نضج روز مسہل ہلیلہ سیاہ
پوست ہلیلہ زرد مغز فلوس شیر خشت گلقند آفتابے روغن بادام داخل کردہ مسہل
دہند و اگر مسہل قوے خواہند تربد سفید حب النیل غاریقون صبر وغیرہ ادویہ مسہلہ
حسب حاجت افزایند و بروز تبرید لعاب بہدانہ شیرۂ گاؤزبان شیرہ عناب در آب
برآوردہ شربت بنفشہ حل کردہ بنوشند و بعد مسہلات پس از چند روز فصد یا سلیق
یا کحل زنند و اگر حاجت بود استعمال ماء الجبن کنند نسخہ مسہل معمولی کہ در تنقیۂ
سوداوی عجیب بست و بارہا بہ تجربہ رسیدہ و مادۂ آتشک را استیصال سازد
صفتہ سیماب و گندھک مساوی الوزن را کحلے نمایند و ہر چند سحق بلیغ کنند ابلغ خواہد بود
اما تے کمتر خواہد آورد و اگر کم سحق کنند فی البتہ مے آرد و قتیکہ از کحلے فارغ شوند بر
ہر دو جزو حب السلاطین گرفتہ ہر سہ را سحق نمایند و چون سحق خوب شود بعد ازاں سنگ بصری
مساوی ہر واحد سیماب و گندھک گرفتہ باز سحق کنند و قتیکہ باریک شود ہمہ را بردا شتہ
در ظرف گلے آب نارسیدہ بنیدازند و کہل را با آب شستہ در ظرف اندازند و قدری
آب دیگر اندازند کہ مقدار دو انگشت آب بالاے دوا رہا یستد پس بر آتش نہند تا آب
خشک شود و ہنوز قدرے رطوبت و آب باقی باشد کہ از آتش فرود آوردہ در سایہ
تہ و بالا کردہ نگاہدارند تا آب جذب شود پس عند الحاجت استعمال نمایند و مقدار استعمال او
دو سرخ است و باید کہ دوا را در دہن انداختہ ہمراہ کسنے شیر مادہ گاؤ فرو برند و احتیاط
کنند کہ بدندان دوا نرسد و بعد خوردنش ہر گاہ قے آید کے دراسہال نخواہد شد
بلکہ اسہال بے اذیت کثیر خواہد شد و غذا بجز شیر و برنج دیگر ہیچ نخورند و چونکہ مسہل
قوی است بجز اقویا نباید داد حب مسہل کہ تنقیۂ سوداسنماید و با آتشک نافع و بیک
بار در تجربہ مؤلف ہم آمدہ صفت حب السلاطین کتیرا گل سرخ کہنہ سفید ہر یک یک تولہ
دوائے اول را مفتشر نمودہ ہمراہ سرگین گاؤ کہ در و آب حل کردہ باشند در سبوچہ گلے
انداختہ بر آتش نہند و تا دو ساعت آتش دہند پس سر کردہ برآوردہ سہ چہار بار
در آب شستہ دو پارہ نمودہ پردۂ اندرونے کہ مثل زبان بسیار رقیق باشد دور کردہ
جملہ ادویہ را کوفتہ بیختہ باجزاول آمیختہ بقدر باجرہ حب بندند و طریق استعمال چنان است کہ حسب مادہ

عجیب بخشد صفت برادہ عاج آنبہ ہلدے کھوپرہ کہنہ کلونجے کنجد سیاہ مال کنگنی عاقرقرحا
کوفتہ بیختہ دہ پوٹلی بندند و باشیر میش از زیر ناف تا بیخ قضیب تحمید کنند حتی کہ پنج تولہ شیر
جذب شود پس پوٹلی کشادہ دوا در شیر حل نمودہ بر قضیب بندند بوقت صبح وا سازند
طلاء ہرتال ورقے زرنیخ موصلے سیاہ بیربہٹے ہر یک یک دام میٹھہ نیلیہ گھونگچی سفید
قرنفل دار چینے تخم کوانچ بیج بل پوست انار خراطین بیہ شیر ہر یک دو دام پوست بیخ کنیر سفید
سرمار سیاہ کہ تازہ باشد کژدم سیاہ ہر یک یک عدد کیکڑا مینڈک سانڈہ ریگ ماہے
ہر یک دو عدد دواہاے کوفتنے کوفتہ جانوران را ریزہ ریزہ کردہ ہمہ را در شراب دو آتشہ
۱۲ آثار شبانہ روز تر کردہ نگاہدارند پس مثل چوبہ بآتش یا چکدشتی روغن کشند
طلاء احرے مغز خربزہ سنبل سنکھیا ہر یک ۵ تولہ دار چینے عاقرقرحا دانہ الائچی کلاں
ہر یک ہفت ماشہ ہمہ را باریک سائیدہ حبلبتہ در شیشۂ آتشے انداختہ روغن کشند
پٹی معمولہ پارچہ سفید شش گرہ را در شیرۂ آنبہ ہلدی ہفت بار تر کردہ خشک کنند
و ہمین نمط در شیرۂ آک و شیر تدہارہ ہفت ہفت مرتبہ تر کردہ خشک سازند پس روغن گاؤ
گرفتہ بیربہٹے مال گنگنے را دران سوختہ و پارچۂ مذکور را دران بریان کردہ بدارند و عند الحاجت
بقدر مطلوب ازان گرفتہ دوخت و حشفہ را گذاشتہ بر قضیب بندند طلاء از بیاض حکیم
اجمل خانصاحب مرحوم مغفور صفتہ تخم کدو سے تلخ دو دام زہر بچھناگ یکدام گھونگچی سفید
مقشر نیمدام عاقرقرحا نیمدام بیج بل پاو دام فلفلمویہ فلفل دراز ہر یک پاو دام کوفتہ بیختہ
بر روغن گاؤ تا سہ روز بسحق بلیغ کنند ہر چند خوب سحق خواہند کرد نفع بین خواہند شد پس
مقدار دو سرخ ازان گرفتہ بر قضیب طلا کنند بالایش برگ پان بندند لطوول کہ برائے
خشک کردن زخم قضیب کہ از طلا و ضماد وغیرہ افتادہ باشد مفید است صفت
پوست بیخ کنار دشتی را در آب جوشانیدہ صاف کردہ لطوول سازند آتشک و آن
مرضی ست کہ در کتب متقدمین یافتہ نمیشود الا متاخرین بتحریرش پرداختہ اند
و آن دموی و صفراوی و بلغمی می باشد لیکن اکثر از سوداوی لاحق گردد و عام ست کہ سوداوی
دموی بود یا بلغمی یا صفراوی یا سوداوی پس در علاجش رعایت نوع مادہ ملحوظ خاطر دارند و
مادۂ این مرض اگر در جمیع بدن منتشر باشد فساد عظیم لاحق میگردد علاج گل بنفشہ گل نیلوفر عنب الثعلب
تخم خیارین گاؤزبان استیمون اسبغائج شاہترہ جوائنہ تخم خطمی کاسنی عناب لایتی منڈی برم ڈنڈ

فقاح اذخر نارد ین اقیمون مرزنجوش حاشا مشکطرا شیع ورق نقره ورق طلا عنبر شهب
مشک خالص هر یک نیم مثقال با سه چند قند بسر شند شربت یک مثقال و اگر از ضعف معده
بود معجون سنگدانه معموله استعمال کنند صفته پوست سنگدانه مرغ طباشیر سفید
هر یک دو مثقال گل سرخ سه درم پودینه خشک پوست بیرون پسته پوست ترنج پوست
هلیله زرد هر یک یک مثقال بهمین صندلین سعد کشنیز خشک بریان حب الآس
هر یک دو درم کوفته بیخته بشراب فواکهه معجون سازند شربت دو مثقال و اگر از ضعف گرده
بود برائے تقویت آن این مکرر به تجربه رسیده صفته مغز بادام مغز پسته مغز
چلغوزه مغز حب السمنه تخم خشخاش سفید کنجد مقشر مغز فندق مغز حب الفلفل مغز
جبة الخضرا دار چینی خولنجان موچرس از هر یک سه ماشه تودرین بهمین دانهٔ الائچی خرد
وکلان از هر یک چهار ماشه کشمش مویز منقے هر یک شش ماشه خرمای سلیمانی یک تولہ
شقاقل مصرے تخم کرفس لسان العصافیر درونج عقربے پودینه مصطگے رومے طباشیر
سفید نال مکهانه کبابه چینی سباسه زنجبیل دار فلفل پوست اترج خشک خشک مرزے
قرنفل تخم زردک تخم بلیون تخم شلجم مغز تخم کوانچ زرنباد مغاث بغدادے هر یک دو ماشه
سنبل الطیب عنبر اشهب از هر یک یک ماشه کوب چینی دو دام مجلثه دو ماشه قند سفید
چهارده دام تر بجبین سفید نیم پاؤ عسل سفید ۱۴ دام زعفران یکماشه بدستور معروف
معجون سازند تدبیر مربے کردن خشک آنست که خشک خشک را بکوبند و به بیزند
و در آب خشک سبز سه شبانه روز در آفتاب پرورند و هر روز آب خشک سبز تازه کنند چنانچه
آب خشک سبز سه وزن خشک خشک بکار رود پس خشک کنند و بکار برند و اگر نقصان باه
بسبب جلق باشد علاج از نسخه هائے مندرجه ذیل هر نسخه که مناسب وقت حال
مریض بود استعمال نمایند کماد اسگند ناگوری مصطگی برادهٔ دندان فیل مساوی الوزن
گرفته باریک ساخته سه پوتلے بندند و با شیر میش تا چهار گهڑے تکمید کنند و بروز چهارم
این ضماد بعمل آرند صفته بیخ بهڑے سباسه سیماب خراطین خشک مصطگے رومے
اسگند رومے اسگند ناگوری تخم دهتوره سیاه گهونگچی سفید هر یک شش ماشه
روغن گاو ده تولہ ادویه را کوفته بیخته در روغن گاو آمیخته خوب کهرل ساخته قدری ازان
گرفته ضماد کنند و بالایش برگ پان بندند و بهمین نمط تا یازده روز بعمل آرند کماد دیگر که فائده

خولنجان مساوے وزن گرفتہ کوفتہ بیختہ بسبہ وزن ادویہ عسل قوام کردہ معجون سازند
واگر از قلت منے بود کہ سبب آن سوء مزاج بارد یا حار باشد تبدیل آن کنند بہ تدبیر
بارہا ذکر یافت واگر سبب عدم تحریک منے بود یعنی منی اگرچہ کماحقہ موجود بود الا حرکت
نکنند ولذعہ و دغدغہ در ذاتش نماند وظاہر ست کہ تا منے در حرکت نیاید شہوت ظہور
نیابد و علامتش آنست کہ بغوظ در ابتدا ضعیف بود و بعد زمانے از دخول قوے گردد
علاج مطلوب مذکورہ بالا مداومت سازند و بروغن بابونہ تدہین کنند و اگر از استرخائے
آلت بود پس استرخائے آلت اگر از ترک جماع بود کہ از مدت کثیر بترکش اتفاق
افتادہ باشد علاج بآب گرم تطیل کنند و ترک سبب سازند و طبع را از شنیدن
حکایات جماع وغیرہ بر مجامعت متوجہ کنند و اگر نقصان بادہ از ضعف دل یا دماغ
و یا جگر یا معدہ یا گردہ بود علاج تقویت اعضائے مذکورہ کنند پس اگر از ضعف
دل بود برائے تقویت آن خمیرہ مروارید معمولہ کہ در بحث خفقان گذشت استعمال
کنند و اگر از ضعف دماغ بود خمیرہ گاؤزبان معمولے بخورند صفتہ گاؤزبان
گیلانے سیر دام گل گاؤزبان کشنیز خشک مقشر ابریشم مقرض ہمہ سفید تخم بالنگو
صندل سرخ تخم خربزک ہر یک یک تولہ عنبر اشہب نیم درم عنبر از عنبر ادویہ را در دو آثار
آب تر کنند صبح بجوشانند ہر گاہ سوم حصہ بماند صاف کردہ با نبات یک آثار عسل
یا دو آثار بقوام آرند و در آخر قوام عنبر داخل کنند و ورق طلا و ورق نقرہ شش ماشہ
اضافہ کنند و ہر چند حل کنند بہتر باشد شربت از یک درم تا سہ درم و چون
یاقوت و زمرد و زہر مہرہ ہر یک یک مثقال اضافہ کردہ میشود حکم تریاق پیدا میکند
و اگر از ضعف جگر بود مفرح مخترع حکیم علے برائے تقویت جگر عجیب ست صفتہ زعفران
دو مثقال یاقوت مروارید لعل بدخشان کہربا مرجان ابریشم مقرض زرشک انار دانہ بریان
زوفا ہر یک یک مثقال گاؤزبان پودینہ خشک بادرنجبویہ رب السوس نار مشک پوست
ببروں لسنہ پوست ترنج سازج ہندی عود فرنجمشک حب بلسان تخم کاشم عود بلسان
سعد مصطگی صندلین طباشیر گل مختوم آملہ ریوند چینے دار چینے انیسون لک افسنتین
رومے اسطوخودوس تخم کرفس گل سرخ زرنباد تخم کشوث دروبج عقرنے
بہمنین خفیۃ الثعلب اشتہ سنبل الطیب جرائتہ کمافیطوس قسط تلخ عصارہ غافث

علاج آن مثل علاج ورم و وجع خصیہ است سرعت انزال اگر بسبب
ضعف اعضاے رئیسہ بود تقویت آن کنند و اگر از حدت منی بود علاج طباشیر سفید
سودہ شیرۂ عناب در آب برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند و غذاہی بارد خورند
و لعاب خشک ساختہ ہموزن آب نبات سفید آمیختہ سفوف ساختہ ہر صباح یک
مثقال بخورند سفوف دیگر اسپغول مسلم دو درم تخم خرفہ سہ درم تخم کشنیز خشک یکدرم تخم
خیار اسپغول کوفتہ بیختہ اسپغول مسلم آمیختہ سفوف سازند شربت یک مثقال و اگر از ضعف
ماسکہ سبب برودت و رطوبت بود علامت آن منی رقیق بکثرت خارج شود علاج
تنقیۂ بلغم کنند و روغن بابونہ و روغن ترب بر عانہ مالند و باین سفوف مداومت کنند
صفت سفوف ثعلب مصری شقاقل مصری سنگھاڑہ خشک ہر یک ۵ ماشہ نال مکھانہ
مازو سبز تودرین ہر یک چہار ماشہ دانہ الائچی کلان مصطگی رومی ہر یک سہ ماشہ نبات سفید
ہموزن ادویہ جملہ را کوفتہ بیختہ سفوف سازند جریان منی پوشیدہ نماند کہ منی فضلہ ہفتم
چہارم است پس اگر سیلان منی از کثرت منی بود علاج جماع کثیر کنند و تقلیل غذا سازند
و استعمال این سفوف مقلل منی کنند صفتہ تخم کاہو تخم خرفہ از ہر یک دہ درم کشنیز خشک
اسپغول مسلم از ہر یک سی و سہ درم گلنار گل نیلوفر از ہر یک دو درم کافور یک و نیم دانگ
ادویہ را غیر از اسپغول کوفتہ بیختہ اسپغول داخل کردہ سفوف سازند شربت سہ درم و اگر
از حدت منی یا ضعف ماسکہ بود انچہ در سرعت انزال ذکر یافتہ بکار برند ✣ ✣ ✣
سفوف برائے جریان منے کہ از رقت آن باشد مجرب مولف از
بیاض اللہ باجد نقل کردہ صفت بیخ بند تال مکھانہ سمندر سوکھہ تخ گوند و ہاک مساوی الوزن
گرفتہ کوفتہ بیختہ نبات سفید ہموزن ادویہ آمیختہ سفوف سازند شربت از ہفت ماشہ
تا یک تولہ نقصان باہ اگر از ضعف بدن بود کہ نحافت آن بر دو گواہی دہد علاج
برای تقویت بدن ادویۂ مقویہ و اغذیہ لذیذہ خورند و بر بیضہ ضمیر شت مداومت
سازند و ترک جماع کنند و معجون لبوب خورند صفتہ مغز بادام شیریں مغز چلغوزہ
مغز حب القرطم مغز حب البطم مغز حب الصنوبر مغز حب الزلم مغز فندق مغز پستہ مغز
نارجیل مغز حب الغلیل تخم خشخاش سفید تودرین کنجد مقشر تخم خربزہ جربر تخم پیاز
تخم شبلم تخم رودک ہمنین زنجبیل دار فلفل کبابہ قرفہ دار چینی شقاقل مصری تخم بلیون

علاج در وقت نوبت دست و پا را ببندند و خردل و نمک بر کف پا بمالند و جندبیدستر
ببویانند و وقت ہوش اگر حدوث این مرض از اجتماع متے در ادعیۂ آن باشد تنقیہ
بدن کنند و بکثرت جماع کوشند و اگر از احتباس طمث بود فصد صافن زنند و مسہل
سودا دہند و آنچہ در احتباس طمث گفتہ شد بعمل آرند و رم انثیین اگر حار بود علامت
آن سرخی رنگ و تشنگی علاج فصد باسلیق از جانب ورم گیرند و لعاب اسپغول مسلم
شیرۂ عناب در آب برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند و اگر بجای آب
عرق عنب الثعلب کنند بہتر بود و خرفہ در لعاب اسپغول و گلاب تر کردہ بر موضع
ورم نہند و در ابتدا کل خطمی عنب الثعلب خشک حضض مکے در آب کشنیز سبز سائیدہ
ضماد کنند و در تزائد تا انتہا آرد جوار و تخود آرد با قلا ضماد کنند و در انحطاط با بونہ اکلیل الملک
در روغن گل سائیدہ ضماد کنند و اگر ورم بارد بود بمسہل گرم تنقیہ کنند و ورم حصیہ
اگر بسبب سوء مزاج حار بود علامت آن حرارت و سوزش علاج خرفہ در آب
کشنیز سبز و آب کاسنی سبز و آب عنب الثعلب سبز و آب کدو تر کردہ بران نہند
و اگر درد شدید بود قدرے افیون داخل کنند و اگر از سوء مزاج بارد بود علامت آن
قلت درد و بنودن سوزش علاج مال گنگنے ہلدے مغز بادام مغز بید انجیر
در شیر میش پختہ ضماد کنند بالایش ہر گ بابن بندند و اگر از ضربہ و صدمہ بود علاج
فصد باسلیق زنند و از بنفشہ و نیلوفر و کدو و خطمی و عنب الثعلب ضماد کنند و از آرد
گندم و ہلدی در روغن تر درد حلوا پختہ بر بندند کہ فائدۂ عظیم بخشد فتق و آن مرضی است کہ
بسبب انشقاق صفاق یا از کشادگی محبرین کہ بالای انثیین در کنج ران اند جسمے بکبیر
انثیین فرود آید و آن فرود آمدہ اگر امعاء بود قیلۃ المعاء گویند و اگر ریح بود قیلۃ الریح
خوانند و ہیچ مرض یا از حرکت مفرط یا از ضربہ و سقطہ یا از جماع کہ در امتلاء معدہ بود حادث
میگردد و علاج پذیر نیست الا برای تخفیف تکلیف علاج میکنند علاج از دست
رد کنند و کندر و مصطگی جوز السرو آقاقیا گلنار مازو در آب عنب الثعلب سبز سائیدہ ضماد
کنند و از جامۂ حصیہ سالبتہ دارند و اگر ریح فرود آمدہ باشد جوارش کمونی اول تجویز کنند
بالایش شیرۂ بادیان شیرۂ انیسون شیرۂ زیرۂ سیاہ در آب برآوردہ گلقند آفتابی یا
بنوشند و روغن قسطالیدہ باشند و از فواکہ رطبہ و حرکات پرہیز کنند و ورم وجع قضیب

دریافت علاج کنند پس اگر از غلبۂ صفرا بود علاج از ادویۂ سرد منضج داده تنقیۂ صفرا کنند
واگر از غلبۂ بلغم وسودا بود تنقیۂ آن کنند بعده تخم تمر هندے را در آب یک شبانه روز
نگه دارند پس برآورده مقشر نموده باز دران آب تر کنند تا آب خشک شود ربع
وزن آن مغز تخم بکائن و هشتم وزن آن صندل سفید و همه وزن ادویۂ نبات سفید بگیرند
و همه را کوفته بخته استعمال فرمایند بطریق استفاف همراه لبنی گاؤ و فرزجه کردن کثرت
طمث مذکور شد بعمل آرند و رم رحم اگر حار بود علامت آن حمی حاد و انتفاخ رحم و
تشنگی علاج اول فصد باسلیق زنند و برائے حمی شربت بزوری در عرقیات حلکرده
خاکشی پاشیده بنوشند بعده گل بنفشه عنب الثعلب اصل السوس مقشر تخم کهو فته تخم خطمی
تخم خیارین تخم کشوث مویز منقے شب در آب کاسنی سبز مروق مزدارند صبح مالیده
صاف نموده شربت بزوری حل کرده خاکشی پاشیده بنوشند و بوقت ظهور نضج
بروز مسهل گلسرخ مغز فلوس شیرخشت گلقند آفتابے روغن بادام افزوده مسهل
دهند بروز تبرید شیره عنب الثعلب خشک شیره تخم خیارین در عرق گاوزبان برآورده
شربت بزوری حار حل کرده خاکشی پاشیده بنوشند و بعد از انقراع مسهلات آب کاسنی
سبز مروق با شربت بزوری استعمال فرمایند و در ابتدا گل خطمی صندل سرخ خضض
در آب عنب الثعلب سبز سائیده بر مقام رحم ضماد کنند و در انتها گل بابونه گل خطمی عنب الثعلب
اکلیل الملک سنبل الطیب مغز فلوس صبر در آب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد کنند
واگر ماده اراده جمع شدن نماید از لعابهاے گرم مثل لعاب تخم حلبه و تخم کتان رحم را
حقنه کنند و گل خیر و در آب جوشانیده مریضه را دران نشانند و گل بابونه تخم حلبه
تخم کتان آرد باقلا در آبیکه انجیر پخته باشند سائیده برعانه ضماد کنند پس وقتیکه ورم النضج
یافته منفجر گردد برائے تنقیۂ ریم شیر گاؤ به نبات شیرین کرده در حقنه انداخته رحم را
حقنه کنند یا بماء العسل حقنه سازند و بعد تنقیه برای اندمال قرص مرهم با سلیقون در روغن گل
آمیخته حمول سازند و اگر مابد بود علاجش مثل علاج ورم مابد حکم کنند **اختناق الرحم**
این مرض مشابه بصرع بود و بنوبت دود در عشی آید بباعث بخارات که از حس بطرف
دماغ متصاعد گردند و فرق درین مرض و در صرع آنست که عقل در تمیز مرض بالکل زائل نگردد
و چون صاحبش بهوش آید هر چیه در غشی بر و گذشته باشد آن را بیان کند

ضعف مفرط قرص کہربا اول بجوزند بالا لیش شیرۂ ریشۂ بیخ انجبار شیرۂ حب الاس در عرق
گاوزبان برآوردہ رب بہی شیرین حل کردہ تخم بارتنگ پاشیدہ بنوشند سفوف
معمولے استعمال فرمایند صفت سفوف معمولے سنگ جراحت
و دوام گویند دہاک یک دام مائین خرد نیمدام نبات سفید و دوام ہمہ را کوفتہ بیختہ سفوف
سازند خوراک یک کفدست با یک پاؤ شیر مادۂ گاؤ تازہ فرزجہ از مجربات
جناب حکیم محمد واصل خانصاحب مرحوم برائے حبس دم طمثی صفت گلنار مازو ہر یک
چہار ماشہ کندر سہ ماشہ سرمہ اصفہانی سہ ماشہ اقاقیا سہ ماشہ شب یمانی یک نیم ماشہ
ہمہ را کوفتہ بیختہ در آب بارتنگ سرشتہ فرزجہ کنند و جناب نانا صاحب اعنی جناب
حکیم محمد مظفر حسین خانصاحب مغفور در مظفری ارقام فرمودہ اند اگر خطبا نار را
سایکہ مساوی آن حنا سائیدہ گرفتہ در آب سرشتہ مریضہ مبتلای کثرت طمث بر
کفدست دیا ضماد کردہ تا دو ساعت در تالش آفتاب بکشیند بفضلہ در تکرار عمل احتباس
طمث گردد ہکذا فی علاج الامراض و جربناہ کرارًا امرارًا احتباس و قلت طمث
اگر بسبب ورم رحم بود علاجش مثل علاج ورم رحم کنند و اگر بسبب قلت خون
بود علامت آن ضعف و زردے بدن و تقدم استفراغ خون مثل فصد و بواسیر
وغیرہ علاج ادویۂ مقویہ اعضائے رئیسہ استعمال کنند و مدرات
ندہند و اگر از غلظت خون کہ از برودت یا آمیزش خلط غلیظ بود علاج فصد
صافن و یا با سلیق زنند و شیرۂ تخم خیارین شیرۂ خارخسک شیرۂ تخم خربزہ در آب
برآوردہ شربت بزورے حل کردہ بنوشند اگر حاجت افتد برائے نضج مادہ
گل بنفشہ عنب الثعلب خشک پرسیاوشان تخم خطمی خارخسک تخم خربزہ ابہل
مشک طرامثیع در عرق بادیان جوشانیدہ صاف کردہ شربت بزورے
یا عسل خالص حل کردہ بنوشند و بروز مسہل ادویہ مسہلہ بر منضج افزودہ و ادویۂ
مدرہ کم نمودہ مسہل دہند بروز تبرید شیرۂ تخم کتوث شیرۂ تخم خیارین در عرق
گاوزبان برآوردہ شربت بزورے حل کردہ بنوشند سیلان رطوبت از رحم
باید کہ مریضہ پنبہ سفید وقت شب یک پارہ بردارد صبح برآوردہ خشک ساختہ
بہ بیلند از رنگ آن غلبۂ خلط کہ سیلان رطوبت از وست دریافتہ بمشورہ مطابق

قدرے نوشانیدہ باشند و بروز سوم گرہ بالش و فلوس مس پوست سیاہ املتاس
قند سیاہ سہ تولہ جوشانیدہ بدستور بدہند و بعد شش روز نان موٹا بقدر دو دام بدہند
و ہر روز افزون ساختہ باشند و بجای آب عرق بادیان بدہند و تا چہل روز از روغن وغیرہ
پرہیز ند عسر ولادت یا بسبب فربہی زن یا بسبب عنق رحم یا ازجہۃ ضعف واقع باشد
علاج بروغن بابونہ و روغن گل از عانہ تا بزانو تدہین نمایند و پر سیاوشان تخم خربزہ
تخم کرفس پوست سیاہ املتاس در آب جوشانیدہ قند سیاہ کہنہ داخل کردہ جوشند
و بجای آب عرقیات دہند و اگر جنین در شکم بمیرد علامت او آنست کہ حرکت جنین
مطلقاً محسوس نشود و اطراف حاملہ سرد شوند و نفس بتواتر آید علاج مطبوخی
کہ در اسقاط گذشت باضافۂ اجوائن خراسانی و اہل بعمل آرند و فرزجہ استعمال نمایند
صفت زرآوند مدحرج اہلیلج حب الرشاد مساوی الوزن گرفتہ کوفتہ بختہ در زہرہ
گاؤ سرشتہ فرزجہ سازند و اگر جنین بخیریت تمام متولد شود پس باید کہ اجوائن دیسی
اگر موسم سرما بود یک تولہ و اگر موسم گرما بود یا مزاج حار باشد شش ماشہ در
آب سہ پاؤ جوشش دہند تا یک و نیم پاؤ بماند پس یکپاؤ شکر سفید انداختہ باز بجوشانند
تا قدرے آب بسوزد و بعد سرد روغن زرد یک پاؤ گرفتہ قرنفل دو صد دران انداختہ
بر آتش گذارند و فتیلہ قرنفل سرخ شوند روغن مذکور را در مطبوخ انداختہ از آتش
فرود آرند و زنجبیل سہ ماشہ سائیدہ سردار و نمودہ بنوشانند و تا سہ روز بہمین نمط
بعمل آرند و بجای آب عرق گاوزبان و عرق بادیان دادہ باشند و غذا
ہیچ ندہند در روز چہارم از آرد گندم و مغز بادام و مغز پستہ تال کہمانہ کشمش
نبات روغن زرد حلوا ساختہ بخورانند و اگر دختر بود تخم عرسے در حلوا افزایند و
ہر روز شش شوربائے مرغ با شلہ یا نان گندم بخورند و تا چہل روز پرہیز دارند و بکہمانہ
کہ در روغن زرد بریان کردہ باشند مداومت سازند و بادام و عنبرہ نیز خوردہ باشند
و در میان چہل روز بروز ششم دلستم و سیام و چہلم غسل دادہ باشند و فرزجہ را
بروغن کنجد تدہین نمودہ باشند و اگر بعد وضع حمل دفع نفاس نشود فصد صافن
زنند کثرت طمث و این مرض یا از کثرت خون یا از رقت خون بود و یا بسبب
رطوبتے کہ قوت ماسکہ را ضعیف سازد مے باشد علاج بعد تنقیہ بوقت حدوث

در گلقند آفتابے آمیختہ بخورند و نشاستہ در گلاب سرشتہ بر عانہ مضماد کنند و خوردن کنجد سیاہ
بوقت خواب یکتولہ یا یک نیم تولہ مفید بود و سنگھاڑہ و نبات ہموزن گرفتہ سفوف ساختہ
علی الصباح یک تولہ بخورند و صاحب شفاء الاسقام نویسد کہ بعد از جماع از بول کردن احتراز
کنند زیرا کہ سلسل بول پیدا میکند **بول الدم** سبب آن انفجار رگی ہست از رگہا علامت
آن خون ہمراہ بول یا بے بول آمدن **علاج** فصد باسلیق زنند و بعد در ابتدا حابسات
خون باقدرے مدرات استعمال فرمایند و بعد زمانۂ ابتدا حابسیات خون فقط استعمال کنند
کہ بارہا ذکر یافتہ اند **فصل در امراض رحم و المثیین و قضیب عقر** یعنے بچہ
ناشدن و آن یا از جانب زن بود یا از جانب مرد و امتحانش چنان بود کہ منے ہر دو
را جدا جدا در آب اندازند ہر کدام کہ بالاے آب بایستد و تہ نشین نگردد عقر از جانب
آن باشد **علاج** اصلاح حال منے کنند و بوقت جماع کوشند کہ انزال مرد و زن
بالتوافق باشد **سفوف** کہ اصلاح منے کند ثقافل مصرے ثعلب مصری
مصطگے رومے دار چینی طباشیر تخم نوتال مکھانہ گوکھرو سنگھاڑہ خشک سپستان از ہر یک
یکدام نبات سفید سہ دام کوفتہ بیختہ بوزن برابر چہاردہ پوڑے بندند ہر روز یک پوڑی با شیر
مادۂ گاؤ تازہ یا دواے تازہ پختہ خوردن بفرمایند و دساتنائے خوراک از ترشے و جماع پرہیز کنند
و اگر فساد منی بسبب سوء مزاج حار یا بارد یا رطب یا یابس ساذج یا بادی بود علاجش
آنست کہ تبدیل مزاج کنند چنانچہ بارہا ذکر یافتہ **کثرت اسقاط** پس اگر از عوارض
خارجی مثل حرکات عنیفہ بود پرہیز از ان ورزند و اگر از اسباب داخلی بود مثل سیلان رطوبت
رحم پس انچہ در سیلان رطوبت رحم گفتہ آید بکار برند و اگر علامت اسقاط شروع شود برائے حفظ
جنین **خمیرۂ مروارید** اول بخورند بالایش شربت انجبار در عرق گاؤزبان حل کردہ بنوشند و اگر
بجاے خمیرۂ مروارید یاقوتی معتدل یا دواء المسک کنند می شاید و اگر علامت اسقاط بخونے
ظاہر شود آنوقت نگاہ ندارند بلکہ برائے مداخراج جنین بادیان نیمکوفتہ بیخ بادیان نیمکوفتہ
پرسیاوشان از خرمکے در عرق گاؤزبان جوشانیدہ شربت بزوری حار حل کردہ بنوشند
و بعد اسقاط گرہ بالنس بیخ عدد پوست اخروٹ ڈوڈہ کیاس ہر یکے دو تولہ پوست
سیاہ الماس یک تولہ فلوس سہ ہفت عدد در دو آنار آب بجوشانند تا بثلث
رسد قند سیاہ کہنہ ہفت تولہ داخل کردہ بدارند بجاے آب وغذا ہمین مطبوخ قدرے

تخم خیارین شیرۂ تخم کاسنی شیرۂ خارخسک شیرۂ تخم خربزہ در آب برآوردہ شربت
کاکنج حل کردہ بنوشند و اگر بسبب قرحہ مثانہ با اجلیل بود علامت آن خروج مدہ با خون
علاج فصد با سلیق زنند بعد ازاں بنادق الکبر و یا قرص کاکنج اول بخورند بالایش
شیرۂ تخم خیارین شیرۂ تخم کشنیز خشک شیرۂ خارخسک در آب برآوردہ شربت بزوری
حل کردہ بنوشند بعد از تنقیہ مدہ گلنار فارسے گل ارمنے کندر موے سوختہ پوست
لدوے سوختہ انزروت شب یمانی نشاستہ صمغ عربے مردار سنگ سنگجراحت
دم الاخوین سفید آب از ہر یک دو ماشہ سرمہ ساکردہ قدرے ازاں در شیر خران
حل کردہ در اجلیل بچکانند سفوف از بیاض حکیم اجمل خان صاحب مرحوم مجرب برائے
سوزاک صفت خارخسک نیم آنار در آفتاب خشک کنند و بکوبند و سیم وزن آن مریا یا
پاوآنار سنگ جراحت و نیم آنار شکر گرفتہ کوفتہ بیختہ سفوف سازند و با شیر مادہ گاؤ
خوردہ باشند ایضاً سفوف دیگر برائے قرحہ سوزاک از تجربہ جناب حکیم محمد شریف
حاذق صاحب مغفور صفت طباشیر سفید دانہ ہیل ست گلو کباب چینی از ہر یک دو ماشہ
قلع کشتہ نیم ماشہ ست سلاجیت ست ماشہ کوفتہ بیختہ سفوف سازند جملہ یک خوراک است
ہمراہ شیرۂ تخم خیارین بخورند احتباس بول بالسبب ورم کلیہ یا ورم مثانہ
یا از جہت حصاۃ باشد علامت و علاج ہر یک گذشت یا از احتباس چیزی مثل لفظ لزج بود
کہ در مثانہ عارض شود علامت آن ثقل مثانہ و تقدم تاکل اطعمہ غلیظہ علاج پر سیاوشان
اذخر تخم کرفس در آب جوشانیدہ صاف نمودہ شربت بزوری حار حل کردہ بنوشند
و قدرے زعفران در اجلیل گذارند و اگر اول شورۂ قلمی بخورند و بالایش مطبوخ
مذکور بنوشند مناسب بود و گل ٹیسو را در آب بخیسہ بر مثانہ بندند تقطیر بول اگر از
صفرا بود علاج آن مثل حرقت البول کنند و اگر از برودت مثانہ بود علامت آن بیاض
بول و نبودن تشنگی و تقدم تدبیر بارد علاج معجون خبث الحدید اول بخورند بالایش
شیرۂ بادیان شیرۂ زبرۂ سیاہ در عرق بادیان برآوردہ شربت بزوری حار
حل کردہ بنوشند و روغن تربہ بر مثانہ بمالند سلس البول و آن مرضے ست کہ دراں
بول بے ارادہ برآید و سبب آن کثرت برودت بود کہ در مثانہ حادث شود علاج
بمعجون کمونے یا جوارش جالینوس مداومت سازند یا کندر و مصطکی سائیدہ

باشد و مریض ساعت بساعت آب بخورد و بلا فاصلہ بول کند لیکن بارادہ بخلاف تسلسل بول
کہ او نے ارادہ باشد و سبب آن افراط حرارت باشد در گردہ پس جذب کند
مائیت را از کبد و از ما سار یقا و از معدہ و دفع کند گردہ مائیت مذکور را بطرف مثانہ
و پس چونکہ ہمین نمط مائیت را جذب نمودہ باشد ازین باعث تقاضائے آب و
دفع بول علے سبیل الاتصال میباشد علامت آن شدت تشنگی و رقت بول و
سفیدے رنگ آن علاج قرص ذیابیطس اول بخورند بالایش شیرۂ تخم کاہو
شیرۂ تخم کشنیز خشک در آب برآوردہ شربت حب الاس حل کردہ بنوشند غذا
آش جو و دیگر ما یعرض ازادویہ مسہل پرہیز نمودہ قرص ذیابیطس کہ خورانند این است
صفت قرص ذیابیطس طباشیر ربع السوس خرفہ تخم کاہو ہر واحد دہ درم تخم خماض کشنیز خشک
گل ارمنے از ہر یک سہ درم صندل سفید کتیرا فارسے صمغ عربے از ہر یک دو درم گاؤزبان
نیمدرم ہمہ را کوفتہ بیختہ در شیرۂ خرفہ یا کاہو یا آب انار ترشش خمیر کردہ قرص سازند
و بوقتیکہ این مرض مزمن شود و مکرر بول ہجوم نماید آن وقت کلونجی خشک را
سائیدہ با شکر تر سے آمیختہ دو کف ہر روز بخورند و راہ روند و یا کلونجی و گوکھرو را جوکوب
کردہ در چہار کوزۂ آب بجوشانند و وقتیکہ نصف آب بماند صاف کردہ شکر تری چہار درم
داخل کردہ بنوشند کذا فی شفاء الاسقام و دوالد ماجد در بیاض خود ارقام مے فرمایند
کہ خشت نیم پختہ زرد رنگ کہ صد سال در چاہ ماندہ باشد یک عدد بگیرد و نمک کہاری یک
آنار پاؤ بالا در صد چند آب حل کردہ خشت مذکور را در آتش خوب سرخ کردہ در آب
نمک سرد کنند بحدے کہ آب مذکور در خشت بالکل جذب شود و بعد ازان خشت مذکور
را ہمستور در شیر بز ہشت مرتبہ سرد کنند بعدہ بدستور در شیرۂ برم ڈنڈی سنہ
ہشت بار سرد کنند بعدہ در شیرۂ اونٹ کٹارہ ہشت مرتبہ سرد کنند
و ہمین نمط در شیرۂ سنکھاہولے سرد کنند پس بگیرند سلاجیت یکدام موچرس
یک دام پاکہان سپید یک دام الائچی خرد یکدام ستاوے یکدام پوست بیخ درخت انبہ
گوکھرو خشت مذکور نثار شدہ من کل واحد چہار دام است کلونجی شش دام نبات سفید
ہموزن ادویہ ہمہ را کوفتہ بیختہ سفوف ساختہ سہ درم بشیرۂ خار خسک بخورند

حرقت بول اگر بسبب غلبۂ صفرا بود علامت آن صبغ بول **علاج** شیرۂ

در موضع گردہ و بیاض بول در وقت آن و علامت رمل ثقل و تمدد در موضع گردہ و عسر بول
و صفاے آن و خروج رمل سرخ دران **علاج** سفوف حجر الیهود یا معجون حجر الیهود اول
بخورند بالایش شیرۂ تخم خیارین شیرۂ تخم خربزہ در آب برآوردہ شربت بزورے
حل کردہ بنوشند **صفت سفوف حجر الیهود** حجر الیهود شش درم کلتے یازدہ درم
تخم خربزہ تخم خیارین مقشر تخم کدو مقشر ہر یک چہار و نیم درم سپسالیوس دو درم
صمغ عربی ۶ درم نشاستہ کتیرا از ہر یک سہ درم قند سفید ہشتاد و ہشت درم کوفتہ بختہ
سفوف سازند شربت دو درم **صفت معجون حجر الیهود** مغز تخم کدو مغز تخم خیارین
مغز تخم خربزہ حب کا کنج ہر یک پنجاہ درم حجر الیهود پنجاہ درم عسل خالص سہ چند ادویہ
بطریق معروف معجون سازند سہ درم شربت است و اگر حاجت افتد فصد با سلیق از جانب
موافق زنند اگر علامت خون بودہ باشد و اگر استلا بود اخراج مادہ از مقیات بلغم نمایند
بعد ازان گل بنفشہ عنب الثعلب خشک گاوزبان پرسیاوشان تخم خربزہ
عناب تخم ہلیون در عرق عنب الثعلب جوشانیدہ صاف نمودہ حمیرہ بنفشہ
شربت بزورے داخل کردہ حجر الیهود سائیدہ پاشیدہ بنوشند بعد چہار روز
سنا رکی گلسرخ مغز فلوس خیارشنبر شیر خشت روغن بادام شیرین اضافہ کردہ مسهل
دہند بروز تبرید لعاب ریشہ خطمی بہدانہ در آب برآوردہ شربت بزورے معتدل
حل کردہ بنوشند و جالینوس گوید کہ صاحب حصات اگر در دست خود خاتم حدیدی
دارد حصات را بریزاند و بمرتبۂ دیگر متولد شدن ندہد **حصات و رمل مثانہ**
سبب این حصات و رمل نیز ہمان ست کہ در بحث حصاۃ و رمل کلیہ مذکور شد علامت
آن سفیدے در وقت بول و عسر آن و غلبۂ نعوظ و در موضع مثانہ و بقراط گوید کہ فرق
در ریگ مثانہ و ریگ گردہ آن ست کہ ریگ مثانہ سفید بود و ریگ گردہ سرخ **علاج**
آن مثل علاج کلیہ کنند لیکن قوے تر از دو و استعمال معجون کہ از تجربۂ صاحب ریاض
است کنند فائدۂ عجیب بخشد **صفت** حب بلسان خولنجان سلیخہ مساوی الوزن
گرفتہ بعسل معجون سازند و ہر روز بقدر جوز با آب تر بخورند و اگر گل دادودے خشک
گرفتہ سفوف ساختہ ہر صباح کفدست بخورند نفع عظیم دہد و اگر نبات سفید آمیزند مضائقہ
ندارد و مقدار شربت از یک درم تا چہار درم **دیابیطس** و آن مرضیست کہ تشنگی غالب

پنج مثقال گداخته سفیداب مروارسنگ از هر یک یک مثقال سائیده مخلوط کرده مرهم سازند
وبعد از فرود آوردن از آتش سفیده بیضهٔ مرغ یک عدد وکافور و ماشه افزایند
خارش مقعد اگر از سبب دیدان بود علاجش مذکور شد و از غلبهٔ خلط بود تنقیه آن
کنند در روغن گل مالیده باشند و اگر مقدمه بواسیر بود انچه در بواسیر گفته شد
بعمل آرند ورم گرده سبب آن یا غلبهٔ خون صفراوی باشد علامت آن برون
آمدن صفرا و رقی و شدت عطش و زردی بول **علاج** فصد باسلیق از طرف
مخالف زنند و لعاب بهدانه لعاب اسپغول مسلم در عرق گاوزبان برآورده شربت نیلوفر
حل کرده بنوشند یا از بلغم بود و علامت آن بطور نبض و سفیدی بول و براز مریض
راست نتواند استاد و در روی و چشم و تمام بدن ترهل ظاهر شود **علاج** تنقیهٔ بلغم کنند
و اکلیل الملک گل بابونه در آب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد کنند **ورد گرده**
اگر از ریح بود علامت آن انتفال وجع و تمدد بی گرانی **علاج** شیرهٔ بادیان شیرهٔ
تخم کشوث در آب برآورده شربت بزوری حل کرده بنوشند یا مار الاصول که سابق
ذکر یافت با اضافهٔ خارخسک و تخم خربزه استعمال کنند و حاقیت در روغن بابونه سوده
نیمگرم طلا سازند و برگ پان بران بندند و بابونه شبت اکلیل الملک سبوس گندم
در آب جوشانیده مریض را در ان نشانند و اگر از ضعف گرده بود علامت آن ضعف باه
و آمدن بول مثل عنصلهٔ گوشت **علاج** اگر ضعف از سوء مزاج باشد تبدیل آن کنند
بطریقی که بارها ذکر یافت و اگر غلبهٔ خلط بود تنقیه آن کنند و اگر بسبب کثرت
جماع یا کثرت استعمال مدرات بود شیر شتر بربب بهی بنوشند و اگر ضعف گرده از
لاغری آن بود علامت آن سفیدی بول و کثرت آن و درد پشت و لاغری بدن **علاج**
از مغز بادام شیرین مغز نارجیل مغز فندق مغز پسته قند سفید حلوا سازند و با آن
مداومت کنند غذا نان میده روغنی و کله گوسفند یک ساله و اگر در گرده از رمل
حصات بود پس انچه در رمل و حصات ذکر می یابد بکار برند **رمل و حصات کلیه**
سبب این علت رطوبت خام لزج بود که حرارت غریزیه بمرور زمان بطوبت
آن را تشف کند و متحجر گرداند پس اگر باده بسیار و در غایت لزوجت بود حصات
پیدا گردد والا رمل متولد شود پس علامت حصات احساس درد و ثقل و تمدد

زیرہ کرمانے در سرکہ تر کردہ خشک ساختہ بریان نمودہ پنج مثقال تخم کتان تخم گندنا ہلیلہ سیاہ
در روغن زیت بریان کردہ ہر یک دو مثقال مصطگی یک مثقال ہمہ را غیر از تخم ترہ تیز ک
کوفتہ بیختہ سفوف سازند شربت دو درم آب سرد و شمی ست از ریحے کہ مسمے کست بیخ البوا سیر
و آن ریحے است غلیظ عسر التحلیل کہ حادث میکند درد شدید و از بطن بقاعد شدہ باحصیتین
و حوالے مقعد مے آید و سبب این ہیچ سودائے غلیظ بود **علاج** منفخ و مسہل سودا تنقیہ
کنند و اطریفل یا حب مقل یا معجون خبث الحدید استعمال فرمایند **صفت اطریفل مقل**
مقل سے درم پوست ہلیلہ زرد آملہ منقے پوست بلیلہ ہر یک دہ درم مقل را در آب
گندنا حل کنند و شصت مثقال عسل اضافہ کردہ بقوام آرند پس ادویہ دیگر کوفتہ
بیختہ دران داخل کنند **صفت حب مقل** پوست ہلیلہ زرد پوست بلیلہ کابلے
ہلیلۂ سیاہ مقل ازرق از ہر یک پانزدہ درم تربد سفید دہ درم سکبنج پنج درم خرد ل
دو درم مقل و سکبنج را در آب گندنا حل کنند و دارو ہاے دیگر را کوفتہ بیختہ بآن بسرشند
و حب بندند **صفت معجون خبث الحدید** خبث الحدید مدبر پانزدہ درم ہلیلۂ سیاہ
پوست آملہ منقے کزمانج از ہر یک پانزدہ درم سنبل الطیب ذخر مکی سعد کوفی
زنجبیل فلفل گرد کندر از ہر یک دو درم کوفتہ بیختہ در عسل آملہ مربے سہ چند مدبستور
معروف معجون سازند شربت بقدر یک جوز بزرگ **تدبیر مدبر کردن خبث الحدید**
خبث الحدید را در سرکہ انگورے شانزدہ روز تر دارند و ہر روز تبدیل سرکہ کردہ باشند
بعدہ سائیدہ بکار آرند **خروج المقعد** و آن بر دو نوع ست یکے آنکہ بسبب ورم
عارض بود علامت و علاج آن در ورم خواہد آمد دوم آنکہ بسبب استرخا خارج بود
علامتش آنست کہ مقعد با سانے اندرون رود و باز بیرون آید **علاج**
گلنار مازو در آب عنب الثعلب سبز سائیدہ ضماد کنند و مقعد را بطریقے کہ در امراض
اطفال گذشت اندرون رو کنند **ورم مقعد** اگر حار بود بعد استعمال ادویۂ
حارہ حادث شود یا بعد قطع بواسیر افتد علامت آن سوزش و تقطیر بول **علاج**
فصد باسلیق زنند و مرہم سفید اب بر مقعد گذارند و عنب الثعلب خشک اکلیل الملک
تخم خطمی در آب جوشانیدہ بآن آب استنجا نمودہ باشند و از ادویۂ و اغذیۂ قابضہ
پرہیز نند **صفت مرہم سفید آب موم سفید** یک مثقال را در روغن گل

بابونہ بادرنجبویہ مساوی روغن بید انجیر مالیدہ بر شکم بندند و اگر ہمراہ آرد مذکور حلتیت و زنجبیل
سائیدہ آمیزند بہتر باشد و اگر قولنج بسبب ورم حار افتد علامت آن حمی حادہ و عطش و
قے و مرارے و درد در عروق و این قولنج بتدریج افتد علاج فصد باسلیق از جانب موافق
زنند و فرق در قولنج و درد کردہ آنست کہ در دگردہ بجاے کردہ بود و مائل بطرف قطن باشد
و در قولنج مائل بپیش شکم و صعب بود و زیر ناف باشد بوا سیر زیادتے بود
کہ در فوہات عروق مقعد حادث شود و آن سہ قسم ہست یکے تولولے کہ مشابہ ثولول بود
دوم علبی کہ مشابہ دانۂ انگور باشد سوم توتے کہ آن مشابہ توت سیاہ بود و این
ہر سہ قسم یا داخل شرج بود یا خارج آن پس اگر داخل بود علاج آن بدشوارے بود و ہر
واحد ازین یا خونے بود یا غیر خونے خونے آن ست کہ از وے دم سیلان نماید و غیر خونی
خلاف علاج لعاب ریشہ خطمی لعاب بہدانہ در عرق گاؤزبان مرآوردہ شربت
نیلوفر حل کردہ بنوشند و اگر شکایت قبض بود بلیلہ مربے شستہ اول بخورند بالایش
دوا مذکور بنوشند و اگر حرارت در مزاج بود شربۂ تخم کاہو اضافہ کنند و خون بواسیر
را بند نشاید کرد و قتیکہ از دراز خون ضعف لاحق شود و سفوف مقلیاتا اول بخورند بالایش
لعاب بہدانہ لعاب اسپغول مسلم شیرۂ دانۂ سہیل در عرق گاؤزبان و عرق بادیان مرآوردہ
شربت حب الاس حل کردہ بنوشند و اگر قبض کثیر مطلوب بود دم الاخوین سنگ جراحت
سائیدہ در رب بہی شیرین آمیختہ اول بلیسند بالایش آنکہ خشک در آب تر کردہ آب زلال
گرفتہ شربت حب الاس حل کردہ بنوشند و اگر حاجت افتد فصد باسلیق زنند
و اگر خون سودا وے بود تنقیہ سودا نمایند و اگر سوزش بدرجہ کمال بود حضض مکے
مغز بنولے ہر یک شش ماشہ کافور سہ ماشہ در آب برگ نیپ سائیدہ بینبہ دران
تر کردہ حمول سازند و حکیم علے گیلانے در مجربات خود نوشتہ کہ سم الفار بکوبند و در
شیر خر جوش دہند و در سہ روز دران شیر بدارند بعدہ برآرند و بمقدار نصف نخود بر
دانۂ بواسیر بگذارند و تا یک ہفتہ نہایت دو ہفتہ ہمین طریق بعمل آرند پس ہمہ دانہا
بے اذیت خواہند افتاد لاکن باید کہ قبل از استعمال دوا مذکور محجمہ بر مقعد گذارند
و در میان استعمال دوا مسہل یا قے باحمیرۂ مروارید یا دوا المسک برای
تقویت قلب خوردہ باشند سفوف مقلیاتا تخم ترہ تیزک لبست درم

آمیختہ بخورند بالایش شربت سنا در گلاب و عرق بادیان حل کردہ نبوشند و اگر حاجت قوے بود پر سیاوشان ۶ ماشہ سنا رکی خربق ابیض ہر یک ۲ ماشہ بسفایج منقے ۶ ماشہ قنطوریون دقیق دہ ماشہ تربد سفید ۹ ماشہ زنجبیل چار ماشہ در سہ آثار آب بجوشانند تا ثلث بماند صاف کردہ مغز فلوس پنج تولہ دران مالیدہ غاریقون ۲ ماشہ تخم خطل سہ ماشہ روغن بید انجیر تولہ سردار و نمودہ حقنہ کنند و طریق استعمال آنست کہ آزاد و حصہ نمایند یک حصہ اول بعمل آرند و عند الحاجت حصہ دوم پس از چہار گھڑی پس اگر شفا یافت فبہا والا منضج بلغم دادہ مسہل دہند

حقنۂ دیگر حاوی من تالیفات حکیم عبد الہادی صاحب مجرب مؤلف صفت آن

برگ کلم برگ چقندر برگ کرفس از ہر یک دستہ آب اینہا را گرفتہ سبوس گندم آرد جو از ہر یک کفے لسان الثور یا در بجوبیہ بسفایج فستقے اسطوخودوس قنطوریون دقیق زوفای خشک تربد سفید زنجبیل اکلیل الملک تخم حنظل عنب الثعلب خشک پر سیاوشان پوست بیخ کبر بیخ کرفس بیخ بادیان اصل السوس پوست بیخ کاسنی تخم خربزہ خاشا گل بنفشہ گل خطمے تخم خبازی اذخر مکے افسنتین رومے اشق کما فیطوس کما دریوس حلبہ سورنجان از ہر یک دو مثقال انجیر زرد عناب برمس اصفہانے از ہر یک دانہ مویز منقے سیستان از ہر یک بست دانہ سنا رکی چہار مثقال جملہ را در یک من و نیم تبریزے آب بجوشانند تا سے صد مثقال آب بماند پس صاف نمودہ فلوس خیارشنبر یازدہ مثقال شیر خشت تر بجبین گلقند آفتابے از ہر یک دہ مثقال روغن نارد بن روغن حب الخروع روغن بادام تلخ از ہر یک چہار مثقال ریوند چینے سودہ یک درم بورۂ ارمنے نمک طعام سودہ از ہر یک یک مثقال سردار و کردہ اول یک دفعہ با آب نمک حقنہ کنند پس چہار مرتبہ با آب مطبوخ مذکور حقنہ نمایند و پوشیدہ نماند کہ من تبریزے شصت مثقال ست و این حقنہ برای قولنج و جمیع امراض بلغمی چون صرع و سکتہ و فالج و لقوہ فائدۂ عجیب و غریب بخشد و اگر قولنج بسبب ریاح باشد علامت آن تقدم نفخ و قراقر و اکل اطعمۂ بارد و انتفاخ و انتقال درد علاج جوارش کمونی اول بخورند بالایش پر سیاوشان انیسون تخم کرفس اذخر مکے مویز منقے در آب جوشانیدہ صاف کردہ گلقند آفتابے مالیدہ بنوشند و از آرد ماش ہندے نان ببزند از یک طرف پختہ و دیگر طرف خام و بر طرف خام روغن گل و روغن

قبض زیاده مطلوب بود لعاب ریشه خطمی شیرهٔ دانهٔ هیل شیرهٔ زرشک در عرقیات بر آورده
شربت عناب آلاس حلکرده نبوشند واگر خون بسیار آید شیرهٔ انجبار افزایند غذا دال و
خشکه واگر زحیر سدی باشد یعنی قفل در روده بند شود و بباعث آن زحیر حادث گردد
علامت آن درد قبض دائم وخروج قفل یابس علاج فلوس خیارشنبر اول
بلعق نمایند بالایش لعاب ریشه خطمی در آب بر آورده شربت بنفشه حل کرده نیز شنبر پس
اگر فلوس خیاشنبر در براز خارج نشود تا برای تفتیح سده مغز فلوس در لعاب ریشه خطمی
مالیده شربت بنفشه حل کرده روغن بادام شیرین بالا ریخته نبوشند غذا میانهٔ روز آب
مونگ شام دال خشکه واگر زحیر بحالت حاد شاگردد از کثرت استعمال مرطبات اجتناب
نمایند وتخم بارتنگ با گلاب دهند واگر بعد ولادت یا اسقاط لاحق شود تخم ریحان تخم کتوجه
در آب جوشانیده صاف کرده شربت بنفشه حل ساخته روغن بادام بالا ریخته نبوشند
واگر قبض مطلوب باشد سفوف طین در روغن بادام شیرین چرب نموده بدهند صفته
اسبغول تخم ریحان تخم مرو نشاسته تخم خماض برجے بریان صمغ عربی گل ارمنی طباشیر
سفید همه را مساوی الوزن گرفته غیر از سه تخم کوفته بیخته باهم آمیخته سفوف سازند منغص
وآن در اسعاد است اگر از بلغم بود تفتیه آن کنند واگر از صفرا بود علاج لعاب
اسبغول مسلم لعاب بهیدانه در عرق عنب الثعلب بر آورده شربت نیلوفر حلکرده نبوشند واگر
از ریاح بود علاج شیرهٔ بادیان شیرهٔ مویز منقے شیرهٔ زیرهٔ سیاه در عرق بادیان
بر آورده شربت بنفشه با گلقند آفتابے حل کرده نبوشند واگر بسبب بیدان بود علامت
آن احساس حرکت آنها بوقت گرسنگی علاج اول دو سه روز شیر گاو با بنات
شیرین کرده نبوشند بعده کمیله تربد سفید مجوف خراشیده تخم خطل حب النیل سائیده در
گلقند آفتابے آمیخته بعرق بادیان بخورند قولنج سده ایست که در امعا اسفل خصوصاً در قولون
واقع شود وازاین درد بسیار رواجابت فضلهٔ براز متعسر گردد وسبب سده
بلغم غلیظ باشد که با نفل مختلط گردد علامت آن تقدم سقوط شهوت واستعمال اطعمه
غلیظ وشدت احتباس براز علاج شربت دینار دو شربت در دکمر در عرق بادیان
حل کرده نبوشند واگر ازین کار برنیاید روغن بید انجیر در گلقند آفتابے آمیخته اول بخورند
اگر سود نکند تربد سفید مجوف خراشیده غاریقون زنجبیل سائیده در گلقند آفتابی

و معقد و گردہ و مثانہ اسہال اگر بسبب فساد غذا بود یعنی غذا بکثرت خورده شود یا بے اشتہا خورده شود ازان باعث اسہال لاحق شوند علاج شیرۂ بادیان در عرق بادیان برآورده گویند آفتابے سنجبین ساده داخل کرده بنوشند و از غذا منع فرمایند و باقی علاج انچه در تخمه و بیضه گذشت بعمل آرند و اگر بسبب نزلات باشد که از دماغ بمعده فرود آیند علامتش آنست که بعد خواب طویل حادث شوند علاج انچه در ذرب گفته شد بعمل آرند و اگر بسبب انصباب غلظ بر فم معده بود پس اگر انصباب صفرا باشد علاج آن تنقیۂ صفرا کنند بعدهٗ قرص طباشیر قابض استعمال فرمایند صفته گلسرخ پنجدرم تخم خاص بریان شش درم طباشیر چهار درهم نشاسته صمغ عربی هریک سه درم کوفته بیخته بگلاب اقراص سازند و اگر از انصباب سودا بود علاج تنقیۂ سودا نمایند و اگر اسہال از جگر بود علامتش آنست که در معده فتورے نبود و دیر بدانند کہ اکثر اسہال کبدے در شب مے باشند پس اسہال اگر دموی باشد علاج بند نکنند و فصد باسلیق یا اکحل گشایند و تنقیه کمال صنعت بمرض لاحق شود طباشیر سفید دم الاخوین سائیده در شربت حب الآس آمیخته اول بلیسند بالایش لعاب ریشه خطمی در عرق عنب الثعلب برآورده شربت انجبار حلکرده تخم ریحان پاشیده بنوشند و اگر صفراوے باشد تبرید نشاید کرد لیکن برای تسکین کبد صندل سفید سوده شیرۂ عناب در آب برآورده شربت انار حلکرده اسبغول مسلم پاشیده بنوشند و پوشیده نماند کہ درین قسم ادویه مسکنه کہ دران قبض کثیر بود استعمال نمودن جائز است زنهار و آن حرکتیست از معاء مستقیم جهت رفع فضله بر سبیل اضطرار کہ در ترک او اختیار نبود و تقاضای شدید چیزے کم دفع شود و تقاضا باقی بیماند و اکثر با خون هم بود و سبب آن یا رطوبت مالحه غلظ مراری باشد علامت آن سوزش مقعد و خروج رطوبت علاج لعاب بهدانه لعاب ریشه خطمی در عرق عنب الثعلب برآورده گویند آفتابے مالیده شربت نیلوفر آمیخته تخم بارتنگ پاشیده بنوشند و اگر درد بیشتر زیاده باشد روغن بادام اضافه کنند و اگر حرارت مزاج هم بود لعاب اسبغول افزایند و بعد از سه روز بهدانه و اسبغول را بریان کنند و لعاب برآورده استعمال فرمایند و اگر بسبب ریاح در و شدید بود شیرۂ بادیان داخل سازند و اگر

ورعوق گاوزبان عرق عنب الثعلب خیسانیدہ شربت بزوری علحدہ دادم بعدہ بروز ہشتم
مغز فلوس شیر خشت گلقند آفتابے روغن بادام افزودہ مسہل داد بوقت صبح روز دوم اجابت
شد براز سفید رنگ بقبض برآمد دانستہ شد کہ سدہ درمیان مرارہ واسعا نیز حادث گشتہ پس
برائے تلقین طبع آلو بخارا گلقند آفتابے افزودہ دادہ شد بوقت سہ پہرے قولنج افتاد
حال مریض متغیر شد بزودے حقنہ کردیم تخفیف رو نمود پس ازاں حسب حاجت سہ
مسہل بعمل آوردہ شد وبعد مسہلات آب کاسنی سبز مروق شربت بزوری دادہ شد
بفضلہ تعالے صحت یافت وگاہ بحیدوث سدہ بسبب غلبۂ صفرا یرقان حادث میشود علاج آن
تنقیہ صفرا است ویرقان اسود بسبب وقوع سدہ درمیان کبد وطحال حادث میگردد
علامت آن حدوث یرقان بتدریج واحساس ثقل بجانب راست علاج خراطین
خشک سائیدہ بنات سفید آمیختہ اول بخورند بالایش شیرۂ بادیان شیرۂ تخم کشوث
درآب پرآوردہ شربت بزورے جارحلحدہ بنوشند وبمسہلات تنقیۂ سودا نمایند
وبادرنجبویہ نفع عظیم مے بخشد وقولنج مصطکے افسنتین در آب عنب الثعلب سبز سائیدہ
ضماد کنند ورم سپرز اگراز خون بود علامت آن سرعت نبض وتشنگی وسیاہے
وغلظت قارورہ وگاہ باشد کہ بربوست شکم در موضع طحال سرخے پدید آید علاج
فصد باسلیق ازدست چپ زنند وضماد عنب الثعلب کنند روز دوم گل خطمے اضافہ
سازند روز سوم بابونہ غذا ماء الشعیر واگراز صفرا بود علامت آن حمے حادہ ویک روز
درمیان شدت نمودن آن وزردی چشم وزبان علاج مقنع ومسہل صفرا دہند
وعنب الثعلب آرد جوچوب انگور خشک سوختہ مقل بابونہ اکلیل الملک درسرکہ وآب
عنب الثعلب سبز سائیدہ ضماد کنند واگر ورم باردبود علامت آن قلت عطش وزیادتی
حجم سپرز علاج سہ ماشہ خردل سہ ماشہ سائیدہ اول بخورند بالایش سکنجبین در
عرق عنب الثعلب حلحدہ بنوشند وکنجد پشک بزدپشک گاودخاکستر چوب آکندہ در
سرکہ سائیدہ بنگرم ضماد نمایند واگر جاحت بہ تنقیہ افتد بادویہ حارہ مسہل دہند
علاج نفخ طحال قریب بہمین است واچار بنجیر ولاسیتے کہ درسرکہ انگوری تیار کردہ
باشند وعرق گوگرد بنفخ طحال فائدۂ عظیم بخشند ونفخ طحال از ریاح سوداوی حادث میشود
وعلامت آن تمدد موضع سپرز وانتفاخ سپرز است **فصل در امراض امعاء**

و نیز علاج ہر سہ مشترک ست **علاج** و بیدانور داول بجوزند با لایش شیرۂ تخم کشوث در عرقیات
برآورده شربت دینار با گلقند آفتابی حلکرده بنوشند و وقتیکه مرض مستحکم شود شیر
شتر تازه از چهار دام شروع کنند و تا سه روز همین قدر بنوشند بعده یک یک دام
بیفزایند تا بیک رطل نهایت دو رطل رسد موقوف کنند و تقلیل غذا فرمایند تا حدیکه یک
وقت شلغم با آب یخنی بخورانند و یک وقت شیر شتر و اگر حاجت تنقیه افتد تنقیه کنند
و آب بمستسقی ندهند فقط بر عرق گاوزبان یا عرق بادیان یا آب آهن تاب اکتفا
ورزند و اگر بجای آب شیر شتر دهند هم مناسب است و اگر درمیان مرض طبیعت
نرم شود جوارش مصطگی تا هفت ماشه بدهند و در طبلے ادویه کاسر الریاح مثل شیرۂ بادیان
و شیرۂ دانۂ هیل و جوارش کمونے استعمال فرمایند و در استسقاء زقے استعمال مدرات
ضرور یست و گاه استسقاء بحرارت کبد نیز میباشد پس آب کاسنی سبز مروق یا دواء الکرکم
یا معجون کلکلانج یا شربت بزورے معتدل استعمال فرمایند و اگر دست و پای مستسقی
ورم کنند زیرۂ سیاه گل ارمنی سعد کوفے بابونۂ عنب الثعلب خشک از هر یک چهار
ماشه مرصبر ریوند چینے اکلیل الملک از هر یک سه ماشه پشک بز پشک گاو خشک هر یک
یک تولہ بورۂ ارمنے دو ماشه همه را در آب سائیده بیگرم ضماد کنند **یرقان** و
آن مرضیست که رنگ بدن سیاه یا زرد شود پس اگر در رو بود از صفرا باشد و اگر سیاه
بود از سودا پس سبب یرقان اصفر چنین است که درمیان مراره و جگر سدۂ افتد
پس صفرا از جگر بمرارۂ نرود و در تمام بدن منتشر گشته رنگ بدن را متغیر سازد علامت
آن نے صفرا دے و تلخی دهن و ثقل قلیل در موضع جگر و سفیدے بر از بند رتیج
علاج شیرۂ سنز تخم خربزه شیرۂ مغز تخم خیارین در عرق عنب الثعلب آورده
شربت نیلوفر حلکرده بنوشند غذا آشجو **حکایت** شخصے را یرقان قبل از سابع
افتاد آنرا شیرۂ تخم کاسنی شیرۂ تخم خیارین شیرۂ زرشک در آب برآورده شربت
بزورے حلکرده در یک روز بسه مرتبه داده شد و روز دوم خراطین خشک سائیده
در شربت بزورے آمیخته اول بلیله سائیده با لایش شیرۂ تخم کاسنی شیرۂ مغز
تخم خربزه شیرۂ تخم خیارین در عرق عنب الثعلب برآورده شربت نیلوفر
حلکرده داده شد بعده گل بنفشه گل نیلوفر تخم خیارین تیمکوفته تخم کاسنی خارخسک

گل بنفشه گل نیلوفر تخم کاسنی بیخ کاسنی نیمکوفته تخم خیارین نیمکوفته زرشک میدانه یعنی منقی
شب درعرق عنب الثعلب تردارند صبح مالیده صاف نموده شربت نیلوفر یا گلقند آفتابی
داخل کرده بنوشند و بعد نضج باضافهٔ مغز فلوس شیرخشت گلقند آمنابی روغن بادام شیرین
مسهل دهند و بروز تبرید بعاب ریشهٔ خطمی درعرق گاوزبان و عرق عنب الثعلب برآورده
شربت نیلوفر علکرده بنوشند و اگر حاجت بود شیرهٔ تخم خیارین نیز داخل کنند و در
ابتدا صندل آرد جو عنب الثعلب تخم کاسنی در آب کشنیز سبز سائیده ضماد کنند و در
تزاید الکلیل الملک زعفران افزایند و در انتها صندل موقوف کنند و در انحطاط زعفران
عود القسطین در آب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد کنند و اگر بلغمی بود علامت آن تب ملائم
و بلغمیت براز و سفیدی قارورهٔ علاج اخراج مادهٔ بجقنه کنند و استعمال
جوارشات و معاجین سقوی جگر فرمایند سوء القنیه و آن مقدمهٔ استسقاست
و سبب آن ضعف کبد و سوء مزاج بارد است و علامت آن تهیج اطراف و سفیدی
رنگ و ترهل جلد علاج از اغذیه غلیظهٔ لزجه پرهیزند و از نوشیدن آب احتراز ورزند و
نخود آب و چوزه مرغ و دراج و تیهو بخورند و باقی علاج مثل علاج استسقا کنند استسقا
و آن مرض مادی ست و سبب آن رطوبات غریبهٔ بارده در اعضای ظاهری و باطنی و
تورم اعضا میباشد و بر سه قسم است اول لحمی که در جمیع اعضا ورم باشد و مثل خمیر گردد و
چون از انگشت غمز کنند تا یک لحظه بموضع غائر بماند و سبب آن ضعف جگر و برودت مزاج
بود و برودت یا از استفراغ خون یا از نوشیدن آب سرد بعد از حمام یا بعد از خواب
حادث گردد یا از ضعف بود که غذای را نجوبی هضم نکند و کیموس خام بکبد رسد
و کبد نیز از نضج آن عاجز بود پس غذا در اعضا منتشر شود و این مرض پیدا کند علامت
آن سفیدی بول و براز و انتفاخ بدن و سفیدی رنگ یا زردی آن دوم زقی و آن
از جمع شدن مائیت در میان صفاق و شرب و امعا حادث گردد و این بدترین اقسام
ست علامت آن ثقل و بزرگی شکم و چون از دست بجنبانند یا مریض از پهلو بپهلو
غلطد آواز پدید آید سوم طبلی دوی آنست که ریاح غلیظ عسر التحلیل در مکانیکه
اجتماع رطوبت زقی میشود مجتمع گردند علامت آن بزرگی شکم و برآمدن ناف
و چون دست بر شکم زنند آواز طبل برآید و این هر سه قسم بی ضعف جگر نمی شوند

وعرق عنب الثعلب برآورده شربت نیلوفر حل کرده بنوشند وبعده برای قبض طبیعت بعد از تنقیه دانه بیل طبا شیر سفید زرد بورد سائیده در شربت حب الآس یا رب بهی آمیخته بلیسند یا از بلغم بود علامت آن کثرت بزاق وغثیان وقئے بلغمی علاج اول بادویه خفیفه تنقیه کنند بعده جوارش مصطگے اول بخورند بالایش شیره بادیان شیره زیره سیاه شیره دانه بیل در آب برآورده صاف نموده شربت حب الآس حل کرده بنوشند غذا بخنی پلاؤ سفوف

برائے ذرب از هر نوع که باشد مجرب ومعمول است

صفت سونچرس مائین خورده گل دباوه هر یک یکدام مصطگے دو دام بیل گری کوکنار رال خشک هر یک یکدام کوفته بیخته سفوف سازند ویک ٹانک صبح ویک ٹانک شام بخورند غذا برنج ساٹھی ودال مونگ ونوعے ست از ذرب که آنرا اسهال دماغے گویند وسبب آن آنست که از نزله که از دماغ بر معده ریزد غذا مزلق شود وعلامتش آنست که بعد خواب زیاده شود علاج اگر از خلطی از اخلاط زیاده باشد تنقیه ومانع کنند ورنه بجب جدوا ردامت نمایند وخوردن افیون هم نفع دارد وحرقت معده اگر از خوردن غذای غلیظ بود علاج نے کنند ومسهل تنقیه سازند اگر حاجت افتد بعد آن تقویت معده فرمایند واگر از سوء مزاج حار ساذج یا به سبب صفرا بود علاج لعاب اسبغول سلم لعاب بهیدانه شیره آلو بخارا درعرق عنب الثعلب برآورده شربت انارین یا شربت نیلوفر حل کرده بنوشند واگر حاجت افتد مسهل صفرا بود واگر از خون بود فصد زنند واگر بسبب انصباب سودا از طحال برفم معده بود علامت آن آنست که بعد اکل غذا ساکن شود علاج از دست چپ فصد اسیلم زنند وبسلیه مربے یا آمله مربے مداومت سازند واگر حاجت افتد مارا لجبن استعمال کنند **فصل در امراض جگر وطحال ومراره ورم جگر** اگر از غلبه خون بود ودر مقعر جگر باشد علامت آن انتباض بطن وعطش وبرد اطراف وبساق وسقوط اشتها ودر دشدید واگر در محدب باشد علامت آن سرفه شدید وضیق النفس واحتباس بول وورم پلاسے شکل باشد علاج فصد باسلیق زنند وسکنجبین در آب انارین حل کرده بنوشند غذا آشجود بدانند که در محدب رعایت ادارد ودر مقعرے رعایت اسهال واجب است واگر صفراوے بود شدت حمے وتشنگی وقلق وسرعت نبض ودناریت قارورہ علاج

وعلامت برودت ظاہر بود وجوارش مصطگی وجوارش عود وترش وجوارش عود شیرین
تناول فرمایند واگر علامت حرارت ظاہر باشد شربت انارین وجوارش انارین فائدہ
میکند **قے الدم** یعنے برآمدن خون از معدہ بقے وآن از انفجار رفوہات عروق حوالی معدہ
بود **علاج** فصد باسلیق ازدست راست زنند ودم الاخوین کھربا اقاقیا سائیدہ درب بھی
شیرین آمیختہ بلیسند وباقی علاج مثل علاج نفث الدم کنند غذا آنجو یا خشکہ یارب بھی
شیرین **قواق** حرکتے باشد از جمیع اجزای طبقۂ داخلی معدہ برای دفع موذی وآن یا
بیسبی باشد وعارض میشود بعد استفراغہای مفرط واین قسم علاج ندارد وبنظر بہ ہلاکت
است وعلامتش آنست کہ بعد استفراغ وحمیات مادہ می افتد **علاج** شیر بز بنوشند
ولعاب بھیدانہ لعاب اسپغول بارونن بادام بہ نبات شیرین ساختہ بنوشند یا از بلغم بود
علامت آن قلت تشنگی وخواہش چیزہاے گرم ولینت نبض **علاج** اگر مادہ کثیر
بود منضج ومسہل بلغم دہند واگر کثیر نبود بمقیات معدہ را پاک سازند وعود سائیدہ در عسل
خالص آمیختہ بلیسند غذا شوربا ویا آبریاج بود علامت آن درد وانتقال آن وتسکین
قواق باخراج ریح واین اکثر بعد از تخمہ عارض شود وصبیان را اکثر بود **علاج**
جوارش کمونے بخورند ونمک وسبوس نگمید سازند وبعض اطبا در تصانیف خودہا
آوردہ اند کہ در فکر انداختن وترسانیدن مریض را بجمیع اقسام قواق سود مند است
لیکن نزد احقر انسب آنست کہ مرتکب این امر نباید بود زیرا کہ ممکن است کہ طبیعت بسبب
انصراف خود از اندفاع واصلاح موذی باز ماند ومادہ کہ در معدہ موجود است بسبب
قیام خود وبجہت انصراف طبیعت بطرف دیگر فساد پیدا کند **ذرب** واین علت
است کہ چہ خورده شود بے ہضم یافتہ برون آید واین را اسہال معدے ہم گویند
واین مرض مزمن بیماشد وحادث میگردد از ریختن صفرا بر معدہ علامت آن حادث
شدن عقب حمیات صفراوے یا بعد از استعمال اغذیہ یا ادویہ حارہ وخروج
صفرا در اسہال **علاج** گل نیلوفر ریشہ خطمی درعرق گاوزبان خیسانیدہ صبح مالیدہ
صاف کردہ مغز فلوس کلقند آنقدر مالیدہ صاف ساختہ روغن بادام شیرین
بالا ریختہ بنوشند بدستور وقت دوم پھر آب مونگ وبوقت شام خشکہ یا شلہ
بروز تبرید لعاب ریشہ خطمی لعاب بھیدانہ لعاب اسپغول مسلم درعرق گاوزبان

بیخ کرفس بیخ رازیانہ پوست بیخ کبر ہر یک دہ درم انیسون تخم کرفس ہر یک دو درم عاقرقرحا
استنتین شکاعے باداورد ہر یک ۵ درم قنطوریون ۳ درم ہمہ را در دو من آب بجوشانند
تا نصف رسد صاف نمودہ ہر صبح شتے درم بادہ درم گلقند آفتابی نبوشند و اگر ۳ درم
مصطگے روے سائیدہ سر دار و کردہ دہند بہتر باشد و اگر از سودا بود علامت
آن تلخی موضع و سوداوی رنگ و افکار رویہ و خصوصیت با ترشے و دہن علاج فصد باسلیق
زنند و مار الجبن بکار برند و حلبہ و تخم کنوچہ تخم کتان در آب بادیان سبز سائیدہ ضماد
کنند و غذا شوربائے طیور و آب بخیسی دنی در جمیع اقسام مضرت دارد زیرا کہ جذب سواد
بطرف معدہ مے نماید نفخ معدہ و آن سوء مزاج بارد سادج در معدہ حادث شود پس
ہر چہ خوردہ شود بسبب برودت مستحیل بریاح گردد یا بسبب اکل طعام بادانگیز مثل باقلا و
لوبیا ریاح متولد شوند یا اجتماع خلط بلغمی و سوداوی یا صفراوی در معدہ بود پس بسبب حرارت
معدہ ریاح ازان متولد گردد علاج اگر کثرت اخلاط باشد و نفخ مراتے نبود حسب خلط
بمسہل تنقیہ کنند و اگر از جہت ریاح بود جوارش کمونے اول بخورند بالایش انیسون
بادیان نیکوفتہ تخم کرفس صعتر فارسے در آب جوشانیدہ صاف نمودہ گلقند آفتابی
مالیدہ بنوشند غذا نخود آب و از ادعمہ غلیظ و اشیاے نفاخ و ترشے پرہیز ند قی و ہموع
وغثیان تے حرکتی باشد از معدہ برای دفع چیزے کہ در وست از راہ دہن و ہموع
حرکتے است بے آنکہ چیزے دفع شود و غثیان تقاضاے دفع باشد بدون حرکت
پس اگر خلط در جوف معدہ بودتے حادث گردد و اگر داخل جرم معدہ بود ہموع پس
خلطیکہ در معدہ ریختہ باشد اگر صفرا بود علامت آن تلخی دہن و خشکی زبان وتے صفراوی
علاج از سکنجبین و آب گرم تے کنند بعدہ زرشک سماق در سکنجبین شربت انار ترش
سائیدہ آمیختہ بلیسند و بجوارش مصطگی معمولی مداومت سازند صفت مصطگی
روے ۳ تولہ زرشک یک تولہ دانۂ الاتیچے خورد ۲ تولہ نبات سفید ۳ چند بدستور
معروف بیارسازند غذا آشجو اگر بلغم بود علامت آن عدم تشنگی و نفخ و قراقر
علاج تخم ترب تخم شبت اصل السوس غیر متقشر در آب جوشانیدہ صاف کردہ
تے کنند بعدہ جوارش مصطگے اول بخورند بالایش شیرۂ بادیان شیرۂ پودینہ
خشک در آب بر آوردہ گلقند آفتابے مالیدہ بنوشند و اگر تے از کثرت اخلاط نباشد

وخاصیت این عطش آنست که هر قدر انسان بران صبر کند یا چیزی گرم مانند زنجبیل بخورد تسکین یابد علاج شهد خالص یا سکنجبین عسلی بلیسند فقط وسبب دوم آنکه حرارت یا یبوست بر معده مستولی گردد وازان باعث طبیعت خواهش آب نماید واین عطش یا بحرارت ویبوست سانفج بود یا از غلبهٔ صفرا علامت آن تلخی دهن وزردی قارورهٔ علاج لعاب اسبغول مسلم با شیرهٔ زرشک شیرهٔ آلوبخارا در گلاب آورده شربت نیلوفر شربت بنفشه حلکرده بنوشند واگر حاجت تنقیه بود مسهل مرتبی بعمل آرند غذا ماء الشعیر وسبب سوم آنکه از حرارت خارج مانند هوا که از اشتیاق درشش حرارت پیدا گردد ویدان سبب خواهش آب حاصل آید علامت آن آنست که تسکین از هوای سرد زیاده از آب سرد بود علاج تبرید مذکور دهند ودر جستخانه ویا در جاے سرد سکونت دررند وخمیرهٔ صندل اول بخورند بالایش شیره تخم خرفه شیرهٔ عناب درعرق گاوزبان وعرق کیوڑه برآورده شربت نیلوفر حلکرده بنوشند وصندل سفید وخیار بیوندورم معده اگر از خون وصفرا بود علامت آن سوزش معده ولزوم قے وتشنگی بسیار وتے وعظم نبض وسقوط شهوة علاج اول فصد باسلیق زنند بعده اگر امتیاج بود مغز فلوس بگلقند آفتابی درعرق عنب الثعلب مالیده صاف کرده روغن بادام بالا رنجته لعاب اسبغول مسلم با شیره بنوشند وبروز تبرید لعاب اسبغول مسلم شیرهٔ تخم خشخاش خشک شیره تخم کاسنی درعرقیات برآورده شربت نیلوفر حلکرده بنوشند ودر ابتداے ورم صندل سرخ رسوت گلسرخ درآب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد کنند وبعد از سه روز آرد جو خطمی درآب عنب الثعلب آب خشخاش سبز سائیده ضماد کنند بعده مسهل الطیب زرد وافزایند غذا آشجو وبعد از تنقیه بروز بخم آب عنب الثعلب سبز بروق وآب کاسنی سبز مروق بشربت بزوری شیرین ساخته بدهند واگر ورم منفجر شود علامتش آنست که جمے سکون یابد علاج بعد از تنقیهٔ معده قرص کهربا وغیره استعمال نمایند غذا آشجو با عسل خالص واگر از بلغم باشد علامت آن شب نرم وسقوط اشتها وسوء هضم وتهیج روے علاج بماء الاصول اول نضج بلغم کنند بعده سنا رکی غاریقون فلوس خیار شنبر بگلقند آفتابی روغن بادام درماء الاصول اضافه کرده مسهل دهند ودرین مرض استعمال ادویهٔ حریفه مثل سعتر حنظل وغیره نفرمایند وباضافهٔ مسهل الطیب ضمادی که درورم سودا وے مذکور میشود بعمل آرند صفت ماء الاصول

آرزوی طعام و حرص بر ماکولات چنانچہ در طبع سگ ست پیدا شد پس این مرض اگر از ریختن سودا بر فم معدہ باشد علامت آن قلت تشنگی و آروغ ترش و بودن اشتہا و سوزش و دغدغہ فم معدہ و اگر طعام بخورد حالتش قریب بغشی گردد **علاج** تنقیۂ سودا بمسہل و ماء الجبن فرمایند غذا نان و قلیۂ مرغ **جوع البقری** و این مرضیست کہ دران بطلان شہوت طعام بمرتبہ شود کہ صاحب آن از بوی غذا کراہیت بہم میرساند و اعضا نہایت محتاج بغذا ے باشند و اکثر باغثیان و غشی باشد و لاغرے بمرتبہ بہم رسد کہ مردم گمان برند کہ مدقوق ست و این مرض را لوئیموس ہم میگویند و اگر از سبب مصاومت ہوا ے سرد و ملاقات ثلوج عرض این مرض از سوء مزاج بارد مفرط در فم معدہ حادث شود و قوت جاذبہ و حساسہ از فم معدہ بسطلان یا بدو درد در معدہ احساس کند و چون دست بر فم معدہ گذارند بر و دت محسوس شود **علاج** جوارش کمونے بجوارش جالینوس یا جوارش مصطگے یا جوارش عود آمیختہ اول بخورند بالایش شیرۂ بادیان شیرۂ دانۂ ہیل در عرق بادیان برآوردہ صاف نمودہ گلقند آفتابے مالیدہ بنوشند و سنبل الطیب مصطگی روے در روغن گل و روغن بابونہ سائیدہ بر فم معدہ ضماد کنند و اگر بالغیت طبع باشد دانۂ ہیل زیرۂ سیاہ زرد روا قاقیا مصطگے روے ہمہ را سائیدہ در رب بہی شیرین آمیختہ بخورند غذا از زردۂ تخم مرغ یمبرشت نان خمیرے کہ در عرق بادیان خمیر کردہ باشند و کباب مرغ و اگر از ضعف معدہ یا حرارت بدن حادث گردد علامتش تشنگی و قبض طبیعت بود و بوقت گرسنگی و اگر طعام حاضر نشود غشی کند **علاج** بوقت افاقہ شیرۂ زرشک در عرق کیوڑہ و گلاب برآوردہ شربت انارین حل کردہ بنوشند و غذا نان گندم را در آب انار و سیب تر کردہ بدہند **عطش شدید مفرط** و آن را سبب اند سبب اول خلط مالح غلیظ چون بلغم شور یا خلط بسیار خشک چون بلغم جصے و سودا ے احترقی در معدہ جمع شود و طبیعت ازان متاذی گردد و مشتاق آب شود تا باستفاضت آن اجزاء خلط مذکور را بزم ساختہ رفع نمایند و ہر قدر کہ آب بخورد آن خلط زیادہ تر از برودت آب غلیظ و متکاثف گردد و دائما عطش بحال خود ماند و انسان سیراب نگردد و این را عطش کاذب نامند

یک مثقال دانه هیل دو درم همه را در عرق نانخواه ۲ تولہ کھرل کنند تا خشک شود پس نگاه دارند عند الحاجت بقدر ۳ سرخ در برگ تنبول نهاده بخورانند وجع المعده اگر از ریاح بود قراقر و انتفاخ وجع گواهی دهد علاج جوارش کمونی اول بخورند بالایش شیره تخم کشوث شیره بادیان شیره زیره سیاه در آب برآورده گلقند آفتابی مالیده بنوشند واگر از فساد غذا بود علاج قی کنند و سکنجبین ساده گلقند آفتابی در گلاب و عرق بادیان حل کرده بنوشند تخمه و هیضه تخمه آنست که معده اصلاح غذا تصرف نکند و هضم نکند و هیضه عبارت از انست که غذا هضم نشده در معده بماند و فاسد گردد و آنچه لطیف باشد بقی دفع شود و آنچه غلیظ و راسب بود باسهال علاج اگر طبیعت مستعد بقی باشد از آب گرم و سکنجبین و گلاب قی فرمایند والا شیره بادیان شیره مویز منقے در عرق بادیان و گلاب برآورده صاف نموده سکنجبین ساده حل کرده بنوشند واگر حاجت افتد زنجبیل تر بد سفید مجوف خراشیده سائیده در گلقند آفتابی آمیخته اول بخورند بالایش شربت دینار یا شربت ورد مکرر یا شربت سیاه و عرق بادیان و عرق گاوزبان حل کرده بنوشند واگر بسبب غلبه صفرا بود علاج بقی تنقیه معده کنند بعده سکنجبین ساده و سکنجبین لیموی در گلاب و عرق عنب الثعلب حل کرده بنوشند و بوقت خوف غشی و حدوث ضعف برای حبس اسهال طباشیر سفید سائیده در شربت انار شیرین آمیخته اول بلیسند بالایش شیره زرشک شیره سماق شیره طباشیر سفید در آب بهی شیرین برآورده شربت حب الاس حل کرده بنوشند واگر از غلبه بلغم بود علاج بعد تنقیه معده عود سائیده در جوارش مصطگی یا نوشدارو آمیخته نخستین بخورند بالایش شیره دانه هیل در عرق گاوزبان برآورده شربت انار شیرین حل کرده بنوشند واگر هیضه از فساد هوا بود که آن را هیضه وبائی گویند علاج خانه را از عطریات و بخورات خوشبو سازند و سکنجبین لیمو و سکنجبین ساده در گلاب حل کرده بنوشند و از قند و لیمو و گلاب و آب خالص آبشوره تیار سازند و جرعه جرعه نوشیده باشند و جدوار بنفسجی و نارجیل دریائی و زهر مهره خطائی و پیته در گلاب سوده شربت انارین و سکنجبین لیموی حل کرده بنوشند و شیره آلوبخارا شیره زرشک در گلاب و عرق گاوزبان برآورده شربت انارین حل کرده بنوشند و کشنیز سبز بجویند جوع کلبی و آن زیادتی

ورم پستان اگر جا ربود سرخی رنگ و عظم نبض علاج فصد باسلیق از جانب مخالف بگشایند و اگر احتباس طمث بود فصد صافن از پای موافق زنند و خرفه در سرکه ترنموده بر پستان گذارند و اگر به تحلیل نرود و پخته شدن گیرد تخم کنوچه تخم خطمی تخم کتان مغز تخم تمر هندی در شیر گاو بطریق مرهم پخته برای تنقیح ضماد نمایند و بعد از انفجار این مرهم بعمل آرند صفته سفیده یک تولہ مردار سنگ ۱۰ ماشه موم سفید یک دام روغن کنجد ۱۰ تولہ بطریق معروف مرهم نموده استعمال نمایند و غذا آنان و قلیه بدهند و پوشیده نماند که اگر هر دو پستان را ورم حادث گردد از طرفیکه کم بود فصد زنند **فصل در امراض معده وجع الفواد** و آن در دهم معده است اگر از انصباب صفرا باشد علامت آن ظاهر بود **علاج** فصد باسلیق زنند و شیره ترنج یا آب تمر هندی در عرق گاوزبان برآورده شربت نیلوفر یا سنگبین لیموی حل کرده نوشانند و گسرخ طباشیر زرورد در گلاب سائیده بر فم معده ضماد کنند و مالیدن عطر گلاب نیز نفع بین دهد و اگر از ریاح باشد **علاج آن** از حکایت سفصلهٔ ذیل برگیرند **حکایت** شخصے را وجع الفواد بار دلاحق شد رجوع باحقر آورد روز اول شیره دانهٔ هیل در عرق گاوزبان و عرق بادیان برآورده گلقند آفتابی مالیده بوقت صبح داده شد و بوقت شام ریزه سیاه دانهٔ هیل سائیده در گلقند آفتابے آمیخته خورانیدند و عود و مصطگے در روغن بابونه سوده بر موضع درد ضماد کنانیده شد تا سه روز بهمین طریق معالجه شد هیچ فائده نگردید پس برای تکسیر ریاح و تنقیح مادهٔ گاوزبان بادیان نیمکوفته تخم کرفس اذخر کلی در آب جوشانیده صاف کرده عسل خالص آمیخته داده شد روز دوم شکایت حرارت مزاج و غلبهٔ تشنگے آورد عناب بنفشه افزون شد بجاے عسل گلقند آفتابے تبدیل کرده مطبوخ خورانیده شد بروز مسهل سیاه شاهتره سیر منقے تربد سفید مجوف خراشیده مغز فلوس خمیرهٔ بنفشه شیر خشت روغن بادام اضافه کرده مسهل داد بروز تربد لعاب ریشه خطمی شیرهٔ دانهٔ هیل در عرق بادیان برآورده شربت بنفشه حل کرده نوشانیدند همین نمط سه مسهل بعمل آمد گونه افاقه شد و چونکه برودت در مزاج و شکایت وجع موجود بود دوائے مخترع حکیم علوے خان در برگ تنبول داده شد صحت کلے یافت صفت دوا مخترع علوے خان نمک ترب نمک پودینه نمک بنگ هریک سه ماشه جوهر لوبان ۵ سرخ فلفل اذخر

پچیدہ اول بجوشند با لایش شربت سنبل در گلاب حلکردہ بنوشند غذا آنچہ باشربت انار رین واگر در معدہ بلغم بود علاج آن نمک در آب جوشاندہ قی کنند بعدہ شیرۂ بادیان در عرق گاوزبان برآوردہ گلقند آفتابی مالیدہ بنوشند وجوارش مناسب بخورند غذا نخود آب واگر تدبیرات مذکورہ سود ندہد بتقیۂ خلط نمایند واگر در معدہ سودا بود مارا بجین دہند واگر خفقان بسوداالمضم بود دوا المسک اول بخورند با لایش گلقند آفتابی در عرق گاوزبان وعرق بادیان مالیدہ صاف کردہ تخم بالنگو باشیدہ بنوشند واگر بضعف معدہ بود علاج جوارش مصطگی سائیدہ در خمیرۂ صندل آمیختہ اول بخورند با لایش شیرۂ دانۂ ہیل در عرق گاوزبان برآوردہ نبات سفید داخل کردہ بنوشند واگر بسبب ضعف قلب بود علامت آن آنست کہ باندک حرکت بدنی مثل جماع وراہ رفتن وازاندک حرکت نفسانی مثل غم وفرح حادث گردد علاج خمیرۂ مروارید یاد دوا المسک با رو یا خمیرۂ گاوزبان عنبری اول بخورند با لایش شربت ابریشم یا دیگر شربت مناسب در عرق گاوزبان وبید مشک حلکردہ بنوشند غذا پولاو قلیہ چوزۂ مرغ صفت دوا المسک با رو طباشیر ۹ ماشہ گلسرخ ۹ ماشہ کہربا ۳ ماشہ کشنیز خشک ۳ ماشہ مروارید یک ماشہ قرفہ ۲ ماشہ مشک خالص دو سرخ کافور ۳ سرخ شربت فواکہ شیرین ۳ تولہ نبات سفید ہشت تولہ بدستور معروف تیار سازند غشی حالتیست کہ تمام حواس معطل نماید علامت آن برودت اطراف ونفس ونبض ضعیف بود علاج در حالت غشی آب سرد وگلاب بر روز نند وبوہائے خنک ببویانند وبرآنجورہا گلے آب نارسیدہ یا کلوخ گلاب پاشیدہ ببویانند دست وپا بہ بندند وکف دست وپا را دلک نمایند وکشیدن شاخہا ساقین وقدمین سفید بود واگر بسبب موج شدید باشد تسکین وہیج فرمایند **فصل در امراض پستان قلت لبن** یا بسبب قلت خون بود کہ مادۂ لبن است یا بسبب غلبۂ اخلاط ثلثہ برخواند بود علاج اگر از غلبۂ اخلاط بود تنقیۂ آن نمایند بادویہ خفیفہ واولے آنست کہ فقط از ادویہ معدلہ تعدیل اخلاط نمایند وشیرۂ تخم نشبت ۲ ماشہ در عرق گاوزبان دہ تولہ برآوردہ بہ نبات شیرین کردہ بنوشانند وزیرۂ کرمانے ۳ ماشہ بعد تناول طعام بخورند واگر بسبب قلت خون بود ادویۂ مولدۂ خون بکار برند وزیرۂ کرمانے در تولید خون خاصیت عجیب دارد غذا پلاو مرغ یا قلیہ خشکہ تناول نمایند

ورم پستان اگر جا ربود سرخی رنگ و عظم نبض علاج فصد باسلیق از جانب مخالف بگشایند و اگر احتباس طمث بود فصد صافن از پای موافق زنند و خرفه در سرکه ترنموده بر پستان گذارند و اگر به تحلیل نرود و پخته شدن گیرد تخم کنوچه تخم خطمی تخم کتان مغز تخم تمر هندی در شیرگاو بطریق مرهم پخته برای تنضیج ضماد نمایند و بعد از انفجار این مرهم بعمل آرند صفته سفیده یک تولہ مروارید سنگ ۱ ماشه موم سفید یک دام روغن کنجد ۲ تولہ بطریق معروف مرهم نموده استعمال نمایند و غذا نان و قلیه بدهند و پوشیده نماند که اگر هر دو پستان را ورم حادث گردد از طرفیکه کم بود فصد زنند **فصل در امراض معده**

وجع الفواد و آن درد دهن معده است اگر از انصباب صفرا باشد علامت آن ظاهر بود **علاج** فصد باسلیق زنند و شیره ترشک یا آب تمر هندی در عرق گاوزبان برآورده شربت نیلوفر یا سکنجبین لیموی حل کرده نوشانند و گسرخ طباشیر زرورد در گلاب سائیده برفم معده ضماد کنند و مالیدن آن عطر گلاب نیز نفع بین دهد و اگر از ریاح باشد **علاج آن** از حکایت سفصلہ ذیل برگیرند **حکایت** شخصے را وجع الفواد بار دلاحق شد رجوع باحقر آورد روز اول شیره دانه هیل در عرق گاوزبان و عرق بادیان برآورده گلقند آفتابی مالیده بوقت صبح داده شد و بوقت شام ریزه سیاه دانه هیل سائیده در گلقند آفتابے آمیخته خورانیدند و عود و مصطگی در روغن بابونه سوده بر موضع درد ضماد کنانیده شد تا سه روز بهمین طریق معالجه شد هیچ فائده نگردید پس برای تکسیر ریاح و تنضیج مادہ گاوزبان بادیان نیکوفته تخم کرفس اذخر کمی در آب جوشانیده صاف کرده عسل خالص آمیخته داده شد روز دوم شکایت حرارت مزاج و غلبه تشنگی آورد عناب بنفشه افزوان بجای عسل گلقند آفتابے تبدیل کرده مطبوخ خورانیده شد بروز سوم سیاه موی مسهل تربد سفید مجوف خراشیده مغز فلوس خمیره بنفشه شیرخشت روغن بادام اضافه کرده مسهل داد بروز تربد لعاب ریشه خطمی شیره دانه هیل در عرق بادیان برآورده شربت بنفشه حل کرده نوشانیدند همین نمط سه مسهل بعمل آمد گونه افاقه شد چونکه بر ودت در مزاج و شکایت وجع موجود بود دوائے مخترع حکیم علوے خان در برگ تنبول داده شد صحت کلے یافت **صفت دوا مخترع علوے خان** نمک ترب نمک پودینه نمک بنگ هر یک سه ماشه جوهر لوبان ۵ سرخ فتاح اذخر

پچھیدہ اول بخورند با لایش شربت سنبل در گلاب حلکردہ نبوشند غذا آشجو با شربت
انارین واگر در معدہ بلغم بود علاج آن نمک در آب جوشدادہ قی کنند بعدہ عشیرہ بادیان
در عرق گاوزبان برآوردہ گلقند آفتابی مالیدہ نبوشند وجوارش مناسب بخورند غذا
نخود آب واگر تدبیرات مذکورہ سود ند بدتقیہ خلط نمایند واگر در معدہ سودا بود مارا لبین
دہند واگر خفقان بسود الہضم بود دوا المسک اول بخورند با لایش گلقند آفتابی در عرق گاوزبان
وعرق بادیان مالیدہ صاف کردہ نخم بالنگوپاشیدہ نبوشند واگر بضعف معدہ بود
علاج جوارش مصطگی سائیدہ در خمیرہ صندل آمیختہ اول بخورند با لایش
شیرہ دانہ ہیل در عرق گاوزبان برآوردہ بنات سفید داخل کردہ نبوشند واگر بسبب
ضعف قلب بود علامت آن آنست کہ باندک حرکت بدنی مثل جماع وراہ رفتن وازاندک
حرکت نفسانی مثل غم وفرح حادث گردد علاج خمیرہ مروارید یا دوا المسک با رد
یا خمیرہ گاوزبان عنبری اول بخورند با لایش شربت ابریشم یا دیگر شربت مناسب در عرق گاوزبان
وبید مشک حلکردہ نبوشند غذا پولاو وقلیہ چوزہ مرغ صفت دوای المسک با رد
طباشیر ۹ ماشہ گلسرخ ۹ ماشہ کہربا ۳ ماشہ کشنیز خشک ۳ ماشہ مروارید یک ماشہ قرفہ ۲ ماشہ
مشک خالص دو سرخ کافور ۳ سرخ شربت فواکہ شیرین ۳ تولہ بنات سفید ہشت تولہ
بدستور معروف تیار سازند غشی حالتیست کہ تمام حواس معطل نماید علامت
آن برودت اطراف ونفس ونبض ضعیف بود علاج در حالت غشی آب سرد وگلاب
بر روز نند وبوہائے خنک ببویانند وبر آنجزء گلے آب نارسیدہ یا کلوخ گلاب
پاشیدہ ببویانند دست وپا بہ بندند وکف دست وپا را دلک نمایند وکشیدن شاخہا بر
ساقین وقدمین سفید بود واگر بسبب مزاج شدید باشد تسکین وجع فرمایند **فصل**
در امراض پستان قلت لبن یا بسبب قلت خون بود کہ مادہ لبن است
یا بسبب غلبہ اخلاط ثلثہ بر خون بود علاج اگر از غلبہ اخلاط بود تنقیہ آن نمایند با دویہ
خفیفہ واولے آنست کہ فقط از ادویہ معدلہ تعدیل اخلاط نمایند وشیرہ تخم نشبت ۲ ماشہ
در عرق گاوزبان دہ تولہ برآوردہ بہ بنات شیرین کردہ نبوشانند وزیرہ کرمانے
۳ ماشہ بعد تناول طعام بخورند واگر بسبب قلت خون بود ادویہ مولدہ خون بکار برند
وزیرہ کرمانے در تولید خون خاصیت عجیب دارد غذا پلاو مرغ با قلیہ خشکہ تناول نمایند

است دو دادن قرص کافور نیز مفید است **صفت خمیرہ مروارید**
معمولہ کویۂ ابریشم برادہ صندل سفید ہر یک دو تولہ شب در عرق گاؤزبان یک
رطل تر دارند صبح جوشانیدہ صاف کردہ با قند سفید دو رطل و عسل خالص یک
رطل قوام آرند و در آخر قوام مروارید نا سفتہ یک تولہ بشب سبز یاقوت بسند ہر یک
دو تولہ مشک خالص ۱۲ ماشہ ہمہ را سائیدہ داخل سازند بعد ازان ورق طلا ورق
نقرہ ہر یک شش ماشہ داخل کردہ خوب حل کنند و بکار برند **صفت شراب**
صالحین بیارد گل گرد ہل کہ گلیست مشہور در ہند صد عدد و سبزے
آن دو درکردہ در آب یموے کاغذے پاد آثار مالیدہ شب در پیالۂ چینے نگاہ دارند
صبح با شربت نبات کہ یک آثار نبات را با دو آثار عرق کیورہ و گلاب شربت
ساختہ باشند بکجا کردہ در شیشۂ کہ نصف شیشہ یا ثلث شیشہ خالے باشد انداختہ
شیشہ را نگاہ دارند پس بعد چہار روز کہ جوش خوردہ باشد برآوردہ صاف کردہ بدارند
از دو دام تا شش دام بعمل آرند و اگر ہمراہ عرق کیورہ و گلاب بید مشک آمیزند
بہتر باشد صفت قرص کافور کافور ۳ جزو زعفران چہار جزو مغز
تخم کدو شیرین دو جزو مغز تخم خیارین چہار جزو عسل سفید چہار جزو کوفتہ
بیختہ در عسل شربتہ اقراص سازند و صندل سرخ در آب کشنیز سبز سودہ بر قلب طلا
کردن فائدہ عظیم مے بخشد و سیب و بہے و انار خوردن خفقان را مفید آید و اگر از
سوء مزاج بارد بود دوا المشک حلوا اول بخورند بالایش شربت گاؤزبان در عرق
گاؤزبان و عرق بادیان و عرق پان حل کردہ بنوشند یا عنبر اشہب سائیدہ در گلقند
سیوے آمیختہ اول بخورند بالایش گاؤزبان اصل السوس در عرق عنب الثعلب جوشیر
خیشت دادہ صاف کردہ شربت زوفا حل ساختہ خالی پاشیدہ بنوشند یا خمیرۂ
ابریشم اول بخورند بالایش شربت بنفشہ در عرق گاؤزبان و عرق مکو حل کردہ
خالی پاشیدہ بنوشند و سنبل الطیب صندل سرخ دارچینی مشک در روغن گل
سائیدہ بر دل طلا کنند و اگر بشرکت معدہ بود علامت آن حدوث غثیان و بعد
از قے تخفیف یافتن پس اگر در معدہ صفرا باشد **علاج آن** سکنجبین در
آب گرم حل کردہ بنوشند و بعد یک گھڑی قے کنند بعدہ خمیرۂ صندل در ورق بیقرص

تا روز سوم فصد باسلیق از جانب مخالف زنند واگر حاجت بود شربت عناب شربت نیلوفر درعرق
عنب الثعلب درعرق گاوزبان حل کردہ بنوشند واگر بمسہل حاجت افتد اول برای تنقیح مادہ
عنب الثعلب بنفشہ برگ گاوزبان درعرق عنب الثعلب خیسانیدہ صاف کردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند
روز دوم گل نیلوفر اضافہ کنند وبجای بنفشہ گل بنفشہ تبدیل نمایند وبروز چہارم گل بنفشہ گل نیلوفر تخم
خطمی عنب الثعلب خشک عناب سپستان درعرق گاوزبان عرق عنب الثعلب خیسانیدہ
شربت نیلوفر حل کردہ شیرۂ تخم کاہو بالاریختہ خاکشے پاشیدہ بنوشند وبروز ہشتم
گل سرخ مغز فلوس شیر خشت ترنجبین روغن بادام اضافہ کردہ مسہل دہند وبروز
تبرید لعاب بہیدانہ لعاب اسبغول مسلم شیرۂ تخم کاہو درعرق گاوزبان برآوردہ شربت
نیلوفر حل کردہ بنوشند وضمادہا در ابتدا بھر روغ مادہ صندل سرخ آرد جو بآب خرفہ
سبز وقدرے روغن بنفشہ سائیدہ ضماد نمایند وچون زمانۂ ابتدا بگذرد گل بابونہ
گل خطمی اکلیل الملک آرد جو آرد باقلا عنب الثعلب خشک مغز فلوس در روغن بابونہ
سائیدہ ضماد کنند **فصل در امراض قلب خفقان** حرکتیست اختلاجے
در دل کہ برائے دفع شے در دل مے شود علاج اگر از غلبۂ صفرا بود تنقیۂ آن کنند
وسفرجات وسبروات کہ دوہوے تجریرے آیند بعمل آرند واگر از غلبۂ خون بود فصد باسلیق
زنند لبدۂ فصد صافن کشایند وآملۂ مربے شستہ بورق نقرہ پیچیدہ اول بخورند بالایش
لعاب اسبغول شیرۂ تخم خرفہ شیرۂ کشنیز خشک شیرۂ زرشک درگلاب وعرق کیوڑہ برآوردہ
شربت انار شیرین باخمیرۂ صندل حل کردہ تخم فرنجمشک پاشیدہ بنوشند یا آملہ
مربے اول بخورند بالایش شربت صندل شربت انار شیرین درعرق گاوزبان
وبیدمشک حل کردہ تخم بالنگو پاشیدہ بنوشند ونیز بعد تنقیۂ ماء الجبن بطریقیکہ
در بحث مالیخولیا ذکر یافت بعمل آرند وماء الخیار خورانند **طریق اخذ**
ماء الخیار ریگ زندخیار از سر کار دچند جا بزنند پس گل حکمت نمودہ در تنور
کہ گرمے آن فرو نشستہ باشد بدارند تا بریان شود پس بوقت صبح برآوردہ گل حکمت
دور نمودہ سر آنرا بریش بفشارند پس آبش را صاف ساختہ شربت نیلوفر حل کردہ
بدہند وقدرے قدرے ہر روز بفزایند تا بیک رطل رسد وترکیب ماء القرع ہم ہمین
است ومداومت خمیرۂ مروارید معمول کنند وشراب الصالحین نافع ترین اشیا

باسلیق زنند و برائے تسکین حرارت لعاب بھیدانہ لعاب اسبغول مسلم شیرۂ مغز تخم کدو
شیرین در عرق گاؤزبان برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند غذا آشجو **لعوق**
صندل کہ برائے ضیق النفس بھر حال مناسب دارد معمول این دو مان صفتہ
مویز منقے انجیر زرد با قلا تخم خشخاش اصل السوس مغز تخم کدو شیرین پرسیاوشان
رازیانہ زوفائے یابس مغز بادام تمشر حلبہ پودینہ تخم خطمی صمغ عربی کتیرا تخم کتان
بھیدانہ کوکنار از ہر یک نیم تولہ ہمہ را جوکوب نمودہ در دو آثار آب بجوشانند تا ہم آثار بماند
صاف نمودہ عسل پاؤ آثار داخل کردہ بقوام آرند شربت از ۵ ماشہ تا دو درم **معجون** از
تالیف جناب حکیم محمد شریف خان صاحب مرحوم کہ در ضیق النفس مکرر تجربہ رسیدہ
صفتہ مرکے میغہ سائلہ کتیرا صمغ عربی از ہر یک پنجدرم کندر زراوند قرومانا زعفران پرسیاوشان
ایرسا ہر یک سہ درم زوفائے یابس چلغوزہ ہر یک پنجدرم مویز منقے دہ درم ہمہ را کوفتہ بیختہ
صمغ را در سہ اوقیہ طبیخ زوفائے یابس حل کردہ در عسل دو بنات معجون سازند **ذات الریہ**
وآن ورم گرم است کہ در شش پیدا شود علامت آن سعال وضیق النفس و درد
در مقدم سینہ و سرخی روے و رخسار و چشم و عظم و موجیت نبض **علاج** فصد
باسلیق زنند و برائے تلیین طبع گل بنفشہ گل نیلوفر عناب سپستان تخم خطمی در آب جوشانیدہ
صاف کردہ شیر خشت حل ساختہ بنوشند غذا آشجو و گاہ در شش ورم رخو بمعنے عارض شود
علامت آن شدت ضیق النفس و کثرت لعاب دہن و زکام و سرفہ **علاج** منضج
و مسہل بلغم دہند **ذات الصدر** و آن ورم غشائے مضعف سینہ است علامت
آن تپ دائمے و شدت عطش و مریض از ثقل معدہ جنبرہ در دناخس در یافت کند
ذات العرض و آن ورم موخر غشائے مضعف سینہ است کہ جانب فقرات
حادث گردد علامت آن احساس درد در میان ہر دو شانہ و مریض بر پشت نتواند
خفت **علاج** ہمہ دو مثل علاج ذات الجنب نمایند مگر برائے وضع ادویہ
مواضع مختلف اند در ذات الصدر بر صدر و در ذات العرض مابین کتفین
و در ذات الجنب بر پہلو نہادہ کنند **ذات الجنب** و آن ورمے باشد
در پردہ کہ اضلاع را پوشیدہ است یا در حجابے حشا جز علامت آن
تپ دائمے و فشاریت نبض و انگشت این مرض از مادۂ گرم حادث میگردد **علاج**

استلقا باسر فه شدید بقدر اندک برآید یا از اجزای دهن مثل لثه وغیره برآید و علامتش ظاهر است
که از علامات مذکوره هیچ نبود و با نزاق آمیخته برآید علاج گلقند با سائیده در خمیره بخشخاش دیا قوزه
آمیخته اول بخورند بالایش لعاب بهیدانه شیره ریشه انجبار شیره تخم خرفه در آب برآورده
شربت حب الآس حل کرده باز شنگ پاشیده بنوشند و اگر ازین به نشود فصد باسلیق زنند
و قرص کهربا یا قرص گلنار بدهند و این قرص در دهن دارند صفت اقاقیا کهربا مروارید
ناسفته لبد طباشیر گلسرخ خشک تخم خرفه گل ارمنی نشاسته صمغ عربی کتیرا
مساوی الوزن گرفته کوفته بیخته در آب برگ باز شنگ یا لعاب اسبغول سلم اقراص سازند
صفت قرص گلنار گل ارمنی گلنار صمغ عربی از هریک چار درم گلسرخ اقاقیا از
هریک سه درم کتیرا دو درم کوفته بیخته بآب گلنار اقراص سازند و کشنده مرجان اگر بصاحب
نفث الدم دهند فائده عظیم بخشد صفته شاخ مرجان را در شیر آک هفت مرتبه گرم
نموده سرد کنند بعده در شیر آک سائیده اقراص ساخته خشک نموده و در دو سکوره بگلی
نهاده گلکمت کرده در ده آنار یا چکده مشتی آتش دهند شربت یک سرخ با شربت انار غذا اسلو
و دوال خشکه و ماراللحم و اگر خون از اجزای دهن برآید علاجش آنست که گلنار انجبار فوفل
مازو همه را سوخته با مصطگی سائیده بر دندان مالند و انجبار گلنار کزمازج فوفل حضض را
جوشانیده مضمضه کنند و گاه گاه این مرض از بند شدن حیض عارض گردد علاجش
آنست که مدرات حیض دهند و فصد صافن زنند ضیق النفس و آن مرضیست
که شخصی محنت و حرکت نکرده باشد نفس بسرعت و تواتر آید و آن اگر از نزله بارد بود علامت
آن آوازهٔ خنه حنه از سینه آید و با سرفه و بلغم باشد و اگر با سرفه نباشد هیچ باستسقا گردد و در آن
وقت شیر شتر دهند و هر چه در استسقا گفته آید بکار برند و اگر از نزله باشد علاج گل
گاوزبان گل زوفا ابریشم خام مویز منقی اصل السوس سقمونیا کوفته سبوس گندم
در عرق عنب الثعلب و عرق گاوزبان جوشانیده صاف کرده شربت زوفا
حل کرده بنوشند غذا قلیه با نان خمیری و اگر این مرض از استرخاء عضلات
عفس حادث گردد علامت آن تنفس مضاعف است علاج آن مثل
علاج فالج کنند و اگر از تصاعد ابخره گرم بود که از دل بسوی سر شش آیند علامت
آن احساس تصاعد ابخره گرم بود عظم نفس و نبض و شدت عطش علاج فصد

سینه بسیر نزد و در اجزا آن نفوذ کند علامت آن سرفهٔ خشک بغیر از برآمدن چیزی از سینه
و زیاده شدن آن در شب و بعد خواب و کمی آن در روز علاج دیاقوذا اول بخورند بالایش
لعاب بصیدانه لعاب اسبغول مسلم شیرهٔ تخم کاهو در عرق عنب الثعلب برآورده شربت نیلوفر
حلکرده نبوشند غذا آشجو یا اسفاناخ یا خشکه یا شلغم در سرفهٔ بارد غذا کباب دراج یا تیهو
با آب قلیه با خشکه کم روغن حب که باکشه اقسام سرفه مفید اند صفت
گل پسته پوست بلیله مساوی الوزن گرفته در عرق ادرک سائیده بقدر سونگ جا بندند
عند الحاجت یک عدد در دهن نگاه دارند سبب حدوث این مرض بعد از ذات الریه یا
ذات الجنب بود یا بعد نفث الدم یا نزله یا سعال طویل عارض گردد علامت آن ظهور مده
در سرفه و قرف در میان مده و بلغم باین طور مے کنند که بر آتش گذارند اگر بوے چرم
سوختہ آید مده ست والا بلغم و سبب این علت قرحهٔ ریه میباشد علاج کثیرا رب السوس
سائیده در دیاقوذا آمیخته اول بخورند بالایش شیرهٔ مغز تخم کدو شیرین شیرهٔ تخم
خرفه در عرق عنب الثعلب و عرق گاوزبان برآورده شربت خشخاش یا گلقند آفتابی
داخل کرده نبوشند یا سفوف سرطان اول بخورند بالایش لعاب بصیدانه شیرهٔ
اصل السوس در عرق گاوزبان برآورده شربت انار شیرین حل کرده بنوشند و
شیخ الرئیس گوید که مسلول را گلقند تازه بسیار خورانند که نافع ترین اشیا راست
بلکه باید که نان خورش هم گلقند باشد و وقتیکه خون برآمدن شروع شود فصد باسلیق
زنند و قرص کهربا و شربت حب الاس بدهند صفت سفوف سرطان
سوخته ده درم صمغ عربی گل ارمنے هریک پنجدرم خشخاش سفید دو درم و نیم کثیرا سه درم
جمله را بکوبند و سفوف سازند صفت قرص کهربا صمغ عربی نشاسته کهربا کثیرا مغز
تخم خیار مغز تخم کدو از هریک سه درم گلنار اقاقیا هریک یکدرم کوفته بیخته در لعاب اسبغول
اقراص سازند شربت ازه ماشه تا ماشه و پوشیده نماند که طریق سوختن سرطان آنست
که سرطان را در کوزهٔ گلے نهند و سر کوزه محکم بند کنند و یک شبانه روز در
تنور نهند بعده بکار برند نفث الدم و آن آمدن خون بود از راه دهان یا از دماغ
بود و آن بر تخم آید و گاه رعاف همراه بود و یا آزا جزا رحلق مثل خنجره وغیره بسبب آواز
شدید یا سعے شدید یا از ضرب دیگر برآید و این بر تخم نباشد و یا از سینه بود و او بوقت

یعنے سبتی حلقوم نشان وی نفس زیادن ست یا بعسر آدن علاج آن مثل علاج انطباق
مری کنند **فصل در امراض سینہ و شش و آلات تنفس سعال**
یعنے سرفہ اگر بعد از زکام بارد عارض شود گاو زبان اصل السوس پرسیاوشان زوفای
یابس عناب بادیان نیکو فتہ در آب جوشانیدہ صاف کردہ خمیرۂ بنفشہ حل ساختہ بنوشند
واگر حاجت افتد و امتلا را خلاط بود مویز منقے انجیر زرد سنا رکی مغز فلوس خار یقون بزرگ
بادام شیرین اضافہ کردہ مسہل دہند بروز تبرید شیرۂ گل گاو زبان شیرۂ عناب
در آب برآوردہ شربت بنفشہ حل کردہ بنوشند و بعد تنقیۂ عام تنفیہ و مانع کنند و بعد
برائے تنقیۂ سینہ رب السوس سائیدہ در لعوق سپستان آمیختہ اول بخورند
بالایش گاو زبان زوفائے یابس عناب پرسیاوشان در آب جوشانیدہ صاف کردہ
عسل خالص آمیختہ بنوشند و حب جدوار نافع ترین اشیا ست **صفت لعوق**
سپستان سپستان پنجاہ عدد اصل السوس یک تولہ عناب بست دانہ تخم
خبازے تخم خطمی ہر یک سہ ماشہ بھیدانہ یکدرم پوست خشخاش دو تولہ در دو آثار
آب بجوشانند و با نبات سفید بقوام آرند و در آخر قوام شیرۂ مغز بادام مقشر شیرۂ
تخم خشخاش سفید از ہر یک یک تولہ بیغزایند بعد کثیرا صمغ عربی رب السوس ہر یک
سہ ماشہ سائیدہ اضافہ کنند و اگر بعد از زکام حار باشد و باز یادتی خون بود **علاج**
آن فصد قیفال زنند بعد آن عناب ہفت دانہ خمیرۂ بنفشہ ۲ تولہ در عرق عنب الثعلب
و عرق گاو زبان مالیدہ بنوشند یا لعاب بھیدانہ شیرۂ تخم کاہو در آب برآوردہ
شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند و اگر از صفرا باشد علاج لعاب اسبغول مسلم لعاب
بھیدانہ شیرۂ تخم کاہو شیرۂ تخم کشنیز خشک شیرۂ آلو بخارا در عرق عنب الثعلب
برآوردہ شربت بنفشہ حل کردہ بنوشند و اگر حاجت افتد مسہل صفرا دہند و
پوشیدہ نماند کہ ترشے آلو بخارا بسرفہ مضرت سے رساند بلکہ مفید است و مجرب
کمافی بحر الجواہر و مجمع الحکمت و قسمے ست از سرفہ کہ آن را سرفۂ یابس گویند
و آن چنین باشد کہ در وے ہیچ دفع نشود و آن بر دو قسم ست یکی سرفۂ بارد و سبب
آن بلغم مائے رقیق بود کہ در اجزاء ریہ نفوذ کند علامت و علاج آن علامت
و علاج نزلۂ بارد است دوم سرفۂ حار کہ غلظ رقیق حار مدام از دماغ بطرف

غرغرہ کنند و بعد منفجر شدن ورم بروغن زرد غرغرہ نمایند و اگر از صفرا بود شدت درد بوقت
ضیق نفس و شدت عطشی و تلخی دہن و بیخوابی بروگواہے دہد **علاج** قصد قیفال کنند لیکن
دم بقدر قلیل اخراج نمایند و آب اسبغول شش ماشہ و شیرۂ مغز تخم کدو و شیرۂ تخم کاہو شیرۂ
عناب در عرق عنب الثعلب برآوردہ شربت نیلوفر حل کردہ بنوشند و باقی علاج انچہ
در دموی گفتہ شد بعمل آرند غذا یک وقت آنجو با شربت نیلوفر بہ بوقت شام شلہ کیچڑی
ملائم و اگر از بلغم بود بسیاری کشرت لعاب و ہیج رود قلت درد گواہی دہد و اگر از سودا
بود علامت آن خشکی دہن و تیرگی رنگ **علاج** ہر دو پرسیاوشان ہفت ماشہ
برگ چقندر پانزدہ عدد سنا برگی تولا اسطوخودوس بادرنجبویہ ہر یک ہفت ماشہ بسائیدہ
۶ ماشہ تربد سفید ۹ ماشہ زنجبیل ۴ ماشہ در سہ آثار آب بجوشانند تا ثلث حصہ ماند مالیدہ
صاف کردہ مغز فلوس ۱۲ تولہ گلقند آفتابے ۶ تولہ عناب یقوت تخم خطل ہر یک دو ماشہ
روغن بید انجیر یک تولہ داخل کردہ تیار سازند و اول آب گرم حقنہ کردہ بعد ازان نصف
دوا مذکورہ در محقنہ انداختہ عمل نمایند و بعد چہار گھڑے نصف دیگر را در محقنہ انداختہ عمل
آرند بعد تنقیہ پرسیاوشان اصل السوس عنب الثعلب کزنازج در آب جوشانیدہ
صاف کردہ غرغرہ کنند و بمراعات غرغرہ کردن فائدۂ عظیم بخشد غذا قلیہ و خشکہ گرفتگی
آواز اگر از نزلہ شود بعلاج نزلہ متوجہ شوند و اگر بسبب گرے حجرہ بود چنانچہ بعد امراض
حادہ لاحق میشود شیرۂ تخم خیارین شیرۂ تخم کاہو در عرق عنب الثعلب آوردہ
شربت نیلوفر یا شربت عناب حل کردہ بنوشند و اگر از سردے حنجرہ
بود چنانچہ در ایام سردی لاحق میشود گاؤزبان پرسیاوشان عناب دانہ الایچی
نبات سفید در آب جوشانیدہ صاف نمودہ بنوشند یا کشمش ۹ ماشہ با ۳ تولہ نبات سفید
جوشانیدہ صاف کردہ بنوشند **انطباق مرے** یعنے بہم شدن آن
علامت او آنست کہ چیزے سبک مثل آب و شوربا اصلا فرو نشود و اما گلغرہ بزرگ
بفراغت بے ایذا خوردہ شود **علاج** گاؤزبان عناب انیسون سنبل الطیب ہمہ
سفید بہمہ سہ جوشانیدہ صاف نمودہ عسل خالص حل کردہ بگرم جرعہ جرعہ بنوشند و اگر
مصطگے سائیدہ سبدار کردہ دہند فائدۂ بسیار بخشد و نیز تقیہ مسہل بلغم بعمل آرند و
مجمہ نارے زیر زبخ نہند و پاکے زدہ جند بیدستر بالند استرخاء حنجرہ

حصہ شب یمانی کہ آن را سوختہ در سرکہ سرد کردہ باشند یک جزو نمک ہندی دو جزو زرد بزر
ہر دو کوفتہ بیختہ سنون سازند ایضاً دیگر دم الاخوین پنج ماشہ کتھہ سفید چار ماشہ وانہ الاثمر
بریان طباشیر سفید فوفل سوختہ ہر یک پنج ماشہ کہربا سہ ماشہ ہمہ را کوفتہ بیختہ سنون سازند
فصل در امراض حلق و لھات و مری و قصبۃ ریہ و رم اللھات
یعنے آماس ملاذہ **علاج آن** حسب مادہ تنقیہ نمایند اگر از غلبۂ خون و صفرا بود بسرکہ و گلاب
و آب عنب الثعلب سبز غرغرہ کنند و اگر از غلبۂ بلغم بود خردل و عسل را در آب جوشانیدہ
غرغرہ کنند و اگر از غلبۂ سودا بود مغز فلوس در شیر تازہ مالیدہ غرغرہ کنند **استرخاء**
لھات یعنی ملاذہ سست شود و فرو تر افتد **علاج** اگر از غلبۂ خون بود رگ قیفال زنند
و کشنیز خشک گلنار کوکنار عنب الثعلب خشک در آب جوشانیدہ گلاب و سرکہ اضافہ
نمودہ غرغرہ نمایند و گسرخ صندل سفید گلنار کافور باریک نمودہ بردگذارند و اگر از غلبۂ
بلغم باشد بعد تنقیہ بمارالعسل غرغرہ کنند و شب یمانی سوختہ شاخ گوزن سوختہ نوشادر
باریک ساختہ بر کفچہ میل نمودہ ملاذہ را بردارند و بر تارک سر بریش گداختہ در سر کردہ اسپغول
آہستہ برگذارند تا ملاذہ را بالا کشد فرو رود برای زخم لھات و کام **نافع صفت آن**
گل ارمنے طباشیر سنگ جراحت گلنار ورق گل مساوی الوزن گرفتہ سائیدہ قدرے
کافور اضافہ کردہ بکار برند خناق و آن ورم لوزتین و عضلات مری و حنجرہ بود و مانع نفوذ
روح بطرف قصبۂ ریہ و مری بود و بلع بدشوارے حاصل شود پس اگر از غلبۂ خون بود
علامت آن سرخے روی و زبان و سوزش حلق و استلائی و عروق و حلاوت دہن و
عظم نبض و بسیار تنگی نفس **علاج** فصد قیفال زنند و ہفت ہفت زلو پس ہر دو گوش
بچسپانند و روز دوم تکرار عمل کنند و لعاب بہدانہ لعاب اسپغول مسلم شیرۂ عناب شیرۂ
تخم کشنیز خشک و عرق عنب الثعلب برآرد و شربت خیلو فر شربت توت حل کردہ بنوشند
و اگر احتیاج مسہل شود در ہمین نسخہ مغز فلوس ترنجبین گلقند آفتابے روغن بادام
افزودہ مسہل دہند غذا بوقت دوپہر نخود آب و بوقت شام شلغم بجاے آب
قبل از غذا عرق عنب الثعلب و بعد غذا آب آہن تاب بلد تنقیہ پوست خشخاش
عدس مسلم حضض مکی گلنار کزمازج عناب جوشانیدہ صاف کردہ غرغرہ کنند و وقتیکہ
ورم سرخے و سرسوزنگ شود نوشادر و نمک سائیدہ در روغن کنجد آمیختہ

بنات سفید داخل کرده بنوشند و عاقرقرحا و پودینه و فوفل کهنه و پوست بیخ کنار در آب جوشانیده مضمضه کنند و عاقرقرحا بورق ارمنی زنجبیل شیطرج فلفل سیاه هریک یکماشه کوفته بیخته بر دندان مالند و اگر درد دندان بسبب گرم بود علاج آن نخم ترب بر آتش نهند دود آن بر دندان رسانند و بابونگ مقشر یک تولہ کاکنج و سرخ گرفته سه پوتلے بندند یک پوتلے ازان گرفته در دهن گیرند جمله کرم در پوتلی جمع خواهند شد پس بیرون آرند همین طور حسب حاجت باقی دو پوتلے استعمال نمایند صفت برشعشا که معمول و مجرب بست فلفل سیاه فلفل سفید هریک بست مثقال افیون مصری دو مثقال زعفران پنج مثقال سنبل الطیب عاقرقرحا فرفیون از هریک یک مثقال ادویه را جدا جدا بکوبند بعده وزن کنند و با عسل سه وزن ادویه بسرشند شربت از یک دانگ تا نصف مثقال ضرس یعنے کند شدن دندان از چیزهاے ترش علاج شکر بخایند و فلفل سیاه و تمام عاقرقرحا سائیده بر دندان بمالند تحرک اسنان یعنے جنبش دندان اگر بسبب نزله بارد بود علاج آن منضج و مسهل بلغم دهند و بعد از تنقیه عاقرقرحا بزر البیخ پوست کوکنار سعد کوفی زنجبیل در آب جوشانیده مضمضه سازند و عاقرقرحا و مصطگی رومی و کندر و مازو برابر کوفته بیخته سنون سازند و اگر بسبب نزله حار باشد علاج آن فصد قیفال زنند و بعد فصد غاب جمیده گاوزبان در عرق عنب الثعلب مالیده بنوشند و اگر در مزاج صفرا دست بود بجاے خمیره گاوزبان شربت نیلوفر دهند و پوست کوکنار گلنار عدس سلم کشنیز خشک در آب جوشانیده لعاب اسبغول مسلم اضافه کرده مضمضه سازند و مازو زرور و طباشیر سفید کتهه سفید شب یمانی سوخته فوفل سوخته پوست انار سوخته کوفته بیخته سنون سازند تغیر رنگ دندان اگر سیاه بود یا سبز از غلبه سودا باشد و اگر زرد باشد از غلبه صفرا علاج در صفراوے بعد از تنقیه صفرا ز آب عنب الثعلب و سرکه مضمضه کنند و در سوداوے بعد تنقیه سوداپوست بیخ کبر خشک مصطگی رومی باریک سائیده بر دندان بمالند ورم لثه اگر حار باشد رجوع بعلاج درد دندان نمایند و اگر بارد بود انچه در درد دندان گفته شد بعمل آرند ستون برای درد لثه و محکمی دندان معمول و مجرب بست عدد زنجبیل سوهن ملمی بار برنگ هریک سه عدد کتهه سفید نیله تهوتهه سوهن همه را باریک سائیده سنون سازند دیگر برای خون که از لثه دائم سائل باشد

برزبان باشند **قلاع** که آن را جوشش دهن گویند اگر از غلبهٔ خون بود علاج آن
فصد قیفال زنند و شیره تخم کشنیز خشک شیره تخم کدو شیرین شیره تخم کاهو در آب آورده شربت نیلوفر
حلکرده بنوشند و مضمضهٔ مذکوره بالا بعمل آرند و طباشیر سفید و کتیرا سفید زرورد مغز گلنار گلنار
کافور سائیده بر زبان باشند و اگر از غلبهٔ صفرا بود نیز همین معالجه نفع دهد و اگر از غلبهٔ بلغم شور
باشد تنقیهٔ بلغم نمایند **بطلان** زوق اگر از غلبهٔ صفرا بود لحی دهن بران گواهی دهد علاج
تنقیهٔ صفرا کنند و از گلسرخ و سماق و سنجبین و ترنجبین مضمضه کنند و اگر از غلبهٔ خون بود علاج
آن نیز قریب بهمین است که بالا گذشت و اگر از بلغم بود تنقیهٔ بلغم کنند و از خردل و عاقرقرحا
و از خر مضمضه سازند **کثرت لعاب و سیلان آن** اگر از غلبهٔ حرارت و رطوبت معده
بود علامت آن زیاده شدن در خلو معده و تسکین یافتن از سیری شکم **علاج** فصد
باسلیق کنند و شیرهٔ زرشک در آب برآورده شربت انار یا سیب بهی حل کرده بنوشند
و از سماق و گلسرخ مضمضه کنند و اگر از غلبهٔ برودت و رطوبت بود **علاج آن** تنقیهٔ معده کنند
بجوارش مصطکی و جوارش کمونی مداومت سازند **تشقاق لب** و سبب همانست
که در شقاق زبان ذکر شده **علاج آن** لعاب بهدانه و لعاب خطمی بر لب مالند و قیروطی
معمولی نفع تمام بخشد **حنفقه** طباشیر سفید چهار ماشه کتیرا سفید شش ماشه دانهٔ هیل ۲ ماشه
کافور یک ماشه موم سپید ما کیان را در روغن زرد گداخته او دیهٔ مذکوره سائیده در ظرف آهنی
از دسته آهنی تا یکپاس مخلوط سازند و بکار برند **فصل در امراض دندان و لثه**
درد دندان اگر حرارت باشد شدت درد و ضربان و ورم لثه داز آب سرد راحت
یافتن **علاج** فصد قیفال یا حجامت رگ زنند و لعاب اسبغول مسلم شیره عنب الثعلب خشک
شیره تخم کشنیز خشک در آب برآورده شربت نیلوفر حلکرده بنوشند و عنب الثعلب
خشک تخم کشنیز خشک پوست درخت مغیلان کوکنار گلنار گز مازج عدس مسلم در آب جوشانیده
مضمضه کنند و طباشیر سفید سماق زرورد کشنیز خشک هر واحد یک ماشه کوفته بیخته
بر دندان بمالند و اگر درد شدید باشد لعاب اسبغول مسلم در گلاب سرکه برآورده قدری
کافور اضافه نموده بمضمضه سازند و از گوشت و شیرینی پرهیز کنند و اگر سبب برودت باشد
علامت آن عدم ضربان و تسکین یافتن بچیزهای سرد **علاج** آن برعکس اول بجوشانند
بابونه گاوزبان پرسیاوشان اصل السوس دانهٔ هیل در آب جوشانیده صاف نموده

درقیق بود **علاج** فصد قیفال زنند و شیرهٔ مغز تخم کدو و شیرین شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ عناب در
عرق گاوزبان برآورده شربت نیلوفر یا شربت عناب حلکرده بنوشند و مازو و گل ارمنی و
گندر سائیده در بینی دمند و جالینوس گوید که اگر قدری شب یمانی سائیده در بینی دمند
نور اعراف را نبند سازد **لطلان ششم** مرضی ست که آدمی خوشبو یا بدبو را حس نکند و اگر کند
همه بو را بر یک طور احساس کند **علاج** تنقیهٔ دماغ کنند و خردل و پودینه در آب جوشانیده
بخار آن در بینی کشند و مشک و قلفل سائیده سعوط نمایند و مخفیسکه بوی بد احساس کند **علاج** آن
به تنقیهٔ دماغ کنند و حنا بید بستر در بینی دمند **قروح بینی** اگر ذی رطوبت باشد که پیدا شود از
مادهٔ فاسد و نازل بود از دماغ در بینی **علاج آن** باستعمال مرهم اصفی کنند و تنقیهٔ دماغ فرمایند
و اگر ذی یبوست باشد که از اخلاط محترقه حادث گردد **علاج آن** از پنبه بطریق راحت
سازند **صفت مرهم اصفی** موم سفید ۵ مثقال روغن کنجد ۱۰ مثقال روغن زیتون ۱۰ سه تولا بعد از
گداختن موم از آتش برگرفته سفیدآب ارزیز بقدر ۳ تولا آمیزند و اگر برای تسکین درد افیون
اضافه سازند مناسب بود **صفت موم روغن معمولی که برای قروح بینی مجرب**
است روغن بادام یک مثقال گرفته موم روغن سازند بعد روغن بنفشه یک مثقال بسیدانه یک
مثقال را در آب جوشانیده مالیده لعاب آن را با موم روغن جمع کرده اندکی بجوشانند
و نگاه دارند عند الحاجت بکار برند **فصل در امراض زبان و دهن و لب و رحم**
و زبان اگر از غلبهٔ خون بود علامت آن سرخی و سوزش لعاب **علاج** شیرهٔ تخم کاهو
شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ عناب با آب برآورده شربت نیلوفر حلکرده بنوشند غذا آش جو
و سلهٔ و اگر از غلبهٔ صفرا بود علامت آن زردی زبان و تلخی دهن **علاج آن** تنقیهٔ صفرا
کنند و لعاب اسبغول شیرهٔ تخم کشنیز خشک شیرهٔ تخم کاهو در عرق عنب الثعلب برآورده حضضر
مکی آمیخته مضمضه فرمایند **تشقاق زبان** اگر از یبوست دماغ بود علامت آن بجوانبی و
خشکی دهن **علاج** ترتیب دماغ فرمایند و مضمضهٔ مذکور که بالا گذشت بعمل آرند و در
گندر و روغن کاهو بر سر مالند و اگر از خلط سودا بود که در سده باشد علامت آن اروغ
و دود ناک و رفع شدن خلط بقی **علاج آن** تنقیهٔ سده کنند و اگر سبب غلبهٔ خون بود
فصد زنند و اگر سبب غلبهٔ صفرا باشد تنقیهٔ آن کنند و از شیر بز در لعاب اسبغول مضمضه
سازند و کتیرا سفید طباشیر سفیدهٔ خاکشی سوخته مرجان سوخته هر یک ۲ ماشه همه را سائیده

روغن کنجد در شیشه کرده در آفتاب دارند و قتیکه گل پرورده شوند مکرر همچنین بعمل آرند و ترکیب
روغن بنفشه و روغن گل بغیره همین هست صفت روغن قسط قسط ده درم شب در سر که ترداند
صباح در نیم آثار آب بجوشانند تا بنیمه آید نیم آثار روغن کنجد انداخته باز بجوشانند تا آب بسوزد و
روغن بماند نگاهدارند و اگر سبب استلای معده بود علامت آن غثیان و سیلان لعاب از
دهن و درد سر علاج تنقیه معده بقی و اصلاح حال معده کنند و اگر بسرکت دماغ بود و
علامت آن دوی و طنین و درد سر علاج تبدیل مزاج دماغ و تحلیل ریاح نمایند و اگر از تزکه عار
باشد علاج آن لعاب بهدانه شیرو مغز تخم کدو شیره عناب و عرق عنب الثعلب برآورده
شربت نیلوفر یا شجر بنفشه حلکرده بنوشند و اگر از تزکه بارد بود علاج گاوزبان عناب
بپسیلیوشان اصل السوس مقشر نیکوفته عناب در آب جوشانیده صاف نموده شربت گاوزبان
یا بشربت اسطوخودوس حلکرده بنوشند طنین دوی اگر بارد یابس باشد طنین گویند و اگر
غلیظ بود دوی و اگر از ریاح بارد باشد علاج اطریفل اسطوخودوس اول بخورند بالایش
گلقند آفتابی در عرق بادیان مالیده بنوشند و اگر حاجت قوی افتد تربد سفید غاریقون سائیده
در بلیله مربی شسته آمیخته اول بخورند بالایش گاوزبان اسطوخودوس بادیان نیکوفته نخم
کرفس در آب جوشانیده صاف نموده گلقند آفتابی مالیده بنوشند نقصان سمع
اگر خلقی باشد یا در سن شیخوخت یا از سقطه و ضربه که بباعث کوفتن عصب سفروشه حادث
گردد و علاج ندارد و اگر از غلبه صفرا باشد علاج آن استفراغ صفرا نمایند و اگر از بلغم باشد
علاج آن تنقیه فرمایند و روغن بابونه بچکانند یا اهل در روغن بادام سوده بچکانند و اگر از
غلبه خون بود علاج آن فصد قیفال زنند و باطریفل مداومت سازند و اگر بسبب گرم
یا رکوش بود علاج آن علاج گرم به تنقیه کنند بعده روغن کدو و شیر و خشخاش در گوش
بچکانند و اگر بسبب گرم بارد بود بعده تنقیه بلغم روغن تربد در گوش چکانند و صاحب
مجمع الحکمة همینویسد که زهره گاو را در روغن بابونه آمیخته بسوزند تا که روغن باقی بماند صاف
کرده در گوش چکانند و حکیم علی گیلانی در مجربات خود نوشته که سیر را در روغن بادام
ملح بجوشانند که سوخته شود و روغن صاف کرده در گوش چکانند و اگر بسبب مشارکت عضو
دیگر بود اصلاح حال آن عضو کنند فصل در امراض بینی رعاف اگر بسبب
بحران باشد بند یابد نمود و اگر بسبب حدت خون بود علامتش آنست که از نرک اندک اندک

وطحال بزرا برتابه آبنی نهاده قدری فلفل سیاه سائیده بران پاشند پس آبیکه ازان برآید
درچشم کشند نزول الماء عبارت از رطوبت بود که در طبقهٔ عنبیه ریزد ما بین طبقه قرنیه و رطوبت
بیفتد و سبب آن یا برودت دماغ بود یا فربه و سقطه که به دماغ رسد بعد از دو سه روز علامت
آن خیالات مثل پشه پیش چشم آمدن و هاله بدور چراغ معائنه شدن و گاهی این خیالات
بسبب تخیر نیز می باشند و فرق آنست که اگر بتخیر بود خیالات در هر دو چشم باشند و اگر نزول
بود در یک چشم علاج تنقیهٔ بدن بمنضج و مسهل بلغم کنند و استعمال ادویهٔ جالی نمایند و اگر
نزول آب مستحکم شود و رجوع بحالت نماید در آبتدا از نزول تخم خیل در شهد سائیده بچشم کشند
و بعد تنقیه مشک خالص یک ماشه زعفران دو ماشه سنبل الطیب یک ماشه کاهل چار
ماشه کوفته بیخته قدری قدری سعوطاً استعمال کنند **فصل در امراض گوش**
درد گوش اگر از غلبهٔ خون بود علامت آن سرخی رو و گرانی سر و درد شدید و هوای سرد
خوش آمدن علاج فصد قیفال کنند و روغن گل در سر که سه چند آن جوش دهند تا سه
سوخته شود و روغن بماند در گوش چکانند یا شیر دختران با روغن کدو نیم گرم بچکانند و گل
خطمی و عنب الثعلب خشک و تخم خیارزی و شاهتره در آب جوشانیده بخار آن بگوش رسانند
و بخار آبیکه برگ نیم دران جوشانده باشند نیز مسکن درد است و اگر درد بسیار رشید
بود قدری افیون در روغن گل آمیخته همراه شیر دختران ممزوج کرده در گوش بچکانند و اگر
از گوش ریم آید انزورت سوده با شهد آمیخته فتیله بدان آلوده در گوش گذارند و از گوشت
پیر هیزند و آب برگ سکمدر سن نیگرم در گوش چکانند و اگر ازین تدابیر فائده نشود فصد
قیفال زنند و اگر از صفرا باشد علامت آن حرارت و جهه و سر و تلخی دهن و خشکی آن
علاج اخراج صفرا بمسهل کنند و باقی علاج مثل علاج درد و سوی فرمایند و اگر
از بلغم بود علامت آن عدم سرخی و سوزش و انتفاع بچیزهای گرم و رطوبت سینه
علاج تنقیه بلغم نمایند و بهر تنقیه دماغ حب ایارج استعمال فرمایند روغن قسط و روغن بابونه
نیگرم در گوش چکانند و اگر سبب ریح بود اکلیل الملک تخم شبت بادیان نیگونه
جوشانیده بخار آن در گوش رسانند روغن ترب نیگرم بچکانند **صفت روغن**
ترب آب ترب یک جزو روغن کنجد سه جزو هر دو را بهم آمیخته بجوشانند که آب
بسوزد و روغن بماند نگاهدارند و بکار برند **صفت روغن بابونه گل بابونه و**

گل بنفشہ گل گاؤزبان گل نیلوفر تخم خطمی عناب شب در آب گرم تر دارند صباح جوش خفیف
دادہ صاف ساختہ شربت نیلوفر حلکردہ بنوشانند وبر دو هشتم ادویہ مسہل افزودہ مسہل دہند
غذا شلہ بے روغن و اگر بارد بود علامت آن عدم تشنگی و سردی مغاطہ در وقت گرمی کم شدن
و در وقت سردی زیادہ شدن علاج آن گاؤزبان اصل السوس مقشر نیکوفتہ سپستان
پرسیاوشان عناب و عرق گاؤزبان جوشانیدہ صاف کردہ شربت اسطوخودوس یا شربت
زوفا حلکردہ بنوشند و اگر تپ بارد بود بر دو هشتم ادویہ مسہلہ افزودہ مسہل دہند و انیون و بعفران
دگوند و کتیرا و هر یک یک ماشہ همہ را سائیدہ در سپیدۂ بیضۂ مرغ آمیختہ کاغذ را مثل روپیہ پاشیدہ
سوزن زدہ او دیہ مذکورہ بران مالیدہ بر صدغین بچسپانند و این نسخہ نزلہ حار و بارد و هر دو را
فائدہ مے بخشد و تجربہ پیوستہ فصل در امراض چشم رمد و آن ورم حار باشد کہ در
ملتحمہ حادث شود پس اگر از غلبۂ خون باشد شدت سرخی و انتفاخ ورم و کثرت تمدد در عروق
و پرے رگہا بران گواہی دہد علاج فصد قیفال از جانب موافق زنند و بوقت خواب
اطریفل کشنیز سے اول بخورند بالایش شربت اسطوخودوس در عرق عنب الثعلب و گاؤزبان
حلکردہ بنوشند و شیاف بیضہ با سپید تخم مرغ حلکردہ قدرے حضض سودہ بدان آمیختہ
بگرم ضماد کنند و غذا شلہ یکچڑی بخورانند و اگر از صفرا باشد ورم و انتفاخ و تمدد و سیلان
اشک و خلیدن سوزنہا و تلخی دہن و تشنگی بران گواہی دہد علاج فصد قیفال کنند لیکن
خون کمتر برآرند و آلمہ مربے شستہ بورق نقرہ پیچیدہ اول بخورند بالایش شربت نیلوفر در
عرقیات حلکردہ بنوشند و غذا شلہ و دال خشکہ و اگر احتیاج شود بعد از نضج گلسرخ گل بنفشہ
گل نیلوفر پوست بیلہ زرد نیکوفتہ آلمہ خشک سنا رکی تمر ہندی شب در عرق شاہترہ تر دارند
صباح مالیدہ صاف کردہ شربت نیلوفر حل ساختہ بنوشانند غذا بعد دو پہر آب سونک
و بوقت شام قلیہ با خشکہ روز دوم اطریفل کشنیز سے اول بخورند بالایش شربت نیلوفر
در عرق شاہترہ حلکردہ بنوشند و این کحل برای بقایا رمد و سعہ و تقویت بصر معمول این
دو دمان است صفت کحل صدف سوختہ ۴ ماشہ توتیای کرمانی مغسول ۲ ماشہ نبات سفید
۶ ماشہ همہ را کحل کردہ خوب سائیدہ بہر مہ کنند و بکار برند عشا و آن شب کوری بود و
سبب او آنست کہ بخار غلیظ در دماغ گردانیدہ روح باصرہ را غلیظ کنند پس آن بخار بواسطۂ
شعاع آفتاب لطیف شدہ در روز مانع ابصار نمے شوند علاج منضج و مسہل بلغم بکار برند

لعاب بهیدانه درعرق عنب الثعلب دوازده تولچه برآورده بنفشه حلکرده اسپغول سلم
پاشیده بنوشند وبعد تنقیهٔ عام بجوب تنقیهٔ خاص کنند وبعد تنقیهٔ دماغ در بینی هلاس شند
صفت هلاس گل بنفشه اسطوخودوس هردو سه ماشه تمباکو سورنجان شش ماشه فلفل
سیاه سه مرچ نمک لاهوری یک ماشه همه را کوفته پارچه بیز کرده هلاس سازند خدروآن مبطلان
است درحس لمس پس اگر سبب قوی باشد حس بالکل باطل شود واگر سبب قوی نباشد
حس ناقص بود ودرعضو مخدور نشان دریافت کنند حرکت شبیه بحرکت سورچه وسبب
آن آنست که قوت حساسه عاجز شود از نفوظ کردن در تمام اعضا یا در بعضے اعضا وبخالت
گاهی از سبب ضغطه عارض شود که ازان سبب هیئت عضو تغیر یابد علاج تدبیرے مشغول
شوند واستخوان را بموضع خود آرند ویا سبب دیر تر نشستن بریک حالت ویا بستن عضوی
از خارج که موجب تشنج پیدا عصاب گردد باشد علاج آن ازاله سبب است برفق مالش
عضو باد هان حارهٔ مقویه یا بسبب انسداد عصب از خلط خام غلیظ بود علامت آن زمانی
بچسبے وسفیدے رنگ عضو علاج منضج ومسهل بلغم کنند وتدبیر فالج بلغمی بعمل آرند یا بسبب
انسداد عصب از خلط سوداوی بود علامت آن تیرگی رنگ وبیوست موضع وخیالات
فاسد پیش آمدن علاج آن فصد باسلیق کنند وچوب چینی یا مارالبجن باستعمال
آرند وترتیب مارالبجن درمالیخولیا وترتیب استعمال چوب چینی در مفردات گذشت
اختلاج جستن اندام باشد وابرو وچشم وروے ولب بیشتر می جهد وسبب این ریاح
غلیظ باشد علامت ریح بارد سردی موضع واز بالا به پائین آمدن علاج آن بمنضج ومسهل
بلغم باید کرد علامت ریح حار سوزش موضع واز پائین ببالا رفتن علاج آن بمنضج ومسهل
صفرا باید کرد زکام ونزله در آن عبارتست از فضول رطبه که از دماغ فرود آید
اگر بسوراخ بینی آید زکام نامند واگر بحلق آید وبسینه ریزد نزله گویند اگر حار بود علامت
آن سرخے یا زردے چشم وانتفاخ وواجبین وعظم نبض وسیلان اشک باشد وسوزش
مخاط وملحی باشیرینے دهن بران گواهی دهد پس اگر از خون بود علاج آن اول فصد
قیفال زنند بعد ازان عناب پستان درعرق گاوزبان وعرق عنب الثعلب جوش داده صاف
نموده شربت نیلوفر حلکرده لعاب بهیدانه شیرهٔ تخم کاهو اضافه کرده بنوشانند واگر از غلبهٔ
صفرا بود عناب ولایتی آلو بخارا شیر خشت در آب مالیده بنوشند واگر تپ لاحق باشد

گردو پس ہاشین راخشک کردہ باستعمال آرند صفت حب افتیمون محمودہ مشوی یکدرم ایارج فیقرا شحم حنظل عاریقون حجرارمنی افتیمون مقل ارزق ہریک دودرم تربد سفید شش درم کوفتہ بیختہ حب سازند شربت دو درم ونیم صفت شربت معمولہ گاوزبان گیلانی ہفت درم ونیم بنفشہ بیخ کم دودرم بادرنجبویہ دو دیندرم گلسرخ یکدرم وربع گل نیلوفر تخم فرنجمشک ہلیلہ سیاہ افتیمون بسفایج نشتے برگ فرنجمشک اسطوخودوس ورق سنا ملی ازہریک دو دیندرم نبات گلاب ہریک پاؤ آنار شب او دیہ رانجیسانند صباح بمطبق شعارف شربت تیار سازند واگر عوض نبات تربخبین وشیر خشت کنند مناسب است

صفت سفوف چوب گز پوست ہلیلہ زرد ہم ماشہ ہلیلہ کابلی سی ماشہ ہلیلہ پانزدہ ماشہ آملہ دہ ماشہ شاہترہ سہ ماشہ چوب گز پانزدہ ماشہ گلسرخ ۶ ماشہ ریوند چینی ۵ ماشہ برگ سنا ملی ۴۰ ماشہ ہلیلہ سیاہ دو ماشہ شکر سفید ہموزن او دیہ ہمہ اکوفتہ بیختہ سفوف سازند شربت یکدرم واین سفوف برائے سعفہ وسوزاک وآتشک وہر قسم آبلہ کہ باشد مفید است وپوشیدہ نماند کہ نوشیدن آب دوغ لہ ہندی چھاچھہ گویند برای مالیخولیا ہمراہ شیر بنیاے مناسبہ ومفروحات نیز مفید ست لیکن مناسب آنست کہ اگر احتراق قوی وسعدہ نیز قوی بود بعمل آرند وطریق نوشیدنش آنست کہ از ہفت تولہ شروع کنند ویک یک تولہ افزایند تا پاؤ آنار پس بگذارند کابوس واین مرضیست کہ آدمی درخواب بیند کہ کسی بر سینۂ او نشستہ است ونفس او گرفتہ گردد وطاقت جنبش ندارد وآواز نتواند برآورد ومشابہ باشد بجے کہ گاوی او بفشارند واین مرض مقدمۂ صرع است وسبب این اجتماع بخارات غلیظہ ست بر سینہ وگاہے از غلبۂ خون باشد علاج اگر از خون بود فصد کنند واگر از خون نباشد گل گاوزبان دگاوزبان بادرنجبویہ تخم کاسنی بیخ کاسنی بیخ کوفتہ اصل السوس مقشر نیکوفتہ اسطوخودوس مویز منقے عناب سپستان شب در عرق عنب الثعلب وعرق گاوزبان تر دارند صباح جوش خفیف دادہ مالیدہ صاف نمودہ گلقند آفتابی داخل کردہ بنوشند بعد نفج بروز مسہل در نسخہ مذکورہ سنا ملی ہلیلہ سیاہ پوست ہلیلہ کابلی پوست ہلیلہ زرد بسفایج فستقی مغز فلوس خبین روغن بادام افزودہ مسہل دہند میان روز نخود آب آخر روز تلہ کھچڑی غذا دہند وقبل از دادن غذا بجاے آب عرق عنب الثعلب وعرق گاوزبان بنوشانند وبعد از غذا آب دو بروز ببرید ہلیلہ مزلی یا آملہ مربی شستہ بورق نقرہ پیچیدہ اول بجوزند بالاشر

معموله و سفوف چوب گز همراه ماء الجبن استعمال باید نمود و اگر مزاج مریض گرم خشک بود
و السنگ خمیره مرواريد و خمیره گاوزبان همراه ماء الجبن باید داد و اگر بحسب اتفاق تفقیه تمام
نشد پس هر وزن هشتم و دهم و دوازدهم مغز فلوس شیرخشت تر بخبین در ماء الجبن باید افزود و
بعد ازان سفوف رطب و شربت بکار برند و گاه بماء الجبن گلقند هم میدهند و اگر کسی را نزله
و عوارض دیگر مانع برین شیر از اشیاء مذکوره باشد پس از چسپه تر شیر را برند و طریق آنست که چسپه را از
نمک شسته صاف نموده خشک کرده نگاهدارند و شیر را جوش دهند پس قدری چسپه را سائیده
درمیان شیر اندازند و بگذارند که شیر منجمد شود بعد ازان از کارد قطع قطع کنند و نمک اندازند
و در میانی دوته کرده جائی بیاویزند تا آب قدری قدری بچکد بعد ازان صبح جوشانیده
کف گرفته صاف کرده بخورانند و باید که ماء الجبن را سه حصه کنند یک حصه مریض بخورد و راه
رود بقدری که نزدیک عرق آمدن گردد و بعد ازان دو حصه باقی را همین طور بخورد و باید که تمام
نبوشانند و غذا بعد چهار پنج ساعت بخورانند و از غذاهای ریاحی قلیه یا خشکه یا شلهٔ اختیار
کنند و برنج را باید که در آب سبوس گندم یا بادیان تر کرده بسته پخته بخورند تا سُدّه
بسیار دونان در اثنار استعمال ماء الجبن نخوردن بهتر است از لبنیات و مغلظات حلوایات
و حمو ضیات شدیده و بقولات و از جماع و جمیع حرکات عنیفه و عوارض نفسانی اجتناب ورزند
و اگر شیر بزهم نرسد شیر گاو بعمل آرند و ماء الجبن از شیر شتر جهت استعمال نافع بود و بهتر
وقت استعمال ماء الجبن زمان معتدل در حرارت و برودت باشد و پوشیده نماند
که ماء الجبن رطوبت بسیار است و گرمی باعتدال صفت **سفوف لاجورد**
حجر ارمنی مغسول لاجورد مسحوق از هر یک ۲ ماشه هلیله سیاه هلیلهٔ کابلی پوست هلیله
زرد از هر یک ۴ ماشه افتیمون بسفایج از هر یک ۷ ماشه سنا یکی گل بنفشه از هر یک ۵ ماشه
تخم شاهتره ۶ ماشه تخم بادرنجبویه ۳ ماشه شکر سفید چهل و هشت ماشه کوفته بیخته بعمل آرند سرب
یک مثقال فائده در غسل حجر ارمنی و دیگر احجار بدانکه اول حجر را بسیار نرم سائیده در
هاون با مثل آن کرده آب بر وی ریخته بآهستگی بر هم زنند تا هرچه مثل غبار باب مخلوط
گشته باشد و را با آهستگی بظرف دیگر باید ریخت و دُرد او را باز سائیده آب داخل
کنند و همین نمط بچند مرتبه کنند تا که غبار گشته باب مخلوط شده در ظرف دیگر رود بعد ازان
روی ظرف را پوشیده بزمانه شایسته بگذارند تا غباری در وی داخل نشود و نه نشین

حل نموده بنوشند و بروز مسهل گلسرخ بسفاریج و شقاق هلیله سیاه تربد سفید مجوف خراشیده
ریوند چینی افتیمون در لته بسته مغز فلوس شیرخشت و عنن بادام بیفزایند و اگر بنفسج حاجت گشیر
بود بدهد و مسهل در میان بنفسج داده مسهل دیگر دهند و بروز تربد اسطوخودوس سائیده و هلیله زرد
شسته آمیخته اول بخورند بالایش شیره گل گاوزبان و شیره عناب در آب برآورده خمیره
بنفشه یا خمیره گاوزبان حلکرده بنوشند و عشق نیز قسمی از مالیخولیا بود که غیر از وصل محبوب دوا پذیر
ندارد و اگر خام بود ابتدا ببرشتالیسته دفع گردد و در مالیخولیای مراقی اگر سبب او دورم حار مرا
باشد علاج آن کنند و مجمه مع الشرط بفرمایند آید و نوشیدن شیر خر نافع و اگر ماده سرد بود گل بابونه
اکلیل الملک مغز فلوس و آب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد سازند و درین قسم تقیه از ادویه
شدید الحرارت باید کرد و جوارش مصطگی و مفرحات بخورند و از غذا زرده بیضه مرغ اختیار
کنند و علامت مالیخولیای مراقی اشتهار مفرط و غشیان و تهوع و ورود در میان هر دو تا نه
باشد و در مالیخولیای صفراوی استعمال ماء الجبن بسیار مفید است ترکیب استعمال
ماء الجبن بطور معمول دو درمان احقر گیرد پنجاه مثقال شیر بز جوان سرخ رنگ از دو چشم
و اگر نباشد سیاه رنگ قلیل السواد صحیح البدن بی عیب که زیاده از دو بچه نزائیده باشد
و چهل روز از زائیدن گذشته باشد و پیش از گرفتن شیر چند روز تعلیف آن از عنب الثعلب
و شاهتره وجود کاسنی باید کرد و همچنین در استعمال ماء الجبن و پس در ظرف نقره یا سنگ
یا سفالی دار شیر را انداخته بر آتش ملایم جوشش دهند و هنگام جوش در جوش
سوم یا چهارم سکنجبین صادق الحموضت یا سرکه انگوری یکمثقال یا آب لیمون یا آب
غوره و قدرے نمک لاهوری انداز ند که بریده شود بعد ده ظرف را از آتش فرود آرند و انداز
صافی سه بگذرانند و قدرے نمک انداخته باز یک دو جوش داده صاف نموده شربت نیلوفر
یا دیگر شیرینے مناسب اضافه کرده بخورانند و در اثنار جوش لازم است که از چوب انجبر یا چوب
خرما پوست معدل کرده و سرش را چهار پاره ساخته بحرکت شیر بسیکرده باشند و هر روز یک
یک دو دو دام بیفزایند تا بیک رطل یا یک نیم رطل رسد بحسب قوت و ضعف مریض
کم و زیاده ازین هم میکنند و دادن ماء الجبن چهل روز یا بست یک روز یا کم ازین بر رائے
طبیب است و اگر حاجت باشد پیش از دادن ماء الجبن تقیه باید کرد و بعد از یک هفته
و اگر ضرور باشد بعد از چهار روز شروع ماء الجبن کنند و سفوف لاجورد و حب افتیمون و شربت

در داخل کردن حسنا تش و از ہمہ و اصول بزور و فوا کہ ترتیب ملحوظ خاطر دارند و برین امر
اکثر اطبا را نظری نیست و اکثرے بسبب سہل انکارے غیر ملتفت اند و بعد از تنقیہ بروغن
قسط و مانند آن تدہین نمایند و آنجا کہ فالج با حرارت باشد نخست ازالۂ حرارت باید نمود و اگر خون
غالب باشد قصد زنند ترکیب ساختن مارالعسل عسل خالص یک جزو با آب یا عرق
بادیان یا عرق گاوزبان دہ جزو جوش دہند تا دو ثلث جذب شود و یک ثلث بماند از آشامیدنی
فرو آوردہ بکار برند نسیان یعنی فراموشے و این بیشتر از غلبۂ بلغم باشد
و بسبب سودا رو سوء مزاج حار سا فج نیز مے باشد علاج در بلغمی و سودا وی تنقیۂ
عام نمودہ بجب ایارج تنقیۂ دماغ نمایند و در سوء مزاج حار سا فج بہر تعدیل ادویۂ سبردہ سرد طبع
بکار برند تشنج یعنے درہم کشیدن عضو و این اگر از بلغم باشد تشنج رطب و استلائی گویند
و نشان وے آنست کہ یکبارگی افتد و اگر سبب حدوث یبوست باشد تشنج یابس
گویند و علامت او آنست کہ بتدریج افتد و نخستین با ستفراغ مفرط یا بیداری مفرط اتفاق
شدہ باشد علاج در استلائی بعلاج فالج کوشند و در سوء مزاج حار یابس تعدیل نمایند
سکتہ و این مرضیست کہ حس و حرکت باطل گردد و آدمے مانند موتی ماند باید کہ در چشم
مریض نگاہ کنند اگر عکس ناظر در قرۂ باصرۂ آن ظاہر گردد زندہ ست والا مردہ و این علت
از دم و بلغم حادث میگردد پس انچہ از دم باشد علامتش سرخے رو و پرے رگہاے
گردن و رگہاے سر علاج رگ قیفال زنند و حجامت کنند و انچہ از بلغم باشد علامات
غلبۂ بلغم پیدا باشد علاج آن سنا مکی و قنطوریون و شحم حنظل و نمک و بورہ حقنہ کنند
رعشہ اگر از مادۂ بلغم باشد آثار بلغم پیدا بود و اگر از کثرت جماع یا از کثرت شراب بود تقدم
سبب علامت اوست علاج در بلغمی تنقیۂ بلغم نمایند و در جماعے و شرابی ترک سبب
سازند و در رعشۂ جماعی روغن بادام بر بدن مالند و شیر تازہ بنوشند و بیضۂ نیمبرشت بخورند
مایخولیا آن مرضیست کہ از فکر سلیم وطن سالم باز دارد علاج اگر از غلبۂ خون بود فصد زنند و محاجم
بسع شرط بعمل آرند و انوشدارو ی لولو اول بخورند بالایش شیرۂ زرشک شیرۂ آلو بخارا
شیرۂ تخم کاسنی در عرق عنب الثعلب و گاوزبان بر آورده شربت بنفشه حل کرده بنوشند و اگر
از بلغم با سودا باشد گاوزبان با در تجبویه بنفشه خطمی خبازے پرسیاوشان عنب الثعلب
خشک اصل السوس عناب شب در آب گرم تر دارند صباح مالیده صاف کرده شربت بنفشه

گاؤزبان بیخ کاسنی نیلوفر تخم بادیان نیلوفر انیسون تخم کشوث زوفای یابس اصل السوس
مقشر نیلوفر پرسیاوشان اذخر اسطوخودوس شب در عرق گاؤزبان تردارند صباح جوشر
خفیف داده صاف نموده عسل خالص حل کرده بنوشانند و بعد هفت روز اویہ مسہلہ مفصلۂ ذیل افزودہ
مسہل دہند انجیر زرد سنا مکی مغز فلوس غاریقون تربد سفید مجوف تراشیدہ زنجبیل روغن
بادام شیرین یا روغن بید انجیر و بعد تنقیۂ عام برای تنقیۂ خاص حب ایارج بر روغن بادام چرب
نموده بوقت چار گھڑی شب باقی ماندہ بعرق گاؤزبان و بادیان بخورانند و خواب کنانند
و بوقت صباح نیچہ مسہل کہ مغز فلوس و روغن بادام را ترک کردہ باشند بنوشانند
صفت حب ایارج سنبل الطیب دارچینی عود بلسان حب بلسان سلیخہ مصطگی اسارون
زعفران از ہر یک ۴ مرخ صبر سقوطری ہشت ماشہ کوفتہ بختیہ سفوف سازند و بگیرند ازین سفوف
دو درم تربد سفید مجوف خراشیدہ دو درم حب الغیل غاریقون انیسون از ہر یک یک درم شیرخشت
نمک ہندی از ہر یک سہ درم کوفتہ بختیہ آب بادیان حب سازند صرع و این مرضیست
کہ آدمی بیہوش افتد و دہن و دست و پا منشنج و کج گردد و گرانی سر و سبزی رنگہای زیر
زبان لازمۂ اوست و بنوبت حادث میشود و آنکہ زود زود واقع شود مہلک باشد علاج
در وقت صرع غلولہ از کرباس یا پنبہ بستہ در دہن دارند تا زبان نخاید و اطراف بر بندند
تا ضماد اب نکند و تخم خطل و چند بید ستر و فلفل سیاہ سائیدہ در بینی دہند یا فقط عاقرقرحا
سائیدہ در بینی نفوخ سازند کہ عطسہ آرد و در وقت ہوش تنقیۂ خلط نمایند اگر از فساد خون
بود فصد کنند و اگر از مادۂ بلغم بود تنقیۂ آن نمایند بمنضج و مسہل چار کہ گذشت و اطریفل
اسطوخودوس با عرق گاؤزبان و عرق عنب الثعلب بخورانند و معجون فلاسفہ تریاق کبیر مداومت کنانند
فالج و آن مرضیست کہ نصف بدن در طول بحس و حرکت گردد و سبب او فرو رنجتن فضلہ
رطوبے بود از بطون دماغ با عصاب علاج در بلغمی تا چہار روز مادہ بتنقیۂ ندہند
و از غذا باز دارند و ماء العسل دہند و بعد از چہار روز گاؤزبان پرسیاوشان انیسون سپستان
با در نجبویہا اسطوخودوس اصل السوس مقشر نیلوفر بیخ کاسنی نیلوفر تخم بادیان نیلوفر
اذخر یک شب در آب گرم تردارند صباح مالیدہ صاف نموده گلقند عسلی داخل کردہ
بنوشانند و پس از چہار دہ روز کہ مادہ نضج یافتہ باشد مغز فلوس تربد سفید مجوف
خراشیدہ حب الغیل زنجبیل روغن بید انجیر افزودہ مسہل دہند لیکن باید کہ در منضجات

قسم از تبرید و ترطیب نترسند بخلاف دموی کہ دران چندان دلیری نشاید سرسام بلغمی
و آن را شیر غش نامند علامت آن تپ دائمی و ثقل حواس و اختلاط عقل علاج پرسیاوشان
بیخ بادیان اسطوخودوس اذخر تخم کرفس جوشانیدہ صاف کردہ گلقند اصلی بہ اخلاط
بوشند و اگر حاجت افتد بروز مسہل مغز فلوس تربد سفید مجوف خراشیدہ غاریقون
زنجبیل روغن بید انجیر افزودہ مسہل دہند و مرغ جوان زندہ را گرفتہ بر سر مریض شکم آن چاک
کنند کہ خون آن بر سر مریض بفتد پس بر سر بندند و این عمل اگرچہ در سرسام حار نیز فائدہ میکند
الا طریق این دو درمان آنست کہ در بارد استعمال میکنند و برای فالج نیز تجربہ یافتہ مولف
در آمدہ سرسام سوداوی علامتش ہذیان و بیداری و خشکی زبان و لہات و زوال
عقل علاج گاوزبان بسفائج نیلوفر در عرق گاوزبان جوشانیدہ شربت بادرنجبویہ
حلکردہ بنوشانند و عنبر و مشک بہ بویانند و چونکہ مادہ پختہ شود بحبوب و حقنہ تنقیہ سودا
بدن را پاک کنند حب منقی سودا اسحم حنظل غاریقون بسفائج افتیمون سقمونیا
از ہر یک بحسب حاجت بگیرند و کوفتہ بختہ تاب کاسنی حب ساختہ استعمال کنند سدر
و دوار سدر آنست کہ بوقت برخاستن چشم تاریک شود و دوار آنست کہ چنان
نماید کہ چیزہا مے گردد و دوران مینماید علاج قے کنند و ہر خلط کہ از معدہ برآید موافق
آن خلط علاج کنند و اگر مادہ در نفس دماغ بود علامت خلط غالب گواہی دہد بر نوع
مادہ و علاجش علاج آن خلط ست کہ بارہا ذکر یافتہ و خواہد یافت سبات
خوابی بود دور کمست دراز و در کیفیت قوی علاج اگر از تپ عارض گردد علاج تپ کنند
و اگر از برودت و رطوبت بود پس اگر برودت و رطوبت خارجی بود تبدیل کافیست
و اگر از نوع مادہ بود اول تنقیہ بدن کنند بعدہ اطریفل کشنیزی اول بخورند بالایش
عرق گاوزبان شربت اسطوخودوس بنوشند سہر بیخوابی مفرط است از سردی و خشکی سادہ
یا بمادہ کہ سودا باشد یا از گرمی و خشکی سادہ یا بمادہ کہ صفرا باشد علامت و علاج
آن در بحث صداع آنچہ گذشت ہمانست لقوہ مرضیست کہ در عضلات روی و چشم
عارض گردد و شقے از روی کج شود و بسیار مترہ ہاے چشم کما ینبغی باہم منطبق نشوند و اگر نفخہ
زند از یک جانب برآید و باشد کہ بہر دو شق روی افتد علاج جوز بویہ در سرکہ
دارند و در زنجبیل شوربا ے کبوتر دہند و اگر بہ تنقیہ حاجت افتد روز ہشتم

وعنب الثعلب در آب فراخ جوشانیده باشویه کنند وصندل سرخ در آب کشنیز سبز سوده بر سر
طلا سازند واگر از غلبهٔ صفرا بود علامت آن تلخی دهن وشدت عطش علاج شیرهٔ زرشک
آب آلوبخارا شیرهٔ تخم کاسنی در آب برآورده شربت نیلوفر یا سکنجبین لیمو علکرده بنوشند
وگل بنفشه وگل نیلوفر وعنب الثعلب خشک در آب جوشانیده لطول نمایند واگر حاجت به تلیین افتد
تمرهندی وشیر خشت در عرق گاوزبان وعرق عنب الثعلب مالیده بنوشند وآبش جو وکچری
ودال مونگ باخشکه وبقولات بارده مثل خرفه وپالک وکدو شیرین بخورند واگر از غلبهٔ
بلغم بود علامت آن سفیدی رنگ وقلت عطش علاج گاوزبان اصل السوس مقشر
نیمکوفته بریسیاوشان سپستان در آب جوشانیده صاف کرده عسل خالص حل نموده بنوشند
واذخر بیوینند واگر موسم گرما بود شیرهٔ گل گاوزبان شیرهٔ تخم کشوث در عرق گاوزبان
وعرق عنب الثعلب برآورده شربت بنفشه یا شربت اسطوخودوس حل کرده
بنوشند وزنجبیل بروغن بابونه سوده طلا کنند واگر از غلبهٔ سودا بود علامت
آن تیرگی رنگ وخشونت منخرین علاج گاوزبان عناب بیخ کاسنی اسطوخودوس
دران جوشانیده صاف کرده شربت بادرنجبویه حل نموده بنوشند وچوب الخیر در روغن
سوسن یا بابونه سوده بر سر طلا کنند سر سام وموی وآنرا قرانطیس گویند
علامت آن تب دائمی وگرانی سر ورفتن آب از چشم وخندیدن علاج فصد قیفال زنند
وبرای نرم کردن طبع شیرهٔ آلوبخارا شیرهٔ عناب آب تمرهندی در آب برآورده صاف نموده
ترنجبین دران مالیده صاف کرده بنوشانند وروغن گل وسرکه بر سر مالند وآب کدو وخیار
وکشنیز تر وسرکه در روغن گل لخلخه سازند وگل بنفشه وگل نیلوفر بیوینند وبوقت هذیان گل بنفشه
گل نیلوفر گل خطمی برگ کنار سبوس گندم در آب جوشانیده باشویه کنند وغذا ماء الشعیر
واسفاناخ وکدو وبخور عنبر سر سام صفراوی وآنرا قرانطیس خالص گویند
علامتش شدت حرارت تب وسکتهٔ سر وفساد عقل وبدخلقی علاج گل بنفشه گل نیلوفر
عناب آلوبخارا تمرهندی در عرق عنب الثعلب تر وارند صباح مالیده صاف نموده شیر خشت
در آن داخل کرده برای نرمی طبیعت بنوشند وبهر ترطیب وتبرید آب کدو وآب انار شیرین
گلاب شربت نیلوفر شیرین ساخته بنوشند وخیار را از درمیان چاک کنند وقدری
کافور بر آن پاشیده بیوینند ودر مجلب قدری کافور آمیخته بر سر ضماد کنند ودرین قسم

مفید بود و مغز سر گنجشک نر بست عدد در سایہ خشک نمودہ بروغن مخلوط کردہ بر قضیب و کف پا بمالند
لغوظ تمام آرد و بیر بہوٹی را در روغن گاؤ بریان کنند و وقت مجامعت بر قضیب طلا کنند
لذت و انعقاد بخشد و طلا کردن سورنجان با آب کشنیز سبز برائے وجع مفاصل مفید و
استخوان سوختہ انسان در گلاب سائیدہ حب ہا بندند کوبرائے وجع مفاصل بخورانند مجرب
است و برائے وجع ہم مفید و مور چہ کلان کہ از قبور برمے آیند در سرکہ سائیدہ بر موضع برص بمالند
لیکن اول موضع برص را نخراشیدہ با آب بادنجان شستہ بعمل آرند و این عمل پس از مسہلات
بعد چہل روز استعمال باید نمود و غنچہ چنبیلی با آب سائیدہ بر رو طلا کردن تیرگی روے را زائل
کند و طوطیا بگلاب سائیدہ بر کانسہ مثقال نو بمالند و عود را در مجمر نہادہ کانسہ مذکور را بر بخار
عود گذارند تا خوشبو گیرد پس طوطیا را گرفتہ در بغل بمالند مدبوے بغل را مفید بود و آب شاہترہ
مروق برائے تصفیۂ خون بعدیل است و ترکیبش آنست کہ شاہترۂ مروق روز اول چہار تولہ
روز دوم پنج تولہ روز سوم شش تولہ بنوشند و ہمنیان تا دہ تولہ رسانند و بعدہ ہمین
نمط یک یک تولہ کم کردہ تا بچہار تولہ رسانند **باب سوم** در اسباب و علامات و معالجات
امراض و آن مشتمل است بر چند فصول **فصل اول** در امراض سر **صداع**
اگر از گرمے سادہ حادث شود علامت آن تقدم سبب مثل ملاقات آفتاب است **علاج**
لعاب بہیدانہ تخم کاہو شیرۂ عناب در آب برآوردہ شربت نیلوفر داخل کردہ
بنوشند و صندل سفید سودہ بر پیشانی طلا کنند و گل نیلوفر و گل ارمنی و صندل سفید ہر یک
یک ماشہ در آب کشنیز سبز سائیدہ عطر خس و کافور اضافہ کردہ تخلیہ نمایند و ببویانند و
و یا آب کدو و روغن گل و سرکہ در شیشی انداختہ ببویانند و اگر از سردے سادہ حادث
شود علامت آن تقدم سبب است **علاج** بابونہ و مزنجوش و اکلیل الملک در آب سائیدہ
قدرے روغن بابونہ اضافہ نمودہ بمگرم ضماد کنند و مشک و عود ببویانند و از خرقہ گرم مثل
بانات کہ در آب گرم تر کردہ باشند تکمید کنند و اگر حاجت افتد شربت اسطوخودوس
و گلقند آفتابے در عرق گاؤزبان مالیدہ حلکردہ بنوشند و اگر از غلبۂ خون بود علامت آن
سرخے رو و چشم و گرمی سر و شریانی دہن **علاج** فصد قیفال زنند و شربت آلو و تمرہندے
در عرق عنب الثعلب حلکردہ بنوشند و بہ تمرہندی و آلو بخارا و شیر خشت در عرق گاؤزبان
و عرق عنب الثعلب مالیدن طبع را بکشایند و گل بنفشہ و گل نیلوفر و گل خطمی و برگ کنار

واگر نفع دهد وموافق آید ازین مقدار نیز اضافه سازند برای خفقان وضعف قلب مجرب است
وعطر گلاب برای وجع فواد وطلاء مفید وعود سوخته با عسل آمیخته بلیسند فواق را نافع باشد
وپوست سنگدانهٔ مرغ قدرے بخورند معدہ را قوے کند وطبیخ پوست بسته برای قوت معدہ
نافع وجدوار نیم مثقال در گلاب سه وه برے قوت معدہ بخورند وقرنفل هار ادرسیب داخل نمایند
بطرے که سر انها برون ماند باقی تمام قرنفل درسیب داخل شوند وتا چند روز در سایه نگاهدارند
این قرنفل برے هیضه وجع فواد وتقویت معدہ مجرب است وسیب نیز وآب کاسنی مروق
وآب خیار شنبر نوشیدن کرم معدہ را نافع بخشد وکمیله سائیده در گلقند آفتابی آمیخته بخورند معدہ
را از کرم پاک کند واگر قبل از خوردنش قیر گاو دو سه روز نوشیده باشد نفع تمام دهد
وعرق گندنا بقدر یک سرخ در آب آمیخته بنوشند وبتدریج تا چهار سرخ بیفزایند صلابت
سپرز دور کند وخواهشهای طعام افزاید وسهاگه بریان یک حصه وخرول سه حصه کوفته بیخته
بقدر یک ماشه برے درم بسیر زبخورند وبرے استسقاء جدوار در آب عنب الثعلب سبز طلا نمایند
وبرگ حنا شب در آب تر وارند صباح مالیده آب صافی آن بطریقان بنوشند موصلی سیاه
کوفته بیخته برے خون بواسیر همراه شیر گاو بخورند وروسوت نیز برے بواسیر مفید است خوردن
وطلاء او جدوار در سر که نرش که تند نباشد سوده بپنبه دران آلوده اگر صاحب ابنه جمول
کند مفید افتد وتربد را شب در شبنم نگاهدارند وعلی الصباح بخورند بواسیر را زائل
کند وشورهٔ قلمی یکماشه خوردن حبس بول را دفع کند ودر طرف پر آب نشستن نیز
مفید است وبرے ورم بلغمے دو درم بار دو دو درم ریحے خصیه مغز بید انجیر در شیر گاو پخته طعام دنمایند
وبرگ یاسمین کوفته بچوشانند وبعد نیمگرم شدن قضیب را نیم ساعت دران گذارند بعده اندران
بول کنند در دو سه مرتبه این عمل سوزاک را دفع کند وشیره برگ تیهر بهوڑی که دوائے هندی
است وتیهر چٹی نیز مشهور است وآن رستنی است که در سنگ خارا سے روید برے سوزاک
مجرب وسقمونیا قدرے در آب سداب تر کنند وبسایند وبر قضیب طلا کرده جماع کنند اسقاط
حمل گردد وشهد را با قدرے کافور وزیره گاو هلکرده در گوش حامله چکانند حمل ساقط شود
واندر جویک شبانه روز در آب تر کنند ومفتش کموده در شهد کف گرفته تا هشت روز نگاهدارند
وبهد وزیکدرم برے قوت باه خورده باشند وافیون مصری قسم اول را در آب هلکرده
مغز پنبه دانه را دران بسایند وبر پارچه طلا کنند وبر قضیب ببندند برے مجلوق

چون پخته شود تنگافته مغز اد بمالند و فشرده در گوش چکانند کرمے که در گوش بود بمیرد و همچنین آب برگ شفتالو و آب برگ پودینه تنها یا مرکب کرده اند اختن کشنده کرم است و اگر قدری سقمونیا اضافه نمایند قوے ترگردد و بخار طبیخ شلغم برای درد گوش که از ریاح بود نافع و روغن بادام تلخ در گوش چکانیدن قوت سمع افزاید و بطلان انزا نیز نافع و تقطیر آب جغندر در بینی مفتح سده باشد و لوبیای سرخ بر پیشانی ضماد کردن عاطس رعاف است و حفض کی بگیرند و در خرقه بسته بسوزند و در بینے دمند رعاف بند کند و سرگین خر فشرده در بینی چکانیدن برائے حبس رعاف مجرب و برائے بواسیر الف جوز السرو بانجیر مساوی کوفته فتیله کرده در بینے نهند و ضفدع خشک کرده سوخته در بینی دمند رعاف بند کند و سر پیش را بگداز ند و بر دو بارچه طویل طلا کنند پس یکی را از سر بینی تا تارک سر و دوم را از بناگوش تا بناگوش دیگر بچسپانند و چون رعاف بند شود روغن گاو در بینے چکانند و هرگاه از رعاف خاطر جمع گردد پارچه ها را از آب بنگرم تر کنند و فرو آرند برائے حبس رعاف عمل مجرب دانسته اند و آرد ماش بر سر طلا کردن بر عاف مفید و سهاگه تیلیا بر آتش نهند و بدسته آهنی سائیده نگاهدارند در درد دندان را مفید باشد بوقت حاجت بکار برند و کتهه سفید با شوره قلمی هموزن سائیده برائے جوشش دهن مجرب و اگر طبا شیر و کافور اضافه کنند انفع شود و پوست درخت لرزان با آب جوشانیده مضمضه کنند برائے ورم لثه مجرب و تخم گندنا و تخم پیاز بر آتش نهند و دود آن برائے کرم دندان بگیرند و رسوت با آب لیمون سوده برائے بثور زبان بر زبان مالند و نمک باریک سائیده بر دندان مالیدن برائے استحکام آن مفید بود و مغز بادام در آب سائیده برائے شقاق لب طلا کنند برائے عسر نفس و سعال مزمن با در نجبویه کوفته بیخته با عسل لیسند و پشکری بر آتش نهند و با فلفل در از بسایند برائے سرفه نافع و کاکرا سنگی را برائے سرفه کوفته بیخته در آب بقدر فلفل جذب کنند و استعمال کنند و شیر بز همراهی طبا شیر برائے سرفه که از حرارت و یبوست بود نافع و مسکنه گاؤ با بنات برائے سرفه خشک مفید و جذر را گل حکمت نموده در تنور بریان سازند و بعد پختن پوست آنرا دور کرده دو پاره کنند و استخوانش برآورده در ظرف چینے تمام شب زیر آسمان نگاهدارند که سیارگان بر آن تابند علی الصباح بید مشک و نبات سفید پاشیده روز اول یک عدد و روز دوم دو عدد و روز سوم سه عدد بخورند

مزاج مریض واقف بود چرا کہ در بعض امزجہ بعد یکپاس یا دو پاس یا سہ پاس مسہل عمل میکند و بعضی
اگر طبیب مناسب داند بعد گذشتن وقت نوبت استعمال مسہل بعمل آرد و بہتر آنست کہ مسہل
بعد ہفت روز داده آید مگر آنکہ مادہ در ہیجان نباشد و خوف سقوط قوت ہم نبود و مصاب جذام
را روغن گل مالیدن مفید است و از دیگر عطریات پرہیز دہ **باب دوم** طبیبان ماہر فرموده اند
کہ تا وقتیکہ از یک دوا یا دو دوا علاج مرض ممکن بود استعمال ادویہ کثیرہ روا نیست ازین
باعث معالجات اکثر امراض بطور مفردات حسب تحقیق و تجربہ خود قبل از معالجات معمولہ
تحریر مے یابند پس باید دانست کہ برگ حنا ضماداً بتحقیقہ و صداع بارد مفید و لوزے
سائیدہ سعوط کنند برائے صداع یک تبہ کافی است و کافور تنہا و طلاءً بصداع حار مفید
و نیلوفر نیز ہمین حکم دارد و تخم کاسنی را بگلاب سائیدہ و کباب کوفتہ بخیتہ بگلاب سرشتہ
بر سر ضماد نمایند مفید افتد و صبر در آب تفتالو سائیدہ در بینی چکانند بصداع رود
مفید و رود را بکشد و آبیکہ در وی بنفشہ جوشانیدہ باشند در حمام بر سر ریزند برائے قطرب
مفید و روغن بنفشہ بشیر دختر ممزوج کردہ پنبہ دران تر نمودہ بر سر نہند ترطیب دماغ کند
و بقطرب مفید و اشامیدن اسطوخودوس برائے جنون سودا وے مفید و سعوط روغن گل
کہ در آن موی سر آدمی سوختہ داخل کردہ باشند برائے جنون نافع و حلتیت با سکنجبین خوردن
برائے صرع مفید و کندش سائیدہ در خرقہ بستہ بوئیدن تنقیۂ دماغ نماید و استخوان سوختہ
انسان سعوطاً صرع را نفاد ہد و برائے صرع اطفال نصف دانگ صندل با شیر مادر سائیدہ
خورانیدن مجرب است و عاقرقرحا نیت برائے استرخا و سدر طلا کنند و اشامیدن دار چینی
مجفف رطوبات و مقوی حفظ و زائل کنندۂ نسیان است و مداومت خوردن مزاج مقوی
حافظہ و زائل کنندہ نسیان و طلاے روغن چیرے بیوخر سر نسیان را نافع و خوردن
تریاق فاروق بفالج مفید بود و بوئیدن باد رنجبویہ مفید دماغ و در ابتدا در وچشم حار
حضض بشیر دختر سائیدہ بچکانند و تعاب اسبغول طلاءً اوجع چشم را نافع و برائے
درد مدسیب اکوبیدہ ضماد کنند و برائے سیلان آب چشم کہ از حرارت بود تخم کاہو
سائیدہ بر پیشانی ضماد کنند و برائے درد گوش حار شیاف مانیثاہ را شیر عورت در روغن
گل سودہ نیگرم بچکانند و بخار طبیخ برگ نیب مسکن درد گوش است و نان خواہ کہ در بول
طفل خیسانیدہ باشند خوب مالیدہ در گوش بچکانند و حنظل تازہ در آتش نہند

سخت و آنچہ شدید البرد یا شدید الحرارت بود پرہیز دہ و دندان را از حرکت و چیزے کہ بعد اکل در میان دندان بماند پاک دارد و مسواک از چوب باید کرد کہ مقوے دندان باشد و تا وقتیکہ از چوب مسواک واقف نباشد استعمال آن نکند و باید کہ در علاج آماس کام و نواحے حلق اول مادہ را از فصد و اسہال مستفرغ سازند و بطرف مخالف منجذب کنند و صاحب نفث الدم را باید کہ ہر گاہ اشتعالی محسوس کند فصد زنند و چیزیکہ تحریک دم کند ازان پرہیز واجب داند و ازحمام و آواز بلند و دیدن اشیائے سرخ و کثرت شراب و استعمال منضجات مثل کرفس اجتناب باید و اغذیہ مسدد و مبرد دم استعمال کند و وقتیکہ در دل علتی حادث شود حاز افراط استفراغ احتناب نمایند کہ از سقوط قوت بلائے دیگر نازل نشود و چون اکثر ادویہ مسہلہ بدل مفرد استعمال ادویہ قلبیہ بآن لازم دانند و ہر گاہ تدبیر تبدیل سوء مزاج حار نمایند اقتصار بادویہ بارد نکنند بلکہ ادویہ قلبیہ بآن یار سازند کہ از مضرت محفوظ باشند در علاج سوء مزاج یابس نوشیدن آب سرد مفید است و اگر بہ یبوست بردت ہم باشد باید ادویہ اشربہ معتدلہ آب سرد باید داد و در تبدیل سوء مزاج رطب حمام قبل از طعام و ریاضت معتدلہ مفید است اگر بر طوبت حرارت باشد از حمام منع فرمایند و مریض را بجماع حکم کنند و در علاج ضعف معدہ بعد از غذا حکم بر سے خوردن دوا فرمایند تا دوا در معدہ نگردد و در عضو معلول ماندہ اثر کند و در علاج امراض مثانہ آنست کہ از چشمۂ آہن بر آید و طعامیکہ در دیگ آہن پختہ باشند مفید است و استعمال حموضات مضر بود و در علاج حمیات روغن باعث کثرت عفونت است از و احتماء و رزند لاکن روغن بادام مضرت نمی کند و از اغذیہ غیر حامضہ پرہیزند زیرا کہ ہر شے خصوصاً شیرین در صفرا وے مزاج بے حموضت مستحیل بصفرا میشود الا شربت نیلوفر مستحیل بصفرا نمیگردد و اگرچہ عامۂ روز بحران در اکثر امراض مفید است لیکن در حمیات ضرور سے زیرا کہ بارہا مشاہدہ شدہ کہ مسہل بروز بحران واقع گردیدہ و باعث ہلاکت مریض گشتہ و ہر گاہ اتفاق می شود کہ در روز غیر بحران نوبت سے آید و یوم را تحت روز بحران سے شود پس درین صورت دو دوا ہائی کہ دران بہ بحران احتمال قوے نیست مثل روز نہم مسہل بدہند و قاعدہ دیگر آنست کہ اگر نوبت بوقت دوپہر سے آید مسہل بوقت یک و نیم پاس شب باید داد کہ عمل مسہل تا وقت آمدن نوبت منقطع گردد لیکن باید کہ طبیب بر

از نطولات وادهان سوم تقویت قلب و اگر عروق از سودا و دموی ممتلی باشند رگ اکحل
از طرفیکه ثقل رأس محسوس شود زنند و در فالج و خدر و اختلاج و رعشه و تشنج در اول استعمال
ادویه قویه نباید بلکه تا رابع و سابع تاخیر واجب است و بعد چهاردهم استفراغ باد ویه قویه مناسب
بود و ملقوء مفلوج را تا سه روز مار العسل باید داد و اگر برداشت کند تا چهار دهم و در محرورین بفالج
رئیس الجماعت ما الشعیری فرماید و اگر انتظار تا چهار ده روز نکنند گوشت کبوتر با ابازیر مناسب
این مرض بدهند و سر که مضر است و وقتیکه اشتباه در امراض عصب افتد که رطب است
یا یابس پس نظر کنند اگر مرض دفعة واقع شود در رطب است و آلا یابس و نیز اگر روغن بزود و
خشک شود بدانند که یابس است و الا رطب و در علاج کزاز مبادرت از علاج تشنج زیاده
کنند و اکثر حمی که بعد از کزاز رطب حادث میشود کزاز را زائل میگرداند و اگر بدن مکروه
عرق کند از صوف نشف رطوبت سازند و نگذارند که سر و شدح ضرر رساند و بهترین
آب برای امراض عصب آب باران است و در امراض مذکوره از ادویه بارده و نفاخه اجتناب
ورزند و مصروع را از لحوم و اغذیه غلیظه و حلویات و دسومات و بقولات و اشیاء منجره حریفه
و از خوف غضب شدید اجتناب ضرور است و حافظ صحت چشم را از غبار و دخان و از هوای
بسیار گرم و سرد و از کثرت جماع و سکر و امتلاء اغذیه غلیظه و منجره مجففه دفراعت
خطوط دقیقه و کثرت استفراغ خصوصا حجامت پی در پی و دیدن اشیاء
براق پرهیز باید کرد و میل در چشم دردناک نرساند بلکه ادویه را در شیر یا در شئی دیگر
حل کرده اندک اندک بفاصله استعمال کنند و خوردن اغذیه لطیف بمقدار معتدل که خون
صالح پیدا کند مفید و در علاج گوشت چیزی که در گوشش تقطیر کنند نیم گرم باید
و گوشش را از دخول آب و حیوانات وغیره محفوظ دارند لهذا شیخ الرئیس گوید که
در سوراخ گوشش وقت خواب پنبه بدارند و از حادث شدن اورام و بثور در گوشش
احتیاط کنند و اگر ظهور آن شود زود تدبیر آن کنند و شنیدن آواز قوی و
خواب در امتلاء معده و قی و حرکات عنیفه و خوردن منجرات بسمع ضرر دارد و در استعمال
مخدرات در گوشش کمتر بوقت ضرورت جائز و کسی را که سقوط استعمال نمایند باید که دهن
آنرا باب پر کنند و بگویند که برگشت بجز ابد و سر را بسوی پشت کند و او را نیز در بالا
کنند تا از گوشش بوجه احسن برسد و حافظ صحت دندان را باید که از قطع چیزی

چهار طسوج است ط مثقال چهار و نیم ماشه تولہ دوازده ماشه جو چهار برنج درهم سه و نیم ماشه
دانگ چهار ده ماشه دانگ پخته بست و یک ماشه هشت سرخ هشت برنج
رطل نود مثقال است و فی زماننا مراد از نیم سیر است سیر اکبری ثمنی دانگ پخته سیر شاهجهانی
چهل دانگ پخته سیر عالمگیری چهل و چهار دانگ پخته طسوج در جو میانه قیراط دو طسوج
مثقال چهار و نیم ماشه من دو رطل است قانون سوم در اسباب و علامات
و معالجات امراض که بعضو عضو مختص اند و آن مشتمل است بسه باب +
باب اول در قواعد چند که حفظش در علاج ضرور یست پس بدانکه صاحب
صداع را از اغذیه منجر و دیر مضم و از هر چیز که تحریک کند مثل جماع و فکر و غیره پرهیز ضرور یست
و سکون و کم خوردن و کم نوشیدن آب در اکثر اقسام بهترین علاج است و در بعض اقسام
مثل آنکه بشرکت معده حار بود آب خصوصاً ناشتا خوردن مفید آید و در صداع مادی
کوشش باید نمود که ماده بسوی اسفل منجذب شود اگرچه تحقن جاده باشد و هرگاه اراده
اطلیه و اضمده کنند اول حلق را سس فرمایند بعده بعمل آرند و صداعی که بانزله باشد
تبرید و تدهین در وی نافع است و برای مصدوعین قی ضارترین اشیاست الا در صداعی
که بشرکت معده بود مفید و اغذیه حامضه صاحب صداع را نهند مگر در بعض قسم مثل صداع مادی
و هرگاه که اختلال عقل ظهور نماید مبادرت بسوی فصد قیفال اگر مانع نباشد باید کرد
و اگر ماده شدید التوجه بسوی راس باشد بفصد تعجیل فرمایند و بعد فصد
قیفال فصد جبهه زنند و بخانه معتدل هوا که از اشیای سفید و براق خالی باشد
سکونت ورزند و در مسکن مشمومات بارده مثل بنفشه و کافور و غیره بدارند و باید
که مردم ظریف و شفیق و حسین حلیس مریض بود و اگر ممکن بود مبالغه و فصد نفرمایند که
بروز بحران قوت بدفع ماده قادر بود و قتیکه حرکات مضطرب ساکن شوند از ادویه کثیر البرد
اجتناب کنند و درین امر تدبیر خواب آوردن نیکوترین تدابیر است و در علاج ماهیجولیا
مبادرت نمایند که معالجه این در ابتدا سهل بود و تفریح کوشند و بحمام بردن و آب نیگرم
بر سر ریختن مفید و از کثرت جماع و از خوردن اشیای حریف و مالح و شدید الحموضت
اجتناب کنند و به تنویم کوشند و بهر مرضیکه ماده در دماغ متمکن شود در علاج
سه چیز مرعی دارند یکے استفراغ ماده دوم همراه استفراغ ترطیب

وتر واز بنفشه در سردی وتری زیاده وبخش گرم وخشک وتخم آن سرد وخشک مقوی دل ودماغ
مسکن حرارت وتشنگی وبوئیدن گل آن مسکن صداع حار مضر مثانه مصلح آن نبات شربت
از جرم آن تا سه درم ودر مطبوخ تا هفت مثقال **حرف الواو وج** در سوم گرم ودر وسط
دوم خشک قاطع بلغم ومفتح ومحلل ریاح مضر بسینه مصلح آن رازیانه شربت یک مثقال **ورد احمر**
بستانی بفارسی گلسرخ گویند مرکب القوی است نزد قومی در اول سرد ودر دوم خشک
مقوی ارواح ومسهل ومسکن صفرا وقابض خصوصا خشک آن مضر باه مصلح آن انیسون شربت
از تازه آن تا ده درم واز خشک آن تا چهار درم بدلش بنفشه بوی آن محرک نزله است **حرف**
الالف مع الهاء طبیعت تازه آن در اول سرد ودر دوم مسکن تشنگی وحدت صفرا وآشامیدن
آب مروق آن بسکنجبین جهت حمیات مفید مضر بصاحب سوداء مصلح آن شکر وشربت بنفشه
شربت از آب آن تا نیم رطل **حرف الیاء یاقوت** در حرارت وبرودت معتدل
ودر دوم خشک وزرد آن در دوم گرم وخشک وکبود آن در اول گرم ودر سوم خشک و
وسفید آن معتدل در گرمی وسردی ودر اول دوم خشک مفرح ومقوی دماغ
آشامیدن یکدرم آن جهت سفع صرع وخفقان مفید شربت از یک قیراط تا یک دانگ
فائدهٔ سوم در ذکر اصطلاحات ادویه بدانکه رواد عات
ادویه را گویند که مادهٔ اورام را باز دارد وبجای دیگر نقل دهد **قابضات** ادویه را گویند
که طبع را بهم سازد **ملینات** ادویه را گویند که طبع بگشاید **مفتحات** ادویه را گویند که سدده را
بگشاید **ملطفات** ادویه را گویند که لطیف غلیظ نماید **منضجات** ادویه را گویند که اورام و
صلابات واخلاط را نضج دهد **محللات** ادویه را گویند که صلابت بتحلیل برد **مسهلات**
ادویه را گویند که اخلاط فاسده را از راه اسهال دور کند **مقیئات** ادویه قی آور را گویند
مخدرات ادویه را گویند که عضو را بی حس نماید **مسکنات** ادویه را گویند که وجع را ساکن
وتسکین حرارت وتشنگی وغیره نماید **مفتتات** ادویه را گویند که سنگ مثانه وسنگ
کلیه را بریزاند **مقرحات** ادویه را گویند که عضو را ریش کند وآنرا دوای اکاله نیز گویند
مدملات ادویه را گویند که زخم را پر کند **مدرات** ادویه را گویند که ماده را از راه
بول وحیض برون آرد **فائدهٔ چهارم در ذکر اسامی اوزان متعارفه**
که اکثر در طب بکار می آید **اوقیه** هفت ونیم مثقال است **پنج** چهار حمصه دل است **دانگ**

تا پنجدرم و در نقوع از پنجدرم تا ده درم **لیمو** در دوم سرد و در اول تر قاطع اخلاط لزجهٔ غلیظه و سکین خمار نماید و قاطع عطش آسکن غثیان و لعب خالص نافع مفرح با عصاب و سرفه مصلح آن شکر و عسل

حرف المیم مامیثا بنا بست در دوم سرد و خشک قابض و راوع و محلل مضر سپرز مصلح آن بادام شیرین و تا یکدرم شربت است **مال کنگنی** در سوم گرم و در دوم خشک آشامیدنش جهت تقویت دماغ و قوت حافظه مفید و اگر دانه‌های آنرا ببرند و عن خالص برمیان نموده یک کفدست هر روز تا چهل روز بخورند باه را بحدی بیفزاید که تاب ضبط آن نماند **مامیران** در آخر سوم گرم و خشک محلل و مفتح و الکتحال آن جهت مفید مضر گردد مصلح آن عسل شربت تا پنج مثقال بدلش بوزن آن زردچوبه **ماش** در آخر اول سرد و مائل بخشکی بقشر در ترسی و خشکی معتدل و از حبوب ماکوله است مولد خلط صالح کثیر الغذا مضر بدندان و باه مصلح آن در محرورین جمیع حالات و در مبرودین قرنفل و قاقله **مرزنجوش** سبندی دو ندمروا مامند در آخر دوم گرم و در اول آن خشک محلل و مفتح آشامیدن مطبوخ آن رافع صداع بارد در طب مضر گردد و مثانه مصلح آن تخم کاسنی و تخم خرفه **مرجان** در دوم سرد و خشک آشامیدن نیم درم آن قابض و تعلیق آن بر معده جهت جمیع علل آن بالخاصیت مفید **مشک** گرم و رسوم و خشک در دوم ملطف و مفتح بالخاصیت مفرح و مقوی دل و رافع خفقان کثرتش باعث زردی رخسار مصلح آن گلاب شربت تا نیم درم بدلش یک نخود زن و نیم سافوج سبندی **مویز** طبیعت آن بحسب انواع انگور مختلف می باشد انچه از انگور سفید است گرمی آن کمتر از سیاه آن و بهترین آن بریان گوشت است کثیر الغذا منضج خلط غلیظ طبیعی بطن مقوی دل و جگر مضر گردد مصلحش عناب شربت سی درم بدلش کشمش **مصطگی** در آخر دوم گرم و خشک مقوی اعضاء رئیسه و معده و مقوی شربت تا یک مثقال **حرف النون نارجیل** تازهٔ آن در وسط دوم گرم و در اول خشک و طبیعت خشک آن در آخر دوم گرم و در اول دوم خشک مقوی حرارت عزیزی مسمن بدن و مولد خون صالح **نارجیل بحری** مرکب القوی اگر بشارب سموم دهند تا وقتیکه سمیت موجود بودقی می آرد و سمیت را دفع می نماید و بعده بتحریک ملین می کند شربت از یک قیراط تا دو قیراط **نوشادر** در آخر سوم گرم و در اول آن خشک هاضم و مفتح و جاذب مواد از عمق بدن سده و ورم آن بتقطیع احتباس کننده علاج آن سقی نمودن و اشیار چرب خوردن **نیلوفر** در دوم سرد

رئیسہ آشامیدن نیدرم آن با عسل یا شراب جہت تقویت باہ مفید مضر یہ مصلح آن انیسون شربت
از یک درم تا یک مثقال بدلش نصف وزن آن عاقرقرحا قصب الذریرہ در آخر
دوم گرم و خشک ملیطف و محلل و مقوی دل و جگر و دافع استسقا مضر بکبر گاہ مصلح آن انیسون
شربت تا دو درم قنطوریون کبیر بنا بست در آخر دوم گرم و خشک محلل و مدر و مخرج
و مخرج جنین مردہ مضر دماغ مصلح آن عسل شربت آن تا دو درم قنطوریون صغیر
در سوم گرم و خشک مفتح و مسہل و منقی و جاذب مواد از عمق بدن حرف الکاف کاہیو
بستانی او در اوائل دوم سرد و تر مصفی خون ملین و دافع ضرر ہوائے وبائے و مخدر و کثر بلغم
مضر باہ و سل و مصلح آن کرفس و نعناع و تخم آن در دوم سرد و خشک خواص قریب
بکاہو دارد کافور در آخر سوم سرد و خشک مفرح و مقوی دماغ و دافع تشنگی و بجی
دق مفید و بصداع حار مجرب مضر معدہ و باہ و لصاحبان ضعیف المزاج مصلح آن عنبر و مشک
شربت تا یک دانگ کاکنج در دوم سرد و خشک قطور عصارۂ آن جہت قروح مزمنہ گوش
مفید محدر مصلح آن گلقند شربت از پوست دو دانہ آن پنجدرم بدلش عنب الثعلب کتیرا
در اول تر دیگرے و سردے معتدل مسکن حدت اخلاط و دویہ حادہ و مصلح او دویہ سمیہ مضر
ثقل مصلح آن انیسون شربت از یکدرم تا پنجدرم کبابہ در دوم گرم و خشک ما میدان آن
خوشبو کننده دہن مضر رئہ مصلح آن بصطگی شربت تا یک مثقال بدلش دار صینی و قاقلہ کبریت
در آخر سوم گرم و خشک محلل و مسخن مضر دماغ مصلح آن بنفشہ شربت از دو دانگ تا یک مثقال
کرفس بنا بست در اول دوم گرم و خشک مفتح و محلل و آشامیدنش جہت فواق و درد پہلو
و مبدودت احتباس مفید منجر مصلح آن انیسون شربت تا سہ درم کمون در دوم و در سوم
خشک مسخن و محلل و مقوی معدہ و ہاضم مضر یہ مصلح آن کتیرا شربت دو درم کبابہ
در گرمے و سردے معتدل مقوی دل و حابس دم و قی و اسہال موی مضر سر مصلح آن بنفشہ
شربت نیم مثقال بدلش دو وزن آن طین ارمنی کشنیز مرکب القوے است و لفاظ
در دوم سرد و خشک گفتہ مقوی دماغ و معدہ و مانع صعود ابخرہ و رافع خفقان و حابس اسہال
و جریان منے شربت پنجدرم تا یک درم حرف اللام لسان الثور تازۂ آن در اول
گرم و تر و خشک آن را رطوبت کثیر مفرح و مقوی ارواح و حرارت غریزی و اعضائے رئیسہ
و مسہل اخلاط سوختہ ملین طبع مضر سپرز مصلح آن صندل سفید شربت مربطبوخ از دو درم

برطوبت وشیخ الرئیس بارد در اول ومعتدل برطوبت ویبوست گفته ملین صدر واحشاء و
منضج اخلاط غلیظه مسکن تشنگی مضر معده مصلح آن شکر ومویز شربت تابنجاه عدد بدل آن سپستان
عنبر در دوم گرم ودر اول خشک حافظ روح وقوت حیوانی ونفسانی وطبعی محرک شهوت
طعام وباه وبفالج وخدر وکزاز درعشه مفید مضر امعا مصلح آن صمغ شربت یکدانگ بدل آن
مشک وزعفران **عنوه** در آخر دوم گرم ودر سوم خشک ملطف ومفتح سدده مفرح ومقوی
اعصاب وحواس وقوی دماغ وقلب وکبد ومعده وگرده ومحلل ریاح وزائل کننده بهق
دهن وهاضم طعام مضر محرور ین مصلح آن کافور وسکنجبین شربت تایک مثقال بدلش
دارچینی وقرنفل وزعفران حرف **الغین المعجمة** **غار یقون** در اول گرم ودر دوم
خشک مسهل اخلاط ثلثه وملطف اخلاط غلیظه بدلش نصف وزن آن تخم حنظل شربت در
مطبوخ تایک مثقال ودر غیر مطبوخ تایک درم حرف **القاف** **قجل** طبیعت تخم آن مذکور
مثل وبیخ آن در اول گرم ودر دوم تر وگرمی پوست برگ آن زیاده از اصل است
وبری آن از بستانی آن قویست **قلقل** محلل مواد وهاضم والاخود وغیر منهضم است خصوصا برگ
آن وبیخش قاطع بلغم وبرگ آن برانگیزنده ریاح مضر سر وحلق ودندان مصلح آن نمک
قضمه در اول سرد ودر خشک تفریح آن قریب به تفریح یاقوت مضر امعا مصلح آن کثیرا شربت
ازیکدانگ تا نیمدرم **فلفل** سیاه آن در آخر سوم گرم ودر سفید تا مقشر از پوست سیاه آن
در اول سوم گرم وشیخ الرئیس فلفل سیاه را در چهارم گرم وخشک گفته وصاحب مجمع الحکمة
همین قول است محلل ومنقی بلغم ومقوی معده وجگر ورافع ارمغ ترش وضماد
آن باسرکه جهت تحلیل ورم طحال مفید بکفر جگر جاره مصلح آن اوهان باردوه شربت تایک
مثقال بدل آن زنجبیل حرف **القاف** **قاقله** کبار گرم در اول وخشک در
دوم مفرح ومقوی معده وهاضم طعام وحابس بطن مضر امعا مصلح آن کثیرا شربت تا دو مثقال
قاقله صغار در دوم گرم وخشک محلل وخوشبو کننده رائحه دهان مضر صدر ودریه
مصلح آن کبیر اشربت از یکدرم تایک مثقال **قرع** در دوم سرد وتر مولد خون صالح
مفتح سدد ومربع الفساد یعنی مخلطی که در بدن غالب بود مستحیل گردد **قرنفل** در سوم
گرم وخشک مقوی ارواح وجهت سرفه بارد رطب مفید مضر گرده وامعا مصلح آن کثیرا شربت
تایک مثقال بدلش بوزن آن دارچینی **قسط** در سوم گرم وخشک مقوی اعضاء

مفتح سدد مضر بہ مصلح آن سرکہ شربت تا پنج مثقال صمغ در گرمی معتدل و در دوم خشک
مقوی معدہ و امعاء و منقی سینہ و بسرفہ مفید حابس اسہال مضر تفل مصلح آن کتیرا صندل
سفید و سرخ و زرد سفید و زرد آن در سوم سرد و در دوم خشک و سرخ آن در سوم
سرد و خشک مفرح و مقوی دل معدہ و رادع و قابض محلل اورام حارہ و جہت خفقان مفید
مضر باہ مصلح آن عسل شربت یک مثقال بدلش نصف وزن آن کافور و صندل سرخ و در افعال
مذکورہ شبہ با از سفید ضعیف و طلائہ قویست و قرشتے گفتہ کہ در زمان ما صندل سرخ و اضدہ
و صندل سفید در مشروبات استعمال مے یابد حرف الضاد المعجمۃ ضفدع
در سوم سرد و در اول خشک مضمضہ بطبیخ نہرے آن جہت درد دندان مفید و گویند کہ
ران ضفدع را بریسمان بربندند و کسیکہ الماس خوردہ باشد بلع نماید ریزہاے الماس بدان
چسپیدہ بروں مے آید حرف الطاء المہملۃ طباشیر در دوم سرد و در سوم
خشک مفرح و مقوی دل و مسکن حرارت آن و قاطع قے صفراوے مضر باہ مصلح آن
مصطگے شربت تا دو درم بدلش بوزن آن تخم خرفہ طحلب در دوم سرد و تر حابس
دم از ہر موضعی کہ باشد محلل اورام حارہ طین ارمنے سرد در اول و خشک در دوم مقوی
قلب حابس دم مضر طحال مصلح آن مصطگے شربت تا دو درم حرف العین المہملۃ عاقرقرحا
در آخر سوم گرم و خشک و صاحب مجمع الحکمۃ گفتہ کہ در اول چہارم گرم و خشک مفتح سدد
و مالیدن آن بزبت برائے استرخاے و فالج مفید و مالیدن سودۂ آن بر بدن او را عرق کند
و چون قبل از جماع روغن آن بر قضیب مالند استنکام آن میکند و شہوت جماع برانگیزد و لذت
جماع دہد مضر بہ مصلح آن کتیرا شربت تا یکدرم بدلش وارفلفل عدس در حرارت
مائل باعتدال و در دوم خشک حابس حیض مولد خون سوداوی و مسکن و قابض سبطے الہضم
نفاخ مغلظ خون کثرت آن قاطع باہ و مجفف بدن مصلح آن روغن زرد و طبخ عنب
رسیدۂ آن در آخر اول گرم و تر سریع الانحدار مصلح حال صدر و ریہ مسمن بدن زیادہ کنندۂ
چیدہ گردہ و باید کہ آب آن خوردہ بوست آن بنیداز ند مورث تشنگی است مصلح آن سکنجبین
عنب الثعلب در دوم سرد و خشک مسکن حرارت و تشنگی و محلل اورام
حارہ آشامیدن یک مثقال رشتہ بیخ آن با شراب منوم مضر مشانہ مصلح
آن قند شربت پنج مثقال عناب در حرارت و برودت معتدل مائل

دو درم مضر گردد و اصلاح آن کتیرا و آب سپستان سماق بهندی مثل یک یک پند سرد و خشک
در دوم مقوی معدہ و قابض و مانع انصباب مواد بمعدہ و بنی و غثیان مفید مضر جگر بادرم مصلح
آن بصطگی شربت پنجدرم بدل آن سرکہ سنامکی در آخر دوم گرم و در اول خشک مسہل
اخلاط ثلثہ منقی دماغ غثیان آرد مصلح آن پاک کردن از چوب و خاشاک و بدغن بادام چرب
کردن سنبل الطیب در آخر دوم گرم و خشک مصلح سدۂ دماغی مقوی دماغ و معدہ
و کبد و نیکو کنندۂ رنگ رخسار مضر گردہ مصلح آن کتیرا شربت تا یک مثقال بدلش اذخر
سورنجان در سوم گرم و در دوم خشک مسہل اقسام بلغم از اعضا بعیدہ و جاذب اخلاط
از عمق بدن و بعرق النسا رود جہت مفاصل مجرب شربت آن مفرد یا باز عفران بکدرم و مرکبا بادویۂ
دیگر از نیمدرم تا نیم مثقال بدلش در مفاصل بوزن آن خاصہ مطر معدہ مصلح آن کتیرا و شکر باید
کہ در مفاصل ہموزن آن زنجبیل یا رکنند کہ مقوی فعل اوست حرف الشین
المعجمۃ شبت در آخر دوم گرم و در اول دوم خشک محلل و منضج و مفتح سدد
ضم و مدر بول و حیض منجر است مصلح آن سکنجبین و آب لیمو و طبیخ آن مضعف دماغ مقلل منی
و مجفف آن شربت تا ہفت درم بدلش تخم آن شاہترہ مرکب القوی است
و گویند در حرارت معتدل و در دوم خشک و شیخ الرئیس در اول سرد و دانستہ و این
قول صحیح می نماید مصفی خون مدر بول گویند مضر ریہ است و مصلح آن کاسنی شربت از سہ
درم تا پنجدرم و تخم آن معتدل الحرارت اند شقاقل پنجبست در اول گرم و در دوم خشک
مبہی و مفتح و قاطع بلغم مضر اشتہا و مصدع و مصلح آن عسل شربت تا پنجدرم شونیز تخم
نیا تیست کہ بہندی کلونجی گویند در سوم گرم و خشک مسخن و مجفف رطوبات مضر گردد
مصلح آن کتیرا شربت دو درم بدلش انیسون شکاعی در دوم گرم و خشک و یا قوت
تریاقیت است و بیخ و تخم آن ملطف بلغم مضر ریہ مصلح آن صمغ عربی شربت آن دو درم صاحب
تقویم الابدان پنجدرم گفتہ شیرخشت در آخر اول گرم و بر طوبت و یبوست معتدل
ملین طبع مسہل صفرا و اخلاط سوختہ و مولد ریاح و قراقر در معدہ و مرقق منی و مصلح آن روغن
بادام شربت تا بست و پنج مثقال بدلش ہموزن آن ترنجبین حرف الصاد المہملۃ
صبر در دوم گرم و خشک مفتح سدد محلل ریاح و باخلاط ثلثہ مسہل قویست سہ درم آن
منقی اخلاط فاسدہ و یکدرم مسہل است صعتر در آخر دوم گرم و خشک محلل ریاح

دوم خشک محلل و مقطع بلغم و مفتح سدد آشامیدنش با فلفل برای تنقیه رحم و اخراج جنین مفید
شربت از دو درم تا دو مثقال **زعفران** در دوم گرم در اول خشک مقوی حواس و مفرح
و مدر و مفتح سدده دماغ و جگر مضر باعصاب مصلح آن سکنجبین و انیسون شربت تا دو درم
زنجبیل تازه و تر آن در سوم گرم و در اول خشک و خشک آن در دوم خشک مقوی معده
و کبد مفتح سدده جگر نسبی و با تر بدمسهل رطوبات مفاصل شربت تا دو درم مضر حلق مصلح آن
عسل و روغن بادام **زوفای یابس** بستانی آن در دوم گرم و در آخر خشک و بهی
آن قوی تر از بستانی مسهل بلغم و جهت سرفه مزمن و فالج مفید مضر جگر مصلح آن ضمغ عربی
بدلش صعتر **زوفای رطب** در دوم گرم و در اول تر محلل اورام صلب و بلغم و منضج
مضر محرور مصلح آن سکنجبین شربت تا سه مثقال **زیت** در دوم گرم آشامیدنش
چهارده مثقال با یک رطل آب گرم مسهل قویست **حرف السین المهملة ساذج**
برگ درختیست در سوم گرم و در دوم خشک محلل ریاح مصلح حال معده مدر بول و حیض مضر مثانه
مصلح آن شربت بهی شربت آن در مطبوخ یک مثقال و در معاجین نیم مثقال **سپستان**
در اول تر و در حرارت در برودت معتدل مسکن حدت صفرا و عطش گویند مضر جگر است مصلح
در مبرودین گلنار خ و در محرورین عناب شربت از سی عدد تا ده مثقال **سقمونیا**
در سوم گرم و در آخر دوم خشک محلل و مفتح مسهل صفرا شربت آن از نیم دانگ تا دو دانگ
زیاده ازین مضر معده و دل و کبد و امعاء و کشنده جنین است **سفرجل** حلو اد در حرارت
و برودت قریب باعتدال مفرح و مقوی دل و دماغ و معده مدر بول خوردنش حفظ جنین
از اسقاط نماید مضر اعشاء ضعیفه مصلح آن عسل شربت از آب آن تا سی درم و رب قریب
الاعتدال است و رب بهی ترش و در آخر اول سرد و خشک قابض و قاطع قی **سکر**
سفید آن در دوم گرم و در اول خشک و آب نیشکر تازه در دوم گرم و در اول تر و سکر
سرخ در آخر دوم گرم و در آخر اول خشک و نبات قریب باعتدال است و هر قدر که تصفیه
آن نمایند قلیل الحرارت میگردد و آشامیدن آن با گلاب و آب سرد در ابتدای حمیات
محرقه مفید مضر بصاحبان سل و اسهال و صفراوی مزاجان را مصلح آن بادام و شیر
تازه شربت تا سی درم **سلیخه** پوست شاخ درختیست در آخر دوم گرم و خشک
ملطف و محلل اورام بارده و مسخن و مفتح و مقوی معده و کبد مدر بول و حیض شربت تا

مصلح آن کثیرا شربت از کبیر تا دو مثقال واز صغیر تا سہ مثقال **خیارین** در دوم سرد و تر است
آشامیدن آب آن بر سمیات حمیات حارہ حادثہ و بیرقان نافع مدر بول مسکن حرارت صفراوی خون
و تخم آن قوے تر از دو **حرف الدال دار فلفل** در آخر دوم گرم و خشک محلل مواد
بارد و ریاح مفتح سدۂ جگر مضر سر مصلح آن صمغ شربت تا یک مثقال واز چینی در آخر
دوم گرم خشک منضج اخلاط عفنیہ مفرح نفس مدر بول و حیض مسقط جنین مقوے باہ مضر مثانہ
مصلح آن کثیرا شربت از دو درم تا پنجدرم **در روج** پنجمیست عقرب بے شکل در سوم گرم و خشک
محلل بلغم و سودا مقوے ہاضمہ و مسکن وجع رحم مضر بخار مزاج آن مصلح آن را زبانہ در سرکہ غورہ
شربت یکدرم تا دو درم بدل آن عاقرقرحا **دم الاخوین** در سوم سرد و خشک آشامیدنش
جہت حبس خون جمیع اعضاء باطنی مجرب مضر گردہ مصلح آن کثیر شربت از نیمدرم تا یک مثقال
دہن بلبسان خالص آن در اول سوم گرم و خشک مقوی دماغ و اعصاب و بامراض باردہ
و ماے مثل فالج و لقوہ مجرب و آشامیدن نیم مثقال با شیر تازہ جہت دفع سمیت مفید شربت
تا نیم مثقال **حرف الذال المعجمۃ ذہب** معتدل مائل بگرمی مفرح و مقوے
قلب دماغ و بضعف معدہ و باہ و سپرز و بیرقان نافع مضر مثانہ مصلح آن مسل و مشک
شربت از یک قیراط تا دو قیراط و یک دانگ است **حرف الراء المہملہ**
رازیانج بادیان را گویند بستانی بری بو و بس بستانی آن در اول سوم گرم و در آخر اول
خشک مفتح سدد و مجاری و مسکن اوجاع بارد و طبخ تخم آن جہت خفقان و غشی با گلاب و زبان
مجرب و طلاے بیخ آن جہت گزیدن سگ دیوانہ نافع مضر محرور بن مصلحش سکنجبین شربت
از تخم آن تا دو مثقال و از بیخ آن در مطبوخ دو مثقال و طبیعت برے آن در آخر سوم گرم
و در دوم خشک جہت اسہال مزمن و تقطیر البول نافع **رمان** مطلق آن بارد رطب
و رمان شیرین سرد و باعتدال مسکن تشنگی مولد خون صالح مقوے کبد و بیرقان نافع
حرف الزاء المعجمۃ زرشک سرد و خشک در سوم مقوی معدہ و
جگر گرم و مسکن عطش و بامراض صفراوے مفید **زبد البحر** بفارسی کف دریا
گویند در سوم گرم و خشک ہاضم اطعمہ مضر بصوت مصلح آن صمغ و لعابیات شربت یک دانگ
زراوند مدحرج پنجمیست در دوم گرم و خشک آشامیدنش با آب گرم منفث سینہ و
قصبہ ریہ مضر سپرز مصلحش عسل و بدلش زراوند طویل **زراوند طویل** در سوم گرم و در

خبث الفضه سرد و خشک قابض است طلاے آن جهت بواسیر و القیام جهت مفید
خیازی در اول سرد و تر معتدل الاعضم ملین طبع مفتح سدهٔ کبد زیاده کنندهٔ شیر مدر بول
مضر معدهٔ ضعیف مصلح آن ربوب فواکه شربت بنجدرم بدلش تخم خطمی خطمی بقول
جالینوس سرد و تر محلل و ملین و گلش از تخم آن ضعیف و لعاب آن نیمگرم باشکر
جهت سرفه مفید مضر ریه مصلح آن عسل شربت از جرم آن یک مثقال خرزهره
در چهارم گرم و خشک جاذب اخلاط از عمق بدن محلل رطوبات دماغی و بلغمیه و فالج مفید
و آشامیدن آن با عسل جهت سرفهٔ مرطوب و تقویت باه نافع مضر محرورین مصلح
آن کاسنی شربت آن سه درم خشخاش پوست آن در اول خشک و در دوم سرد
اگر نخمدرم با آب سرد صبح و نیمدرم بوقت شب هنگام خواب بنوشند جهت انداد اسهال
دموی و صفراوی مفید افتد و تخم آن در دوم سرد و در اول تر منوم و منضج مواد رقیقهٔ صفراوی
و مقوے دماغ و کبد و گرده و شربت تخم آن تا ده درم خلاف بید مشک را گویند
بقول جالینوس سرد و تر است مقوی دل و دماغ مسکن صداع کهنه از بخار مواد حار باشد و ورق
آن در تمامے افعال و خواص از گلاب قوے خل طبیعت انگورے آن مرکب القوی
گویند سرد و خشک است سریع النفوذ و رساندهٔ تاثیر ادویه با عضا و بوئیدنش
بهمنزله گرم و صداع حار و تقویت دماغ عجیب الاخر و مداومتش جهت قتل کرم معده
مجرب مضر به پیران و سوداوے مزاجان و نیز با عصاب و باه مصلح آن شیرینی
شربت تا هفت مثقال خولنجان در آخر دوم گرم و خشک مقوے هاضمه و احشاء
و باه و کاسر ریاح ماسک بول و جهت تصفیه صورت مفید مضر دل و سینه و محرورین
مصلحش صندل و طباشیر شربت تا یک مثقال خیارشنبر در اول گرم و تر ملین
طبع و محلل اورام و باد و یرقان مناسبه هر خلط مسهل آن مثلاً با تمرهندی مسهل صفرا و با تربد
مسهل بلغم و با آب نشاسته و آب کاسنی مسهل سودا مضر معده مصلح آن مصطگی و انیسون
و بید الکنه ملین است بسبب چسپیدن خود با معا مصلح آن روغن بادام شربت از پنج
مثقال تا بست مثقال خاکشی نوع صغیر آن در اول دوم گرم و در اول سوم و دوم اکثیر آن در
آخر دوم گرم مبهی و مشهی و مقوے معده و بنکو کنندهٔ رنگ رخسار و گرفتگی آواز و خصبه
و جدری را نافع و نخمیات جارده و بارده مفید چنانچه در تجربه متاخرین رسیده مصدع است

حب النیل در سوم گرم و خشک مفتح سدهٔ جگر مسهل قوی بلغم و با سقمونیا مسهل صفرا شربت از یکدانگ تا نیم مثقال **حب السلاطین** در اول چهارم گرم و خشک مسهلیست قوی که طبیبان ترک آن نموده اند الا لگاه ضرورت قوی اصلاحش نموده بعمل می آرند شربتش در ابدان قویه با مصلحات یکعدد تا دو عدد و در غیر آن نیم عدد و طریق اصلاحش آنست که قشر دور کرده و پرده درمیان آنرا برون آورده در پوست طلی پارچه بسته در شیر گاو دوسه جوش داده بکار برند و یا در آب لیمو ترساز ند و برآورده استعمال کنند و یا باو و یه مصلح مثل کتیرا و نشاسته و کلسرخ و زعفران آنرا ضم کرده بسایند و بکار برند و بعضی بدین طریق مدبر سازند که مغز آنرا در پوست طلی پارچه بسته در سرگین گاو که در آب حل کرده در ظرف گلی پر کرده باشند آویخته آتش دهند دو سه ساعت پس برآورده بآب گرم شسته باستعمال آرند **حب الرمان** یعنی انار دانه در اول سرد و تر مسکن عطش سرفه گرم را مفید شربت از سه درم تا پنجدرم **حب الیهود** در اول گرم و در دوم خشک مدر بول کنجایش با خون خفقان جهت روبانیدن غره مجرب مضر جگر مصلح آن ضمع حلبه در دوم گرم و خشک برگش مدر حیض و جهت استسقاء و امراض بارده مفید و تخم ان ملین و مدر بول و مقوی ریه و مضر نشین و مصلح آن **سنگنجبین حلیت** در اول چهارم گرم و در آخر دوم خشک لقوه و فالج و امراض بارده را مفید مضر جگر مصلح آن بنفشه شربت از نیم دانگ تا نیم مثقال **حمص** یعنی نخود در اول گرم و خشک مفتح سدهٔ جگر است حمام مرکب با لقوی مصفی خون مضر بحلق مصلح آن لعاب اسبغول شربت تا یک مثقال **حنظل** در چهارم گرم و در دوم خشک تخم آن مسهل اقسام بلغم و محلل و تخم آن نیز مسهل شربت از تخم آن نیم درم تا یک درم و گفته اند استعمال آن بمزاج دور گرما جائز نیست **حنفص** معتدل در دوم خشک قابض در اوجع و محلل و مدر حیض و اکتحالش جهت رمد نافع **حرف الخار خار خشک** مرکب القوای مدر بول مسکن درد شانه افزاینده سنه شربت هفت مثقال **حبث الحدید** در دوم گرم و در سوم خشک مجفف و مقوی معده و قلب و دماغ و مانع حمل و حیض مضر شش و مصلح آن کتیرا شربت تا دو دانگ و زیاده ازین مجوز نیست **حبث الذهب** طبیعتش از حبث الحدید و حبث الفضه لطیف تر و در افعال و خواص از هر دو قوی

رطبه و اطعمه غلیظه و کثرت اکل و جماع و حمام و حرکات عنیفه و غم و سهر اجتناب نمایند و چون از خوردن
فارغ شوند همان پرهیز کنند در خوردن آن بود تا چهل روز مرعی دارند و بعد از آن آهسته آهسته رجوع
بعادت خود نمایند و طریق استعمالش که مخصوص باین دو دوا نیست آنست که یک مثقال چوب
چینی عمده بگیرند و از کار در ریزه ریزه کرده در دیگ سنگ یا نقره یا مسی قلعی دار اندازند و شش
عرقهای مناسب که بوزن دو اثار باشند بران ریخته تا دو پهر شب تر دارند بعد بر آتش
ملائم بپزند تا که چهارم حصه عرقیات بماند پس آهسته آهسته دهن ظرف را کنند و بنجدام وقت
صبح و بنجدام وقت شام با قدری نبات نشرین ساخته بطریق قهوه بنوشند و باقی بجای
آب صرف کنند غذا نان آرد گندم و جو و قلیه و پلاؤ و کباب بی نمک و حلویات مناسبه و
گوشت بچه مرغ و دراج و دیگر غذاها لطیفه بخورند و دیگر چهار مثقال چوب چینی بگیرند و از کار و
ریزه ریزه نموده در دیگ باده آثار آب بطریق سابق بجوشانند تا نصف بماند آتش
موقوف کنند و دهن ظرف آهسته آهسته وا سازند و این آب را در روشستن و طعام پختن
و استنجا و مثل آن صرف نمایند و نیز قدری ازین آب گرفته لباس خود را و ازان
رنگین سازند و آن لباس را تا استعمال چوب چینی در بدن نگاهدارند و خود را از هوا محفوظ
دارند که هوا اثر نکند و بعد سه روز یک یک مثقال هر روز در هر دو جا افزوده باشند
و باید که سرپوش دیگ را بخمیر گرفته و ترز و وزن نمایند بعد چهار اثار طبخ وزن کرده باشند
هر گاه بوزن مطلوب برسد از آتش فرود آرند و اگر قوت و تحمل مریض را باشد هر روز تعریق
کرده باشند و نه بعد دو روز یا سه روز تعریق بعمل آرند و طریق تعریق آنست
که علیل را بر کرسی بیندباف نشانند زیر کرسی دیگ اوارند و بخارش بگیرند باید
که مریض لحاف پیچیده بود الا راه نفس گشاده دارند و قدر آب در جوشانیدن بحسب
مزاج مختلف است پس در مزاج حار که تشنگی غالب بود کمتر بجوشانند و آب زیاده
نگاهدارند و در مزاج بارد بخلاف این بعمل آرند و نیز در مزاج حار عرقهای مناسب
تاب چوب چینی مخلوط نموده مے دهند **حرف الحاء حب الاس** در دوم سرد و
خشک قابض و حابس اسهال مقوی دل و معده و مدر بول و بسر فه نافع شربت آن تا سه درم
مضر نیز کام مصلح آن بنفشه **حب القطن** یعنی بنبه دانه در اول گرم و تر سر فه و ضیق النفس
را مفید شربت آن هفت درم **حب الزبیب** سرد در اول و خشک در دوم قابض است

مهی و مغلظ منی و مسمن بدن و لغوظ تمام آرد و برای سرخ کردن رنگ رخسار عجب الاثر است
شربت از دو درم تا سه درم بدلش بهمن سرخ در رفع اذیت او دیه قتاله نابد شربت در رفع
سوم از سه درم تا پنجدرم **حرف الثاء المثلثة** **ثلج** بعضی سرد در سوم و خشک
در دوم و بعضی گرم و انتدراند مسکن مرد و ندان که از حرارت باشد و مخدر و معطش مضر
باشار ضعیف مصلح آن عسل و قرنفل **حرف الجیم** **جاوشیر** صمغ است گرم و خشک
در سوم محلل ریاح مفتح سدد و مقوی اعصاب ضعیف و متضعف اعصاب صحیح شربت آن
یک مثقال **جدوار** طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک مفرح و مقوی قوی و احضا
ریه آشامیدن نیم مثقال سائیده آن در شراب جهت وقع سمیت مار مضبد شربت از
نیم دانگ تا چهار دانگ و در تقویت باه تا نیم مثقال مضر بحر و رویا بس المزاج مصلحش
سکنجبین **جزماج** در آخر اول خشک و در اول گرم **جلنار** در اول دوم سرد
و خشک قابض و مقوی اعضا مسدد و مصلح آن کتیرا شربت از یکدرم تا دو درم **جنطیانا**
در هندی پکهان بید گویند در اول سوم گرم و خشک مفتح سده محلل و قابض و مسکن اوجاع بارده
شربت تا یک مثقال **جندبیدستر** در آخر سوم گرم و در دوم خشک مفتح سده و محلل
اورام شربت آن یکدانگ بدلش مثل آن وج یا نصف آن فلفل **جوز** در دوم گرم و در اول
خشک مقوی حواس باطنه خصوصا با مویز منقی و جهت فالج و لقوه نافع است
جوزبوا در آخر دوم گرم و در سوم خشک مفرح و مسکن و حافظ حرارت غریزی
مضر جگر مصلح آن بنفشه شربت تا دو مثقال **چوب چینی** خوبی بیخ چوب چینی
آنست که عرقی بود و کرم خورده نباشد و باطن آن سرخ از ظاهر آن بود و مثل
کمان بسیار کج ندارد و در لینت و صلابت معتدل باشد و مزاجش نزدیک بسوی گرم تر است
و حکیم عماد الدین هم بر نیست و هر گاه قصد بخوردنش نمایند اول بفصد و مسهل تنقیه
کنند و گاه حسب حاجت بر یکی اکتفا نموده آید و گاه فصد و مسهل هر دو بسبب
عدم حاجت متروک میشوند و این دوا با مراض سوداویه مزمنه بسیار نافع است
و قبل از استعمال چوب چینی عادت بکم خوردن نمک نمایند تا که بوقت شربت دوا
قدرے قلیل از نمک باقی مانده برای مزاج گرم خریف و برای بارد ربیع مناسب
بست و در میان ایام خوردن از آب سرد و حموضات و بقولات و لبنیات و فواکه

آن تخم شلجم **تخم خرفه** در سوم سرد و در دوم تر حرارت جگر و تب های حاره را نافع
و برای سرفه حار مجرب مؤلف شربت از پنجدرم تا ده درم بدلش نصف وزن آن ایسبغول
تخم ترب در دوم گرم و در سوم خشک مدر حیض و بول بهق و برص را نافع شربت
دو درم مقدر مکرر مصلح آن سپستان **تخم کتان** بهندی تخم السی گویند در اول
گرم و خشک مدر بول منضج اورام شربت سه درم مقدر انشین مصلح آن گلقند عسلی **تخم**
کنوچه باعتدال گرم و تر قابض مقدر نشین مصلح آن گلنار بدلش بوزن آن تخم کتان
تخم کشوث در اول گرم و در دوم خشک و بعضی گویند در گرمی و سردی
معتدل است مدر بول و حیض مفتح سدهٔ جگر مقدر نشین مصلح آن صمغ عربی شربت دو درم
بدلش بوزن آن افسنتین **تخم خربزه** در اول گرم و تر و گویند سرد و تر دفع
عطش کند و سرفه گرم را مفید مدر حیض مقدر سپرز مصلح آن بادیان شربت از دو درم
تا پنج درم **تخم ریحان** در اول گرم و در دوم خشک مفتح سدهٔ دماغ و محلل اورام
شربت یک مثقال اطبا در معالجهٔ زحیر از کوفتن ریحان منع کرده اند زیرا که نهایتهٔ آن که مطلوب
است از کوبیدن نائل میگردد **تخم نیلوفر** در اول گرم و تر ملین ملیّن و مسهل صفرا از شیر خشت
لطیف تر و جهت تسکین عطش و تب های حاره و سرفهٔ نافع و در زحیر بجای تخم نیلوفر شیر خشت
استعمال کنند زیرا که در تخم نیلوفر قوت اورا قوتیست مقفر محرر و در شیر خشت مصلح آن تخم هندی
شربت از سه مثقال تا هفت مثقال بدلش شیر خشت **تمر هندی** در اول
سرد و در دوم خشک مسکن غثیان و قی صفراوی و تمر هندی را بسیار در آب نمالند که
غثیان آرد و سدهٔ پیدا می کند و نفاخ و بطیء الهضم است مصلح آن بنفشه و کتیرا و عناب
و لعاب بهدانه شربت از هفت مثقال تا سی مثقال بدلش آلو بخارا و زرشک **تفاح**
سیب اگوینده شیرین آن گرم در اول و تر در دوم و ترش آن در اول دوم سرد و خشک
مفرح و مقوی اعضاء رئیسه جهت تقویت فم معده و خفقان نافع شربت هفت مثقال اولی
آنست که هر مزاج ترش و بارد مزاج شیرین متناول نماید **توت** شیرین آن گرم در
آخر اول و تر در آخر دوم مولد خون صالح مرطب دماغ و مفتح سدهٔ مقدر مقفر مکرر مفید معده
مصلح آن سکنجبین و ترشش آن در دوم سرد و در اول خشک قابض و قامع صفرا
مسکن عطش مقدر نشین و مصلح آن عسل **تودری** در دوم گرم و در اول

ومفتح سده دماغ بدلش دو وزن آن ابریشم شربت از تازه آن تا بست درم کم از خشک
آن تا ده درم بقلیه حامضه در دوم سرد و خشک شکم به پیچد و مره صفرا را سود دهد مضر
بمبر دو بن مصلح آن عسل بر نگ گاو در آخر دوم گرم و خشک و مخرج و مسهل بلغم
و سودا و اخلاط لزجه شربت آن تا سه درم مضر امعاء و مصلح آن کتیرا پر سیاوشان
معتدل مائل بگرمی مفتح و محلل و مطبوخ آن جهت اسهال سودا و صفرا و بلغم نافع مدر حیض و بول
مضر سپرز مصلح آن مصطکی و بنفشه شربت تا هفت درم بدلش نصف وزن آن هلیله سوس
بنفشه در اول سرد در دوم تر مسهل صفرا مسکن تشنگی بوییدن تازه آن
منوم کثرتش دل را ضعیف کند مصلح آن قدری انیسون بدلش نیلوفر شربت تا پنج
مثقال بصل در آخر سوم گرم و در اول سوم خشک مقوی شهوت طعام و باه و مفتح سده
دافع مضرت هوای وبائی کثرتش نسیان آرد و مجرد بن را زیان دارد مصلح آن نشستن
بآب نمک و بسرکه خوردن شربت یک مثقال بسفایج بجهت در آخر دوم گرم و خشک
در اول آن مسهل سودا و بلغم غلیظ مضر سینه مصلح آن پر سیاوشان شربت از یکدرم تا سه
درم بدلش نصف وزن آن افتیمون بلسد آنچه مشهور است که بیخ مرجان است
اصلی ندارد بلکه سنگی است سرخ سوراخ دار مثل خانه زنبور در اول سرد و در دوم
خشک مفرح و قابض دافع وسواس مضر گرده مصلح آن کتیرا بدلش جهت حبس خون
بوزن آن دم الاخوین شربت تا یک مثقال با قدما در اول سرد و تر و خشک ان
در اول سرد و در دوم خشک منضج و محلل و سریع الانحدار از معده اما اختلاج و نفخ آرد
مصلح آن مقشر نمودن و جوشانیدن در آب بسیاسه در دوم گرم و خشک
مفتح و مقوی معده و باه و زیاده کننده منی مضر جگر مصلح آن صمغ عربی شربت
تا سه درم بدلش جوز بوا همین و اورد و قسم باشد یکی سفید دوم سرخ سفید
آن در دوم گرم و خشک سرخ آن گرم در سوم و قوی تر از سفید مقوی باه و دل و مسخن
بدن زیاده کننده منی مضر ثقل مصلح آن انیسون شربت دو مثقال بدل هر دو موصلی
سفید همو زن آن حرف النار بخم کرفس شربت در دوم گرم و خشک مدر بول
و حیض سکننده ریاح شربت سه درم بخم شبت در اول گرم و تر
مقوی باه و نفاخ و اد ار شیر نماید شربت از پنجدرم تا هفت درم بدلش همو زن

و محلل و ملین اورام صلبه و نوشیدن آب طبیخ آن بهر او زار و کثرت منی نافع مضر است بین مصلح
آن انجیر و مویز شربت نارد و مثقال بدلش هموزن آن بابونه **امرود** سرد و تر مسکن صدت صفرا و
خون **انجره** در اول سوم گرم و خشک در دوم و تمرش جهت تخفیف زخمها نافع و آشامیدن
مطبوخ آن جهت امراض صدر مفید مضر گرده و اما مصلح آن صمغ عربی و کتیرا شربت تا سه درم
و زیاده ازین مهلک است و آن در عمل باه عجیب الاثر است **املج** در دوم سرد و اول خشک قابض
و مانع ریختن مواد معده و مقوی قلب آشامیدن نقوع آن مانع انجره معده مضر سیز
مصلح آن عسل شربت از جرم آن از سه درم تا پنج درم و مر بی او خواص قریب بمر بی هلیله
دارد و طبع را ملایم کند **انجبار** در سوم سرد و خشک حابس دم از جمیع اعضا و مسکن قی مضر
مبرد دین مصلحش زنجبیل شربت از عرق آن یک مثقال و از عصاره آن یکدرم و از برگ آن
پنجدرم **انیسون** در آخر دوم گرم و خشک مدر بول و حیض و محلل و مسکن اوجاع مضر امعاء
و مصلح آن سازیانه شربت از دو درم تا پنجدرم بدلش نیز سازیانه **انزروت**
صمغ درخت خاردار است گرم در آخر دوم و خشک در اول آن ملین و محلل ریاح و بهترین
مسهلات بلغم است و گویند پنجدرم سائیده آن بسبب چسپیدن باحشاء و تسدید مسام
کشنده است مصلح آن روغن بادام شربت از نیم مثقال تا دو مثقال بدلش صبر
اهلیلج صغر در آخر اول سرد و در دوم خشک مقوی دماغ و جهت دوار و سدر نافع
مضر قلل مصلح آن عناب شربت تا پنجدرم **اهلیلج اسود** در وسط اول سرد و در
دوم خشک مقوی حواس و ذهن و حفظ دماغ و مصفی خون از سودا مضر جگر مصلح آن
عسل شربت نارد و مثقال بدل آن هلیله کابلی **اهلیلج کابلی** بعضی در برد و دت معتدل
و در اول خشک بعضی گرم باعتدال می داند مسهل بلغم و سودا مدر بول و مر بی آن که زیاده
از یک سال بر و نگذشته باشد مقوی معده و دماغ و مفتح سدده بلغمی شربت از
جرمش تا سه مثقال و در مطبوخ تا بست مثقال بدلش هلیله زرد مضر دماغ و مصلح آن عسل
حرف الیاء بالنکو در آخر اول گرم و تر مقوی دل و جهت خفقان مفید و
جهت زجیر مجرب شربت دو مثقال بدلش ریحان **بابونه** در دوم گرم و در اول خشک
محلل و مفتح و مقوی دماغ مدر بول و حیض مضر حلق مصلح آن عسل شربت آن سه مثقال
با در نجبویه **بید** در اواسط دوم گرم و خشک مقوی دماغ و دل و حافظه معده و جگر مفرح

اسارون بیخ گیاهیست در آخر دوم گرم و خشک محلل و مفتح و مقوی و منقی و ماغ مضر به بدلش
بوزن آن زنجبیل شربت از یک مثقال تا سه مثقال **اسطوخودس** در اول گرم خشک
محلل و مفتح سدد و اژاها میدان یکدرم آن تنها بهت رعشه مفید بدلش در مفیه سودا افتیمون و
مضر مغش مصلح آن کتیرا شربت از یکدرم تا پنجدرم **اسبغول** سفید آن سرد
در سوم و در دوم تر و سرخ آن تر در اول و سیاه آن بابیوست و از سیاه آن جتاب
بهتر آشامیدن مفید آن مسکن تشنگی و حرارت دگویند که اگر کوفته آن را بباشند
غشی و سقوط نبض حادث شود و بموت انجامد و علاجش فی فرمودن بمار العسل بدلش
در تلیین و خشونت سینه و سرفه بیدانه و در نبر بدل تخم خرفه و مقدار شربت آن
از دو درم تا ده درم **اسفاناخ** در آخر اول سرد و تر دگویند معتدل است
ملین طبع سریع الهضم جید الغذا و کم نفخ تر از سائر بقولات مضر بمبر و وین مصدع مصلح
آن روغن بادام با سکنجبین یا گاو بدلش خرفه **اشنه** چیزیست مثل ریسمان پیچیده بدرخت
صنوبر و سائر درختها معکون می شود مضر اعصاب مصلحش انیسون شربت آن تا سه
درم طبیعت آن معتدل در گرمی و سردی و قوی گرم در اول و خشک در دوم
دانسته **اصل السوس** در دوم گرم و در اول خشک منفتح اخلاط غلیظه و مسکن
تشنگی و حمیات بارده را بالکیف مفید مضر گرده و سپرز و مصلحش کتیرا و گلسرخ شربت تا پنجدرم
افسنتین گیاهیست مشابه بیابونه گرم در اول و خشک در دوم قابض و مفتح شربت
از جرم آن از یک مثقال تا دو مثقال و در مطبوخ تا دو درم بدلش سورنجان طبیعت معده اسارون
مضر معده مصلحش در محرورین آب انار و در مبرودین انیسون **افتیمون** گرم و خشک در سوم
مفتح و مسهل سودا و بانفشه مسهل صفرا مضر به مصلحش صمغ عربی شربت آن بقول
شیخ چهار مثقال بدل آن در اسهال یک و نیم وزن آن حاشا **اقاقیا** عصاره ایست
غیر مغسول آن سرد در اول و خشک در اول سوم و مغسول آن سرد و خشک در دوم مجفف
دراوع و قابض و قاطع نفث الدم و مقوی معده و کبد و حابس نزلات حاره و
سدده بیدانکنر مصلح آن روغن بادام شربت تا یکدرم بدلش بوزن آن عدس و عرق
غسل او آنست که در آب بسایند و هر چه بالای آب بایستد بردارند و قرصها ساخته
خشک کنند **اکلیل الملک** در اول گرم و خشک و بعض مرکب القوی دانسته اند

قوی بود و حبلے قوے نرد اخذاد و بہ بعد از غروب و قبل از طلوع آفتاب منع بود و در داشتن
ادویہ رعایت چند امور مے دارند یکی ہمراہ دوا ردوے دیگر را کو فتہ نگاہ ندارند دوم انکہ
دوای کہ از تنہا داشتن متغفن یا گرم خوردہ یا از تحلیل مفقود گردد تا زمانہ دوائی دیگر کہ با تخاصیت حفظش
از عفونت وغیرہ نماید مثلاً کافور با شعیر و فربیون بشبت و فلفل یا قلا و زعفران بزردہ
بیضہ مرغ بدارند سوم آنکہ مشک و عنبر وغیرہ را در شیشہ کہ دہنش بموم سفید بستہ باشند
نہند و تمبین و تخم خبارین را در کیسہ نگاہ دارند چہارم آنکہ در مکانی کہ حرارت و رطوبت در بود
و بیوست آن معتدل بود و از دخان و ہوا نیز خالے بود دوا را دران بدارند پنجم آنکہ
در دو نیلوفر و بنفشہ و عنبرہ را با دویہ قوے الرائحہ مثل حلتیت و مشک نگذارند فائدہ
دوم در بیان مزاج و افعال و خواص ادویہ مفردہ بر سبیل اختصار ابریشم گرم و خشک
در اول مفرح روح و دماغ و رافع خفقان و ضعف ربہ و مقوے باہ و نیکو کنندہ رنگ خسار
و ابریشم محرق از مقرض در ہشت بہ ضعیف بود شربت از یکدرم تا سہ درم بدلش مرواریہ
مضر کردہ مصلح آن اسارون ابہل گرم و خشک در دوم مدر حیض و در اسقاط جنین و نفرح جنتیہ
مفید و قطور روغن تخم آن کہ در ظرف آہنی در روغن کنجد جوشانیدہ باشند برسے قوت سمع
نافع شربت سہ درم بدلش بوزن آن جوز السرو مضر معدہ و حلق مصلحش عسل اترج بفارسے
ترنج گویند پوست زردان گرم در اول و خشک در دوم و لحم آن اگر شیرین بود
سرد و تر در دوم و اگر ترشش بود سرد و خشک تخم آن در اول و سوم گرم و در دوم
خشک و برگ و شگوفہ آن در آخر درم گرم و خشک مسکن قے صفراوی و مقطع صفرا
و جہت تسکین حرارت احتراق تشنگی نافع شربت از خشک تا پنجدرم و از مربائے
آن پانج مثقال مضر جگر و دماغ مصلحش عسل و بنفشہ آلوسہ در اول و تر در دوم
ملین مضر دماغ و معدہ مصلحش عناب و گلقند شربت آن تا نیم رطل بدلش تمر ہندے اذخر
گرم و خشک در دوم مسکن اوجاع بارد و محلل و مفتح سدد کبد مدر بول و حیض و آبے
کہ در و اذخر تر کردہ باشند آشامیدن آن برائے قی بلغمے مجرب مولف مضر بگردہ
محرر دین مصلحش گلاب شربت از نیم مثقال تا یک مثقال اسفیداج سفیدہ
را گویند بادویہ چشم جہت درد و تبور و قروح آن نافع و حمولش جہت قطع خون
حیض و منع حمل مفید و خوردنش خناق آرد خوردنش زیادہ از یک درم کشندہ

بسوداوی مزاج موافق ترکیبش آنست که گوشت را پخته بصبر وارچینی و روغن گاؤ و روغن بادام
وقدری زیره سفید بیندازند **بیضه نیمبرشت** مسهی است مفتح الدم وخشونت حلق و
فیض النفس وسل نافع **مصوص** بضم میم وصاد مهمله وسکون واو دوصاد مهمله دوم طعامیست که گوشت
مرغ جوان ودراج بالقولات سرد یا گرم داده و یه خوشبو ترتیب دهند ومنافع آن تابع اجزاء اوست
حلوا سوهن ترکیبش معروف مسمن بدن موافق ریه و بالضباب سوداوی مبعده نافع هر سه
مقوی دماغ وترکیبش مشهور **هریسه** طعامیست که بگندم وجود گوشت مرغ در روغن
بادام ترتیب دهند خراجش گرم وتر کثیر الغذا مسمن بدن است ومقوی گرده وعصب ودباه
دیر هضم وسده است مصلحش در محرور این سکنجبین ودر مبرود این انگور **هلام**
بضم هاء وفتح لام غذائیست که گوشت گاو و امثال او را بعد از پختن با آب ونمک در جای گذارند
که آب آن بجمد بعد بحسب احتیاج بقولات حاره یا باردة را در سر که پخته گوشت مذکور را
دران بیندازند وبقول را بردارند وبکار برند وخراجش مثل بقول مطبوخه باشد
اهال بفتح همزه وهای مهمله از جمله اغذیه است واو شوربائی گوشت
وبقولات مطبوخه باشد که صاف کرده می آشامند وگاه در آن ترشی نیز
داخل می نمایند ودر افعال مثل بقولات مدخوله باشد **طفشیل** بفتح طاء
وسکون فاء وکسر شین غذائیست از اغذیه قدیمه وترکیبش آنست که عدس مقشر را در
سرکه بزنند قلیل الغذا مسکن حدت خون وصفرا است وبقطع سلس البول وحریف
نافع مضر بامراض سوداوی واعصاب عصبانی ودباه ومصلح او شبرینی است **حکم چهارم**
مشتمل بر چهار فائده **فائده اول** در بعض احکام ادویه مفرده بدانکه در اغذاد و یه شرط
است که هر چه حیوانی بود از حیوان صحیح المزاج در فصل بهار بعد از ذبح بلا فاصله بایلگرفته
وانچه معدنی بود در اول زمستان بگیرند وبهترین او آنست که در رنگ وجوهر معیوب نبود
واز خاک ودیگر کثافتها پاک وصاف باشد واز نباتات ثمر را بعد از رسیدن وقبل از سقوط
وبرگ را بعد از تمامی نمود وقبل از زرد شدن وتخم ها را بعد از استحکام وگلها
وشگوفه ها را بعد از شگفتن وقبل از پژمردگی لیکن کمخ را قبل از تمام شگفتن و
شاخها را بعد از تمامی نمود وقبل از خشک شدن وپنبها را بعد از استحکام ثمر تا وقت پختن
برگ وصمغ وعصاره ها را در اول پختن بشگوفه باید گرفت وروغنی از بیضه

دبا کثرامراض سرشل مالیخولیا وجنون سوداوی وبیسات مفید **ماء الشعیر** غذائیست بسیار موافق کہ در امراض حارہ توان داد وطریقش آنست کہ شعیر جید مقشر در آب شیرین وصاف باآتش ملائم بپزند وکف بردارند تا لہ پختہ شود وپس آن آب صافی ساختہ را بکار برند وشیرین نمودن آن بشیر نبتی مناسب ضرورست وگاہ در امراض صفراوی لیمو نیز داخل می کنند ودر موازنہ آب اطبا را اختلاف بسیست بعضی گویند کہ از شعیر دہ چند باید وشیخ نیز بہمین مؤید است وبعض بست چہار چند قرار دادہ اند ونزد جمہور چہار دہ چند قرار یافتہ در این راماء الشعیر محض گویند واگر در ماء الشعیر سپستان وعناب ومانند آن داخل کنند ماء الشعیر مدخر خوانند واگر تقویت زیادہ مطلوب بود پارچہ گوشت بماء الشعیر بپزند وماء الشعیر شکنجبین سادہ نباید **سلہ وکھیچڑے** طعامیست بہند مشہور وبرائے مریضان نیکو غذا است وآنرا ہمراہ اشیاء مناسبہ مرض مثل اچار نسناع ومربای تمر ہندے بخورند زیرماج شوربائے گوشت است کہ از فواکہ خشک بپزند وبزعفران خوشبو کنند **نخود آب** غذائیست موافق امراض بلغمیہ وبہ نزول الماء نافع وترکیبش معروف **ترشکیہ** برائے علل صفراوی ودموی نافع ومقوی معدہ حار وبحرارت کبد مفید وترکیبش آنست کہ زرشک را باآب بپزند وچیزے گلی گرم نمودہ در آن بپزند از ندکہ عفوصت آن زائل گردد وبعد روغن گاؤ در روغن بادام اندا ختہ بہ شکر مفید بقوام آرند **تمر ثیہ** طعامیست ملین بطن ومفید بعلل صفراوی ترکیبش آنست کہ تمر ہندے را طبخ نمودہ بہ شکر مفید بقوام آرند **خشکہ** طعامیست بہند مشہور اگر بمرباے تمر ہندے تناول نمایند بامراض صفراویہ مفید واگر بجغرات استعمال کنند برائے حبس اسہال نافع **شیر برنج** طعامیست سریع الہضم مقوی باہ وافزاینده شیر الا باصحاب سنگ گردہ وسدہ مضر بلاذ غذائیست صالح برائے حفظ صحت الا سہل بش است **ماء الارز** کہ بہندی پیچ گویند تسکین صفر انماید **قلیہ وتچے** مستمن بدن ملین طبع وبامزجہ بارده بسیار مفید وقلیہ از یخنے بسبب اجزاء خود وحرارت قوے دارد **دال ماش** کہ بدال مونگ مشہور است سریع الہضم صالح لکیموس است خصوصاً غیر مقشر آن **نان** نان پس نان خمیرے سریع الہضم کثیر الغذا مسمن بدنست ونان فطیرے مسدد وقابض وبطیء الہضم **مطنجن** طعامیست

مسہلات و برغشہ و بواسیر و فالج و وجع رحم و ضعف مثانہ و تقطیر البول و شقاق مقعد مضرت
دارد و جلنجبین مقوی و منقی معدہ و دماغ و سکری حار در درجۂ دوم و معتدل بر رطوبت و یبوست
و بعد دو سال ضعیف گردد و عسلی گرم و خشک در درجۂ دوم و قوتش تا چہار سال باقی میماند
و آنچہ بعوام مشہور است کہ جلنجبین ہر چند کہنہ شود قوی گردد اصلی ندارد اقراص
اکثر اقراص را قوت تا شش ماہ باقی است الا قرص کوکب کہ استعمالش بعد شش ماہ جائز است
و قوتش تا دو سال باقی میماند و ضابطہ در اقراص آنست کہ بسایہ خشک کردہ شوند
تریاق کبیر شیخ الرئیس فرمودہ کہ مزاج تریاق برابر مزاج انسان است یعنی
بعد چہار دہ سال بالغ و تا سی سال جوان و تا شصت سال کہل و بعد ضعیف میگردد و
تریاقیت نمی ماند الا حکم معاجین کبار دارد و امتحان آنست کہ چون ور مشیر حل کنند
شیر بستہ گردد و اگر در دہن افعی اندازند بمیرد و اگر ہنگام منزل شدن بقدر باقلا بخورند
امساک کند و اگر بعد سم نیا خورند منع عمل سازد و اگر بقدر باقلا در طشت کہ از خون جامد پر بود
بیندازند جملہ خون گداختہ شود و اگر بدین صفات موصوف نبود خالص نباشد فلونیا
دیر شقا قوتش تا ہفت سال باقی بود و بعد شش ماہ باستعمال می آرند مشروط لیطوس
قوتش تا ہفت سال باقی مے ماند و بعد شش ماہ بعمل مے آرند معجون
خیار شنبر و سفرجلی قوتش تا دو ماہ باقی میماند معجون آنا سیا استعمالش
بعد شش ماہ جائز مادۃ الحیوۃ بعد دو ماہ استعمالش جائز و قوتش تا چہار سال
باقی مے ماند الفقر دیا قوتش تا پنج سال باقی بود و استعمالش بعد سہ ماہ بشرطیکہ
در شیر دفن کردہ باشند دوار المسک استعمال آن بعد دو ماہ جائز و قوتش
تا سہ سال باقی است مراہم قوت اکثر مراہم تا شش ماہ باقی ماند و قوت بعض مراہم
تا مدت دہ سال قائم باشد حکم سوم در اغذیہ مرکبہ فاضل گوید
کہ در جات علاج سہ اند اول علیا کہ علاج کند بغذا بود و اوسط اطبا رغذاق است دوم سفلی کہ
علاج بغذا و ادویہ مرکبہ باشد و مختار اطبا عوام است سوم متوسطہ نیما کہ علاج بغذا دوا
مفرد بود و مختار اطبا رحاذق است پس اکنون بدانکہ اسفیدباج طعامی است
کہ گوشت را بمصالح مناسبہ پزند و شوربائے آن بکار برند و گاہ اسفاناخ و ہاش
مفتر و کدوے دراز داخل میکنند لطیف و مرطب و مصالح الکبوس است

اقل از اکثر یک درجه چهار باند پس وقتی که درجه واحد را بر اعداد سه شربات ادویه که چهار اند
قسمت نمودیم مزاج مرکب چهار بربع درجه قرار یافت **فائدهٔ چهارم در تخلیص**
معاجین اول داروها را که تخمه و تازه باشند از خاشاک و غبار و غیره صاف و پاک
نموده جدا جدا کوفته بیخته وزن نمایند بعد ازانکه جا کرده سحق کنند و اگر در مرکب جواهر که
محتاج باشند باید شست و اول به که کلا بسوختن و بریان نمودن محتاج باشند آنرا سوخته
و بریان نموده بعسل آرند دادویه که قابل حل کردن مثل زعفران وغیره باشند بگلاب حل نمایند
پس سه وزن از ادویه عسل خالص گرفته با آتش کف برآرند و بقوام مناسب آرند اول
زعفران محلول آمیزند از ند بعد جواهر و مجربات داخل کرده بمفجه زنند و از آتش فرود آورده
بقدر معتدل سرد کنند و ادویه اندک اندک داخل کرده لت شاز ند و ازان بعد ادویه
طیبه وغیره محلول و مسک و ورق نقره و طلا بیندازند و در ظرف چینی نگاهدارند و یک
شبانه روز در هوا ظرف کشاده دارند و مجونیکه در و افیون بود بعد شش ماه و اقل در سه
بعد چهل روز بستعمال آرند و اگر افیون نبود بعد هفت روز بخوردن آن اجازت است +
فائدهٔ پنجم در احکام ادویه مرکبه ایارج فیقرا از بان یونانی
ملخی را گویند و چون جزو عمدهٔ آن صبر است بدین نام خوانند و استعمال آن بوقت خواب
در خلو معدهٔ بعسل و آب گرم لازم است و سقوف و حبوب بوجه مجونا استعمال میکنند پس سفوفا
قوتش تا سه ماه و حبوبا قوتش تا شش ماه و مجونا قوت آن تا چهار سال باقی سے ماند +
اطریفل قوتش تا دو سال باقی سے ماند و اگر روغن بادام مزوج بود از دو سال زیاده
قائم ماند و استعمال آن بعد دو ماه جائز است **جوارش** قوت آن تا دو ماه باقی میماند
الا جوارش بلادر قوتش تا مدت دراز قائم ماند و استعمالش بعد شش ماه باید حبوب
قوت حبوب مسهله تا سه ماه و قوت حبوب مبهی تا شش ماه و قوت حب جدوار
و قرفیون تا دو سال است **اوهان** تا وقتیکه تغیر در لون و رائحه راه نیابد استعمالش
جائز است امارو غن بلسان و قسط هر چند کهنه شود قوے گردد **سفوفات** قوت انها
تا دو ماه باقی میماند و استعمالش در ضعف معده و استلاء جائز نیست الا خوردن سفوف
لذیذ سریع النفوذ پاک ندارد **سکنجبین** منقی معده ملطف غلیظ مسکن حرارت
و غلیان دم و مبلل باردہ و عارہ نافع و عسلے از سکرے بہتر است و بزحیر بعد

تخم خیار بیامیزند و اگر عضو مشارک عضو دیگر مثل معده دماغ بوده است که موافق هر دو عرارد بیامیزند
و گاه ترکیب حسب اختلاف طبع دوا بود مثلاً بدوای بد فره دوای صالح الطعم و بد دوای بد بود دوا
خوشبو ضم کنند که معده متنفر نگردد و بد دوا عفنیان آور دوا حابس ستی و بد دوا مفسد معده
مثل سقمونیا و دوای مصلح آن مثل مصطگی و بد دوا مفرط لب مثل اسبغول دوا مصلح آن
مثل زعفران بیامیزند و گاه حسب اصلاح کیفیت دوا بود پس برای حدت کیفیت
دوای مکسر ان مثل کتیرا یا سقمونیا و برای قوت کیفیت دوا مقوی آن مثل زنجبیل یا
تربدی آمیزند و نیز ازین قبیل است که بوقت حاجت حرارت زائده بدوا حار دوای حار
بوقت حاجت برودت زائده بدوا بارد دوا را بیامیزند و گاه ترکیب حسب ضرورت مرض بود
مثلاً در قرحه که اندمال و دوری چرک مطلوب است دوا مدملی است که این دو فعل متفاوته
از دو حاوت شوند پس بالضرور ترکیب مثل ترکیب بر یتانج و دنجار حاجت افتد یا آنکه دوا مدمل واحد
یافته شود الا در یک قوت قوی بود و قوت دوم ضعیف مثل بابونه که در و قوت تحلیل
قویست و قوت قبض ضعیف پس بوقت زیادتی احتیاج قوت قبض دوا قابض
با او ضم کنند و گاه باشد که بدوا سریع النفوذ که در موضع معلول قرار نگیرد
که مطلوب حاصل آید دوا را مسک آن بیامیزند تا که دوا سریع النفوذ آزند و آن
در عضو موروف قرار گیرد و مطلوب حاصل آید خاصه وضعا بطبع دوا خذ مقدار او و بیدانست
که بدوا نیکه حاجت اکثر بود یا عضو معلول بعید از معده بود مقدار دوا اکثر از مقدار دوای
دیگر گیرند و در خلاف آن بالعکس بعمل آرند **فائدهٔ دوم در مقدار شربت مرکب**
باید که اوزان ادویهٔ مفرده و اعداد شربات را جدا جدا جمع نموده از ان جزوی که بعدد
شربات بود بگیرند و او مقدار شربت مرکب است مثلاً اوزان بست درم و اعداد
شربات پنج عدد اند پس مقدار شربت مرکب چهار درم خواهد بود و بالعکس آن اگر اوزان
پنج درم و اعداد شربات بست عدد اند پس مقدار شربت مرکب ربع درم خواهد بود
فائدهٔ سوم در معرفت درجهٔ مرکب باید که درجات اجزا را عاره دبارده را جدا
جدا جمع نموده اقل را از اکثر نقصان دهند و باقی را برابر اعداد شربات او دو به
قسمت کنند و خارج قسمت را درجهٔ مزاج مرکب دانند مثلاً گویند که در سوم گرم و خشک
دو شربت است و بنفشه که در دوم سرد و تر دو نیز دو شربت است پس بدین نقصان

از جمیع کیفیات عارضہ معرا بود در علل متضادہ بسیطہ کہ قوت دوا نیز موافق قوت مرض
بود و تجربہ کردہ آید اما قیاس دادہ بچند وجہ دلالت میکند وجہ اول لون و استدلال
بآن چنین است کہ برودت جسم رطب را صفید و جسم یابس را سیاہ میسازد و حرارت
بخلاف آن وجہ دوم رائحہ پس لذت و عفونت آن دلیل حرارت و رطوبت بود و عدم آن
دلیل برودت وجہ سوم طعم است دوا مختلف مذوق و باختلاف فاعل و مادہ یا بسیط مکیف
بود یا لطیف یا متوسط و فاعل یا حرارت بود یا برودت یا اعتدال پس دوائے کثیف
حار تلخ و کثیف بارد عفص و کثیف معتدل حلو و لطیف حار حریف و لطیف بارد حامض و لطیف
معتدل دسم و متوسط حار مالح و متوسط بارد قابض و متوسط معتدل تفہ بود وجہ چہارم
سرعت و بطو انفعال دوا است دوا چنین است کہ دوائے دا صلابہ بدوائے دیگر بہ تخلخل و
لطافت و کثافت مساوی بود ہر دو را نزد مؤثر بارد یا حار تفریق مساوی دارند
پس ہر کہ از ہر دو اثر مؤثر جلد قبول کند در وقتے کہ بآن مؤثر موجود است غالب
خواہد بود و طبیعت و افعال و خواص ادویہ مفردہ قریب ذکرے یابد انشاء
اللہ تعالے حکم دوم در ادویہ مرکبہ مشتمل بچند فوائد فائدہ اول در ترکیب ادویہ
ادویہ ترکیب آنرا بآن حاجت مے افتد کہ از دوائے واحد مطلب حاصل نگردد پس بعض ادویہ
نافع کلیہ و بعض نافع طحال و بعض منقے جگر و بعض منقے مواد طحال و بعض مقطع غلیظ و بعض مرقق آن
و بعض ملطف آن و بعض منقی معدہ و بعض منقے صفرا و بعض منقے بلغم و بعض منقے سودا و بعض
منقے امعاء و بعض منقے مواد مفاصل و بعض منقے دماغ و بعض منقے مواد صدر و ریہ
و بعض منقے مواد عضلات و بعض مدر و بعض حابس و بعض مسکن غلیظ و بعض مقوے قوے
وغیرہ و بعض مصنف اند کہ ترکیب بعض آنہا بہ بعض حسب ضرورت بعمل مے آید و ترکیب
گاہ حسب اوضاع اعضاء بود مثلاً اگر عضو بعید مثل کلیہ و مثانہ و قلب وغیرہ بود کہ نفوذ دوا
بآن محال است بہ ترکیب دوا سریع النفوذ مثل سلیخہ و انیسون حاجت مے افتد اگر
عضو شریف مثل معدہ و کبد بود کہ در علاجش باستعمال دوا محل حاجت افتد
تا ترکیب دوا قابض مثل مصطگے دوا چیزے واجب است کہ قوت عضو ساقط نگردد و گاہ
بحسب احوال بود مثلاً اگر عضو ذکی الحس مثل چشم و فم معدہ وغیرہ بود دوائے
مخدر بیامیزند کہ قوت عضو قائم ماند و اگر کثیف مثل کلیہ بود دوا منقے مثل

تربیہ را در سکنجبین یا دہ یک شب تر دارند و علی الصباح بخورند و بآب مے کنند تا سے عادت شود

فصل در بول بس در ادویہ مدرہ مفاصل و اوجاع مقاصل و استسقاء با حاجت می افتد

و در ادویہ مدرہ حاصل سے آید **فصل در عرق** و تدبیر در ارش چنین

است کہ در ہنگام گرم بغیر از استعمال آب یا تمازت آفتاب سکونت و رزند یا خود را بجائے نرسانند

و بخار آب مطبوخ بیدن رسانند کہ عرق آید **فصل در بزاق** و تدبیر ارش کہ عاقر قرحا

یا شے دیگر نیز مثل آن بر زبان مالند و سرنگون دارند **فصل در مخاط** پس در ارش

از اغلاط غلیظہ و رقیقہ دماغ پاک سے نماید پس تدبیر آن آنست کہ سر و گردن را از جائے بلند

و جیزے کہ علتہ آور در بینی دمند و مثل آن تدبیر سے کہ ممکن بود بعمل آرند **قانون دوم**

در کلام کلے باحکام ادویہ مفردہ و مرکبہ و اغذیہ و ہر چہ متعلق باو ست دان مشتمل است بچند احکام

حکم اول در ادویہ مفردہ بدانکہ ہر چیزے کہ دارد بدن میشود و منفعل بحرارت عزیزی

میگردد پس اگر انوعت اظہار کیفیتے نشود و دوائے معتدل گویند و اگر اظہار کیفیتے شود الا کما حقہ محسوس

نگردد در رتبہ اولی گویند اگر اظہار کیفیتی نشود و نیز کما حقہ محسوس گردد در رتبہ ثانی خوانند و اگر اظہار کیفیتی بقہر رسد در رتبہ

ثالثہ است و اگر اظہار کیفیتے بحدے کند کہ بہلاکت انجامد در رتبہ چہارم است و ہر درجہ را بسہ مرتبہ

دانستہ اند مرتبہ اول اعلی دوم متوسط سوم اسفل و پوشیدہ نماند کہ بعض ادویہ را بحد ترکیب قوت

مرکبہ حاصل میشود کہ او مزاج ثانی است و مزاج ثانی بدو طریق است یکی آنکہ ترکیبش طبعے بود

مثل لبن کہ از مائیت و جبنیت و سمنیت مرکب است دوم آنکہ ترکیبش صناعے بود مثل تریاق

و بر تقدیرین مذکورین آثار متضادہ حادث میشود مثل حرارت و برودت و در مزاج ثانی گاہ

قوے مستحکم بود کہ از سوختن جدا نگردد مثل ذہب و گاہ از ضعیف بود کہ از سوختن جدا گردد و نہ از

طبخ مثل بابونہ کہ قوت غالبہ و محللہ آن در طبخ جدا می شود و گاہ از ضعیف بود کہ بطبخ جدا

گردد و نہ از غسل مثل عدس کہ قوت محللہ آن در طبخ جدا گردد و گاہ از ضعیف بود مثل سنبل ہند با

کہ از غسل اجزاء لطیفہ آن زائل میشوند و تاثیر دوا با فارسے بود فقط مثل لصبل کہ ضماد آ مفرح

باشد بخلاف اکل یا داخلی بود مثل اسفیداج کہ اکلا بخلاف ضماد قاتل است

و باہم خارجے و ہم داخلی بود مثل برودت آب گاہ تاثیر داخلی با لعلس خارجے بود

مثل کشنیز کہ ضمادا محلل است و اکلا برودت و غلظت سے نماید و مزاج

ادویہ بہ تجربہ و قیاس دانستہ می شود اما تجربہ بس باید کہ دو اذا حد کہ

اما نسیان آرد باید کہ فروتر از فقرات کنند و میان شانہ ہا خلیفۂ باسلیق بود اما معدہ را ضرر دارد
و خفقان آرد اندکے بالا باید و بر ذقن دندان را سود دہد و بر فخذ از قدام اورام خصتین را نافع
و بر ساق و کعب ارطمث نماید و حجامت بی شرط بر آنست کہ مادہ را از جہتے بجہتی
بوسیلۂ آن جذب کنند اما علق آنجا بکار آید کہ حجامت نتوان کرد یا تحمل شرط زدن نبود و
بہترین علق آنست کہ از آبہای صافی گرفتہ باشند و مثل دنبالۂ موش بود و پشت او سبز
و شکمش سرخ بود و طویل نیز نباشد و باید کہ چون علق بگیرند بعد از دو روز بدین نہج باستعمال
آرند کہ اول از اسر نگون باید کرد تا قے کند و عضو را بشویند و بمالند تا سرخ گردد بعدہ
علق بران گذارند **فصل در رعاف** گاہ در امراض ماغ باد حاجت مے افتد
و تدبیر شش آنست کہ بسوے آشیار سرخ نظر کنند و بر خشتی کہ از آتش گرم کردہ باشند
قدرے خل بران بیندازند و بخارش در بینے کشند و اندرون بینے را از چیزہاے درشت
نگذارند کہ رعاف حادث گردد **فصل در طمث و نفاس** و ادرار شگاہ بدرات
طمث و گاہ بفصد صافن و غیرہ حاصل مے آید **فصل در قے** و بسوے آن در امراض
مزمنہ مثل نقرس و مالیخولیا و استسقا و رعشہ و غیرہ حاجت مے افتد و کثرتش موجب
ضعف بصر و سمع است و اوجاع و غیرہ را مضرت دارد پس ہرگاہ بقے حاجت
افتد یک روز پیشتر غذاہاے نرم خورند و روغن خوشبو بر بدن مالند و بروز قے چیزے
ملائم بخورند بعد زمانے شنائستہ مقیات حسب حاجت بنوشند و قے کنند و کسے را
کہ قے باسانی نیاید باید کہ سہ روز بحمام رود و تدہین نماید و غذاہاے مختلف و ملائم بخورد پس
بخانۂ گرم بالجام قی کند اگر ہوا سرد بود آنہنگام قے رفادہ بر چشم بند دیا از دست سرد و
چشم را محکم گیرند و این برہانے آنست کہ نزول در چشم فرود نیاید چنانچہ بقراط گفتہ شخصی را
دیدم کہ ہنگام قے رفادہ بر پشت چشم نہ بستہ بود پس در چشم آن نزول الماریدیہ آمد
و نابینا گشت و اگر از مقیات شورشے در معدہ ظہور یابد شوربای مرغ باید نوشید و این ہمہ
کہ گفتہ شد وقتیست کہ قے اضطراری نبود و اگر اضطراری بود چندان باید کرد کہ معدہ پاک
گردد **مقے صفرا** سکنجبین سادہ دہ مثقال با پنجاہ مثقال آب بنوشند و قی کنند **مقے**
بلغم تخم شبت دو درہم با آب جوشاندہ عسل خالص آمیختہ بنوشند و قے
کنند **مقے سودا** ترب را بانگافند و خرق سیاہ دران بکنند دان

بلوغ تا شصت سال فصد اجازت است و بعد ممنوع الا بوقت ضرورت جائز و هر که را معده و جگر
ضعیف بود و بعد فصد عشی حادث گردد فصد نشاید کرد و فصد با متلاء معده و خلوان در زمان حاجت
و حامله و قولنج را و برودز بحران زیان دارد و اگر مرض بعضوی یک جانب افتد و برای آن حاجت
بفصد آید و شش روز بران نگذشته باشند فصد از جانب مخالف زنند و اگر سه روز گذشته
باشند در جانب موافق و اگر در سه ما حاجت افتد قبل از زوال آفتاب کنند و بگذرا بعد از نزول
آفتاب و اگر از خطای فصاد زخم نشتر بعصب رسد صندلین و کشنیز ضماد نمایند و نشطه قوت از جانب
مخالف فصد کنند و اگر نشتر بشریان رسد بزودی کند روم الاخوین بسفیدی بیضه مرغ سرشته
بحریر حبت نهند و ببندند و بعد سه روز بگشایند اگر خون بند شود و فهو المراد و اگر نبند نگردد و بهمین نمط تدبیر
بعمل آرند و علامت رسیدن زخم نشتر بریان آنست که خون سرخ و جهنده از فصد برون آید و بدانکه اکثر
عروق آورده شتر اثنین برای فصد مخصوص اند الا دربن مختصر بیان آن آورده که اکثر بگشادن ان حاجت
می افتد بحریر بیاید برگ پیشانی برای گرانی سر صداع مزمن نیز نند و طریق گشادنش آنست که حامه
بگلو بربندند تا رگ پدید آید و از نشتر که مخصوص برای رگ پیشانی است بگشایند جهار رگ عبارت از آن چهار رگ
است که دو بر لب بالا و دو بر لب زیرین واقع اند و در باطن لبها می کشانند برای امراض لثه و دهن
فائده می نماید قیفال سر رو را گویند که برابر ابهام واقع است و برای علتهای سر و در وسط دست
نیز نند محل هفت انداام را گویند که برابر سبابه واقع است و در وسط دست برای علتهای تمام بدن
می کشایند و آنرا نهر البدن نیز خوانند باسلیق برابر انگشت وسطی واقع است و در وسط دست برای
علتهای تنور بدن و جلدی زنند حبل الذراع در بعض دست بارگ باسلیق و در بعض دست
بارگ محل مشتمل میباشد و منفعتش مثل منفعت باسلیق است ابطی برابر خنصر است و نزدیک بدان
خنصر برای علتهای احشا نیز نند و آنرا اسلیم نیز می نامند صافن بر مشت انگشت برابر گشت و اهم
ماده را از سر فرود آرد و حیض براند و برای غارش ران خصیه مفید است عرق النسار گویند
گرداگرد که برساق پا واقع است و منفعت آن مثل منفعت صافن است فصل در حجامت و اسئال
علق اما حجامت باشرط طبیعی شرط انجد باشرط طبع و استفراغ از جوهر عضو باشد و اولی آنست که
بتاریخ پانزدهم حجامت نکنند و بهترین ایام شانزدهم و هفدهم است و بهترین وقت بعد انبساط
روز بر آمدن و تا وقتیکه تنقیه عام نکرده باشند متوجه به تنقیه خاص نشوند و حجامت پس سر
را پاک کنند و بر قحف و ده اختلال عقل و سودا و هذیان و بر قفا دهان گردن غلیظه اکثل باشد

عمل حرارت بعدہ دوا بعا بدید آید لعاب اسبغول مسلم ولعاب بہدانہ بدہند و وقتیکہ قبض مطلوب
باشد جغرات با برنج بجوزند و اگر تب باشد بجاے آن تخم ریحان و تخم خربزہ بریان استعمال کنند
و انجا کہ بدہند کہ مسہل بقے خواہد برآمد اول قی کنند بعدہ مسہل بنوشند و بعد الفراغ مسہلات
از حمام و جماع و حرکات دراز شے کہ قوے القوت باقوی الطعم بود تا چہل روز اجتناب
ورزند و بدانکہ ہیچ دوا ے نیست کہ بجز یک خلط دیگر را بیرون بنارد و انچہ مخصوص بصفرا و بلغم
و سودا کردہ اند بنا بر آنست کہ دیر ایشتر بروں آرد ادویہ مفردہ مسہلہ صفرا
قرہندی آلو بخارا تمر ہندی انجبین شیر خشت برگ سنا ہلیلہ زرد گل بنفشہ گل سرخ مغز فلوس
ادویہ مفردہ مسہلہ بلغم تخم خطل غاریقون تربد سفید مجوف خرا شیدہ حب النیل
سورنجان شیرین کبوند چینی زنجبیل انجبار زرد روغن بید انجیر بدانکہ غاریقون نباید کوفت
زیرا کہ در وے جسم سخت مانند ناخن سمے باشد لہذا انجبر بال موی مانند را جزا صغیر
مستفرغ شوند و آن جسم سمے بالاے غربال بماند ادویہ مفردہ مسہلہ سودا
ہلیلہ کابلی ہلیلہ سیاہ حب النیل سنا مکی افتیمون اسطوخودوس بوند چینی کسنجبین وغیرہ و باید
کہ افتیمون را در پارچہ بستہ در طبخ اندازند و در رب قبل از دو ہفتہ استعمال ہلیلجات
کنند الا بوقت ضرورت بعد اصلاح نسخہ ملیّن مبارک کہ باکثر امزجہ وضعیفان
و زنان حاملہ و اطفال و بجمیع امراض باطنہ و ظاہرہ و حمیات و اورام اختصار موافق است اصل
مغز فلوس سہ تولہ در آب گرم و گلاب مالیدہ صاف کردہ یا برائے حرارت بآب کاسنی
سبز مروق با شیرہ تخم تربوز و مغز تخم کدوی شیرین یا برائے ورم اختصار بآب عنب الثعلب
سبز یا برائے نفخ معدہ شیرہ بادیان باضافہ روغن بادام شیرین و گلقند بنوشند
فائدہ در ترکیب طبخ ادویہ مسہلہ اول در آب باعرق اصول و فواکہ نمکو فتہ
را جوش دہند و بواسطہ طبخ بزور نمکو فتہ داخل کنند و بعد حسانش و شگوفتہ ہا
بیند ازند پس وقتیکہ ثلث یا ربع آب باقی ماند مالیدہ صاف کردہ مغز فلوس
و تر نجبین وغیرہ داخل کنند فصل در حقنہ و شافہ و بیان ہر دو گذشت و فصل
در فصد و آن استفراغ کلی است زیرا کہ اخلاط را بجوہ مستفرغ مینمایند و تا پانزدہم ہر ماہ
و در گرما و سرما و ابر و ہوا و بارش فصد نکنند و از روزہاے اسابوعہ فصد در روز یکشنبہ
و سہ شنبہ و پنجشنبہ بہتر است و بروز دوشنبہ و چہارشنبہ و جمعہ خوب نیست و بعد از

یار بود در رعایت آن مرعی دارند ادویهٔ مفرده معدله خون تخم کاسنی تخم کاهو
تخم کشنیز خشک صندلین بیدانه عناب گل سرخ خاکشیر لیمو گل نیلوفر برادهٔ جوشانیدهٔ
ادویهٔ مفرده معدله صفرا تخم خرفه تخم کشنیز خشک تخم کاسنی تخم
خیارین صندل سفید تخم کاهو بیدانه اسپغول ادویهٔ مفرده معدله بلغم
بادیان انیسون اصل السوس کمونیز منقی سنبل الطیب تخم کشوث خبازی ادویهٔ مفرده
معدله سودا گل گاوزبان برگ گاوزبان سپستان تخم خربوزه اصل السوس
افیتمون فصل در مسهلات و ملینات ندانکه مسهل آنست که ماده را از عروق و
از اعضای قریبه دلبعیده بیرون آرد و ملین آنکه ماده را از قعر معده و از اعضای قریبهٔ آن بیرون
آرد و در ملین منضج دادن شرط نیست بخلاف مسهل و در مسهل شرط آنست که بر دوام مسهل ابرد کثرت بلغم
و شدت حرارت و برودت بنود و استعمال مسهل در ضعف معده و قلب نباید الا بعد تقویت آن
و در سوء الهضم استعمال مسهل ممنوع است و در سه ما بعد یکپاس روز برآمده و بگر ما بوقت سه ساعت
شب باقیماند و بربیع و خریف بوقت صبح مسهل بخورند و در کثرت سدد و ادجاع بعد تفتیح و تسکین
مسهل بدهند و بهمه که گفته شد لحاظش بوقت ضرورت جائز نیست و باید که بالا هبوب مسهله
قدری آب بنوشند که آنرا بگذارد و بر مسهل سیال مثل مطبوخ و نقوع آب گرم ندهند که بسبب
ترقیق مسهل را دو معده نمی گذارد که عمل کند الا وقتیکه مسهل در معده قرار گیرد یا در وقت ظهور عمل
مسهل جرعه جرعه آب گرم نوشیدن بهتر است و هر گاه منبض اسهال مطلوب بود
بقدر کثیر بنوشند که مسهل را از معده بدر آرد و قبض حاصل گردد و اگر غیر سیال مثل حبوب
و سفوف بود آب بگرم بنوشند و اگر در مسهل تربد و زنجبیل داخل کنند آب سرد نوشیدن
لازم است و بحر در مزاج نیز آب سرد جرعه جرعه دهند و چون مسهل خورده شود
خواب نباید نمود الا بالای مسهل قوی خواب کرده مداوست زیرا که مسهل
بزودی از معده بدر نمی آید و در آن قرار گرفته کمابنبغی عمل خود نمی نماید
و مجل محفوظ باید نشست و از حرکات غلیظه اجتناب ورزند و اگر مسهل عمل نکند
مسهل دیگر بالای او ندهند بلکه بشافه و باشیار دیگر مثل شربت ورد بکرد
شربت دینار مدد نمایند و آنجا که مسهل داده باشد و عمل نکند و بهوشی آرد
زود قی کنانند و اگر کفایت نکند و مانع دیگر نبود فصد باسلیق العمل کنند و اگر

مخاط و بزاق و بدانکه طبیب را لازم است که در باب استفراغ سه امر مد نظر دارد یکی آنکه استفراغ
موافق میل ماده بود نه بخلاف آن مثلا اگر غثیان بود ماده را بقی مستفرغ سازند دوم
آنکه استفراغ ماده از مخرج طبعی باید مثلا ماده محدب کبد را از راه اعضاء بول مستفرغ
نمایند سوم آنکه ماده را از عضوی معلول بعضوی که اخس و مشارک بود نقل کرده مستفرغ
سازند **فصل در منضجات** بدانکه نضج پختن را گویند و پختن خلط آنست که خلط غلیظ رقیق
و رقیق غلیظ گردد پس و قتیکه بمسهل حاجت افتد اول نضج ماده نمایند که استفراغ کما حقه بلا ضرر حاصل
آید و انتظار نضج یا مراض مزمنه واجب است و در امراض حاده جائز زیرا که در ابتدای ماده حاده
قبل نضج مسهل باید داد که در این وقت با انتظار نضج ضرر عظیم است و خون محتاج بنضج نیست لهذا
در تب دموی بروز اول فصد میکنند الا بر گاه فساد خون از آمیزش خلط دیگر بود
نضج آن لازم است **فاتق** صفرای خالص بشکر روز و صفرای غیر خالص بپنج روز و بلغم
که از اقسام غلیظ و رقیقه نبود به پنج روز و اگر از اقسام غلیظه و رقیقه بود به نه روز یا بیشتر و
تا خر و سودا به پانزده روز نضج می یابد **منضج صفرا** گل بنفشه گل نیلوفر تخم کاسنی
گل سرخ آلو بخارا مطبوخ یا نقوع نموده ترنجبین یا شربت نیلوفر یا شکنجبین یا مثل آن داخل کرده
بنوشند یا نقوع آنکه او و یه را در آب که بقدر نوشیدن بود تر دارند بعد مالیده صاف
کرده بنوشند و مطبوخ آنکه او و یه را در آب که بجوشیدن بقدر نوشیدن بماند جوشانده
صاف نموده بنوشند و اگر خواهند که تمام قوت دوا برآید نقوع نموده بجوشانند و آنجا که
در مزاج مریض حرارت بود با شهد یا فصل حار باشد اکتفا به نقوع و شیرجات باید نمود زیرا که
دوا از جوشیدن حرارت پیدا میکند و باید که در طبخ همه ادویه را یکبار نیندازند زیرا که بعضی
اجزاش کمتر میخورند مثل نیلوفر عناب و تر بد بنفشه و افتیمون و بعضی بسیار مثل بنفشه و سنا
و نیلوفر را بدست نمالند که بعد از طبخ بالیدن تلخی پیدا میکند **منضج بلغم** گاو زبان
مویز منقی بادیان نیکوفته اصل السوس مقشر نیکوفته بریاوشان شکاعی مطبوخ یا نقوع
نموده خمیره بنفشه یا عسل خالص آمیخته بعسل آرند و نخود آب بنضج بلغم اثر تمام دارد لیکن در تب
نباید داد و هر چه معدل بلغم است منضج اوست **منضج سودا** گاو زبان سپستان عناب
بادرنجبویه اصل السوس مقشر نیکوفته اسطوخودوس نقوع یا مطبوخ نموده شربت
مناسب مزوج ساخته بعسل آرند و هر چه معدل اوست منضج اوست و اگر بخلطی خلط دیگر

در کلیات متعذر بود از این جهت از و اجتناب و رزیدن به بیان علاج سوء المزاج پرداختم پس
سوء المزاج یا سادج بود یا مادی و هر واحد از و یا حار بود و یا بارد و یا رطب بود و یا یابس اما علاج سوء المزاج
سادج تعدیل مزاج است و علاج سوء المزاج مادی استفراغ ماده پس اگر با استفراغ ماده زائل شود
فهو المراد و نه تعدیل مزاج نمایند و سوء مزاج حاد را نتها سهل الزوال و با بتداء عسیر الزوال
بود و بارد بخلاف آن باشد و تجفیف از ترطیب اسهل است و پوشیده نماند که سوء مزاج
یا مستحکم بود یا نظهور که هنوز ظهور نیافته باشد یا ابتدا از ظهور یعنی ظهور یافته باشد
الا مدتی بر او نگذشته پس علاج سوء المزاج مستحکم بالضد باشد مثلاً علاج حار یا دویهٔ بارده
گفتند و علاج بارد بخلاف آن و علاج سوء مزاج که بظهور بود حفظ صحت است و علاج سوء مزاج
که بابتدا از ظهور بود مثل علاج مستحکم است الا از در اضعف باید و هرگاه طبیب شک افتد که
مرض حار است یا بارد پس اگر بیارد شک افتد دوائی که در درجهٔ اول حار بود مثل شکر استعمال
نمایند زیرا که اگر مرض فی الحقیقت بارد است فهو المراد و اگر حار است مضرت ندارد
زیرا که حرارت بروح مناسب بود و اگر بجار شک افتد دوائی که در درجهٔ اول بارد بود استعمال
نمایند زیرا که اگر مرض حار است فهو المراد و اگر بارد است غیر از طوالت مرض که تدارکش ممکن
است ضرر دیگر ندارد و طبیب را لازم است که رعایت عادت مریض در باب علاج مرعی
دارند زیرا که عادت را در بدن انسان دخلی کامل و اثری عظیم است و هرگاه امراض مجتمع
شوند علاج آن مرض که زوال مرض دیگر بدان متوقف بود مقدم دارند مثل ورم
دقرحه که تقدیم علاج ورم باید یا علاج آن مرض که سبب برای مرض دیگر بود مقدم دارند
مثل سل و حمی که علاج سل مناسب است یا علاج آن مرض که خطرش از مرض دیگر غالب
بود مقدم باید داشت و اگر مرض و عرض مجتمع شوند علاج مرض باید نمود الا وقتیکه عرض
خطرناک باشد علاج عرض مقدم دانند و گاه انتقال مکان و هوا و بلد و هیئت و مسکن و فصل
بمریض فائده نماید و باید دانست که استفراغ بر دو نوعست طبعی و غیر طبعی اما طبعی
دو نیز بر دو قسم است ضروری و غیر ضروری پس ضروری مثل بول و براز و عرق و
مخاط و طمث و نفاس و جماع و غیر ضروری مثل حمام اما غیر طبعی دو بر چند نوعست یکی
اسهال بدو او حقنه و شیاف دوم اخراج دوم بفصد و حجامت و ارسال علق و رعاف و طمث
و نفاس سوم قی چهارم ادرار بول پنجم اخراج مواد از راس ششم اوراعرق هفتم اخراج

چون نبض بر اسفل قلب انتهین برای کبد و خلف الاذن بر اسفل دماغ و بدانکه ماده اگر در انصباب باشد
از موضع بموضع دیگر که بطرف خلاف آن عضو بود جذب کنند و آن خلاف خواه قریب بود خواه
بعید پس مثال جذب خلاف قریب آنست که شخصی را ازین وندان خون بکثرت آید
پس برای جذب آن رعاف آرند و اگر برای آن از عروق اسافل اخراج دم نمایند
جذب بخلاف بعید بود و واجب است که جذب خواه بطول بود خواه بعرض الاقطر
واحد باشد مثلاً ماده دست راست را بدست چپ یا بپای راست جذب نمایند
اما جذب در قطر بین جایز نیست مثلاً ماده دست راست را در پای چپ کشند و در جذب
رعایت مشارکت نیز مرعی دارند مثل وضع محاجم بر بندین برای حبس دم طلب و رعایت
محاذات نیز واجب است مثلاً فصد باسلیق و اسلیم در علل کبد بسمت راست می زنند
و در علل طحال بسمت چپ و وقتیکه ماده در عضوی جمع آید و عهدش قریب بود یعنی
سه روز بر وی نگذشته باشد تا ماده را از موضع بموضع دیگر که از و قریب بود جذب کنند
مثلاً ماده رحم را بوضع محاجم بر ساقین جذب نمایند و لازم است که ماده را از عضو
متألم بعضو حس جذب کنند و اگر عهدش بعید بود یعنی سه روز بران گذشته باشند
و ماده کثیر نبود استفراغ از نفس عضو فرمایند و اگر ماده کثیر بود اول از جانب موافق فصد
زنند و بعد اخراج دم از نفس عضو کنند دیو نشیده نماند که اگر بدن ممتلی و رجوع ماده بعضو
مأوف نبود جذب بلا استفراغ بعمل آرند والا فلا زیرا که ماده قلیل المقدار و قلیل الحرکت را
جذب بغیر استفراغ کافیست و ماده کثیر المقدار کثیر الحرکت را جذب با استفراغ
و واجب است که اگر در عضو مأوف درد باشد اول تسکین آن نمایند بعد ازان بجذب
کوشند و طریق جذب ماده از عضوی بعضوی بچند قسم است اول آنکه عضوی
را که مقابل عضو مأوف بود ببندند یا برو وضع محاجم کنند یا ادویه جاذبه بعمل
آرند دوم آنکه اگر ماده در دست چپ بود بسبیل ریاضت دست راست را حرکت
دهند و بخلاف آن بالعکس آن سوم آنکه اول تسکین و جمع نمایند و بعد وضع
اطراف بمارحاریا دلک آنها یا شد انها بعمل آرند چنانچه در امراض راس مستعمل است
چهارم آنکه ماده اگر بسوی باطن میل کند و بر معی یا صدر رارد ه انصباب
نماید آنوقت اطراف را سخت ببندند و بدانکه چون امراض ترکیب و تفرق اتصال

فضول چنین کسان اکثر بتحلیل میروند و قدرے قلیل در بدن می مانند امر یازدهم آنکه بطبیعت
عضو نظر کنند و آن بر چهار قسم منقسم است قسم اول مزاج عضو است پس اول مزاج عضو
صحیح را قیاس کنند و بعد بتوسل آن معلوم نمایند که چه قدر تغیر در مزاج اصلی راه یافته
پس موافق آن تجویز دوا نمایند قسم دوم خلقت عضو است پس برای عضو کثیف مثل
کلیه و عضو مصمت مثل اعصاب دست و پا دوائے قوی باید و برای عضو متخلخل چون ریه
و عضو مجوف چون عروق دوائے ضعیف باید و برای عضو یکه در تخلخل و کثافت متوسط
بود دوائے باید که قوے باشد نه ضعیف قسم سوم نوع عضو است پس برای عضوے
که شریف بود و فائدهٔ آن برائے تمام بدن عام باشد مثل معده و ریه و برائے عضو لطیف
مثل چشم و عضو رئیس مثل قلب و عضو ذکے الحس مثل عصب دوائے قوی و مشدید
البرد و دوائی که مرغے صرف بود نباید استعمال کرد و تحلیل مواد این اعضاء بعید از آمیزش
دوار فائض نه نمایند و دوائے مثل زنجار برین اعضاء نه نهند و استفراغ مواد انجا
بدفعات بعمل آرند قسم چهارم وضع عضو و معرفت عضو است پس وضع عضو بدین نهج در علاج
فائده می بخشد که دانسته شود که بکدامی عضو بچه طور دوا رخواهد رسید چنانچه در سعوج دماغ
عالیه دوا بتوسل منخر دبات بیرسد و در امعاء اسفل بطریق حقنه و معرفت عضو در علاج سه
نوع فائده می بخشد یکے آنکه عضو بعید دوا رکرده شود بادویهٔ قویه مثل کلیه و عضو
قریب بادویهٔ ضعیفه مثل مرے و بدانکه گاه حاجت بآمیزش دوائے دیگر می افتد
مثلاً آمیخته میشوند در ادویهٔ اعضاء بول مدرات و در ادویهٔ قلب زعفران دوم آنکه
عضو صحیح بسبب مشارکت عضو علیل دوا کرده شود چنانچه مسمومات تخم شبدار در عثیان
سوم آنکه ماده را از عضوے برائے عضو دیگر استفراغ کنند مثلاً وقتیکه در جانب مقعر
کبد ماده جمع شود و بسهل از راه امعاء مستفرغ کنند و وقتیکه ماده در محدب کبد جمع شود
استفراغ بقرائت از راه کلیه نمایند و مشارکت عضو بچند قسم است یکے آنکه عضوے
خادم عضو دیگر بود مثل عصب برائے دماغ دوم آنکه عضوے مبدء فعل عضو دیگر بود مثل
حجاب برائے ریه در تنفس سوم آنکه عضوے مجاور عضو دیگر بود مثل گردن و دماغ
چهارم آنکه عضوے طریق عضو دیگر بود مثل بن ان برائے پنجم آنکه عضوے مقابل
عضو دیگر بود مثل دماغ و معده ششم آنکه عضوے جای انصباب فضلهٔ عضو دیگر بود

نمیرسد باید دانست که طبیب را لازم است که بعلاج او دویه چند امر را مد نظر دارد و امر اول آن که اگر مرض حار بود دوای بارد دهند و اگر مرض کثیر الحرارت بود دوای کثیر البرودت دهند و اگر مرض بارد بود دوای حار دهند و اگر مرض کثیر البرودت بود دوای کثیر الحرارت دهند و رطوبت و یبوست را بهمین قیاس کنند امر دوم آنکه باعتبار زمانه ابتدا و انتها بوقت مرض نظر کنند مثلاً در ورم حار در ابتدا رواج نهند و در تزاید رواج و محلل مخلوط ساخته و در انتها فقط محلل و بهمین نمط در مرض گرم در ابتدا تلطیف تدبیر نمایند بر سبیل اعتدال و در انتهاء تلطیف فرمایند و همچنین اگر مرض کثیر الحدت و ذی هیجان بود بی انتظار استفراغ نمایند والا اول مشغول بنضج شوند و بعد بسهیل امر سوم آنکه بعادت مریض نظر کنند پس اگر مریض بدوای قوی عادی بود دوای قوی استعمال کنند و اگر مریض بدوای ضعیف عادی بود استعمال آن واجب دانند و اگر مریض بقی و اسهال عادی بود بوقت عادت آن رجوع بقی یا مسهل نمایند امر چهارم آنکه نظر بسن مریض کنند پس اگر مریض طفل یا شیخ بود مسهلات قوی و ادویه قوی البرد مثل کافور استعمال ننمایند اگرچه مرض حار بود امر پنجم آنکه بمزاج باید نظر کنند پس موافق مزاج باید در رعایت در علاج مرعی دارند امر ششم آنکه بقوت مریض نظر کنند پس اگر مریض قوی بود بوقت حاجت در استفراغ تاخیر نکنند و اگر مریض ضعیف بود در استفراغ توقف فرمایند تا وقتیکه از اغذیه و اشربه مقویه کدمن سبب مرض بوند قوت حاصل آید الا اگر التفاقاً باستفراغ حاجت قوی افتد تنقیه خفیف تغذا رین بعمل آرند و نیز بمریض ضعیف دوای قوی ندهند امر هفتم آنکه بمزاج مرض و مزاج مریض نظر کنند پس اگر مزاج مریض حار بود و مرض نیز حار لاحق بود تا تبرید قلیل نمایند زیرا که سبب ضعیف است و اگر بالعکس آن ظهور آید بخلاف این بعمل آرند و اگر مزاج مریض حار بابس و مرض بارد رطب شود افراط تسخین نمایند زیرا که سبب قویست الا اگر در افراط تسخین ضرر دیگر عاید نشود درجهٔ اعتدال و حد وسط مرعی دارند و در ضد آن بخلاف این امر هشتم آنکه بفصل و هوا نظر کنند پس در فصل و هوای حار تبرید باید و در هوا و فصل بارد تسخین و بوشیده نماند که بسر ما استفراغ در نصف النهار و در گرما قبل از صبح واجب است امر نهم آنکه نظر بجنس مریض کنند پس اگر مریض از ذکور بود دوای آن قوی از اناث نمایند امر دهم بصناعات مریض نظر کنند پس اگر مریض دائم السفر یا صداد بود مسهل قوی ندهند زیرا که

خلع کوشند واگر خلع در عضوے بود کہ باسانی درست نشود پس در صورت التفات بورم
وغیرہ نہ نمایند و مدبر بجا نشاندن عضو آنست کہ آنرا بتدریج بمین و یسار اندک اندک حرکت دہند
پس از انگشند و بگذارند تا کہ بجاے خود نشیند و موضع آنرا بعضایہ بربندند و باید کہ گل ارمنی در آب
برگ مورد سائیدہ عصابہ را بدان آلودہ بربندند اما بط تنگافتن را گویند پس باید کہ نا ورم نمیک
پختہ نشود نشاید تنگافت و تنگافت ورم انجاست کہ ورم نرم تر و بلند تر باشد و بط در
طول بدن کنند تا لیفہا بریدہ نشود و در ورم بن آن بغل در طول تنگافند بلکہ در عرض
موافق عضون و ورم آن باید تنگافت بخلاف جبیرہ کہ وے نیز اگرچہ ذی تشکن است لیکن در بط ورم
آن رعایت عضون نہ نمایند بلکہ بطول بدن تنگافند زیرا کہ وضع لیفہا او در طول است و تشکن
تقاطع بران کردہ پس اگر در بین متابعت آن کنند لیفہا بریدہ شوند و عضلہ جبیرہ بر حاجب چشم
فرو افتد پس از بن جملہ بط باید کہ از اوضاع الیاف و عروق و عضلات ہر عضو واقف
بود و بعد بط از پنبہ کہنہ پاک نمایند کہ چیزے از چرک در غیرہ نماند و بہر اندمال از ہفید اج
و مازو و گلنار دوم الاخرین و انزروت و غیرہ مرہم سازند و بکار برند اما معنے آن
داغ دادن است داو بہ پنج قسم منقسم میشود یکے آنکہ بگویند کہ آلہ مخصوص است برائے این کار کے
نمایند و بگو باید کہ فضے بود قسم دوم آنکہ از اشیار سیال مثل روغن گرم کے نمایند قسم
سوم آنکہ از قطعہ مرجان چنانچہ در رام الصبیان مستعمل است کی نمایند چہارم آنکہ او او دو چاوہ
چنانچہ در بواسیر استعمال است کی نمایند پنجم قسمے است از کے کہ در سند اختراع
یافتہ بر طحال و در عرق النسا و غیرہ استعمال میکنند لیکن باید کہ در عرق النسا
کے بر ورک دوم متصل رکبہ و سوم بر کعب کی کنند و ترکیبش چنین است کہ بر قطعہ غرقہ
کہ بقدر چہار انگشت باشد اسماء شیخین و محبوب سجانی تحریر فرمایند و بران قطعہ شش قطعہ
دیگر از خرقہ بمقدار قطعہ اولے نہند و بران قطعات یک بے گرہ درخت لرزان دارند و قطعہ
نے کہ بسیار جوف دار باشد بگیرند و از درمیان بطول دو پارہ سازند و قطعے ازان گرفتہ
بران برگ نہادہ اگر با چیک دشتی در و گذارند و زمانہ نشایستہ توقف فرمایند پس ہر گاہ
بر طحال مریض آبلہ نمودار شود قطعات را بزود وے بردارند و آبلہ را بدستور بگذارند کہ
بعد یک دو روز خود بخود منضج آید و چرک و رطوبت از و مندفع گردد و بعد ازین مرہم
مناسب استعمال نمایند و فائدہ تحریر اسماء معتبرہ آنست کہ از برکت آنہا بقطعات گزندے

که مضر است باید که مثل بیماریهای کلیه وغیره بیمار را مستلقی دارند و سر بنشین بر بالین نهند تا پشت
بر زمین نه پسپده و در قولنج و در دنان وغیره بیمار را بزانو خوابانیده شکم را آویخته دارند و سر در
سینه آن بر بالش نهند و در زحیر یکه بسوی نشست داده بیمار را مستلقی دارند و سرین
آنرا مرتفع بسازند و باید دانست که بقراط از طاس طویل العنق معوج المنقار که بسیار خوار است دوائم
بهت ازالهٔ ثقل خود را بآب و ریاسے شور احتقان میکند متابعت نموده حقنه را رواج داده است
و در ابتدائے رواج بآب و نمک گرم و ریاسے شور دار و این عمل میکردند و بعد حسب حاجت
ادویهٔ مسهله در آن افزودند اما اعمال بالید مثل حبه و بطوے و اجهر استخوان شکسته
یا از جاے برامده را بستن است و شکستن استخوان را اصلاح دهند و تدبیر کسانست که عضو را بهتر می
همی کشند و هیئت اصلی آرند و بعصابه که بمهار و مطابق عضو مکسور بود ببندند و از تخته هاے که از
چوب انار و مثل این که نرم بود تیار نموده هموار کرده برو گذارند و بر هر بهار طرف رشته محکم
بپیچند و بعد ازین فصد کنند و مسهل خفیف دهند و تدبیر لطیف نمایند و بهترین غذا در نیوقت
مزورهٔ خروس بیضه است و خوردن گل ارمنی یک مثقال فائدهٔ عظیم بخشد و مومیائی پاسے
نیز سریع الاثر است و تخته ها را پیش از دو روز نگشایند مگر ضرورت که او ورم و خارش
است زیرا که در نیوقت کشادن قدرے در هوا داشتن عضو را لازم است و تفصیل آب گرم
مفید است و چون یک هفته بگذرد و ورم وغیره هیچ نباشد عصابه را سخت بر بندند و
بعد از چهار و پنجروز میکشوده باشند و تدبیر بتلطیف نمایند و درین وقت تناول هریسه وغیره
مناسب است و عضو را بر یک وضع نهاده ندارند بلکه بعد از استحکام اندک اندک حرکت
داده باشند و میعاد بستن حسب احتیاج است پس وقتیکه استوارے متحقق شود احتیاج
بآن نباشد و هرگاه ورم با کسر باشد بود و غیره مربوط دارند و اگر ربط ضرور بود بغایت نرم
بندند و بروزے دو بار بکشایند و وقتیکه ورم و رشتو در رجوع بکسر نمایند و اگر گوشت با کسر
کوفته باشد بر زخم شرط زنند و خون برآرند تا از تعفن ایمن باشد و اگر کسر بجراحت بود
مقام جراحت مکشوف دارند و بحوالی آن رقاده و تخته ها بنوعیکه مناسب بود ببندند و اگر
کسر نشده باشد و استخوان از جای خود برآمده باشد تا بتدبیر خلع ممکن است که اگر خوف حدوث
ماده بدانجا بود فصد کنند و طبخ نرم سازند گل ارمنے یک مثقال خورند و غذا مزوره بارد و غن
بادام دهند و اگر خلع مرکب بجراحت و ورم باشد اول تدبیر آن کنند بعد ازاں اصلاح

باشند و اطراف ایکساعت دران بگذارند و صافین برا از اعلی بسوے اسفل بمالند و نسب
است کہ ردای سخیف پیش روی مریض بگیرند تا بخار آب بدل و دماغ نرسد **بست و سوم**
شد الاطراف و استعمالش بہر جذب مادہ از اعضاء رئیسہ و شدت لقوہ و برای دفع
کیفیت سمیہ میکنند و نیز برای غشیان و صرع بعمل مے آرند و باید کہ دست را از بغل و پا را از بن
ران بستن آغاز کنند و کشادن بخلاف آن و اختلاف است در آنکہ فقط اصل دست و پا ببندند
یا دست و پا را تمام پس جالینوس گوید کہ پا را از بن ران تا کف پا و دست را از بغل تا کف دست
بربندند و آمام رازے گوید کہ فقط اصل دست و پا باید بست زیرا کہ در طریق جالینوس
خطر عظیم است برائے آنکہ در آن صورت مادہ منجذبہ را مکانے نمی ماند کہ دران بگنجد و بدین سبب
باز بطرف اصلے رجوع نماید اما نسب آنست کہ پا را از بن ران تا بزانو و دست را از بغل تا آرنج
بربندند و باقے را بدستور بگذارند **بست و چہارم شافہ** و او آنست کہ فتیلہ
صابون نرم شیں یا از ادویہ مرکبہ ساختہ رقیق یا دوربار بندند و شافہ در طول بقدر
شش انگشت مریض باید و شیاف در امراض حار مستقیم کثیر العمل اند و شیاف محذر بکار
نبرند زیرا کہ خوف ہلاکت است و شافہ را زیادہ از دو ساعت نگذارند و در اصل شافہ
رشتہ محکم ببندند کہ بوسیلہ آن شافہ را بکشند و چونکہ کثرت شیافات حادہ احداث
بواسیر مے نماید از نجہت لازم است کہ بعد خروج شافہ روغن بادام بر مقعد مالند **بست و**
پنجم حقنہ و او آنست کہ ادویہ سائلہ مسہلہ و محقنہ انداختہ از راہ دبر در امعاء رسانند و استعمال
برائے قولنج و اخراج اخلاط غلیظہ مفید است و کثرتش مضعف معدہ و استعمال حقنہ حادہ در قولنج
و امراض باردہ باید و در حمیات و امراض حشا حقنہ لینہ مناسب است و آب دوا ے
محقنہ زیادہ از دو رطل نباید و او ے آنست کہ نصف رطل باشد و دوا ے محذر مثل
افیون و دواہاے عواصر مثل ہلیلہ در حقنہ داخل نکنند و تکثیر و رمزقات و جالبات نیز نہ نمایند
و ترکیب استعمال آن چنین است کہ ادویہ مسہلہ را در آب جوشانیدہ صاف نمودہ
در محقنہ انداختہ بعمل آرند و آب ادویہ در غلظت و رقت معتدل القوام باید الا تہیر آنست
کہ در قولنج مائل برقت بود و در ہیچ مائل بغلظت و در حقنہ صاحب حمی ہیچ چیز مثل ملح نکنند از ند
و بوقت استعمالش مریض از عطسہ و سعال اجتناب نماید و باید کہ قبل از احتقان چیزے
مثل گلقند و مصطگے بماند ک شور بار کہ دران قوابل باشند بخورند تا حقنہ در خلوص معدہ واقع نشود

رطب مثل آب حار و گلاب وغیرہ را در مثانہ گاو اندا خشتہ گرم گرم بر عضو نہند دوم آنکہ در چیزی رطب اسفنج یا خرقہ را تر نمودہ گرم گرم بر عضو نہند و این نوع تکمید از قسم اولی قوی تر است لہذا بجگر و معدہ اگر حاجت بتکمید افتد بجز تکمید مثانی استعمال نتوان کرد دوم کماد یا بس و آنست کہ چیزے خشک را مثل نمک و سبوس در خرقہ بستہ گرم کردہ تسخین عضو نمایند و در آبدان رطب و ہوائے رطب تکمید یا بس بہتر است **ہفدہم نطول و سکوب** پس نطول آنست کہ چیزے سائل را بر بدن بفاصلہ بلا توقف ریزند و سکوب آنست کہ چیزے سائل را بر بدن بتوقف ریزند و استعمال سکوب انجا بکار برند کہ عضو علیل را تاب نطول نبود یا مریض طفل بود و تحمل او را تطویل نہ نماید و بر جگر و معدہ عند الضرورت غیر از سکوب نطول را بکار نبرند زیرا کہ نطول قوی تر از سکوب است **نوزدہم نجور** دوا آنست کہ ادویہ مفردہ یا مرکبہ را در مجمر کنند تا بویش بدماغ رسد و اگر نجور بعضو مخصوص مثل گوش و دندان و مقعد و رحم دہند پس بطریقیکہ آسیب بدان عضو نباشد استعمال نمایند مثلاً اگر در گوش دہند بوسیلۂ قمع در رود و در رسانند و اگر در مقعد و رحم دہند نجور بر آتش نہند و بر سر آن ظرف جوف دار منقوب الوسط گذارند و مریض را بفرمایند کہ بر آن ظرف بنشیند تا از ثقبہ دود بموضع مقصود رسد **بستم انکباب** دوا آنست کہ بخار آب گرم بیدن رسانند و خود را در جائیکہ بچیدہ بر سر نگون دارند چنانچہ برائے عرق آوردن معروف است یا بخار آن آب در گوش و بینی رسانند بدین طریق کہ ادویۂ مناسبہ در ظرف قمع دار با آب بجوشانند و دہن آن بند نمودہ از قمع آن بخار در گوش و بینی رسانند **بست و یکم آبزن** و آن حوضیست کہ در حمام بقدر قامت انسان بنا می کنند و با آب خالص یا با آب ادویہ آنرا مملو نمودہ مریض را در ان می نشانند و گاہ مثل آن از فضہ وغیرہ آبزن تیارے نمایند تا از مکانے بمکانے نقل دہند و برائے محافظت ہوا سر پوشے بران مے پوشند و بقدر برآوردن سر در ان سر پوش سوراخ نہند تا مریض از آبزن بنشیند و از ان سوراخ جہت جذب نسیم سر بیرون دارد و بالجملہ ہر چہ بتوصیفش گفتہ شد اگر چنین میسر نیاید تا ہر ظرفے کہ موجود باشد حسب ضرورت بکار برند **بست و دوم وضع الاطراف فی الماء الحار** استعمال آن بہر جذب بخارات از اعلے باسفل مے کنند و در افراط حرارت مے نباید الا بوقت ضرورت قوی مثلاً وقتیکہ خوف حدوث سرسام بود لازم است کہ آب نیم گرم باشد و ظرف چندان عمیق بود کہ ہر دو پا تا بزانو در

از بدن مثل دوای راعی یا تغیر مید ہد مزاج را چون دوای معدل و باید دانست که اگر دوا از خارج
ضماداً یا طلاءً بهر تحلیل یا تلیین اورام استعمال نمایند زیاده از دو ساعت نگذارند بلکه بعد از دو
ساعت موضع را از دوا پاک نمایند و باب بابونه بشویند و لعبده روغن چیزی مالند و اگر برای علل
کبد و طحال استعمال کنند مجلو معدہ بهتر است و اگر برای علل اعضاء رئیسه استعمال کنند خرقه ضماد
را بجوشانند و اگر دوا استعمال های حرارت قلب و دماغ بود خرقه آن را بروقت گرم شدن
تبدیل نمایند و اگر دوا استعمال های حرارت قلب و دماغ بود خرقه آن را بروقت گرم شدن
تبدیل نمایند خرقه دیگر الوده به نهند و فرق در ضماد و طلا آنست که طلا رقیق بود و ضماد غلیظ و اقسام
استعمال خارج غیر از ضماد و طلا که مذکور میشوند بر چند نوع اند یکی لخلخه و او دوا مرکب است
که بجوشند و گویند که لخلخ ظرفیست که میاه مناسبه مثل ماء الورد وغیره در ان جوشانند و بجوشند +
دوم قطور و او دوا ایست سائل که در چشم یا در گوش یا در بینی چکانند و قطور ے که در گوش
استعمال نمایند لازم است که نیمگرم باشد سوم شموم و او آنست که چیز ے تر یا خشک بجوشند
پس اگر چیز تر بشیشه افتاده است لخلخه نامند که ذکر یافت و اگر چیز خشک است شموم نامند
چهارم نقوع و او آنست که چیز ے خشک در بینی وغیره دمند و اکثر استعمالش بوسیله
انبوبه ے شود پنجم سعوط و او قسمیست از قطور و اکثر استعمال آن در تنقیه دماغ از مسهل
و حقنه بهتر است لاالازم است که بوقت کثرت ماده اول تقلیل آن بمسهل و حقنه نمایند بعد سعوط
بمسل آرند ششم عطوس و آن چیز ے است عطسه آور هفتم دجور و او آنست که چیز ے
سائل بمجق ریزند و این قبل از وارد شدن در معده اثر ے نماید و استعمالش اکثر در امراض
دماغ میکنند هشتم سعوط آنکه چیز ے خشک بر دندان بمالند نهم کحل
و آن چیز ے است خشک که از میل در چشم کشند و استعمال کحل چار مزاج را شب باید و بار در مزاج
بهار در آخر روز دهم ذرور و آن چیز ے است خشک که در چشم یا بر جراحت باشند یازدهم
بروده و آنست که ادویه را سر نموده در چشم کشند دوازدهم تیخ
و او چیز ے است ترکه بر بدن مالند سیزدهم فتیله و او آنست که چیز ے طویل او در بر یا در
قبل یا در بینی یا در گوش یا در جراحت نهند چهاردهم حمول و او آنست که لته را
در ادویه تر کرده در بر یا در قبل دارند پانزدهم فرزجه و او حمولی است که مخصوص
بفرج زن باشد شانزدهم غرغره و استعمالش بعد تنقیه بدن باید و در زمانه انتها کنند
هفدهم کماد و او برده نوع است یکی کماد طب و آن نیز بر دو نوعست یکی آنکه چیز ے

تدبیر نیز لطیف کنند و مریضیکه باستفراغ و با قوت ضعیف بود تدبیرش غلیظ بمقدار قلیل باید و در
مریضیکه از استفراغ باشد و قوت قوی بود و در مریضیکه از استلا باشد و قوت ضعیف تدبیر
معتدل مناسب است دوم نظر کنند بعادت مریض پس اگر عادت مریض بکثرت اکل بود دفعتاً
مریض را از اکل غذا در نوبت و نه در ابتدا بر نوبت و نه در تزائد نوبت و نه در انتهاء و نه در امراض
حاد باز ندارند زیرا که از نخوردن غذا بچنین شخص غشی عادت میگردد و خصوصاً اگر صفراوی الجثه
و ضعیف القوت بود و اشخاص قوی و فربه را که از عدم غذا ضعیف و نحیف میشوند ممانعت
غذا خطر عظیم دارد و شخصی را که در معده خود بوقت تاخیر غذا احساس الم شود از ابوقت تا چهار غذا
مار الشعیر رقیق دهند و اگر عادت مریض بقلت اکل بود و از ممانعت غذا فربه نماند و مار الشعیر رقیق
بقدر قلیل و آب انارین دهند سوم نظر کنند بجثه مریض اگر بشره علیل رقیق و متخلخل باشد
ممانعت غذا نه نمایند و اگر ضد آن بود تدبیرش لطیف نمایند چهارم نظر کنند بشهوت مریض پس
اگر طبع مریض اشیائی که نفعش قلیل است راغب باشد در اهلیت پذیرد چیزیکه نفعش کثیر است
تا در صورت لازم است که چیزی که طبع مریض بدو راغب است قبول کنند و اگر طبع مریض چیزی
که مضرت آن کمتر است یا چیزیکه اصلاح مضرت آن بشئی دیگر ممکن باشد راغب بود تا نظر کنند
که مضرت در دادن کثیر است یا در ندادن آن پس در صورتیکه مضرت قلیل بود آن اختیار
کنند پنجم نظر بوقت نوبت کنند پس اگر نوبات حمی بنظام واحد باشند تا بوقت نوبت و
قبل از شش ساعت نوبت و بوقت نقصان حمی بغیر زائل نشدن حرارت حمی هیچ غذا
بعلیل ندهند و اگر وقت اختلاط نوبت باوقت انقضای نوبت وقت غذای مریض بود از
اکل غذا باز ندارند ششم نظر بسن مریض کنند پس اگر مریض طفل یا شیخ بود از غذا ممانعت نکنند
الا غذائی کثیر بوقت و اهل ندهند مگر تفاریق و حال کهل و شباب را میان حال طفل و شیخ
متوسط دانند هفتم باسباب منع غذا نظر کنند اگر در امعاء یا معده ثقل فضلهٔ غذائی بود بعید
از انحدار ثقل و فضلهٔ غذا غذا دهند و گاه بمریض استفراغ برای احتیاج مسهل یا فصد
یا حقنه می افتد پس در صورت بعد از استفراغ بغذا رخصت است اما استعمال
ادویه و او بر دو نوعست یکی از داخل و دیگری از خارج اما استعمال دوا از داخل یا بس
یا استفراغ یا تغیر مزاج دهد یعنی تعدیل مزاج نماید بتنقیه و حبس و از خارج یا زیاده میکنند مثل
دوای منبت یا ناقص میکند در بدن چون دوا را حاد یا منع میکند چیزی را از خروج که بر می آید

لازم است و شخصی را که بدن از کثرت اختلاط خالی و هضم و اشتهار قوی بود آن را غذا کثیر المقدار و کثیر الغذا ارشاید و آنرا که حالش بخلاف این بود حکم غذا آن نیز بقدر آن باشد و کسی را که حالش مشترک بین الحالتین المذکورتین باشد حکم غذا آن متوسط در حکمین مذکورین بود و ایلاقی نباید و تا وقتیکه اراده بحفظ قوت مریض کرده شود و آن وقت لازم است که از غذا چیزی بمریض عطا نمایند آلا رعایت هفت امر مرعی دارند یکی نظر کنند بطبیعت مرض پس او حاد یا ساکن یا متوسط خواهد بود پس اگر حاد بکثرت بود بحرانش در روز دوم و سوم و چهارم و هفتم واقع خواهد و اگر متوسط یعنی حاد علی الاطلاق باشد بحرانش بروز هفتم و نهم و یازدهم و چهاردهم خواهد بود پس اگر حاد بکثرت بود و تا وقت انتهاء قوت قوی و مریض بحال خود ماند از غذا منع کنند و علیل هیچ نخورد الا شیء قلیل از جلاب که از شکر گیرند بحقیقتی که لونش و طعمش بکثرت نبود تیار کرده باشند و این تدبیر مسمی میشود بغایت لطافت و اگر مزاج مریض یا فصل بسیار گرم بود بعد از جلاب سکنجبین در آب گلاب حل کرده بدهند و بغیر آب یا گلاب فقط سکنجبین اقتصار نورزند و اگر مرض حاد علی الاطلاق بود بروز اول ماء الشعیر رقیق بجلاب یا بشربت بنفشه دهند و اگر صفرا بکثرت غالب بود آب انارین باید داد و در روز ششم قدری آب انارین و جلاب بنوشند و غیر ازین هیچ ندهند و وقتیکه عطش غالب آید تسکین بجلاب فرمایند و اگر مرض حاد علی الاطلاق بدین نهج بود که بحرانش بروز هفتم و چهاردهم واقع شود و یک روز دو مرتبه ماء الشعیر غلیظ دهند و اگر درین قسم شهوت قوی بود بوقت صبح ماء الشعیر و بوقت شب مزورة اسفاناخ خورند و این را تدبیر لطیف گویند و اگر مرض ساکن بود تدبیر ش تدبیر غلیظ نمایند یعنی دراج و زرده بیضه مرغ بمبرشت بخورند و این تدبیر مسمی میشود بمرض تام تدبیر غلیظ و بصحت تدبیر لطیف پس در مرض ساکن در ابتدا تدبیر غلیظ نمایند و قلیلا قلیلا کم کرده باشند بحدیکه بوقت انتها از غذا منع نمایند و در امراض مزمنه تدبیر غلیظ بعمل آرند زیرا که تدبیر لطیف ممتنع بود و در امراض مزمنه تدبیر غلیظ بدین طریق بعمل آرند که بوقت انتها لطیف نمایند و تدبیر یکه تقویت قوت و مدد مرض نماید مسمی میشود بتدبیر غلیظ و تدبیر یکه ضعف قوت و نقصان مرض گذارد مسمی ست بتدبیر لطیف و غذا ے که بمقدار حاجت خورده شود و حفظ صحت نماید و جوهرش جید بود و تدبیر معتدل موسوم است و تدبیر معتدل مناسب با امراض مزمنه بود و تدبیر لطیف بمرض حاد که قوت در آن قوی بود و همچنین که در امتلاء باشد و قوت قوی بود

مالیدن از ان خشک ریشه کند و اگر زیر خشک ریشه رطوبت پدید آید مروارسنگ سفیده بران
پاشند حمیقا و آن دانه های بزرگ سفید رنگ که زیاده از چند دانه بر نمی آیند از قسم جدری
می باشند و اقتیاج بعلاج ندارد و اگر حاجت افتد علاجش مثل علاج جدری کنند الا بکمتر
از دو حمره یعنی سرخباده علاج آن هرگاه حادث شود بر ضعه مصفیات خون مثل شاهتره
و صندل سفید و برگ حنا هند و یک حب از جوب سرخباده در شیر مرضعه سائیده بطفل دهند
صفته رسوت صندل سرخ هریک ۱ ماشه نرگچور سه ماشه چاکسو چار ماشه افسنتین یک
ماشه مروارسنگ چار سرخ زرد چوب حنا هریک یکیک ماشه برگ نیم برگ بکاین
هریک پانزده عدد او دیه کوفته بیخته با برگ ها آمیخته در آب بقدر نیم ماشه حب بندند و
اگر حاجت قوی افتد علق و حجامت مع الشرط بکار برند بضعفه یعنی گنج سر وقتی که حادث
شود علاج آن از حجامت و علق خون بگیرند و این طلا بعمل آرند صفته اله سوخته نیله توتیه
سوخته فلفل سیاه سوخته پوست خشخاش سوخته مروارسنگ همه را باریک سائیده در
روغن زرد که یکصد و یکبار در آب شسته باشند آمیخته تیار سازند و نیز طلای روغن سیاه
که دران کمیله سوخته باشند مفید است **قسم دوم در علاج مرضی**
بدانکه علاج مرضی منحصر است بسه اشیاء یکی تدبیر دوم استعمال ادویه سوم اعمال بالید
اما تدبیر و آن تصرف در سته ضروری است باختیار کردن چیزی که استعمالش اکثر وقتا
و نوعا و مقدارا و اجب باشد و حکمش از جهت کیفیت مثل حکم ادویه بود و پس ازان احکام
اند که مختص اند بغذا مثلا واجب است که مریض از غذا وقت نوبت و انتهام مرض در امراض
حاده حذر کند و اگر بروز بحران مریض متحمل نبود و قوتش ضعیف باشد از غذا باز ندارند
و اگر متحمل باشد بخلاف این عمل کنند و گاه حاجت بدادن غذا رقیق لطیف النفوذ و قتی
که تبلید حس عضو مطلوب باشد مے افتد و اگر خوف شده بود از غذا مذکوره پرهیز کند
و گاه احتیاج بدادن غذا لطیف سریع النفوذ و قتیکه قوت و بدن مریض قاصر
بهضم غذا رقیق لطیف النفوذ نباشد مے افتد و خوردن غذا رقیق بر غذا لطیف سریع النفوذ
نباید و در امراضیکه زمانه انتهار آنها قریب بود و تقلیل غذا فرمایند بخلاف
امراض مزمنه و گویند که اگر غذا رصدیق برے قوت بود عدو او ست بسبب صعوبت
مرض که او عدو قوت است پس استعمال غذا در مرض بقید ضعف و رقت

علاج حضض وکمیلہ ہمراہ آب بدہند و دخان منجمد یعنے دخانیکہ در سقف مطبخ میباشد و ناس سوزنی
ہر دو را ہموزن آمیختہ در مقعد پر کنند و از دست مقعد را اندک اندک بزنند **خروج مقعد** کثرت
اطفال یا مقعد بیرون می آید پس باید کہ اول او را از دست رد کنند و اگر مشکل شود از روغن و موم
و شیر گاؤ چوب کنند تازہ و باز گردد و خشت بیگرم بر و گذارند **المیول فی الفراش**
طفلیکہ بول در فراش کند علاج آن کندر و خولنجان و جفت بلوط و گلنار ہموزن کوفتہ بیختہ
سفوف سازند و استعمال کنانند و مشک چند عدد مشتر در روغن سوسن سائیدہ بر مقانہ ضماد نمایند
و بچون فلاسفہ مداومت کنانیدن مفید بود و از اشیاء سرد و بیرہیز ند **حمیات اطفال** را اکثر تب غلط
حادث میشود پس علاجش مثل علاج بزرگان کنند لیکن در تب دوم اگر طفل
زیادہ از شش ماہ بود بر سر گوش او شرط زنند و قدرے خون بگیرند و بچہ پستان
نیز بہتر است **جدری و حصبہ** باید دانست کہ مادۂ جدری خون است و مادۂ حصبہ
صفرا پس مناسب کہ نبا بر تقدم حفظ صحت در ربیع زلو پس سر بگیانند و حجامت مع الشرط
بعمل آرند و تنقیہ بدن کنند و بقولات سرد و حموضات بخورانند و اگر بخم طبع راغب گردد لحم
را بہ بقولات بارد پختہ تناول نمایند و اگر از ین تدبیر مطلب حاصل نیاید اجمے جدری مدت
باید و بر آوردن آن کوشش کنند و از حد و شش نترسند مروارید کوچک بقدر
دہ دوازدہ دانہ بخورانند و سرمہ در گوش و بینی و مند تا کہ تمام و کمال بر آید و چون نمودار
شود شیرۂ عناب عرق عنب الثعلب عرق گاؤزبان نبات سفید خاکستے بقدر مناسب
بطفل دہند و اگر بطفل ضعف باشد عرق کیوڑہ نیز باید داد و اگر جدری دیر بر آمدن
دیر نماید و روز چہارم بگذرد بدواے مذکورہ عدس و سبوس گندم و شکر سرخ اضافہ نمایند
و تفتیح مسامات درین باب نفع تام دہد و اگر اسہال باشد نیز عدس مسلم و مروارید مناسب
است و اگر خارش کہ علامت بد است پدید آید بچوب گز و بہمن پختہ بخور کنند و دود
بدن طفل رسانند و اگر بیہوشے عارض گردد بتقویت دل کوشند و غذا بر وقت
بر آمدن بسبز بشکر پختہ و بخود شیرین و نان شیرین و کھیر و دال مونگ
عدس بدہند و بموسم سرد عرق گاؤزبان بجاے آب باید داد و اگر آبلہ ہاے
جدری بسیار بر آید و بکجر احت انجامد و متعفن شوند قدرے کافور در روغن گل حل
کردہ استعمال نمایند و خاکستر پاچکد شتے درین باب مفید است در روغن کنجد نیز کرم

اگر از بیخوابی بود تدبیر نوم کنند اگر قبض برآمدن دندان بسبب الم واقع شود تدبیر آن کنند واگر بسبب ضعف و فساد هضم بود اصلاح غذا و مرضعه و طفل بعمل آرند **کثرت البکاء** اگر درد در گوش و درد چشم بود علاج آن مثل درد گوش و چشم جوانان کنند واگر بسبب فساد شیر و درد معده بود علامت آن از قی راحت یافتن **علاج** اصلاح شیر و تنقیه معده کنند **الفزاع فی النوم** اگر از دیدن خوابهای پریشان بود علاج آن بحسب شایسته ازاله توهم نمایند واگر بسبب فساد غذا بود علاج آن تقلیل غذا کنند و بعد اکل غذا منع از خواب نمایند **وگاهی** طفل را حالتی مثل کابوس حادث میگردد و علاجش مثل علاج کابوس است **وکام و نزله** علاجش مثل علاج جوانان کنند **حول** و آن بسبب سوء تدبیر شیر دادن و بعد صرع لاحق شود **علاج** جامه رنگین بطرف مخالف میلان چشم آویزند **احتباس البول فی مجری الاحلیل** علاج آن اول از روغن بنفشه راجرب کنند بعد چیزی که عطسه آرد بویند **تکلاع** علاجش مثل علاج بزرگان کنند **صرر الاسنان فی النوم** و آن مرضیست که طفل در خواب دندان میساید **علاج** بعد از نضج مسهل گرم دهند و عاقرقرحا در شهد سائیده بر لثه مالند و طفل را سرنگون کنند که رطوبت سیلان نماید **ورم لثه** آن بوقت برآمدن دندان حادث شود علاجش تدبیر برآمدن دندان نماید **استرخاء لهات** علاج آن شب یمانی سائیده بعسل آمیخته بر لهات مالند **سعال** و آن از کثرت رطوبت حادث شود علاجش چون علاج سعال بلغمی بزرگان نمایند **دُبَه** ورم ریه است که هرگاه بطفل عارض شود نفس زود زود زند **علاج** بمنضجات و مسهلات تنقیه کلیغم نمایند و سینه مریض را از هوا سرد محفوظ دارند و اگر مرض بشدت بود انتظار نضج نکنند و خون خرگوش در عرق گاو زبان نوشانیدن مفید است **فواق** علاج آن جوز هندی با شکر سفید بدهند و دانه هیل نیز مفید است **قی شدید** اگر بسبب فساد شیر بود اصلاح کنند و اگر از انصباب صفرا بمعده بود و علامت آن خروج اوست علاجش تنقیه نمایند **اسهال** و آن بروقت برآمدن دندان حادث شود نباید نمود و بوقت ظهور مضرت تدبیر برآمدن دندان نمایند و اگر مضرت بحد کثرت رسد اطبا شیر و زهره جنس حارت نزا منع کنند چون با طفال عارض شود خود را بپیچد **علاج** نمک و زیت و آب بگرم بمثانه گاو اندخته بر شکم طفل تکمید کنند **تولد دیدان** یعنی کرمهاکه در مقعد طفل متولد میشوند

حدوث دست و پا را بگیرند و کف دست و پا بجز نمی خشن بالند و بعد گذشتن حالت اگر تب شدید و تشنگی باشد حجامت ساق مع الشرط نمایند و مدام از دواء فذ التین طبیعت کنند و بر قطعه غذای خفیف و هندوانه اگر تب و تشنگی نباشد مکرر تنقیه مسهل گرم کنند لیکن از غاریقون و ترنجبین پرهیز نمایند و جدوار با شیر مادر سائیده داون مفید است و بر قطعه جوارشات و معاجین گرم توان داد و باشد که این مرض خود بخود بوقت بلوغ زائل گردد **علامت سبعه متواتر** اگر سبب او در دماغ باشد تب حرارت تیز یار بود **علاجش** چون علاج سرسام نمایند و اگر از سردی بود که بدو رسیده باشد اطلیه حاره بکار برند **علامت عطاس** بضم عین مهمله در سه است حار که بدماغ صبیان حادث شود **علامت آن** عدم سیری از آب و زردی چشم و درد آن **علاج** تبرید و ترطیب دماغ نمایند از کدو و خرفه و روغن گل و قدری سرکه و آب کشنیز سبز و آب عنب الثعلب سبز و در صورت قبض طبیعت آب کدو با شیر خشت و آب عناب مفید بود و مرصعه را تفیل ندا کنانند و هر چه ذی قبض بود بخورانند **اجتماع المادة فی الراس** گاه باشد که رطوبت مائیه در سر اطفال داخل فحف بالای عظام صلب جمع آید و علامت این قسم آنست که چشم باز ماند و این قسم علاج پذیر نیست و باشد که رطوبت مذکوره بخارج فحف زیر جلد سر بسبب خطای قابله که بعد ولادت سر طفل را بشدت غمز کند و ازین سبب دهن رگها کشاده شود و خون رقیق بیرون آید و زیر جلد جمع گردد و علامت این قسم آنست که جلد سر بلند محسوس شود و طفل بسیار گرید و بیدار ماند و رنگ جلد بحال خود ماند و با انگشت فرو نشیند و اگر بخلاف این علامت رنگ جلد متغیر گردد و سخت باشد که با انگشت فرو نشیند و جمع محسوس شود و نرم باشد **علاج** نظر کنند که رطوبت قلیل است یا کثیر پس بر تقدیر اول یا محصور در آن مکان است یا غیر محصور پس اگر کثیر المقدار و غیر محصور است علاجش خطر دارد و اگر قلیل المقدار و محصور است علاج آن چنین کنند که اول موی سر بتراشند بعد ازان با بونه و اکلیل الملک و سبوس گندم باب بجوشانند و تطول نمایند بعد آن مرهم گرم و خشک مثل زعفران و غیره ضماد کنند و در صورت نرم علاج سرسام باید نمود **تشنج** اگر بسبب یبوست بود بعد استفراغات و حمیات دافع شود علاج آن از مرطبات کنند و اگر بسبب قبض طبع بود تلیین طبیعت نمایند و

نموده بالاے آن گذارند و مولود را بآب نمک تشبیه بندد باحتیاط بلیکه آب در گوش و بینی نرود و بعد از آب شیرین بیگرم غسل دهند و قدرے نشند خالص بپیچانند و بجامه پیچیده هر عضو را بجاے خود بوضع شایسته بدارند و بخانه تاریک پرورش نمایند و از هوا طلبے اجتناب کنند لیکن هیچ باد دعادے کنند **تدبیر سیزدهم** در مرضعه پس مرضعه باید کوازجماع و ریاضت و از ماکولات غیر مناسبه که شیر را فاسد کنند و اغراض نفسانیه پرهیزد و مرضعه باید که جوان خوشصورت معتدل المزاج و بزرگ پستان باشد و شیر آن معتدل القوام و از زائیدنش چهل روز نگذشته باشند **تدبیر چهاردهم** در شیر دادن بدانکه در حق مولود شیر مادر بهتر است الا در شیر دادن اگر از گدائے سبب مادر شیر متعذر بود تا مرضعه موصوفه شیر دهد و تا پنج روز باین نهج شیر دهند که قطعه پنبه بشیر تر کنند و در دهنش گذارند تا باعضای دهن آن مضغ نرسند بعده از پستان مادر یا مرضعه شیر دهند و پوشین نامند که تا چهل روز از ولادت شیر زن ناقص میباشد **فائده** در اصلاح شیر پس اگر شیر غلیظ بود در ریاضت معتدل و ملطفات چون سکنجبین بزوری معتدل استعمال نمایند و اگر رقیق بود اغذیه مغلظه مثل هریسه تناول کنند و اگر شیر بمقدار کثیر بود بتقلیل غذا نمایند که از فساد ایمن باشند و اگر قلیل بود بعلاج آن پردازند و بدانکه بعد دو سال طفل را عادی اکل و شرب نمایند الا از اکل اشیاء حاره و بارده قوے الاثر و حامض تر شنده و اگر بهنگام شیر دادن دوا بر طفل حاجت استعمال عوضیات افتد تا اول معده را از شیر پاک کنند بعده باستعمالش پردازند **تدبیر پانزدهم** در بیرون آمدن دندان پس وقتیکه علامت بیرون آمدن دندان ظاهر شود آن وقت لثه را بوینند و عسل بر لثه بمالند و پیه مرغ و مغز خرگوش نیز بر گردن و لثه مالیدن خوب بود و اگر انگشت بپاے بجاید و هیش عسل و نمک بشویند و قطعه اصل السوس نقشیر کرده بدست او دهند و بدانکه اگرچه این مقام معالجات نیست لیکن بمصداق آنکه الجنس یدل بالجنس معالجات امراض که اکثر بطفلان لاحق میشوند مجملا بیان کرده میآید + + **فصل** در امراض اطفال و علامات و معالجات آنها **ام الصبیان** و آن مرضیست که رطوبت غلیظ بارد در سر طفل محتبس شود و از آن سبب طفل دست و پاے خود را پیچید و کف بدهن آرد **علاج** در وقت

اجتناب از اشیاء حار رطب مثل لحوم بعمل آرند و در فصل صیف بقی در همین طبیعت مباورت فرمایند
و از کثرت غذا و شراب و ریاضت بپرهیزند و استعمال اغذیه لطیفه و فواکه رطبه مغذیه و در فصل
خریف از کثرت اکل فواکه و جماع و قی و از آب بارد و شراب و غسلا پرهیزند و مسهل غیر قوی فصد
تنقیه بدن کنند و استعمال اشیاء قلیل الرطوبت و حرارت و غسل با آب نیمگرم و در مکان بارد و
خواب نمودن بهتر است و در فصل شتا از فصد و قی پرهیزند و استعمال اغذیه لطیفه

فوایه چارده و لحوم مفید است تدبیر نهم در فساد هوا هرگاه که فساد در هوا
پدید آید از اغذیه رطبه پرهیزند و تریاق مفرد و لطوس اضیاطا باستعمال آرند و اگر مزاج چار
بود حلیت نیز مفید است و اگر اتفاقا رطوبت فضلیه در بدن جمع آید بتنقیه بدن متوجه شوند الا
از تحریک تسکین او کی است و خانه از گلاب و دیگر عطریات معطر دارند و اصلاح هوا از بخورات

مثل بخور عود فرموده باشند و صندل و غیره بسوزند **تدبیر دهم** در صبیان و شمان و کهولان و مشائخان و مسافران اما صبیان پس غذا و جمیع تدبیر شان
سرد و خشک بغیر از افراط باید نمود اما شبان پس غذا و جمیع تدبیر شان بار و رطب باید
اما کهولان پس غذا و جمیع تدبیر شان گرم و تر باید اما مشائخان پس اگر از اعراض ظاهر شود
آنها بر دوت رسیوت یافته شود غذا و جمیع تدبیر گرم و خشک باید اما مسافران پس سیکه
اراده سفر کند اول تنقیه بدن نماید اگر بدن ممتلی بود و بریاضت و بیداری و تشنگی عادت
رفتن و مثل آن بخیزد بکه در سفر حاجت افتد عادت کند **تدبیر یازدهم** در زن حامله پس وقتیکه علامات حمل مثل انسداد حیض و نفاس از جماع و
بزرگی شکم و صلابت مقام رحم و تهوع و غثیان و سیاهی سر پستان و غیره ظاهر شود از
فصد و قی و اسهال و حمام و از آواز و هیئت ناگ و ریاضت و رنج و غم و گرسنه چهار ماه
پرهیزند و بعد چهار ماه اگر ضرورت قوی افتد باک نیست الا باز بوقت شروع ماه هفتم
اجتناب از امور مذکوره واجب است زیرا که در این وقت جنین قریب خروج میباشد
و از این امور بوی خستگی حاصل می آید و نزد وایام ولادت غذای لطیف زود هضم
و گاه گاه سکنجبین و گلقند بخورند و از غاشیا تا نزد و عن کبر باشند **تدبیر دوازدهم**
در مولود وقتی که از رحم مادر بدر آید نافش از بالای چهار انگشت قطع کنند
و با مسکی و زعفران کتافتش را و رنموده رشته بران پیچند و بنبه بزیت تر

او بیاید و پایهایش را بر دوشش نهد و سرین بار را بلند ساخته هر دو بار را بهر دو پهلوی خویش بگیرد و سر زن
بیاید بلند بگذارد و بشوق تمام دست در گردنش اندازد سر پستان بمزه اندک اندک بالا کند و بمساس عصبی که بر سر فرج زن واقع است لذات تمام بیابد و بعده سر آلت را باید چنان فرج
بیاید تا شهوت زن غالب آید و هیئت جماع بر وی گراید و نفس بلند کشد پس هرگاه این حالت
پدید آید ذکر را بفرج داخل نماید سر آلت را بفم رحم بیاید الا یافتن فهم رحم ناکرده کار را
محال بود پس باید که در این امر سعی نماید تا که لذت زن حاصل آید و ذکر را بسرعت و شدت
اندرون فرستد و بلایمت و نرمی بیرون آرد و هرگاه منی بجنبش آید زن را بخود گذاشته آب
دهد و اگر زن بالای مرد سوار شود بدترین اشکال است و جماع بپهلو مضر بود و جماع بمنت و الحاح
و با زنان حائض و نابالغه و پیر و متروک الجماع و زنانیکه بواسیر دارند مضرت دارد و جماع با محبوبه
موجب فرحت و تقویت قوی بود و با غیر محبوبه موجب ضعف **تدبیر هفتم در**
حمام چون حمام معتدل نفع دهنده و رفع کنندهٔ فضلات و قربه کنندهٔ بدن و گشاینده مسامات
است و از کثرت تشنج الصباب مواد با عضای ضعیفه و ضعف قوی لاحق میگردد و چنین گوید
که بهترین حمام آنست که قدیم البناء و وسیع الفضاء بود و هوای آن خوشگوار و آب او شیرین
باشد و بهتر آنست که حرارت حمام موافق مزاج شخصی که داخل حمام شود باشد و حمام
باید که بسیار گرم و نیگرم نباشد بلکه بکیفیت معتدل باید که بزمانه معتدل جسم صاحب
حمام عرق آلوده گردد و بداند که خانهٔ اول حمام سرد تر است و دوم گرم و تر و سوم گرم خشک
و استحمام بجلوس در احداث بیوست کند و بپرسش آن قربه آرد و الا صدوث سده کند پس
لازم است که قبل از استحمام سکنجبین وغیره بنوشند و بحمام خروج و دخول بتدریج بعمل
آرند و تا مدت طویل در ان قیام نه پذیرند و قرشی گوید که یا آنچه مزاج را آب اکثر از استعمال
هوا واجب است و رطب مزاج را بعکس آن و صاحبان ورم و تفرق اتصال وغیره
را استحمام لازم نیست و اغتسال با آب کبریتی صاحبان فالج و رعشه و تشنج و ادجاع
مفاصل را نفع دارد و آب بارد منفوی بدن است الا استعمالش بوقت ظهور بعض اعراض
غذا جوانان و حار مزاجان را مناسب است و اغتسال با آب سرد صاحب ضعف معده
و تخمه و نزله و تشنج و بصیه را مضرت نماید **تدبیر هشتم در فصول** در شروع فصل
ربیع باسهال و قصد تنقیه بدن کنند و تقلیل غذا و سکنات مواد و در یافت معتدل او عنان

در ریاضت بعد فراغت بول و براز مفید افتد و باستفراغ معده و خلوا مضر و قبل از عرق آمدن یک
ریاضت باید نمود و ریاضت بدو قسم بود یکی ریاضت عام که بجمیع اعضا شامل بود و او
نیز بر دو نوعست یکی ریاضت صعب مناسب بجوانان و قوی مزاجان مثل کشتی گرفتن
و تیر انداختن دوم ریاضت لطیف و نرم مناسب بضعیفان و ناقهان مثل آهسته رفتن و بزرق
نشستن دوم ریاضت خاص که ضد عام است چون افکار که ریاضت دماغ و استماع اصوات
لذیذه که ریاضت گوش و نظر بامثال دقیق که ریاضت چشم است و ریاضت آلات تنفس
باواز بلند حاصل آید پس دلک و آن نیز نوعی از ریاضت است و لک سخت بدن قوی
سازد و نرم سخت را زائل کند و کثرتش هزال آرد و دلک از اعلی باسفل باید نمود و باید دانست
که بعد اکل غذای غلیظ ریاضت کثیر باید بود و در تابستان ریاضت کمتر و در زمستان بضد آن مفید بود
و همچنین بصبیان ریاضت قلیله لطیفه و بشبان قویه طویله بیله و کهول و مشایخان را لطیفه
طویله مناسب است و ریاضت باید ان ضعیفه و بعد جماع مضرت قوی دارد و تدبیر چهارم
در نوم و یقظه پس بهترین وقت خواب آنست که غذا از معده منحدر شده باشد
و بهترین خواب آنست که مغرق بود و اگر بهر اعانت هضم خواب منظور بود اول به پهلوی راست
بخسبند تا که غذا بقعر معده قرار گیرد و بعد به پهلوی چپ تا کبد بعد مشتمل گردد و بواسطه همین
آن هضم کامل حاصل آید و بعد ازین به هیئت اولی رجوع فرمایند تا انحدار غذا بکبد اسهل بود و بشکم
خفتن مدهضم است و بر پشت خفتن نزله و درد پشت و کابوس و سل و صرع پیدا نماید و خواب
بخلو معده مضر بود و کثرت در خواب نباید نمود و اگر خواب قلت پذیرد تدبیر پنجم
دماغ و منبعات فرمایند و خواب کمتر از شش ساعت مضر بود تدبیر پنجم
در استفراغ و احتباس اما استفراغ طبعی آنست که بهر روز
دو مرتبه حادث گردد و اگر بخلاف این طبع را حبس باکثرت استفراغ حادث شود بتدابیر
که در معالجات ذکر خواهد یافت بحالت اصلی آرند تدبیر ششم در جماع بهترین
وقت جماع آنست که طعام از معده گذشته باشد و شیخ الرئیس گوید که وقت جماع را
گردهی که بعد از تمامی هضم قرار داده اند بران اعتبار نباید نمود زیرا که آنوقت جماع است و جماع
وقتی باید که هوا معتدل و منهوت صادق و اوعیه منی ممتلی و قوت بدن قوی و نفوذ کثرت بدون
تحلل بود و بهترین هیئت جماع آنست که مجومه را به بستر نرم بر پشت بخوابانند و مرد با لای

یعنی چیزے کہ لطیف تر و نازک تر بود و ہضم بود اول بخورند بعض گویند کہ غذا کثیف و غلیظ دیر ہضم
اول از اکل اشیاء لطیف بہتر است و بعد ریاضت چیزہاے نازک مثل شیر و ماہی نباید خورد و
زیرا کہ ریاضت معدہ را گرم مے نماید و از حرارت معدہ چیزہاے نازک فساد پذیرند و کسے را
کہ غذا بدگوارد بران اعتبار نمودہ بتدریج ترک آن کند و بوقت اکل طعام نباید خورد زیرا کہ
لقمہ اولی ہضم شود و لقمہ ثانی دور افتد و ہضم ناہموار گردد و شخصے را کہ معدہ گرم بود باید کہ علی الصباح
چند لقمہ نان با شراب لیمو یا غورہ یا انار بخورد و بعد بریاضت پردازد و دیر و آن را کہ قوت ہاضمہ
ضعیف بود غذاے لطیف باید و صفراوی مزاج را غذاے سرد و تر مثل کشک جو و کدو و
سودا وے مزاج را اغذیہ حار رطب چون کشک مرغ فربہ و بیضہ مرغ و بیر و
و مزاج را اغذیہ گرم و لطیف مناسب اند و شخصے کہ اغذیہ غلیظہ بھر قوت تناول نماید
باید کہ بوقت گرسنگی صادق خورد و کمتر فوش کند تا بخوبی ہضم گردد و اغذیہ یابسہ و شور و تیز
شہوت طعام و چشم را زیان دارد و باید کہ بخورد ہا دوغ و آلو یا تفتالو و بریخ لبہ کہ و گوشت
مرغ بجغرات و آب بیخ بیہ و عسل بجزیرہ و شتر با شراب و سرکہ و حموضات با ماہی و بیضہ
با مرغ و ہر چہ زود ہضم بود با دیر ہضم نباید خورد و مرغ را کہ با دوغ و حموضات را کہ در ظرف مسی
پختہ باشند مضر دانند و از و اجتناب ورزند و در زمستان غذاے کہ مائل بحرارت و تر بالفعل
حار بود و در تابستان غذاے بارد کہ بالفعل بارد بود مناسب است و بربیع و خریف
غذاے معتدل باید خورد و تدبیر دوم در مشروب بدانکہ وقت نوشیدن
آب عطش صادق باید و معتدل المزاج بعد گذشتن یک ساعت بر طعام باستعمال آب اجازت
است و در طعام و قبل از طعام آب نباید خورد الا کسے را کہ عادت بود و خوردن آب بعد
خواب و حرکت عنیفہ خصوصاً جماع و حمام ممنوع بود و بر فواکہ تر و مسہل قوی و بوقت عطش کاذب
آب نباید نوشید و آب نہر با آب چاہ و آب باران با آب بحر مخلوط نہ نمایند و آب
معتدل البرد از آب شدید البرد اولی است و آب گرم و نیم گرم بسبیل علاج باید نوشید
و آب متدریج بنوشند و دوم نزنند و آب سنگی با حشا و اعضاء تنفس و اعصاب مضرت دارد
و چونکہ ذکر تخمس نخمس الاذکار گفتہ اند یان نشراب ترک نمودہ شد تدبیر سوم
در حرکت و مراد از ان ریاضت است و ملاک این ریاضت
آنست کہ باید کہ غذا از معدہ نخدر گشتہ باشد و وقت در حرارت و برودت معتدل بود و

علامت شجاعت است و بخلاف آن علامت بزدلی و انگشتان دراز علامت عقل و هوشیاری بود
بستان مدور خوش قبه سخت پر گوشت که رگهای سرخ بر آن نمودار باشد علامت سعادت
و دولت و پستان دراز و پر گوشت علامت کثرت اولاد و پستان دراز کم گوشت علامت
افلاس است و شکم و سینه باعتدال علامت حسن رای و عقل و شکم بزرگ علامت جهل باشد
و ناف عمیق و پر گوشت علامت دولت بود و ذکر دراز علامت افلاس و کم شهوتی و خال
سیاه بر ذکر علامت عیش و عشرت است و اندام نهانی زن بد کار بلند باشد و ران پر گوشت
و خوش اندام علامت سعادت و آن دراز بی گوشت علامت وبقانیت و حماقت بود
و حکم ساق مثل حکم ران است و پاشنه پر گوشت علامت دزدی و پاشنه دراز در رنج فلاح
متوسطه بود و پشت پا خوش اندام پر گوشت علامت سعادت باشد و ناخنهای دراز نصف
سرخ و نصف سفید علامت شجاعت است و مردیکه در راه رفتن هر دو بینی خود را
بجنباند صاحب علت الثعالب باشد و زنی که در راه رفتن بسیار بجنبد و خم و چم بسیار داشته
باشد و چشمان خود را نخانه چشم بگرداند علامت بد کاری و عیاری باشد **مقاله دوم**
در قواعد جزء عملی از طب بر وجه کلی و او منقسم میشود بعلم
تدبیر تندرستان و بعلم علاج مرضی قسم اول تدبیر اصحاء و او منقسم
میشود بتدابیر اول در ماکول بدانکه بهترین اغذیه آن غذا است که دم صالح
پیدا کند مثل نان گندمی که از آفات سوختن معرا بود و گوشت گوسفند یکساله و بهترین میوه‌ها
انگور و انجیر رسیده است و بعد اکل غذا چیزی که ضد مزاج غذا بود تناول نمایند که مضرت نکند
مثلاً اگر خیار یا کدو خورده باشد بالای آن شیر یا لبناع نخورند و اگر گندنا یا پیاز خورده باشند
عقب آن برگ خرفه نخورند و اگر غذاهای غلیظ مثل هریسه و نان فطیر و حلوا نشاسته
خورده باشند و سدّ حادث گردد پیاز بسیار نخورند و سکنجبین ساده لیسند و تقلیل غذا نمایند
و گوشت بخنی پلاو بزمستان نباید و تابستان اولی است دو فنیکه اشتها غالب نشود طعام
نخورد و هنوز که باقی بود دست از طعام باز دارد و اتفاقاً اگر گاهی روز نخوردن طعام کثرت
افتد روز دوم تقلیل غذا کند و بهتر آنست که بیک شبانه روز یک مرتبه غذا خورده شود
و بعد اکل غذا حرکت خفیفه بهر اخذ غذا بهتر است و خواب مصنف بعد خواب که بیدار
شوند قدری جوارش معتدل المزاج باید داد و هنگام اکل ترتیب ملحوظ دارند

صاحبش در بست و چهار روز بمیرد و اگر پس گوش راست نبره مثل حرق نار پیدا شود صاحبش در هفت روز
بمیرد و اگر زیر لحیه نبره مانند دانه باقلا ظاهر گردد صاحبش در پنجاه و دو روز بمیرد و اگر
بر صدغ چپ حمره که رنگ از دم صفرادی ظاهر شود صاحبش بروز چهارم بمیرد و اگر در صدغ راست
پدید آید صاحبش در هفته روز بمیرد و الله اعلم بالصواب **فصل در علامات که دلالت**
میکند بر اخلاق و آنرا علم قیافه و علم فراست نامند و او استدلال از صورت
و هیئت ظاهر بر خلق باطنی بود و اگرچه اکثر مصنفین از ذکرش اجتناب نموده اند لیکن احقر
بیانش را انسب دانسته باو پرداخت پس بدانکه موی درشت علامت شجاعت و قوت دماغ است
و موی نرم علامت رطوبت مزاج و موی هر دو کتف و گردن علامت حماقت و بسیاری
موی سینه علامت وحشت طبع و موی سیاه علامت عقل و موی زرد علامت
حماقت بود و پیشانی فراخ و بینکن علامت خصومت و پیشانی باریک علامت خیانت
و خساست پیشانی متوسط بانکن علامت محبت است و ابرو کشیده تا صدغ علامت حمق و ابرو
متوسط میان خردی و بزرگی علامت دیانت و ابروی خوش خم علامت دولت و ابروی
پیوسته علامت دزدی باشد و خضرت و کبودی چشم با سفیدی لون علامت
بی شرمی و چشم ازرق علامت بدذاتی و چشم کبود علامت بیحیائی و چشم سرخ
علامت شجاعت و چشم سریع الحرکت در مردان علامت شجاعت و در زنان دلیل
بدکاری و چشم بطی الحرکت علامت نادانی و چشم متوسط میان خردی و بزرگی و سرخی
و سیاهی علامت هوشیاری و راست گفتاریست و گوش بزرگ علامت جهل و دراز
عمر و گوش بسیار خرد علامت دزدی و حمق و متوسط بینهما علامت دانائی بود و بینی
باریک علامت نرمی مزاج و بینی کج علامت شجاعت و یعنی بهن علامت کثرت باه و بینی
که سوراخش فراخ باشد علامت غضبناکی بسیار و فراخی دهن علامت شجاعت و بزرگی
لب علامت حماقت و اعتدال لب بسرخی و سفیدی علامت عقل بود و دندان کج و ناهموار
علامت خیانت و دندان کشاده و بزرگ علامت امانت و ذی علمی است و رخسار پر گوشت
متضمن علامت جهل و رخسار لاغر و باریک علامت حسن رای باشد و گردن کوتاه علامت
جبث و بکر و گردن باریک و دراز علامت حماقت و گردن متوسط علامت صدق و عقل بود
و لاغر و تکفین علامت قبح سیرت باشد و دست راست اگر از دست چپ دراز بود

نوبت غب باشد وہمچنین بحران بعد یکصد وبست روز یا بعد شش ماہ یا بعد ہفت سال یا بعد چہار دہ
سال یا بعد بست ویکسال باشد وبقراط بعد چہل روز بحران روز شصتم وہشتادم وضد وبستم روز
بحران ہفتم دو در حمی غب یوم النوبت روز بحران روز بحران ہا باشد پس لازم است
کہ بروز نوبت احکام بحران ملحوظ خاطر دادند بدانکہ از علامات اند علامات محمودہ در رویہ پس
علامات محمودہ علامات اند کہ بزوال مرض دلالت کنند وعلامات رویہ آنند کہ منذر بہلاکت
مریض باشند اما علامات محمودہ قائم ماندن قوت مریض واشتہار وعقل وہوش وحواس ودفع
یافتن از معالجات وسہولت بود اشتن مرض ووقوع بحران جید بروز بحران وقائم ماندن نفس
طبعی اما علامات رویہ دوم زود وزدن ولاغر شدن بن گوش وہوائے سر واز بینے
برآمدن وہمیشہ بیکجا نظر کردن وبجامہ ودیوار دست زدن وخاموش ماندن واضطراب
بدون روز بحران وپوشیدہ مبادکہ ہرگاہ بروے مریض حمرۃ پیدا شود وسبب ظاہری
آن ہویدا نبود در مریض دست چپ بر سینہ نہادہ باشد پس بمیرد صاحبش بسیزدہ روز
واگر در رگہائے سرطان پدید آمد صاحبش بسہ روز بمیرد واگر در تبات کہ رگیست در گردن
ثمرہ پدید آید صاحبش در پنجاہ ودو روز بمیرد واگر در مرض حار مثل سرسام ثمرہ مثل پستہ یا مقدار
دانۂ انجیر برزبان ظاہر شود صاحبش بروز اول بمیرد واگر در بعض اصابع محموم حمرۃ پیدا
شود صاحبش در دو روز بمیرد واگر بر انگشت دست وپائے چپ ثمرہ بمقدار دانۂ
باقلا ظاہر شود صاحبش در شش روز بمیرد واگر بہنگام دبار ثمرہ براق بانگشت وسطے
بست راست ظاہر شود صاحبش بدوازدہ روز بمیرد واگر ناخن ہا سیاہ شوند ودر ہیضانی
ثمرہ سرخ پدید آید صاحبش بچہار روز بمیرد واگر در ناخن ہائے زانگشت ہا خارش پدید آید
در رنگ گردن سیاہ گردد صاحبش بروز پنجم بمیرد واگر بجلد پلک سہ ثمرہ بیکے سیاہ ودو سرخ
رنگ مائل بزردے متولد شوند صاحبش بروز ہفتم بمیرد واگر بر پلک یک چشم ثمرۂ نرم سیاہ
رنگ مانند گردگان برآید صاحبش در دو روز بمیرد واگر از بینے مریض خون سرخ مائل بزردے
سیلان نماید وہمراہش در دست راست ثمرۂ سفید مائل بسیدے ظاہر شود صاحبش بسوم
بمیرد واگر در ران چپ برخ مادہ کہ در سمت راست صفراوے وایذاند ہد وطولش بمقدار
سہ انگشت باشد پدید آید صاحبش بروز بست وپنجم بمیرد واگر بگوش چپ سیقروشی کہ
بنور یست سخت مثل نخود ظاہر آید صاحبش در بست روز بمیرد واگر بس گوش چپ ثمرہ سیاہ پدید

بحران تام روی گویند و اگر طبیعت بمرض غالب شد و بحران جید تام نامند و اگر مرض قدرے قلیل
غالب آید بحران روی ناقص گویند و اگر قدرے قلیل طبیعت غالب آید بحران جید ناقص خوانند
و گاہ بحران بانتقال مادہ بود از عضوی بعضوے پس اگر انتقال بعضو خسیس بود بحران انتقالی جید گویند
و اگر انتقال بعضو شریف بود بحران انتقالی ردی خوانند و بحران جید آنست کہ در انتہای مرض
بنضج و بدفع مادہ بود نہ بانتقال و بحران کہ بخلاف بحران جید بود بد است و بحران آنست کہ بدفع مادہ بود
پنج قسم است فی و اسہال و رعاف و ادرار و عرق و ہر یکے را ازین اقسام علامات مخصوصہ اند
اما علامات فی ضیق النفس و غثیان و اختلاج لب زیرین و علامات اسہال درد امعاء و ثقل بدن و درد
پشت و قراقر و علامات رعاف ثقل سماع و دوے و طنین و سرخی او و خارش بینی
و علامات ادرار ثقل مثانہ و کثرت و غلظت بول و علامات عرق تری بدن و موجبت نبض
و انتفاخ نشرہ پس بحرانی کہ بعرق و ادرار بود مادہ رقیق ازان مندفع گردد و ازین سبب
آنرا بحران ناقص گویند و بحرانیکہ بقے و اسہال و رعاف بود تام باشد و بحران در وقت
تزاید ناقص و در انتہا تام و در ابتدا مہلک باشد و روز یکہ بحران حادث گردد مریض را
ہیچ نوع تحریک نہ نمایند الا مد و طبیعت فرمایند مثلاً اگر طبیعت برے اندفاع مادہ بقے مستعد بود
تدبیرے فرمایند و قس علی ہذا **فائدہ در تقسیم ایام باحوری و غیرہ**
روز اول بحران روز دوم خلافے سوم واقع فی الوسط روز چہارم بحران روز پنجم واقع
فی الوسط روز ششم بحران روی روز ہفتم بحران محمود روز ہشتم روز مسہل است روز نہم و
بحران روز دہم مسہل روز یازدہم بحران روز دوازدہم مسہل روز سیزدہم بحران روز چہاردہم
بحران جید روز پانزدہم خلافے روز شانزدہم مسہل روز ہفدہم بحران روز ہیجدہم
بحران روز نوزدہم مسہل روز بستم بحران روز بست و یکم بحران روز بست و دوم مسہل
روز بست و سوم مسہل روز بست و چہارم بحران روز بست و پنجم مسہل روز بست و ششم
مسہل روز بست و ہفتم بحران روز بست و ہشتم خلافے روز بست و نہم مسہل روز سی ام
خلافے روز سے و یکم بحران روز سے و دوم مسہل روز سے و سوم مسہل روز سی و چہارم
بحران روز سے و پنجم مسہل روز سے و ششم مسہل روز سے و ہفتم بحران روز سے و ہشتم
مسہل روز سے و نہم مسہل روز چہل بحران کما فی مجمع الحکمۃ و بدانستہ باشد کہ در امراض مزمنہ عدد
ماہ و سال بجای عدد روز ہائی امراض حادہ بود مثلاً در ربع سودا دی ہفت ماہ بجای ہفت

واین چون غون منجمد بود پس اگر این سوب باب ممتزج خواهد بود دلالت خواهد کرد بر ضعف جگر و اگر نضبه آن باشد بر جراحت مجاری دال بود و بدانکه سوب باعتبار محل منقسم میشود بسه قسم یکی غمام واو مثل ابر بر بول مے ایستد و سبب او قلت نضج و برآمدن ریح بطرف بالاست دوم حلق واو در میان قاروره می ایستد و سبب او کمی امرین مذکورین بود سوم رسابست واو آنست که ته نشین نشود این قسم دلالت میکند در سوب طبعی بر نضج و در غیر طبعی بر بدی حال بدن جنس منقسم مقدار بول کثرتش دلالت میکند بر کثافت بدن که از بر در واقع شود و بر اکل فواکه رطبه و بر سکون مفرط و بر استفراغ فضول کثیره چنانچه در بحران و تلتش دلالت میکند بر اسهال و ضعف قوت و فنای رطوبت و شدت و بدانکه بول زنان غلیظ تر و سفیدتر و کم رونق تر از بول مردان باشد اما برازیس افضل ترین براز آنست که سهل الخروج و متشابه الاجزاء و خفیف النار یه معتدل القوام و مقدار در وقت در انچه باشد و از زبد و غیره خالے بود و کثرت ناریت دلالت می نماید بر حرارت و غلبه صفرا و قلتش بر برد و فاسے و بیاض دلالت میکند بر غلبه بلغم و سدده که واقع شود بمجاری مراره و این قسم مندر است بقولنج و یرقان و براز مدتے و قیحے دلالت میکند بر انفجار دردم و این قسم اکثر اوقات صاحبان منروک الریاضت عارض میگردد و دوائم می بخشد و براز اسود دلالت میکند بچیزے که بول اسود دلالت میکند و براز اخضر اگر از احتراق نبود پس از بخارے دکرائے دلالت میکند بر کثرت جمود و قلت مقدار براز بر قلب فضول غذائیه و اجناس آنها و گاه بر ضعف قوت دافعه دلالت میکند و سدد قولنج است و کثرت مقدارش دلالت میکند بعقد آن در وقت قوام بر ضعف هضم و ضعف قوت جاذبه بمسار یقا و باکل غذاے مرطق و نشاسته و سدد که در مسار یقا واقع شوند دلالت میکند و لزوجت قوامش بر اکل غذاے لزج و اخلاط لزج دلالت میکند و اگر همراه اش بد بو د سقوط قوت بود دلیل ذوبان بود و یبوست براز بر تحلل رطوبات و کثرت حرارت و قلت شرب آب و باکل غذائیه بابسه دال است و کثرت بول و زبد براز دلیل کثرت ریاح بود و براز بد رنگ بد بو دلالت بر هلاکت مریض نماید و اگر قبل از براز رطوبت مثل منی برآید مندر بود و چون بحران نیز از علامات دالله احوال بدن مریض است ذکرے یابد **فصل در بحران** بدانکه بحران در لغت یونان باد سموم سوزنده را گویند و نزد اطبا بحران عبارت است از تغیر عظیم که دفعتًا واقع شود و نسبت کرده اند مرض را بجسد و بدن را بامزجه و طبیعت را بسلطان و یوم بحران را بروز قتال پس اگر بحران در روز مرض غالب شود

قوام بول است واو بر سه قسم است یکی رقیق واو دلالت میکند بر غلبهٔ ضعف کلیه و کثرت شرب ماء
واندفاع رطوبت رقیقه وعدم نضج و دوم غلیظ واو دلالت میکند بر کثرت اخلاط و عدم نضج و باشد
که بنضج زال بود سوم معتدل واو دلالت میکند بر نکوئی حال بدن جنس سوم صفا و کدورت بول است
پس صفا دلالت کند بر سکون اخلاط و نضج و کدر دلالت کند بر عدم نضج و حرکت اخلاط و گاه بود م
باطنی و سقوط قوت زال بود و فرق در غلیظ و کدر آنست که قوام غلیظ مستوی باشد و قوام
کدر بضد آن جنس چهارم رائحهٔ بول واو پنج نوعست یکی قلیل الرائحه واین دلیل بر مزاج
باشد دوم عامض الرائحه واین از حرارت غریبه باشد که در اخلاط بارد الجواهر افتد سوم
حلو الرائحه واین از غلبهٔ خون بود چهارم منتن الرائحه یعنی بد بو واین از قرحهٔ مجاری بود پنجم
حریف الرائحه واین بر کثرت صفرا دلالت کند جنس پنجم زید بول است پس کثافت و طول
بقایش و کثرتش بر مادهٔ غلیظ لزجه و کلیه ریاح دلالت کند جنس ششم رسوب است
واو بدو قسم منقسم گشته قسم اول رسوب طبعی است واو آنست که سفید و تهنشین و منفصل الاجزاء
بود و قتیکه حرکت بسیار دود منتشر و منبسط گردد و بسرعت نازل نشود واین دلالت میکند بر نضج
ماده و بعد از رسوب سفید رنگ احمر بهتر است و بعده زرد قسم دوم رسوب غیر طبعی است
واو منقسم بر یازده نوع بیشتر نوع اول غرائی واو مثل قشور باشد قسمی ازان قشور عریض رقیق الجرم
سفید رنگ بود و بجرایش شبانه دلالت کند و قسمی ازان قشور آگنده سرخ رنگ بجرایش کلیه
زال بود و قسمی ازان قشور مختلف اللون که بر جرایش اعضای اصلی زال بود و قسمی است از رسوب
خرطی متصغر الاجزاء سرخ رنگ که دلالت میکند بر احتراق اجزای کبد و نیز قسمی است از رسوب
متصغر الاجزاء که سرخ رنگ بود و دلالت کند بر جرب مثانه نوع دوم و شیئی که در اسوب یقی نیز گویند
واو مشابه بزبر نیخ احمر باشد دلالت میکند بر احتراق دم نوع سوم طحی واو مشابه بجوهر لحم
باشد نوع چهارم وسخی واو مثل سمین بود بدو بان لحم و شحم دلالت میکند بجنس نوع مذکور
واو بر شگافتن قرحه خواه از نضج و رم بود خواه از نضج بر جست دلالت میکند نوع ششم مخاطی
که دلالت میکند بر غلبهٔ غلیظ مثل بلغم خام نوع هفتم شعری واو مثل تارهای مو باشد که از اخلاط
خام و رطوبت لفقاقی استطالت یافته باشد نوع هشتم خمیری واو مثل قطعهای خمیر باشد
و دلالت میکند بضعف حس و سوء هضم نوع نهم رملی واو دلالت میکند بر سنگ مثانه و حصاة
گرده نوع دهم رمادی واین مثل خاکستری بود و دلالت میکند بر احتراق بلغم نوع یازدهم مدری

واجناس بول هفت اند جنس اول لون است واو منقسم میشود بپنج اصول اصل اول اصفر است
واو بشش مراتب منقسم است مرتبهٔ اول قطنی واو مشابه باب کاه یعنی آنیکه در وکاه زرد خشک
تر کرده باشند بود و دلالت میکند بر قلت صفرا و کثرت رطوبت و برودت و بقصور نضج مرتبه
دوم اترجی واو مشابه بپوست ترنج رسیده باشد و دلالت میکند بر نکوئی حال نضج مرتبه
سوم اشقر واو لونست زرد مائل بسرخی مرتبهٔ چهارم نارنجی واو لونست زرد مائل بحمرت
از اشقر مرتبهٔ پنجم ناریست واو لونست مثل نار مرتبهٔ ششم زعفرانی واو لونست مشابه بشعر
زعفران و بر حرارت دلالت میکند و پوشیده نماند که بول اصفر رقیق دلیل هلاکت است
اصل دوم احمر است واو منقسم میشود بچهار مرتبه اول اصهب است و آن لونیست ضعیف الحمرت
قریب ببیاض مرتبه دوم وردی واو لونیست مشابه بگل سرخ مرتبه سوم احمر قانی و آن لونیست که سرخی
در آن غالب بود مرتبهٔ چهارم اقتم و آن لونیست بسیار سرخ که سیاهی زند و این چهار مراتب
بر غلبه دم و حرارت دلالت میکند اصل سوم اسود واو بچهار مراتب منقسم میگردد مرتبه اول
سیاهی است که از طریق زعفرانی رسیده باشد یعنی اول لون اصفر زعفرانی بوده باشد
و بعده سیاه گردد و این دلالت میکند بر سودائی مستحصله از صفرا مرتبه دوم سیاهی است
که از احمر اقتم حاصل شود یعنی اول احمر اقتم بوده باشد پس از وانتقال نموده سیاه گردد و این
دلالت میکند بر سوداوی که از دم حاصل شده باشد مرتبهٔ سوم سیاهی است که از سفیدی
حاصل شده باشد و این دلالت میکند بر سوداوی مستحصله از بلغم چهارم سیاهی است که از خضرت
حاصل شده باشد و این دلیل سوداوی صرف بود اصل چهارم ابیض است و اسباب سفیدی
بول ده اند یکی صعود حرارت بدماغ دوم سفیدی بول در امراض حاره سوم کثرت
بلغم چهارم قرحه مثانه و آلات بول پنجم بحران امراض بلغمیه ششم ضعف کبد هفتم سدد
قویه هشتم سوء مزاج بارد نهم حرارت کلیه و هم غلبهٔ عطش اصل پنجم اخضر واو پنج مراتب اند
مرتبهٔ اول مخضری واو رنگیست پسته ئی دال بر برودت مرتبهٔ دوم آسمانجونی واو رنگیست مثل
رنگ آسمان مرتبه سوم سبزنجی واو لونیست مشابه به آبی که نیل در وحل کرده باشند هر واحد
از این دلالت میکند بر برودت کثیر مرتبه چهارم کرانی واو لونیست که سوادش بیشتر از سبزنجی و
صفرت او کمتر از صفر تفس باشد و دلالت میکند بر احتراق اخلاط مرتبه پنجم زنجاریست واو لونیست
بخضرت و سفیدی مائل بود واو نیز دلالت میکند بر کثرت احتراق اخلاط جنس دوم

یکی عظیم و او آنست که بوقت دم زدن سینه و شش فراخ تر شود تا هوا اکثر اندرون رود و آن سه سبب آنند یکی بسیاری قوت دوم فرمانبرداری آلات سوم بسیاری حاجت و دوم صغیر و او صد عظیم است سوم شدید و این نفس مشابه بعظیم باشد و سبب این کثرت حاجت است و دلالت میکند بر قائم بودن قوت و نبودن آفت در آلات چهارم شاهق و او آنست که طرف زیرین سینه حرکت کند بغیر از حرکت حجاب و عضله های نیمهٔ طرف زیرین و سبب او کثرت حاجت ست و این قسم در حمی و های اکثر حادث میگردد پنجم طویل و او آنست که حرکت انبساطی دراز تر باشد تا هوای بیرونی بیشتر اندر رود و این قسم بسبب تنگی آلات تنفس و بسبب دردی که جذب هوا از سبب او دشوار شود می باشد ششم قصیر و این ضد طویل است هفتم سریع و او آنست که حرکتهای انبساط و انقباض کوتاه شوند و سبب آن کثرت حاجت است زیرا که طبیعت میخواهد که هوای وخامت را زود تر بیرون کند و هوای تازه را اندرون کشد و گاه این قسم بسبب المی و آنگه اندر آلات تنفس واقع شود می افتد هشتم بطی و آن ضد سریع است نهم متواتر و او آنست که مدت میان دم زدن کوتاه بود و سبب ش کثرت حاجت است و گاه این قسم بسبب آنکه بآلات واقع شود میباشد زیرا که از عظم باز دارد و طبیعت بدین سبب بتواتر رجوع کند دهم بار و پس نفس بار و نشان سرد شدن دل و تخلیل حرارت عزیزی است یازدهم مختلف و اختلاف و اسباب این قسم موافق نبض مختلف باشند دوازدهم متضاعف و او آنست که حرکت انبساط یا انقباض بدو حرکت تمام شود مانند دم کودکان که هنگام گریستن می باشد و سبب او یا آفتی بود در آلات یا کثرت حاجت سیزدهم منخری و او آنست که کناره پرّه بینی را بجنبانند و این نشان ضعف قوی باشد یا تنگی گذرگاه تنفس چهاردهم منتن و او آنست که بوقت انقباض از تنفس بد بوید پدید آید و این قسم دلالت میکند بر عفونت سینه یا پانزدهم نفس العسر و او آنست که آلات تنفس اندر هوا تصرف بدشواری نماید اما بول و او دلالت میکند بر حال کبد و مجاری بول و بولیکه گرفته شود قبل از اکل و شرب و استعمال طرمات و مغرات و بعد نوم و از حرارت آفتاب و هوا محفوظ بود و زیاده از شش ساعت تا وقت ملاحظه برو نگذشته باشد و قبل از بول نمودن از امور نفسانیه و بدنیه و طبیعیه و از کثرت نوشیدن آب دوری و جماع اجتناب نمایند و بول صبیان نیز غیر منعقد است

سکون دلالت میکند بر شدت حرارت شانزدهم سطرقی واو آنست که حرکتش چون حرکت مطرقه باشد یعنی قرع کند اول انامل را رجوع کند اندکے بجانب مرکز و قبل از وصول شدن غایت مرکز باز انامل را قرع نموده حرکت ابتدائی تمام کند هفدهم مرتعش واو آنست که حرکتش مثل حرکت رعشه بود هیجدهم ملتوی است واو آنست که حرکتش مثل ریسمان پیچیده محسوس گردد نوزدهم مرتعب واو آنست که حرکتش مثل حرکت رعد محسوس گردد و بدانکه نبض مردان باعتبار زنان قوے تر و عظیم تر و بطے تر بود و نبض عامله در عظم و سرعت و تواتر زیاده ازان باشد که قبل از حمل بود و نبض کودک نسبت نبض بالغ سریع تر و متواتر تر بود و نبض بالغان قوی تر از ما سبق و هر قدر که بجوانی رسد قوے شود و نبض کهول نسبت بجوانان صغیر و بطے بود و در عظم و قوت میانه و نبض شیخ ضعیف و لین بود و نبض در ربیع بجمیع امر معتدل بود الا در قوت افزون و در شهرهای معتدل موافق آن دو صیف سریع و متواتر و صغیر و ضعیف باشد و در شهرهای گرم موافق آن در خریف مختلف مائل بضعف باشد و در شهرهاے مختلف الهوا موافق آن در شتا بطے بود و یا صغیر لیکن نبض محرور یان در سما قوے تر گردد و در شهرهاے سرد موافق آن نبض در اول خواب صغیر و ضعیف بود و در بیداری اگر بطبع خود بیدار شود سریع و عظیم و اگر یکبار از بیے خارجے بیدار شود نبض سریع و متواتر بود و باشد که مرتعش گردد و نبض ریاضت بتدریج قوی عظیم شود و در آخر ریاضت سریع و متواتر و چون ریاضت فزون از اعتدال کرده شود صغیر و ضعیف گردد و اگر قوت قوی بود سریع گردد و هرگاه ریاضت بافراط تمام رسد نبض را دود ے یا نملی نماید و نبض طعامیکه باعتدال خورده شود عظیم و قوے و متواتر بود و نبض طعامے که بافراط خورده شود مختلف و بے انتظام باشد و نبض طعامیکه بسیار کم خورده شود مائل بقوت و سریع و عظیم بود و غسل کردن با آب گرم نبض را عظیم کند خصوصاً که در حمام المجل ارند و استعمال آب سرد که بر دو فتق بقعر تن رسد نبض را صغیر سازد و استعمال آب سرد که بر دو فتق بقعر تن نرسد بلکه ظاهر تن سرد شود و بباطن حرارت جمع آید نبض را قوے و عظیم و سریع نماید و نبض در حالت غضب سریع و متواتر بود و در خوف و خجالت بطے و عظیم و در سرور و غم صغیر و بطے و ضعیف و در فزع سریع و مرتعش و غیر منتظم و نبض در ابتدا روح عظیم و سریع باشد و در دوم حار نبض منشاری و مرتعش و در دوم بارد بطے و در دوم یابس موجے و در دوم صلب منشاری بود اما نفس پس نفس غیر طبعے برانگیزنده است

که اختلافش را انتظامے نباشد یعنی بهر دور اختلافی دیگر محسوس شود و جنس نبض و آن ماخوذ است از دال
وزن واو بر دو قسم است یکی جید الوزن که حاصل میشود در وقت صحت مناسب سن صاحب نبض
و دلالت میکند بر اعتدال حال و دوم غیر جید الوزن واو بر سه نوع است یکی متغیر الوزن واو آنست که
موافق سن صاحب نبض نباشد مثلاً نبض صبی مثل صاحب شباب باشد دوم مباین الوزن واو آنست
که صاحب شباب را نبض صبی باشد سوم خارج الوزن واو آنست که وزنش مشابه هیچ وزن
از اوزان نبض نباشد و این دی است و چون از اجناس بسیطه نبض ذکر یافت شد بیان
انواع مرکبه آن لازم آید پس انواع مرکبه نبض و آن بر چند نوع اند یکے عظیم واو نبضے است
که در اقطار غلظش زاید باشد سبب او کثرت حرارت است دوم صغیر و آن ضد اوست
سوم معتدل متوسط بینهما چهارم غلیظ و آنست که در عرض و شهوق زاید پنجم دقیق
واو ضد اوست ششم معتدل متوسط بینهما و این اقسام مرکبه نبض دلالت میکنند بر آن شے
که دلالت میکنند بسائط اینها هفتم منشاری و آن نبضے است که سریع و متواتر و صلب و مختلف
الاجزا در شهوق و غور و صلابت و لینت باشد و دلالت میکند بر ورم حار عظیم که در اعضائے صلبه
بود و بر انصباب ماده در جرم عروق هشتم موجی واو نبضیست مشابه منشاری لیکن اینین از و
مثل موج آب محسوس میشود و دلالت میکند بر ضعف قوت و کثرت رطوبت نهم دودی
او نبضے است مشابه بموجی لیکن صغیر از و و دلالت میکند بر سقوط قوت دهم نملی واو نبضیست
مشابه بدودی لیکن صغیر تر و متواتر تر از و ضعف این غلبه از دودی میباشد و بر قرب
مرگ حادث گردد بعد وضع حمل نیز دال بر هلاکت است یازدهم ذنب الفار واو آنست که بتدریج
اختلاف قبول کند یعنی اندک اندک در اجزا آن از نقصان بسوے زیادتے یا از زیادتی
بسوے نقصان اختلاف پدید آید پس اگر این نبض بعد رسیدن باتهاء خود رجوع بحالت اولی
نماید ذنب راجع گویند و اگر بحالت اولی رجوع نکند پس اگر منتهی شود بحیثیتیکه حرکتش
احساس نکرده شود ذنب منقضی گویند والا ذنب ثابت دوازدهم غرابی واو آنست که
قرع کند انامل را یکبار و باز قرع کند مرتبه دوم بحیثیتی که سکون در رجوع آن محسوس گردد و دلالت
میکند بر شدت حاجت تزویج سیزدهم سلے واو مثل ذنب الفار است لیکن عود این بحالت
اول بتدریج بود و عود آن دفعة چهاردهم ذو النغزة واو آنست که ساکن شود و قتیکه متوقع
باشد حرکت پانزدهم رافع فی الوسط واو آنست که حرکت کند و قتیکه متوقع باشد

حاصل آمدند چنانچه در جدول مذکور شد و ضابطه در تقاطعی آنست که اول حفظ کرده شوند دوقسم بعده اعتبار کرده شود قسم ثالث مثلاً گرفته شود طویل از قسم طولی و عریض از قسم عرضی پس ضم کرده شود باین دو قسم قسم ثالث تا که حاصل شوند سه قسم زیرا که طویل عریض یا مشرف خواهد بود یا منخفض یا معتدل و قس علی هذا ما بقی پس مجموعه بست و هفت قسم شد چنانچه بالا گذشت و بدانکه طویل آنست که اجزایش در طول اکثر از مقیس علیه محسوس شوند و سبب آن کثرت حرارت است و قصیر آنکه ضد این باشد و سبب او قلت حرارت است و معتدل آنست که اجزایش موافق مقیس علیه محسوس شوند و سبب او توسط حال بینهما است و عریض آنکه اجزایش در قطر عرض اکثر از مقیس علیه محسوس شدند و سببش کثرت رطوبت است و ضیق ضد آن باشد و معتدل متوسط بینهما و مشرف آنکه اجزایش در ارتفاع اکثر از مقیس علیه محسوس شوند و سببش کثرت حرارت است و منخفض ضد آن باشد و معتدل متوسط بینهما جنس دوم ماخوذ است از کیفیت قرع انامل و او بسه نوع است یکی قوی و او آنکه بوقت انبساط انامل را سخت بکوبد و او دلالت میکند بر قوت حیوانی دوم ضعیف و او ضد آن باشد سوم معتدل متوسط بینهما جنس سوم ماخوذ است از زمانهٔ حرکت و او سه نوع است یکی سریع کوزمانهٔ حرکت آن نهایت کوتاه بود و سبب او شدت حاجت نسیم بارد است و این نبض دلالت میکند بر حرارت و بر غلبهٔ قوت حیوانی دوم بطی و او ضد آن باشد سوم معتدل متوسط بینهما جنس چهارم ماخوذ است از زمانهٔ سکون و او بسه نوعست یکی متواتر کوزمانهٔ سکونش نهایت کوتاه بود و سبب او شدت حاجت ترویح و ضعف قوت حیوانی است دوم متفاوت که ضد آن باشد سوم معتدل متوسط بینهما جنس پنجم ماخوذ است از قوام آله و آن بر سه نوعست یکی صلب که دلالت میکند بر یبس دوم لین که ضد آن باشد سوم معتدل متوسط بینهما جنس ششم ماخوذ است از امتلاء و خلو نبض و او بسه نوعست یکی ممتلی سبب او کثرت دم و روح باشد دوم خالی که ضد آن باشد سوم معتدل متوسط بینهما جنس هفتم ماخوذ است از لمس آله و او بسه نوعست یکی حار که دلالت کند بر کثرت حرارت دوم بارد که ضد آن باشد سوم معتدل متوسط بینهما جنس هشتم ماخوذ است از استوای و اختلاف و او بدو قسم است یکی مستوی و آنست که در جمیع قرعات مساوی بود و دلالت میکند بر حسن بدن دوم مختلف که ضد آن باشد و این نیز بر دو قسم است یکی منتظم مختلف و آنست که اختلافش را نظامی باشد یعنی برای او در چند دور اختلافی واحد دوم مختلف مسطح و آنست

که دیده شود نبض دست راست بدست راست و نبض دست چپ بدست چپ مریض پیش طبیب بنشست مریح بنجیکه دست و بازوے او به پهلو و زمین و بالین و غیره چسپیده نبود و نجنبند و از حرکات که حرکت نبض را متغیر نماید محترز بود و نباض باید که صحیح المزاج باشد و اجناس نبض نُه اند اما جنس اول ماخوذ است از مقدار انبساط منقسم میشود به نه قسم یکے طویل و دوم قصیر سوم معتدل چهارم عریض پنجم ضیق ششم معتدل هفتم شاهق که آنرا مشرف نیز گویند هشتم منخفض نهم معتدل و از ترکیب این اقسام حاصل میشوند پنجاه و چهار قسم زیرا که ترکیب نخواهد افتاد از ترکیب ثنائی و ثلاثی جهت استحاله رباعی و خماسی و ما فوق آن از برائے آنکه چهار قسم از اقسام تسعه جمع نمیشوند مگر آنکه دو قسم از قطر واحد باشند و اجتماع قسمین در قطر واحد بسبب اجتماع ضدین محالست

جدول امثال ترکیب ثنائی

طویل عریض	طویل ضیق	طویل معتدل	قصیر عریض	قصیر ضیق	قصیر معتدل	معتدل عریض	معتدل ضیق	معتدل معتدل
طویل مشرف	طویل منخفض	طویل معتدل	قصیر مشرف	قصیر منخفض	قصیر معتدل	معتدل مشرف	معتدل منخفض	معتدل معتدل
عریض مشرف	عریض منخفض	عریض معتدل	ضیق مشرف	ضیق منخفض	ضیق معتدل	معتدل مشرف	معتدل منخفض	معتدل معتدل

جدول امثال ترکیب ثلاثی

اما صابطه در ثنائی آنست که گرفته شود سه قسمے که در قطر طول است و ترکیب کرده شود با سه قسمے که در قطر عرض است پس حاصل شود نه قسم پس باز گرفته شود سه قسمی که در قطر طول است و ترکیب کرده شود با سه قسمی که در قطر سمک است پس حاصل شد نه قسم باز گرفته شود سه قسمی که در قطر عرض است و ترکیب کرده شود با سه قسمی که در قطر سمک است پس حاصل شدند نُه و مجموع است و هفت قسم

دلیل یبوست و بلاوت شان دلیل برودت و حدت دهن دلیل حرارت و شدت و قار و حیا دلیل
برودت باشد ششم افعال طبیعیه اگر کامل اند دلیل اعتدال و اگر سریع اند دلیل حرارت و اگر بطیی اند
دلیل برودت بود هفتم هیئت اعضا عظم نبض و وسعت سینه دلیل حرارت باشد و بخلاف آن
دلیل برودت هشتم نوم و یقظه اعتدال هر دو دلالت اعتدال مزاج است و کثرت یقظه دلیل
حرارت و یبوست و کثرت نوم دلیل برودت در طوبت نهم کیفیت افعال سرعت افعال بکیفیتی
از کیفیات اربعه دلیل غلبه آن کیفیت بود دهم فضول منه فعه شدت رائحه و صنع آن دلیل حرارت
بود و ضد آن دلیل برودت و کثرت تشنج دلیل طوبت و قلتش دلیل یبوست است و علامتهای
امزجه مرکبه از ترکیب علامات مفرده شناخته میشوند و علامات دالهٔ بر احوال بدن انسان از
جهت اخلاط اربعه بدین تفصیل اند علامات غلبهٔ خون حمرت و تمدد و حلاوت دهن و تکدر حواس
و حمرت قارورہ و چشم و زبان و ظهور بثور ها و دو نیلها و سیلان دم از بینی و دندان و بینی علامات
غلبهٔ بلغم سفیدی رنگ بدن و چشم و زبان و قارورہ و لینت لمس و ضعف هضم و قلت
عطش و علامات غلبهٔ صفرا زردی رنگ بدن و چشم و زبان و قارورہ و خشکی بدن و
سخزین و ضعف شهوت طعام و تلخی دهن و قیثیان و وقوع قی صفرا و اخضر و قشعریره و شدت
عطش و علامات غلبهٔ سودا سیاهی بول و چشم و بدن و زبان و شهوت کاذب و کثرت افکار
و گاه بر نوع ماده سن و عادت و بلد و صنعت و فصل و تدبیر مقدم دلالت میکند مثلاً سن شیخوخت
و سکوت و خواصی و بلد و فصل بارد و تدبیر مقدم که بارد بود بر برودت ماده دال است و گاه
بر نوع ماده خواب دلالت حمی نماید چنانچه دیدن خیالات اسود بر سوداء و خیالات احمر
بر صفراء و خیالات سرخ بر دم و خیالات سفید بر بلغم دلالت حمی نماید و بدانکه علامات امراض مرکب
یا جوهری باشند چون استدلال از خلقت مثلاً اگر خلقت اعضا کما ینبغی باشد دلیل صحت بود
و بخلاف آن دلیل مرض یا عرضی باشند چون استدلال بجمالی مثلاً اگر تناسب اعضا کما ینبغی
باشد دلیل صحت بود و بخلاف آن دلیل مرض یا آثاری باشند مثل استدلال بافعال
پس اگر افعال سلیم اند دلیل صحت است و اگر ناقص یا باطل اند دلیل برودت و رداءت
ترکیب است و اگر پراگنده اند دلیل حرارت است و چونکه نبض و نفس و بول و براز از علامات
کلیه دالهٔ بود و ندارند بجهت شرح هر یک لازم آمد اما نبض جرکتی است و ضعی
برای او عبیه روح مولف از انبساط و انقباض و نبض بر اکثر حال دال و دلالت میکند و اسباب

مرکب یا حسب مشابهت دارند چون دائرالفیل یا بحسب محل بود چون ذات الصدر یا بحسب عرض چون
صرع و پرسیده نماند که مرض اصلی بود و بشرکت آنچه اول عارض گردد اصلی بود و آنچه از سکون مرض
اول ساکن شود بشرکت باشد و مرضیکه بشرکت بود یا بواسطه مجاورت باشد یا بواسطه آنکه از عضو
مأوف طریقی بدو بود یا آنکه میان عضوین یکی خادم و دیگری مخدوم باشد چون عصب و دماغ یا مبدء
فعلش بود چون حجاب که یا مجاور عضو مأوف چون دماغ و معده یا منصب مواد عضو بود
چون بقل قلب و مرضیکه به صحت منتهی گردد بر چهار از منقسم میشود یکی ابتداء دوم تزاید سوم انتها
چهارم انحطاط زیرا که آنوقت که مرض حادث نشود زمانه ابتدا گویند و وقتیکه بزیادتی بود زمانه تزاید
خوانند و وقتیکه نه خفت پذیرد نه تزاید قبول کند زمانه انتها گویند و وقتیکه خفت و کمی در مرض پدید آید
زمانه انحطاط شمارند و گویند که امراض متعدیه باشند و متوارثه پس امراض متعدیه آن باشند که از شخصی
بشخصی منتقل شوند مثل جذام و برص و قروح عفنه و حمی وبائیه و امراض متوارثه آن باشند
که از والدین بفرزندان رسند مثل برص و نقرس و وجع مفاصل و مثل و جذام و مالیخولیا و رمد
و بواسیر و این همه که گفته شد از قبیل ممکن الوقوع است

جزء سوم در علامات

بدانکه علامت آنست که استدلال کنند بدو بحالت بدن و آن امور جلیه اند که وقوف
بر آنها باید طبیب بسبب شان بر احوال خفیه بدن و آن گاه نافع میشوند طبیب فقط و آن امور اند
که دلالت کنند بر حال ماضی مثل ندادوه بدن بتقدم عرق و این مسمی میشود بتذکره و گاه نافع شوند
بر مریض و آن امور اند که دلالت می نمایند بر احوال مریض چون دلالت نبض و غیره بر حالت
موجوده و آن مسمی میشود بدال و گاه نافع بهر دو شوند و آن امور اند که دلالت میکنند بر زمانه
مستقبل چون دلالت اختلاج لب زیرین بر قی و این را سابق العلم و تقدم المعرفه
نامند و علامات امر جبلیه بچند نوع منقسم میشوند یکی از جمله اعتدال آن دلیل اعتدال باشد
و میلش بکیفیتی از کیفیات اربعه دلیل آن کیفیت بود دوم لحم و شحم و سمین کثرت آنها دلالت
میکنند بر غلبه امر جبا آنها و قلت آنها بر عکس آن مثلاً لحم دلیل حرارت بود و سمین دلیل برودت
سوم شعر غلظت و سیاهی او کثرتش دلالت بر حرارت و یبس نماید و بیاض آن بر برودت و حمرتش
دلیل اعتدال مزاج باشد چهارم لون بدن سفیدی آن دلیل بلغمیت و برودت و حمرت
بر حرارت و صفرت بر حرارت صفراء و کمودت بر سوداء بود پنجم افعال نفسانی کثرت
و سرعت و قوت آنها دلیل حرارت و سرعت زوال آنها دلیل رطوبت و ثبات آنها

از اخلاط اربعہ خواہد افزود بر و کیفیت آن خلط غلبہ خواہد نمود جواب در وجود سوء مزاج افزون مادہ شرط نیست بلکہ تغیر کافیست و بدین نہج رطوبت خون از اغذیہ یا اشربہ زیادہ شود و حرارتش بحال خود ماند پس وجود سوء مزاج مادی مفرد متحقق میشود و نیز اگر فرض کنم کہ خلطے از اخلاط اربعہ بیفزود پس بصورت ممکن است کہ مثلاً چون خون بیفزاید حرارت او اشتداد نماید و رطوبتش از جہت غذا یابد و اگر کہ معدل طوبت بود برقرار ماند و نیز ممکن است کہ در خون و صفرا تغیر پدید آید و رطوبت و یبوست ہر دو از جہت فعل و انفعال بر حال اصلی ماند فقط حرارت خون و صفرا شدت پذیرد و قس علے ہذا ما بقی اما مرض التالیف و آن بر چہار قسم است یکی مرض خلقت دوم مقدار سوم عدد چہارم وضع اما امراض خلقت و آن نیز بر چہار نوع اند یکے امراض شکل چون اعوجاج مستقیم و استقامت منعوج دوم امراض المجاری و آن بر سہ قسم اند یکی اتساع مجاری مثل اتساع چشم دوم انسداد مجاری چون انسداد مجرے مرارہ سوم ضیق المجاری مثل ضیق مجاری نفس سوم امراض الصفائح چون ملاست معدہ و رحم و خشونت قصبۂ ریہ چہارم امراض التجاویف و آن بر چہار قسم است یکی آنکہ بزرگ شود و مثل کیسۂ الکلیتین دوم آنکہ کوچک شود مثل صغر معدہ سوم آنکہ خالی شود مثل خلو تجاویف قلب و فرج مہالک چہارم ممتلی و منسد شود خانچہ در صرع و سکتہ دوم امراض المقدار و آن یا بزیادتی بود یا بنقصان و آن ہر دو یا عام باشند مثل سمن مفرط یا خاص باشند مثل دہ الفیل سوم امراض العدد پس عدد یا کمتر یا بیشتر باشند یا نہ اما اگر کما ینبغی نبود پس یا کم خواہد بود یا زیادہ مثل کمی و زیادتی اصابع و این یا طبعے بود یا غیر طبعے اما طبعے یا کلے باشد یا جزئے پس زیادتی و کمی کلی مثل زیادتی و کمی اصابع و زیادتی و کمی جزئے مثل زیادتی و کمی جزء اصابع اما زیادتی غیر طبعے چون غلفہ و کمی غیر طبعے مثل قطع انگشت و پوشیدہ نماندکہ طبعے آنست کہ مثلش در بدن دیگر اعضا موجود باشند و غیر طبعے برعکس آن چہارم امراض وضع و او زوال عضو است از موضع مخلع یا بغیرہ اما تفرق تفرق اتصال بدانکہ اسماء تفرق اتصال حسب مواضع مختص اند مثلاً اگر تفرق اتصال در جلد باشد خدش گویند و اگر در لحم باشد جراحت و اگر متقادم شدہ باشد قرحہ و اگر متقادم شدہ باشد تفسخ و اگر در عظم واقع شود باشد کسر و اگر بعرض بود صدع و اگر بطول بود تفرق و اگر در غضروف بعرض بود فسخ و اگر بطول بود تقشت و اگر در عصب بود شدخ و اگر در عروق بود پس اگر در عرض باشد بتر و اگر در طول باشد صدع و اگر نیمے بود کہ دہن گہا کشادہ گردد شق گویند اما مرکب و این از جمع آمدن امراض مفردہ واقع شود مثل مثل کہ از جمع شق و قرحہ ریہ مرکب است و سائر امراض

و حالت ثالثه حالتی است که نه حدّ صحت بر وصادق آید نه حد مرض مثل حال شیخ و نافه امامرض واو بدو قسم است یکی مفرد دوم مرکب پس مفرد بسه قسم است یکی سوء المزاج دوم مرض الترکیب سوم تفرق الاتصال اما سوء المزاج واو نیز بر دو نوع است یکی مستقیم که در او استوی نیز نامند دوم مختلف و در معنی هر دو لفظ اطبا را اختلاف نموده اند چنانچه شیخ الرئیس گوید که آنچه در جوهر عضو مستقر شود و میانش او در طبیعت مقاومت نماند و حکم مزاج اصلی پیدا کند مستوی است والا مختلف و جالینوس گوید که آنچه در جمیع بدن عام بود مستویست و آنچه مخصوص بعضو بود مختلف است ابو سهیل مسیحی گوید که آنچه ایذائی دهد مستوی و آنچه نمیدهد مختلف است پس بقول شیخ و مسیحی معنی سوء مزاج مختلف بود و بقول جالینوس مستوی و مرض نزد شیخ مستویست و نزد جالینوس مختلف و پوشیده نماند که سوء مزاج گاه خلقی بود و گاه عارضی خلقی آنست که مزاج در اصل خلقت غیر معتدل باشد و عارضی آنست که مزاج در اصل خلقت معتدل بوده باشد و بعده متغیر گردد و سوء مزاج منقسم میشود بمادی و ساذج پس مادی آنست که از جهت خلطی حادث شود و ساذج آنست که بسبب حرارت یا برودت یا رطوبت یا یبوست خارجی حادث گردد و سوء مزاج خارجی و مادی بشانزده قسم است چنانچه درین جدول +

جدول

سوء مزاج خارجی مفرد	سوء مزاج خارجی مفرد	سوء مزاج خارجی مفرد	سوء مزاج خارجی مفرد
حار چون تب دق	بارد چون جمود که از رسیدن برودت خارجی بے افتد +	رطب چون ترهل در ابتدا	یابس چون تشنج یابس که از ریاضت و استفراغ افتد
سوء مزاج خارجی مرکب	سوء مزاج خارجی مرکب	سوء مزاج خارجی مرکب	سوء مزاج خارجی مرکب
حار رطب چون آبله و جوش	حار یابس چون دق بدرجه دوم و سوم +	بارد رطب چون نزله مزمن	بارد یابس چون دق مشیوخیت
سوء مزاج مادی مفرد	سوء مزاج مادی مفرد	سوء مزاج مادی مفرد	سوء مزاج مادی مفرد
حار چون تب دموی و صفراوی یعنی از خون و صفرا مخلوط بود +	بارد چون خالج	رطب چون استسقاء لحمی	یابس چون جذام
سوء مزاج مادی مرکب	سوء مزاج مادی مرکب	سوء مزاج مادی مرکب	سوء مزاج مادی مرکب
حار رطب چون تب دموی	حار یابس چون غب خالص	بارد رطب چون تب بلغمی	بارد یابس چون حمی سوداوی

سوال در جمله سوء مزاج مادی مفرد محال است زیرا که هیچ خلطی نیست که آن را کیفیت واحد باشد پس کما خلطی از

تا بسے سال وسن وقوف وآن بعد گذشتن سن نمو بود تا تکمیل سال وحرارت دبیوست درین سال
غلبه نماید وسن کهولت کر آنرا سن انحطاط نیز نامند واو آنست که ظاهر شود در وضعفان لیکن قوت
هنوز ضعیف نشده باشد واین سن تا شصت سال است ودرین سن سردی وخشکی غلبه نماید +
وسن شیخوخت مدتش تا آخر عمر باشد ودرین سن برودت ورطوبت غلبه میکنند +
اما صناعات وعادات پس صناعات مثل حدادی سخن وتجفف است و
افراطش موجب تحلیل رطوبات ودر موسم صیف بصفراوی مزاج مفرد مثل اکاری موجب بیماری است
وقصاری بالعکس آن وصباغی در موسم ربیع دموی مزاج را مضر بود ومعماری بعکس
آن وعادات پس ترک آن بتدریج لازم است اگر قبیح بود **اما اسباب غیر ضروری**
پس آن مضاد اند بطبیعت مثل استعمال سمومات یا غیر مضاد اند مثل وضع اضمده **فائدة**
اسباب مشهوره نزد اطبا بدین تفصیل اند که اگر سبب فاعل باشد برای حالتی از احوال ثلثه
نام نهاده شود فاعل ومغیره واگر سبب حافظ باشد برای حالتی از احوال ثلثه نام نهاده شود
حافظ وبتقدیرین بدنی خواهد بود یا غیر بدنی اما بدنی وغیر بدنی پس هر واحد ازین یا جوهر
خواهد بود یا عرض پس جوهر مثل اغذیه وزیادتی اخلاط وعرض مثل عفونت خلط وحرارت شمس
وبرای هر واحد از احوال ثلثه سه سبب اند زیرا که سبب امرے از امور خارجیه یا نفسانیه
خواهد بود واز خلط ومزاج وترکیب نخواهد بود نام نهاده خواهد شد بادی واگر بالعکس این خواهد بود
نام نهاده خواهد شد بدے بتقدیرین مذکورین پیدا خواهد کرد حالتی را از احوال ثلثه پس اگر پیدا
خواهد نمود حالتی را بواسطه نام نهاده خواهد شد سبب سابقی واگر پیدا خواهد ساخت حالتی را
بیواسطه نام نهاده خواهد شد سبب واصلی امثال سبب بادی برای صحت وهم برای مرض مثل
خوردن طعام وحرارت شمس وبرودت هوا وعصب ومثال سبب سابقی برای صحت مثل انضج تام و
بحران بعید وبرای مرض مثل استلاجت حمی عفنی ومثال سبب واصلی برای صحت اعتدال مزاج
وترکیب وبرای مرض عفونت خلط وبدانکه این امثله که ذکر کردیم برای صحت اگر واقع شوند
درمیان مرض پس اسباب مسطوره برای حالت متوسطه خواهند شد وگاه بنی واحد هم سبب وهم
مرض وهم عرض باعتبارات مختلفه مے باشد **جزء دوم در احوال بدن انسان**
جالینوس گوید که احوال ابدان مردم سه اند یکی صحت دوم مرض سوم حالت متوسطه اما صحت
حالتیست بدنی که جاری می شوند جمیع افعال بسلامتی بر مجرے طبعی ومرض حالتیست بخلاف این

وآب زبیبی مقوی دل وآب جدیدی مقوی اعضا ومحرک وشحنه کننده اعضاست وآب گرم مفسد معده وزائل کننده قوانج وسکن مرجع ومدر بول وحیض است وبصداع بارد واصحاب صرع ضرر با وبطولا مفید وآب سرد مقوی معده ومحرک شهوة وسکن عطشش است وباعصاب وباحشا رمتورم مضر ست طارد وآب چاه اثقل ست باید که بعد از کشیدن بقدر ع انبیق استعمالش کنند **اما استفراغ و احتباس** پس احتباس یا از شدت ماسکه بود یا بسبب آنکه طبیعت بباعث اعضا آن خود بطرف دیگر متوجه نشود یا از ضیق مجاری یا از سدد یا از ضعف دافعه یا از ضعف هاضمه یا از غلظ ماده یا از لزوجت ماده وغیره بود واستفراغ در اضداد اسباب احتباس صورت گیرد باید دانست که استفراغ مفرط موجب تبرید وتخفیف وضعف بود واحتباس مفرط موجب سدد وسقوط شهوه وثقل بدن باشد واعتدال هر دو موجب صحت است **اما حرکت وسکون بدنی** پس حرکت خروج ماده بود از قوت بتدریج جانب فعل وسکون بقاے ماده بود بر قوة یا بالفعل پس حرکت موجب تسخین وتحلیل فضلات وخفت بدن ست وسکون بضد آن **اما اعراض نفسانی** که آنرا حرکت وسکون نفسانی نیز گویند واو حرکتیست روحے بطرف داخل تا بطرف خارج یا بالعکس پس بطرف خارج دفعة مثل غضب یا قلیلاً قلیلاً مثل فرح وبطرف داخل دفعة مثل خوف یا قلیلاً قلیلاً مثل غم وبطرفین مثل خجلت زیرا که حرکت میکند روح بباعث خجلت اول بجانب داخل بعده بطرف خارج وایضاً لازم است حرکت نفسانی را سخونت مایتحرک الیه وبرودت مایتحرک عنه وکثرت حرکت نفسانی مهلک است واقراد وسکون نفسانی مبرد **اما نوم ویقظه** پس نوم بخلو معده مبرد است ونوم نهار مفسد لون ومرخی قوی نفسانی ومورث صلابت طحال است وکسی را که عادت بود ترکش لازم است الا بتدریج ویقظه مفرط مضعف دماغ است + **اما اجناس** پس مزاج مردان حار یابس ست به نسبت زنان ومزاج زنان سرد تر ست به نسبت مردان **اما اسنان** وآن چهار اند یکے سن نمو دوم سن وقوف سوم سن کهولت چهارم سن شیخوخت پس سن نمو اول بیخ نوعست یکی سن طفولیت داد وقتے بود که مولود قابل تغذیست وبرخاست نباشد دوم سن صبوبیت واو بعد از نهوض وقبل از سخت شدن اعضا بود سوم سن ترعرع واو بعد روئیدن دندانست چهارم سن رهاق واو آنست که مولود ببلوغ رسد پنجم سن فتا واین سن شباب است

ذوالخاصیت مثل کاسنی واگر تاثیر بماده وصورت بود نام نهاده شود غذای ذوالخاصیت مثل روغن زرد واگر تاثیر مر ماده وکیفیت وصورت بود نام نهاده شود غذای دوائی ذوالخاصیت مثل سیب وبدانکه خون از غذا یا رقیق متولد شود یا غلیظ یا متوسط بینهما پس غذا ئیکه خون رقیق پیدا کند نام نهاده شود غذا ئیکه لطیف وانچه خون غلیظ پیدا کند نام نهاده شود وغذای غلیظ وانچه خون متوسط پیدا کند نام نهاده شود غذای متوسط وهریک ازین اقسام ثلثه کثیر الغذا یا قلیل الغذا یا متوسط الغذا میباشد ونیز هریک ازینها صالح الکیموس یا روے الکیموس می باشد پس بعد ضرب هیجده اقسام میشوند بتفصیلیکه در جدول مندرج

نقشهٔ جدول هیجده اقسام

لطیف صالح الکیموس کثیر الغذا مانند مرغ نیم برشت یا بریشته	لطیف صالح الکیموس قلیل الغذا مانند اناسیج کاهو	لطیف صالح الکیموس متوسط الغذا مانند نان گندم	لطیف سوداوی الکیموس کثیر الغذا مانند بچه کبوتر	لطیف فاسد الکیموس قلیل الغذا مانند ترب وهریسه تیز باشد ونرم	لطیف فاسد الکیموس متوسط الغذا مانند نان فطیر روی اتابه
کثیف صالح الکیموس کثیر الغذا مانند تخم مرغ در روغن برشته	کثیف صالح الکیموس قلیل الغذا مانند پنیر تازه	کثیف صالح الکیموس متوسط الغذا مانند گوشت بچه گاو	کثیف روے الکیموس کثیر الغذا مانند گوشت گاو	کثیف روے الکیموس قلیل الغذا مانند گوشت قدید	کثیف روے الکیموس معتدل الغذا مانند کرنب
معتدل صالح الکیموس کثیر الغذا مانند گوشت بره یکساله	معتدل صالح الکیموس قلیل الغذا مانند شلغم	معتدل صالح الکیموس معتدل الغذا مانند گوشت بچه شتر	معتدل روے الکیموس کثیر الغذا مانند کلم روے	معتدل روے الکیموس قلیل الغذا مانند زردک	معتدل روے الکیموس معتدل الغذا مانند ماهی خشک ساخته

اما آب غذا نخیزد لیکن در بدن فاعل مثل رفیق غذا ئے بخشد نادر مجاری ضیقه نفوذ نماید وترطیب وتبرید اعضا وتسکین حرارت میکند وبهترین آبها آنست که بر گل خالص یا بسنگ ریزه ها جاری باشد وآفتاب بر و تابد در مجرے او بسمت مشرق یا بشمال باشد بفاصله کثیر واز بلندی منحدر شود در صیف گرم وسرد گردد وتیز رو باشد وقتیکه بیاشامند تشنگی بنشاند وچیزے را که با وطبخ دهند جلد هضم کند واکثرے ازین صفات آب گنگ موجود اند وبعد این آب موصوفه آب باران بهتر است زیرا که خفیف الوزن وهاضم وسریع الانحدار از معدن است لیکن جلد تر متعفن میگردد وبجهت لطافت و رطوبت خود احتیاج طبخ قرار داده اند وبعد ازین آبیکه بفرع عمیق کشیده شود بهتر است

کثیر الحرارت اند و اقلیم اول و چهارم قریب باعتدال اند و اقلیم پنجم و ششم و هفتم کثیر البرودت اند و
شناخته میشود اقالیم بعدد ساعات و درازی ایام پس اقلیم اول آنست که در ابتدا آن نهایت درازی
روش دوازده و ربع ساعت باشد و در وسط آن درازی روز سیزده و نصف ساعت و اقلیم دوم آنست
که در شروع آن نهایت درازی روز چهارده ساعت ربع کم باشد و در وسط آن چهارده ساعت
و اقلیم سوم آنست که در شروع آن نهایت درازی روز چهارده و ربع ساعت باشد و در وسط
آن چهارده و نصف ساعت و اقلیم چهارم آنست که در شروع آن نهایت درازی روز ربع کم پانزده
ساعت باشد و در وسط آن پانزده ساعت و اقلیم پنجم آنست که در شروع آن نهایت درازی روز
پانزده و ربع ساعت باشد و در وسط آن پانزده و نصف ساعت و اقلیم ششم آنست که در شروع آن نهایت
درازی روز ربع کم هفتده ساعت باشد و در وسط آن هفتده ساعت و اقلیم هفتم آنست که در شروع آن نهایت
درازی روز هفتده و نصف ساعت باشد و در وسط آن هیجده ساعت ربع کم اما وضع بلد پس آن بلد
که مرتفع باشد بارد و اصح است و آنکه پست باشد حار است و آنکه متوسط به بلندی و پستی بود
از هر دو اصح است اما نزدیکی جبال پس کوه شمالی گرم است و جنوبی سرد و کوه مغربی بهتر است از
مشرقی اما نزدیکی بحار و او بهر طرف که بود هوا را ترسازد اما دریای شمالی سرد کننده هواست
و دریای جنوبی بضد آن و مشرقی هوا را تر میکند فقط و مغربی غلیظ تر و شهری که در وسط دریا
یا بکنارهٔ آن بود معتدل بحرارت و برودت باشد بسبب استغنای هوا آن بلد از موتر اما اختلاف
ارض بلد پس زمین کسر یه و رطبه گرم و خشک و زمین صخریه بسیار خشک و سخت کنندهٔ اعضاء و زمین طینیه
ارطب است و زمین نمناک تر است **اما ماکول و مشروب** بدانکه دستیکه وارد شود
شئی در بدن بجز آب پس خالی نیست از آنکه یا متغیر شود از بدن پس اگر متشابه شود و به بدن یعنی
جزو بدن گردد نام نهاده میشود بغذای مطلق و اگر جزو بدن نگردد نام نهاده شود دوای معتدل
و یا متغیر کند بدن را و او سه مطلق است و یا مساوی بود بهر دو جانب یعنی متغیر شود از و متغیر گرداند
او را پس اگر جزو بدن گردد نام نهاده شود غذای دوائی و الا اگر فاسد کند بدن را نام نهاده شود دوای
سمی و اگر بدن را فاسد نکند نام نهاده شود دوای مطلق و میگویند که تاثیر آن شئی اگر باده باشد
غذای مطلق است مثل نان و اگر تاثیر تن بکیفیت بود دوای مطلق است مثل بابونه و اگر تاثیر آن
بصورت باشد نام نهاده میشود دوای خاصیت مثل زهر مهره و اگر تاثیر تن باده و کیفیت بود
نام نهاده شود غذای دوائی مثل شعیر و اگر تاثیر آن بکیفیت و صورت بود نام نهاده شود دوای

قوتیست که چون خیال و وهم در چیزے تصرف کنند آنرا نگاہدارد و بور امتذکرہ نیز نامند زیرا که چیزہاے
فراموش شدہ باز بیاد مے آرد و محلش بطن آخر دماغ است اما قوت حیوانی
واو قوتیست که مستعد بسکنند سائر اعضا را بر قبول افعال نفسانی و محل آن در قلب است اما افعال
و آن بر دو گونہ است یکی مفرد و دوم مرکب اما فعل مفرد آنست که از یک قوت تمام شود مثل جذب
و دفع و فعل مرکب آنست که از دو قوت تمام شود مثل بلع اما اسباب ضروریہ
و آن بر شش نوع اند زیرا که اگر بطرف آن عارض شود حاجت روح و آن ہوا است و اگر
عارض شود ضرورتش بالذات اعضا را کول و مشروب است و اگر عارض شود ضرورت آن
اعضا را بواسطہ استفراغ و اقتباس است و اگر عارض شود ضرورتش معاً روح و اعضا را
پس اگر عارض شدنش بے اختیار و با اختیار بود حرکت و سکون است و اگر عارض شدن آن فقط
بے اختیار باشد نوم و یقظہ است و اگر عارض شود ضرورت آن نفس را اعراض نفسانیہ
است اما ہوا کہ محیط است بابدان و محتاج میشود بسوے آن انسان باستنشاق بدا
تعدیل روح و اخراج فضلات آن بہ برآوردن نفس پس تا وقتیکہ ہوا صاف و پاک از بخارات
و معتدل باشد ہر آینہ پیدا خواہد کرد صحت را و الا پیدا خواہد نمود مرض و تغیر آتش از اعتدال
طبعے باشد یا غیر طبعے اما تغیرات طبعیہ تغیرات فصول اند و فصول را در سے خط استوا
چہار اند اول ربیع و او معتدل است دوم صیف و آن گرم و خشک است سوم خریف و آن
سرد و خشک چہارم شتا و او سرد و تر است و ہر فصل موافق مزاج خود امراض پیدا میکند چنانچہ ہر ربیع
امراض مثل دم و زکام و سعال و صیف مثل وجع اذن و خریف مثل قطر بول و سل و شتا مثل
زکام و صداع و ذات الجنب پیدا میشوند و تغیرات غیر طبعیہ یا غیر مضاد اند بطبیعت انسان
یا مضاد پس تغیر مضاد بچند نوع اند یکی آنکہ حادث شوند باسباب سماوے مثل جمع شدن
کواکب سیارہ در وشن مثل مشتری و زہرہ و غیرہ با آفتاب پس بہ تجمیع انہا حرارت حاصل میشود
دوم آنکہ حاصل شوند باسباب ارضی باختلاف نواحے و ریاح و عرض بلد و وضع آن و اتصال
جبال و بحار و غیرہ اما نواحے و ریاح پس ریاح جنوبے و ناحیہ آن گرم و تر اند و ریاح
شمالی و ناحیہ آن سرد و خشک و صبا و دبور و ناحیہ آن ہر دو قریب باعتدال اند اما عرض
بلد پس عرض ہر بلد قوسے است از دائرہ نصف النہار کہ واقع است در مقابل
آن بلد در میان معمورہ آن بلد و معدل النہار و بدانکہ اقلیم دوم و سوم

پس قلب پس عصب پس جلد و رطب در بدن همین است پس شحم پس دماغ پس نخاع پس ترب پس غدی
پس اثنین پس ریه پس کبد پس طحال پس کلیه پس عضل پس جلد **اما قوی** مبدء فعل اند بالذات
پس اگر صدور فعل قوت بشعور بود قوت نفسانی گویند و اگر بی شعور و مختص بحیوان
بود قوت حیوانی نامند و اگر مختص بحیوان نبود قوت طبعی خوانند **اما قوت طبعی**
کار فرض تغذیه و تنمیه و مماثلش کبد است و اعضا مه بود یا مخدومه و یا متصرفه برای بقای
شخص پس متصرفه برای بقای شخص دو نوع است یکی غاذیه و او آنست که غذا را مشابه بجوهر
عضو میکند که بدل ما یتحلل منه شود دوم نامیه و او آنست که زیاده کند افطار جسم علی التناسب اطبعی
و افطار جسم سه اند طول و عرض و عمق و مخدومه نیز بر دو نوع است یکی مولده و او آنست که جوهری
را از اخلاط جدا نماید و تیار سازد و هر جزوی را مختص بعضو عضو دوم مصوره و او آنست که صادره
شود از و تخلیط و تشکیل اعضا غاذیه بر چهار نوع است یکی جاذبه دوم ماسکه سوم هاضمه چهارم دافعه
و خادم این هر چهار کیفیات اربعه اند و این هر چهار خادم غاذیه اند و غاذیه خادم نامیه است
و نامیه و غاذیه خادم مولده اند و مولده خادم مصوره است **اما قوت نفسانی** که از و حاصل
میشود حس و حرکت و محلش دماغ است و او بر دو گونه است یکی محرکه دوم مدرکه و محرکه نیز بر دو نوع است
یکی باعث بر حرکت و آن را شوقیه خوانند و خادم شوقیه شهوانیه و غاذیه اند دوم برای حرکت که
فاعله گویند و حرکت او بر دو قسم است یکی برای قبض دوم برای بسط پس حرکت قبض بدین
طریق حاصل آید که کشیده شود عضل پس منجذب شود بعده منقبض گردد و عضل و حرکت بسط بدین
نهج است که فراخ شود عضل پس دراز گردد و تر و منبسط شود عضو دوم مدرکه و آن بر دو نوع
است یکی مدرکه ظاهریه دوم مدرکه باطنیه اما مدرکه ظاهریه و آن مثل حواس اند برای
مدرکه باطنیه و آن بر پنج نوع است یکی سمع دوم بصر سوم شم چهارم ذوق پنجم لمس اما
مدرکه باطنیه او نیز بر پنج قسم است یکی حس مشترک و او قوتیست که از حواس خمسه ظاهریه اشیاء
محسوسه باو نمودی میشوند و محلش مقدم بطن اول دماغ است دوم خیال و او را خزانه حس مشترک
گویند زیرا که هر چه در حس مشترک بیاید باو سپرد میکند و جای آن مؤخر بطن اول دماغ است
سوم متصرفه و آن را متخیله نیز نامند و او قوتیست که در صور محسوسه که بخیال موجود اند تصرف
می نماید و محلش مقدم بطن دوم دماغ است چهارم وهم و او ادراک معانی جزئیه که بمحسوسات
تعلق ندارند میکند مثل صداقت عداوت زید و محلش مؤخر بطن دوم دماغ است پنجم حافظه و او

ثابت شده و اما اشیاء بارده در صفرا معاون طبیعت اند زیرا که طبیعت بحسب ماده محتاج بمعاونیکه
مناسب اوست میباشد و این قاوح مقصود نیست اما مزاج و تشکل ارکان ریزه ریزه شوند و مماس
شود هر واحد با همدیگر و فعل کند هر یکی بقوتهای متضاده بدین طریق که تشکند هر رکن صورت کیفیت دیگری
را و منکسر شود کیفیت آن پس هرگاه فعل و انفعال منتهی شود حاصل گردد کیفیت متوسطه و آن مزاج است
و مزاج بر دو قسم منقسم میگردد یکی معتدل حقیقی دوم معتدل غیر حقیقی زیرا که یا مشتق است از عدل
فی القسمت که او غیر معتدل است و آنرا معتدل فرضی طبی خوانند یا مشتق نیست از عدل فی القسمت
بلکه از تکافو و این معتدل حقیقی است که وجود ندارد زیرا که اگر هر چهار ارکان برابر باشند یکی
را بر دیگری غلبه نبود پس درین وقت وجود مرکب صورت نخواهد بست که هر رکن از ارکان از بسیط
میل بکرهٔ خود دارد پس بالضرور هر یک بکرهٔ خود خواهد رفت و بی فاسر بمجاورت قرار نخواهند گرفت
و بدانکه غیر معتدل که معتدل فرضی طبی است منقسم میشود بهشت قسم یکی معتدل
نوعی مثل انسان از انواع حیوانی دوم معتدل صنفی مثل ترکی و هندی سوم معتدل شخصی
چهارم معتدل عضوی مثل جلد پس این هر چهار قسم نظر بداخل خود و نظر بخارج خود هشت قسم شدند
و غیر معتدل که در مقابل معتدل حقیقی که مشتق است از تکافو هشت قسم است و این هشت قسم
بر دو نوع است یکی مفرد دوم مرکب آما مفرد چهار نوعست یکی حار دوم بارد سوم رطب چهارم
یابس آما مرکب و آن نیز چهار نوع است یکی حار یابس دوم حار رطب سوم بارد و یابس چهارم
بارد رطب و غیر معتدل که در مقابل غیر معتدل است که آن معتدل فرضی طبی است او نیز هشت
قسم است زیرا که چهار از این هشت قسم مفرد اند و چهار مرکب آما چهار مفرد یکی احر دوم
ابرد سوم ارطب چهارم ایبس و چهار مرکب یکی احر ایبس دوم احر ارطب سوم
ابرد ایبس چهارم ابرد ارطب و بدانکه اعدل ممزجه مزاج انسان است و اعدل انسان
سن شباب و اعدل اعضاء جلد لمسه سبابه است پس جلد انامل دیگر پس جلد اصابع پس جلد کف
پس جلد دست پس جلد مطلق بدن است و حار در بدن قلب است پس کبد پس طحال پس عضل پس دماغ
پس کلیه پس ریه پس شرائین پس اورده پس جلد و بارد در بدن شعر پس
عظم پس عضروف پس رباط پس وتر پس غشاء پس عصب پس نخاع پس دماغ
پس شحم پس سمن پس جلد و یابس در بدن شعر است پس عظم پس عضروف
پس رباط پس وتر پس غشاء پس شرائین پس اورده پس عصب پس مخ که

اگرچه ضررش کمتر باشد و انچه از بلغم غلیظ بود طعمش تلخ مائل بشیرینی و غوصت سودای سودا وی
انچه سودای رقیق محترق می شود علاج قبول میکند و انچه سودای غلیظ محترق گردد چوشش آن کمتر
نیز پراگنده به اعضا کمتر بود جهت غلظ خود لیکن بقبول علاج عاصی بود و انچه از سودای رقیق بود طعمش
ترش مائل بغوصت و انچه از سودای غلیظ بود غوصت دران غالب و ترشی کمتر باشد و چونکه اخلاط
اربعه ذکر یافتند بیان علل اربعه آنها نیز لازم آمد زیرا که علم بوجود شی کامل نمی شود الا بعد علم
بسبب آن پس باید دانست که سبب در عرف عام چیزی را گویند که بان وسیله کنند بحصول
امر دیگر و در اصطلاح حکمار ما یتوقف علیه الشی و عام است که توقف برای ماهیت بود یا برای وجود
این بر چهار قسم است زیرا که سبب یا داخلی بود یا خارجی پس اگر داخلی بود بالقوه آنرا سبب مادی
گویند چون آهن نسبت بسیف و اگر بالفعل داخل بود آنرا سبب صوری گویند مثل صورت
سیف که معروض بار است و اگر خارج بود که موجد اوست آنرا سبب فاعلی گویند چون حداد
و اگر ایجاد برای آنست آنرا سبب غائی گویند مثل قتل اعدا و بدانکه علت غائی اگرچه در وجود
موخر است لیکن در ذهن مقدم بسبب فاعلی چون حرارت معتدله است و سبب مادی او اغذیه
و اشربه معتدله کامل الکیموس و سبب صوری او نضج کامل و سبب غائی او تغذیه و ترطیب و
تسخین و سبب فاعلی صفرا حرارت معتدله و سبب مادی او غذای لطیف چرب
شیرین و تیز و سبب صوری او نضج کامل و سبب غائی او تغذیه و تلطیف دم
و سبب فاعلی بلغم حرارت قاصره و سبب مادی او غذای غلیظ رطب لزج سرد و سبب صوری
او نضج قاصر و سبب غائی او تغذیه و ترطیب و خون شدن وقت فقد آن آن و سبب فاعلی سودا حرارت
معتدله و سبب مادی او غذای غلیظ قلیل الرطوبت و سبب صوری او تنشیف و سبب غائی
او تغذیه و آگاه نمودن بر شهوت طعام و بدانکه نضج آنست که حرارت اثر کند در جسم که تری دارد
و او را بحالتی که در حق آن مطلوب بود بگرداند و واضح باد که هر خلطی را نضج خاص و اعتدال قوامی
است لائق نه آنکه جمیع اخلاط را یک نضج و یک قوام تساوی است مثلاً نضج بلغم منقطع و ترفیق
و نضج صفرا بتغلیظ و نضج سودا بترفیق است اما دم محتاج بنضج نیست پس مقصود بنضج اعتدال
قوام است که تا در مندفع شدن آن قصوری نسازد **اعتراض** در حد نضج حرارت ماخوذ است
و متفق اند اطبا بر آنکه منضج صفرا بارد است پس حد نضج فاسد گشت **جواب**
منضج جمیع اخلاط طبیعت است و آله طبیعت در نضج حرارت غریزی است از جهت نضج بحرارت

دیموست است سوم بلغم عفص یعنی طعمش عفص بود و او نیز مائل ببرودت و یبوست است که سودا
باو می آمیزد و چهارم بلغم حلو یعنی طعمش شیرین بود زیرا که از خلط دوم حاصل آید پنجم بلغم تفه
که خالص البرودة خام باشد زیرا که مادهٔ آبی برودت غالب آید ششم بلغم زجاجی رنگ او مثل آبگینه
بود غلیظ باشد لیکن رطوبت در و باقی بود هفتم بلغم حصی یعنی مشابه کچ و آن از همه اقسام غلیظ تر
است که رطوبت او بتحلیل رفته باشد هشتم بلغم های که از همه اقسام رقیق و رطب است نهم بلغم مخاطی
هم بلغم خام هر دو مختلف قوام اند اگر اختلاف محسوس نشود مخاطی است و اگر غیر محسوس بود خام
و صفرای طبعی رنگ او مائل بسرخی و زردی و در جگر بدو قسم میشود یکی همراه خون در عروق ببرود
برای رقیق نمودن دوم تا که در منافذ ضیقه نفوذ کند و غذای بعض اعضا مثل ریه میگردد و تقطیع اخلاط
لزجه مینماید قسم دوم بمراره رود و از انجا بامعاء نزدیک جهت غسل او و صفرا و غیر طبعی
و او بر سه نوع است نوع یکی مره و موی او آن در نفس خود بجگر فاسد نشود دوم صفرای کراثی رنگ
او چون آب گشنا بود و او باذات خود در معده احتراق یابد سوم صفرای زنگاری و این نیز قسمی
از صفرای کراثی محترقه است که بشدت احتراق یابد و رنگ او زنگاری گردد و چهارم مره صفرا و
آن از خلط بلغم رقیق بغیر یابد و رنگش زرد بود پنجم صفرا محی که رنگ و قوام آن مثل زرده بیضه مرغ
بود و آن بدا میزش بلغم غلیظ فاسد گردد ششم صفرا محترقه و آن را صفرا سودا وی نیز گویند
و آن از آمیزش سودا احتراق یابد و بدانکه احتراق اخلاط عبارت از آنست که اجزاء رقیق
و لطیف بتحلیل روند و انچه باقی ماند کثیف گردد و سودای طبعی و آن در خون طبعی است
طعمش میان حلاوت و عفوصت بود و آن در کبد بدو قسم منقسم میشود قسمی با خون ببرد برای
تغلیظ دوم بعروق رود و غذا بعض اعضا گردد مثل عظم و قسم دوم بطحال رود و از انجا بمعده
ریزد جهت دغدغهٔ غذا تا که باشتها آگاهی حاصل آید و سودای غیر طبعی و او بر سه نوع است یکی
آنکه از احتراق اخلاط بود و این قسم مفصل عنقریب گفته آید دوم آنکه از بر د خارجی یا داخلی
خلطی که از اخلاط منجمد گردد سودا غیر طبعی است و این قلیل الوجود است سوم آنکه در خون نا طبعی
بود و هر خلطی که از اخلاط احتراق یابد سودای غیر طبعی بود اگر خودای طبعی احتراق یابد پس
سودای موی و این قلیل الفساد است و انچه احتراق او تمام نبود طعمش شور مائل بشیرینی
و انچه احتراق تام یابد طعمش تلخ گردد سودای صفراوی و او کثیر الفساد است لیکن
زود علاج قبول میکند طعمش بسیار تلخ و سودای بلغمی انچه از مادهٔ کرج باشد زود تحلیل شود

کہ برازست ولطیف آن براہ ماسار یقا بکبد میرسد وہضم دوم در جگر است وآن نضج کیلوس است
کہ آنرا کیموس خوانند واز ین نضج حاصل میشود شے مانند رغوہ داو صفرا است وشے مثل رسوب
داو سودا است وشے مصفی داو دم است وشے خام وآن بلغم است وفضلہ این ہضم براہ گردہ
ومثانہ کہ بول است منتفع گردد ولطیفش بعروق می رود وہضم سوم در عروق است واو عبارت
ست از استحالۂ اخلاط باعضاء وآن را رطوبت ثانیہ گویند واین از دو نوع خالی نیست یکی آنکہ
فضول بود بدن را از و حاجت نیست وآن قائم مقام اخلاط نا طبعے است واخر جش مقید دوم
آنکہ بدن را باو حاجت بود وآن بر چہار قسم است یکی آنکہ در عروق صغار دو قاق موجود است دوم
آنکہ مستحیل شود بجوہر بحسب مزاج ومقصود از ہضم سوم ہمین است سوم آنکہ بمنزلۂ طل یعنی مثل شبنم
در اعضا منتشر است چہارم آنکہ التیام والتصاق اعضاء با اوست ہضم چہارم در اعضاء وآن
عبارت است از استحالہ رطوبت ثانیہ قابل تغذیہ پس بدانکہ تمام ہضم تمام میشوند در دوازدہ
ساعت طبعی بدین طریق کہ استحالہ معدہ بشش ساعت ودیگر استحالات بدو دو ساعت منتہی
میشوند واگر فرض کنیم کہ مقدار کل اختلاط بست وچہار جزو است پس نصف ازان یعنی دوازدہ جزو
خون خواہد بود وثلث جزو یعنے ہشت جزو بلغم وربع جزو یعنے سہ جزو صفرا واز صفرا ثلث
جزو یعنے یک جزو سودا وباید دانست کہ اخلاط چہار اند اول دم واو گرم تر است دوم صفرا او
گرم وخشک است سوم بلغم واو سرد وتر است چہارم سودا او سرد وخشک است وہر یک ازین
ہر چہار طبعے بود یا غیر طبعے پس دم طبعے واو افضل ترین اخلاط است معتدل قوام طعم او شیرین و
رنگ او سرخ است وفائدہ آن تغذیہ بدن تنہا یا بخلط دیگر دوم غیر طبعے واو چہار گونہ است
یکے آنکہ زیادہ شود در تعداد دوم رقیق القوام وآن از آمیزش صفرا یا بلغم بود اگر از صفرا بود لون
زرد بر خون پیدا باشد واگر از بلغم بود رنگش سفیدی زند سوم غلیظ القوام واو از آمیزش
سودا و بلغم مے باشد اما از سودا اکثر بود از بلغم اقل اگر از سودا بود در رنگ او مائل بسیاہی باشد
واگر از بلغم بود در رنگش سفیدی زند چہارم متعفن وسببش زیادتی حرارت است کہ اخلاط را گندہ
کند وبلغم طبعی طعم او مائل بشیرینی وفائدہ آن ترداشتن وباخون ممزوج گشتن جہت غذائے
دماغ وخون شدن وقت فقدان خون وبلغم غیر طبعے واو بر دو قسم است یکی بلغم مالح یعنے
طعمش نمکین بود واو مائل بحرارت ویبوست باشد زیرا کہ از آمیزش صفرای محترق حاصل
می آید واز آنرا بلغم صفراوی نیز مانند دوم بلغم حامض یعنے طعمش ترش واو مائل بہ برودت

در دوازده روز حالت پنجم آنکه اعضای اصلیه متولد شود و مزاج ذکوری یا انوثی حاصل گردد و این تمام میشود در سه روز حالت ششم آنکه تمام خلقت حاصل آید و عروق و مجاری و مفاصل ظهور یابند و این تمام میشود در پنج روز و بعده بمرور هفتاد روز جنین لباس لحمی می پوشد و بعد نود روز روح حیوانی متولد میشود و بعد نود و شش روز قدری روح حیوانی بطرف کبد میرود و بعد صد روز روح حیوانی قدری در دماغ میرسد و جنین بواسطهٔ حرارت بی اراده حرکت میکند و درین وقت حلم جنین مثل شخصی بود که هم در خواب و هم در بیداری باشد و بعد ازین حاصل میشود قوت کامله و جنین حرکت باراده کند و بدانکه حالات مذکوره در ذکور بمدت قلیله و در اناث بمدت دراز تمام میشوند پس خلقت ذکور در هفت و سی روز تا چهل روز اتمام مے یابد و خلقت اناث در چهل روز تا پنجاه و طفلے که در ماه هفتم یا نهم یا زیاده ازان متولد شود و زنده ماند و بخلاف اکثر مے میرد و بعض اوقات در رحم دو جنین یا اکثر ازان متکون می شوند چنانچه شیخ الرئیس در شفا گوید که زنے را از شکم پنج جنین برآمدند و آنرا دو سبب اند یکی آنکه از اختلاف النزالین بواسطهٔ حرکت مجامعین واقع شود دوم آنکه از دو جماع یا زیاده از دو جماع شود پس علامت سبب اول متولد شدن دو جنین یا زیاده در یک روز است و علامت سبب ثانی متولد شدن دو جنین یا زیاده در یک یا دو روز تقدم و تاخر روز ولادت است **اما ارواح** اجسام اند لطیف بخاری که از اخلاط محمودهٔ متولد شده و بواسطهٔ شرائین بتمام بدن منتشر میشوند و آن منقسم میشوند بسه قسم یکے روح حیوانی که معدن او قلب است دوم روح نفسانی که محلش دماغ است سوم روح طبعی که محلش جگر است و بدانکه چون از روح حیوانی قدرے بدماغ رسد بروح نفسانی موسوم گردد و چون قدری از نفسانی بجگر آید روح طبعی گردد اما **اخلاط** جسمیت رطب بالفعل قابل تسیل و مستحیل میگردد بسوے آن غذا در اول استحاله و قید رطب بالفعل برائے آن نموده شد که نادهم نشود که صفرا و سودا که یابس اند آنرا اخلاط نباید گفت زیرا که مراد ازین یبوست بالقوة است **نظر** خون را که از بلغم و سودا را که از احتراق اخلاط پیدا میشود خلط نباید گفت زیرا که در تعریف اخلاط اولیه استحاله غذا مذکور است **جواب** اولیه باعتبار نوعیته در خون که متولد از بلغم میشود و سودا که از احتراق اخلاط بافته میشود پس چگونه خلط گفتن نشاید و بدانکه چون غذا وارد بدن گردد پس تا وقتیکه جزو تمام اعضا شود بچهار استحاله مستحیل میگردد و هر یک را ازین استحاله هضم نامند هضم اول از زمان مضغ است تا وقتیکه در معده قرار گیرد و آنرا کیلوس گویند کثیفش براه امعا رفته دفع گردد

خارج و بزرگ میباشند و نشین زنان عریض صغیر و پوشیده **اما قضیب** مرکب است از اعصاب و شرائین و اوردهٔ و عضلات و غلل او مملو است بلحم قلیل و او بنظم عانه رسته و اصل او ربا طیست و فائق آن لیسال مادهٔ برحم باشد و حسن بسیار دارد و سیما حشفهٔ آن و طول او اقل از شش انگشت صاحبش و زیادهٔ از دوازده انگشت نباشد و لغوذ او آنست که شرائین آن بروح و اوردهٔ آن بدم و تجاویف برسیج متملی شوند **اما رحم** جسمیست عصبانی ذی عنق تا بفرج منتهی میگردد و در اصل آن دو نشین اند و از سره ابتدا کرده و فائق آن قبول حمل است و دو طبقه دارد و مشابه بقضیب است و طولش کم از شش انگشت صاحبهٔ خود و زیادهٔ از دوازده انگشت نباشد و قوهات عروق بدو متصل شده اند برای فضلهٔ طمثی و تغذیهٔ جنین و مجری دارد محاذی بفم فرج جهت خروج جنین و فضول منویه و برفم آن غشای است رقیق که از آلهٔ بکارت بآن کنند و رحم در ایام حمل فراخ تر گردد و فضلهٔ طمثی در حالت حمل غذای جنین میشود و رحم را بجذب منی شوق مفرط است و از نجهت یوقت مجامعت فم خویش کشاده مائل بطرف فرج میگردد **کیفیت تولد جنین** بدانکه وقتیکه نطفه در رحم قرار گیرد پس تا وقت تمام شدن خلقت جنین بشش احوال متغیر میشود و آنرا حالات ستهٔ نامند حالت اول آنکه حاصل میشود در و غلیان و بروز سوم یک نقطه در وسط آن پیدا میشود که آن نقطه قلب است و بروز چهارم نقطهٔ بالایش پدید آید و آن نقطهٔ دماغست و بروز ششم نقطهٔ دیگر بطرف یمین ظهور نماید و آن جگر است و بروز هفتم نقطه چهارم که محیط بر مجموع میباشد مسمی بشیمه ظاهر میگردد و بدو نطفه موسوم میگردد و در غوه اختلاف است اطباء را در آنکه اول از همه اعضاء که ازو عضو متکون میشود معلم اول گوید که چیزی که اول تکون یابد قلب است زیرا که معدن حرارت غریزی و محل روح قرار یافته و تبرا دیدش صاحب مجمع الحکمت مینویسد **قوله** غلط المعلم فی ذلک لان القلب عضو لحمی بالاجماع و الاعضاء اللحمیة متاخرة فی الوجود **انتهی** و بقراط گوید که اول دماغ متکون میشود زیرا که محل روح نفسانی و مبدء اعصاب است و رازی میگوید که اول جگر متکون میگردد زیرا که محل تولد دم است و بدو نشو نمو جنین و تغذیهٔ آن محال است و نزد بعضی سره متکون میشود و حالت دوم آنکه ظاهر میشود خطوط و عروق در و متغیر میگردد و بسرخی و جاری میشود از راه سره دم طمثی بآن و این حالت تمام میشود در چهار روز حالت سوم آنکه حلقه گردد و این حالت در شش روز تمام یابد حالت چهارم آنکه مصغر گشته صلب گردد و ترشح دم طمثی و استعداد برای صورت حیوانی حاصل آید و این تمام میشود

وحس کثیر دارد وفائدهٔ آن شرایین اعضا است وحفظ هیئت آنها و ادراک ملموسات **اما دماغ**
جوهر رخو متخلخل سفید رنگ عضوی است رئیس مخروطی الشکل مرکب از مخ وشرائین وارده وعشار رقیق که
مسمی بام الدماغ است وبغشار صلب که حامل تجویف است وسبب او روح نفسانی ست وقاعدهٔ او
جانب پیشانی وزاویهٔ او بطرف موخر دماغ است ودو طول بسبب قسم منقسم که آنرا بطون دماغ گویند دور
عرض بدو قسم منقسم وعلت غائیهٔ دماغ معلّم اول گوید که وجود هر دو چشم است دراو زیرا که بلند تر از موضع
بدن است وامام داؤد گوید که برودت دماغ تعدیل حرارت قلب می نماید پس علت غائی او تعدیل
قلب است واگر وجود یکی از هر دو بنود تعدیل صورت نه بندد چنانچه در افعی که حرارت موضع قلب آن
بباعث نبودن مجلس بدماغ رسیده سم قاتل می گردد ونیز در ماهی مشاهده میشود که بسبب فقدان
دماغش تعدیل قلب آن از برودت آب میگردد ولهذا بوقت بیرون شدن از آب می میرد
وصاحب مجمع الحکمت نیز دیدش مینویسد که سرطان باوجودیکه دماغ ندارد از برون آمدن نمیرد
نمی میرد پس علت غائیه دماغ ثبوت حس وحرکت است **اما نخاع** جسمیست شبیه بجوهر
دماغ که از مثل ونباله بفقرات منعقد شده تا عصص رسیده وآن در عرض مثل دماغ دو بخش است
لیکن جدا ازین دو بخش بباعث غایت حاس محسوس میگردد وبرای آن سه عشار مخلوق
اند **اما عنیان** پس هر واحد از دو مرکب است بهفت طبقه وسه رطوبت طبقهٔ اول ملتحمه
دوم قرنیه که رنگی ندارد وسوم عنبیه که در چشم بعض سیاه ودر چشم بعض ازرق می باشد وبعده
رطوبت بیضیه واقع است چهارم عنکبوتیه بخلف آن رطوبت جلدیه وبعد آن رطوبت زجاجیه
واقع است پنجم شبکیه ششم مشیمیه هفتم صلبیه کما نظرت **اما اذن** مخلوق است از عصب حاسه
ولحم وغضروف وفائدهٔ آن قبول صوت است **اما انف** پس منخرین تا انتهای بینی رسیده
بدو تجویف منقسم می شوند قسمی باقصای فم منتهی میشود جهت تنفس استنشاق هوا وقسمی بغطامی که مشبه
بصفات است تمام میگردد جهت فضلات دماغی واوراک روائح حاصل می شود بدان دو غدد
که مشبه بدو پستان اند وآنرا زوائد تان وحلمتان نامند **اما لثتین** هر واحد
مرکب است از لحم سفید غدوی ودر وشرائین وارده وریفات مجتمع شده وعشار بر دو محیط است
وهر دو ذینافذ مخلوق اند ودر دنی مجتمع گردیدن نضج مے یابد وباید دانست که منی از فضلهٔ
هضم رابع متولد میگردد ودر انثیین آمده بواسطهٔ بیاض جوهر آن سفید رنگ میشود وچنانچه دم
طمثی در پستان زنان دنی در انثیین فراهم شده استعداد تولید پیدا می نماید وشیر از ان

وزنگش شبیه بدم جامد و مجلش جانب ایمن و محدب او بر باطات قویه باضلاع خلف مربوط است
و مقعر او بمقعر معده پیوسته و از مقابل حجاب سینه ابتدا کرده و تا خاصرهٔ منتهی شده و منبت
رگهای اورده و مبدا روح طبعی است و فائدهٔ آن تولید اخلاط اربعه و آن از ابخرهٔ فزونی مثل
انگشان است که باد و بعده مشتمل گشته چنانچه کسی چیزی را بانگشتان می گیرد و از مقعر جگر رشته
که آنرا باب گویند بعضی از دو در نفس کبد منشعب شده و بعضی جهت غذا بیرون آمده و آن را مارا رقیا
نامند و بعضی از امعاء غذا را لطیف جذب کرده و در شعب داخلی جمع سے گردانند تا کہ نضج یابد
و از محدب کبد رگے رسته که آنرا اجوف خوانند بعضے از شعب وے جهت جذب دم
در نفس کبد منفرق شده و انچه از و خارج شده اصل اورده است و بدو قسم منقسم میشود و قسمی
منشعب گشته باعلی بدن صاعد است و قسمی هابط شده باسفل بدن منفرق گردید **اما طحال**
عضویست سیاه رنگ مرکب از اورده و شرائین و لحم و غشای حاسه بر و محیط اگرچه بذات
خود حس ندارد و مجلش در میان اضلاع خلف معده و محدب آن حماس باضلاع و مقعر آن
حماس بمقعر معده و آن ظرف سوداء است و فائدهٔ آن جذب کردن سوداء از کبد و دو مجرے
وارد یکے متصل بکبد جهت جذب سوداء و دیگرے متصل بفم معده جهت انصباب سوداء بر و
اما مراره عضویست عصبانی طرف صغرا که بکبد پیوسته و از و رگے بیرون
آمده منقسم بدو قسم شده قسمی مجاری صائم برای رسانیدن صفرا متصل شده و قسمی بمقعر
معده برای انصباب صفرا بر و متصل گشته و فائدهٔ آن جذب کردن صفرا است از کبد **اما**
امعاء اجسام اند عصبانی مولف از شرائین و اورده و عصب و شحم و او شش عدد اند یکی
انها عشری که متصل بمقعر معده است دوم صائم سوم دقیق و این هر سه را امعاء دقاق و عالیه
نامند چهارم اعور پنجم قولون ششم مستقیم و این هر سه را امعاء غلاظ و سفلی نامند و فائدهٔ آن
دفع ثفل طعام است **اما کلیه** عضویست مولف از لحم غلیظ صلب قلیل الحمرت و اورده و شرائین
و شحم کثیر و مثل نصف اترجه مخلوق است که در بدن دو عدد و یکے بجانب راست و دیگری بجانب
چپ می باشد و حس ندارد و لیکن غشاء حساسه بر و محیط است و فائدهٔ آن جذب کردن بول
است از کبد و جاری کردن آن بسوی مثانه **اما مثانه** کیسه عصبانی است مولف از
شرائین و اورده و وادی عنق مخلوق گشته و موضعش در میان عانه و ورا است و فائدهٔ آن جمع
کردن بول و اخراج آن **اما جلد** مرکب است از لیفات و تنایا و عصب و غلل و لحم مملو است

که موضع دخول نسیم است و وزائد اند که بروقت انقباض قلب مسترخی میشوند و بروقت انبساطش کشیده می گردند و آنرا اذنین القلب خوانند اما ریه عضویست مرکب از لحم سخیف و روی اللون و در ذات خود حس ندارد لیکن غشای قلیل الحس بر و محیط است و شکل آن تنور آسا است و بدو حصه منقسم گشته یکی بطرف یمین و دیگری بطرف یسار حصه یمنی بسه شعبه منقسم گشته و حصه یساری بدو شعبه و مجموع بگرد قلب برآمده و فائده آن ترویح قلب است بواسطه جذب هوا و استحاله هوا حسب مزاج قلب می نماید و دفع بخار و دخانیه می کند اما قصبه ریه عضویست مزماری مشکل مرکب از غضاریف مدوره که دوائر آن غیر تامه اند و بر و غشائیت محیط و محلش قدام مری است و فائده آن حصول تنفس اما حنجره عضویست غضروفی مرکب از سه غضروف یکی از پیش که مسمی بزورقی و دو دیگر از خلف مر سه اند یکی را نام نیست الا آنرا باسم لا اسم له میخوانند و دیگری را ابکی گویند زیرا که بوقت خوردن طعام و نوشیدن بر منفذ قصبه می افتد که در وقت نرو و د و این هر دو غضروف کوچک تر اند اما لهات عضویست لحمی صنوبری شکل فائده او صاف نمودن هوا از دخان و غبار است و بصوت مدد می بخشد اما دیافرغمه عضویست مولف از جوهر لحم و غشا و از اعصاب حس و حرکت و فائده آنست که صدر را بر انبساط و انقباض مدد می بخشد و در میان آلات تنفس و غذا حاجز است اما لسان عضویست مولف از لحم سفید و عصب حساس و مشرائین و اوردہ و غشائیکه متصل است بغشاء مری و در اصل او قطعه غدی اند فائده او تقلب طعام و مدد بخشیدن بر بلع و قوت تکلم باو حاصل می آید اما لوذتین دو جسم لحمی عصبی غدی اند که در اصل زبان رسته و فائده آنها منع هوا است از انکه دفعتاً نفوذ کند اما نتقتان عضویست مخلوق از عصب و عضلات و شرائین و اوردہ و فائده آن مدد دادن بتکلم و حفظ ممضوغ و مستردین است اما مری عضویست مخلوق از لحم و غشاء و از ابتداء حلقوم ابتدا نموده بطعام القص منتهی میشود و موضعش خلف قصبه ریه است اما معده جسمیست مستدیر الشکل مولف از لحم و شرائین و اوردہ و عصب و دو طبقه دارد طبقه داخلی آن عصبانی است و طبقه خارجی لحمی و معده از طرف خلف بفقار و از طرف یمین بکبد و از طرف یسار بطحال مربوط است و فم او مقابل بعظم حنجره است که این عظم از لحم معراست و در قعر معده مائل بطرف یمین قدری لحم است و فائده آن هضم غذا است اما کبد عضویست رئیس هلالی شکل مرکب از شرائین و اوردہ و لحم و حس ندارد لیکن غشاء ذی حس بر و محیط است

بجهت آنکه سیلان فضول مانند طمث دوم بود اسپرم وغیره باعث امراض بحار گردد اما عدم در تنگ بخار وخانی در زمانی که متولد گردد وبرشد وجه است اول آنکه مادهٔ او بسیار رقیق باشد وبدان سبب زود بتحلیل رود وظاهر است که تا کثافت که لازم وخانیت است در بخار نباشد قبول انعقاد موجب نمی گردد زیرا که با انعقاد و رنگ لازم است دوم آنکه تمام لطیف باشد وسیع باشند که مادهٔ مستعده بخور برآید وبتحلیل رود سوم آنکه مادهٔ دماغ بحد اعتدال باشد لیکن بآن اسباب محالهٔ مفرطه از امور بدنیه یا خارجیه جمع نشوند مادهٔ را که منعقد نباشد بتحلیل برند اما تکیف بودن مادهٔ بکیفیت رویه ظاهر است که باعث فساد تکون است زیرا که نمی گذارد که مادهٔ شعر تحت جلد ورنگ نماید ودر مسام نفوذ کند وبرآید ونیز از اختلاط غلظ روی مادهٔ شعری فاسد میگردد اما ظفر جسمیست یبسی مشابه بخضروف فائدهٔ او محکم داشتن سر انگشتان وجبین اشیای باریک در تنگافتن بعض اشیاء بحسب تکون او مفعول او خشونه بدنیه است که طبیعت بسمت اطراف دفع می نماید وجرم او ذی التطاف دافع شعر است تا که از ملاقات اشیاء صلب تنگافته نگردد اما لحم جسمیست که از دم طبیعی متولد می شود وفائدهٔ او حرارت وبیوست است وفائدهٔ او سمن وفع کردن آفات از ان وبهر دان خلل اعضاء اما شحم جسمیست سفید رنگ مر اعضاء وعضلات مثل تراب وغیره واز مادهٔ مائیهٔ دم متولد میشود وفائدهٔ او برودت است لهذا ابر اعضاء عصبانی واغشیه متکون میشود وفائدهٔ او تریت اعضاء یابسه اما سمن واصل شحم است که از دم وسخ متولد میگردد وفائدهٔ او تریت اعضاء یابسه وفرق در سمن وشحم آنست که در شحم رطوبت دهنیت کم می باشد وسمن بعکس آن اما قلب عضویست رئیس مولف از لحم صلب واضلاع لیفات وغشاء صلب که بقاعدهٔ قلب چسبیده واز قلب قدری جدا است برو محیط گشته وقاعدهٔ او بر باطات مضبوط مربوط است وشکل صنوبری دارد وقاعدهٔ او وسط صدر وراس او بجانب یسار است ودو بطین دارد وبطن ایمن حاوی کبد که دران خون کثیر وروح قلیل است ودر یسار بهت رسانیدن روح لطیف از کبد باو متصل گشته وبطن یسار اکبر است از بطن ایمن که در او روح کثیر ودم قلیل است وآن را تجویف القلب خوانند واز دو دهلیز یکی دهلیز یمین ودریدی که بجهت جذب نسیم بریه رسیده دو یکی دهلیز عظیم که اصل جمیع شریانهاست طالع شده ودر میان بطنین قلب منفذ است مثل ثقبی بجهت تلطیف دمی که در بطن ایمن بالیسر می رود وکه آنرا دهلیز القلب خوانند واز هر دو طرف قلب بقرب بقاعدهٔ آن

عزیزی نماید فائدهٔ آن بخشیدن حس در اعضاء عدیم الحس اما در جسمیت شبیه بعصب از اطراف
عضل می روید و با عضاء متحرکه برای حرکت داون ملاقی میگردد اما رباط جسمیت شبیه بعصب سفید
رنگ صلب تر از آنکه از عظم می روید و حس ندارد و فائدهٔ آن وصل کردن عظمی را بعظمی و عضوی را
بعضوی اما شرائین عروق متحرکه مجوفه اند که از بطن ایسر قلب برسته و از لیف عصب مخلوق اند و ایشان را
حرکتیست انبساطی و انقباضی بسبب روح و حس و حرکت ندارد و در جوف آنها روح کثیر و دم قلیل
است و فائدهٔ آن رسانیدن روح از قلب بجمیع بدن و جمیع شرائین ذو طبقه دارند الا شریانی را
که یک طبقه دارد و بریه زفته اما اوردهٔ عروق مجوفه ساکن اند که از لیف عصب مخلوق اند و از
محدب و مقعر جگر برسته و در جوف شان دم کثیر و روح قلیل است و حس ندارد و فائدهٔ آن رسانیدن
روح طبعی و دم از جگر بجمیع بدن و جمیع اوردهٔ یک طبقه اند الا ورید شریانی که از جگر بقلب رفته دو طبقه
دارد اما شعر منفعت آن آنست که فضول از بدن بیاعث آن مندفع میشوند پس بعض ازان برای
زینت بدن اند مثل شعر راس لحیه و بعض برای منفعت دیگر هم برای زینت بدن اند مثل اجفان و صاحب مجمع الحکمة
مینویسد که مثل ظفر بعد موت نیز می رویند و کیفیت خلقت شعر چنین است که بخارات دخانی
که اجزاء مائیه او تحلیل شده باشند و قدرے که تماسک اجزای ارضیه بدان نتواند شد
دران بماند پس چون بسام در آید و زمانی شایسته در و محتبس بماند و قرار پذیرد از استحالت بدن
بکیفیت غیر ملائم لهذا بخار مذکور منعقد میشود و موسوم میگردد بمادهٔ شعرے و چون رطوبت بدن
لزج و چرب باشد و از عقب مدد رسد از قوت دافعه مادهٔ مذکور دراگنده بیرون آید
و جائی که بخار نافذ در مسام بدن منفوذ دیا نافذ گردد لیکن زمانه شایسته محتبس نماند که منعقد
گردد یا محتبس ماند الا کیفیت وی از سوء مزاج مبدل بکیفیت غیر ملائم شود پس درین صورتها
قلب تولید موصوفیت خواهد بست یا مطلقاً متولد نخواهد شد و بدانکه عدم نفوذ بخار در مسام بچند
نوع ست اول آنکه مادهٔ آن قلیل بود یعنے بخار دخانے کمتر متولد بشود و بسبب نقصان حرارت
و نه روئیدن لحیه در اطفال و زنان ازین سبب است دوم آنکه خون که مادهٔ بخار دخانی
است کم متولد شود چنانچه سقوط موها در ناقهین و بیران لحیه نرسیدن مدد است سوم آنکه
در بدن رطوبت بخاریه زیاده و مادهٔ دخانے کم باشد و اظهر است که تا نار یت غالب نشود
بخار بیل بخار ج نه نماید چنانچه در صبیان از نبجت لحیه نمے روید چهارم آنکه منافذ مسام بسیار
تنگ و باریک باشند بسبب برودت پس مزاج کثیف و مادهٔ موها نتواند که از انها بیرون آید

دو صد و شش عضو لیف اند اما عصب و عضو یست سفید رنگ صلب در شکستن و لین در التطاف فائده
آن بالذات حس و حرکت است و بالعرض تشدید اعضا و اعصاب منقسم میشوند بدو قسم قسم اول از دماغ
رسته و آن هفت زوج اند و قسم دوم از نخاع رسته و آن سی و یک زوج و یک فرد است و پوشیده
نماند که از اعصاب دماغی اعضاء عالیه را حس و حرکت حاصل است و حس و حرکت اعضاء سوای
عنق را از اعصاب نخاعی و بدانکه اعصاب حس از مقدم دماغ و اعصاب حرکت از موخر دماغ
رسته اند **سوال** ازین ثابت شد که حس و حرکت اکثر اعضاء تنور بدن از اعصاب نخاعی
است نه از اعصاب دماغی پس باید که وقت فساد دماغ فتوری در حس و حرکت اعضاء
که در ان حس و حرکت از اعصاب نخاعی است راه نیابد و حالانکه در صرع و سکته بخلاف آن بظهور
میرسد **جواب** حس و حرکت چه در اعصاب دماغی و چه در اعصاب نخاعی از روح نفسانی است
و محلش دماغ است پس ظاهر است که چون در اصل مبدا رسده افتد روح مذکور بسوی اعصاب
نافذ نشود و بالضرور در حس و حرکت سائر اعضاء فتور راه یابد **اما** عضل مولف است از الیاف
و عصب و تر و رباط و شطایا که باهم منسج گشته است و فرج که در میان آنها واقع شده بلحم احمر مملو است
و غشا بر و محیط شده و فائده او تحریک اعضاء بواسطه تشنج و استرخاء از معاونت اوتار
و فائده دیگر انکه حبس حرارت غریزی در بدن و ستر استخوان مے نماید و جمله عضلات در بدن
انسان صاحب مجمع الحکمة مینویسد که یا لصد و نه اند و گویند که یا لصد و نوزده اند و گویند که یا لصد
و پنجاه و اند و گویند که یا لصد و بست و نه اند و گویند که چهار لصد و نود و نه اند لیکن مولف انچه
مشاهده نمود بدین تفصیل است که برای سر و دو عضله و برای چشم راست هفت عضله چهار برای
حرکت هر چهار طرف و سه برای گردش چشم و بچشم چپ بهمین نمط و برای ابغان هر دو
چشم شش و برای بینی چهار و برای لب بالا سیزده و برای لب زیرین سه و برای هر دو رخسار
ده و برای هر دو گوش شش و برای زبان ده و برای حلقوم ده و برای عنق سی و چهار و برای
مری ده و برای حنجره ده و برای صدر هشت و در میان خلل اضلاع شش و بالا معده پنج و برای
مقعد شانزده و برای کتفین دوازده و برای عضدین هشت و برای ساعدین چهار و برای
هر دو سرین پنج و برای فخذین سی و دو و برای ساقین بست و شش و برای قدمین بست و چهار
اما غشا جسمیست عصبانی یا رباطی یا مولف از هر دو عریض شدید الرقه صلب القوام سفید رنگ
عدیم الحرکت فائده آن ستر و نگاهداشتن هیئت اعضاء و نیز تشدید آن و حبس حرارت

مرکب است از هفت عظام کہ آنرا فقرات عنق نامند امّا ترقوہ از دو عظام مرکب است امّا صدر موافق
متحیر متقدمین مرکب است از هفت استخوان و در آخر شان قریب بہم معدہ عظم غضروفی مستدیر الاسفل مسمی
بہ عظم المنجری می باشد لیکن مولف باطفال موافق قول مذکور مشاہدہ نمود و بجوانان صدر ایجہار استخوان
مرکب یافت کہ سہ از ان استخوان طویلہ بودند و یکی بہم معدہ مستدیر الشکل فی الاسفل امّا ظہر مخلوق
است از دوازدہ فقرہ و دو است و چہار ضلع کہ از طرفین بفقرات مرکوز اند امّا قطن مرکب است
از پنج فقرات اما عجز موافق قول اطبا متقدمین مرکب است از سہ فقرات و بفقرات عجز و عظم مسمی بہ عظم عانہ
پیوستہ اند کہ اطراف اربعہ شان باجزای مخصوصہ موسوم اند پس جہت قدام مسمی است بعظم عانہ و جہت خلف
مسمی است بعظم الورک و جہت وحشی مسمی است بحارصہ و جہت اسفل مسمی است بحفیفۃ الورک لیکن مولف بجای فقرات
عجز در جوانان فقرہ واحد کلان کہ مرکب از شش فقرات بود الا در میان آنہا در مے و فصلی نبود
بخلاف فقرات دیگر و باطفال بجای فقرات عجز فقرہ واحد کلان مرکب از شش فقرات کہ در میان
آنہا در زہا بودند اگرچہ جدائی شان کما حقہ مثل فقرات دیگر محسوس نبود مشاہدہ نمود امّا عصعص
مخلوق است بہ سہ فقرات امّا ساعد مرکب است از کتف و عضد و ساعد و رسغ و کف و پنج
اصابع پس برائے کتف عظم واحد مخلوق است و ہمچنین برائے عضد عظم واحد و ساعد مولف
است از دو عظم و آنرا زند اعلے و زند اسفل نامند و رسغ مولف است از ہشت عظم
و کف مولف است از چہار عظم و پنج اصابع مولف انداز پانزدہ عظم امّا ید مرکب است از فخذ
و زانو و ساق و قدم و رسغ و متطہ و پنج اصابع پس عظم فخذ بزرگترین استخوان تمامے بدن است
و برائے زانو عظمے مستدیر الشکل کہ آنرا کاسۂ زانو خوانند مخلوق است و ساق مرکب است از دو عظم
کہ اورا قصبہ صغرا و قصبہ کبرا نامند و قدم از عظم نردی و عقب و کعب و زورقی مرکب است و رسغ
مرکب است از سہ استخوان و متطہ مرکب است از پنج عظام و پنج اصابع مخلوق اند از چہاردہ عظام
امّا مخروف واو عضویست شبیہ بعظم لیکن الین از دو و صلب از سائر اعضاء و فائدہ او اتصال
عظم است و عظم تا کہ منبع استحکاک نماید و قائم مقام عظم است و در عضوے کہ عظم در ان مفقود است
و جملہ اعضاء ریف در بدن انسان چنانچہ مولف مشاہدہ نمود بدین تفصیل اند برائے ہر دو گوش
دو عضروف و برائے احفان ہر دو چشم چہار و برائے بینی شش و برائے حنجرہ و قصبہ ریہ سی و پنج عضروف
و برائے قاصۂ قلب یک عضروف و بر راس اضلاع بیست و چہار غضاریف و بر فم معدہ یک عظم
مسمی بعظم منجری و برائے فقرات عصعص سہ عضروف و در مفاصل جمیع استخوان و در میان فقرات

اعضا بسیط و مرکب مفرد آنست که بر جزو محسوس که از وی گرفته شود در اسم و حد بکل مشارک باشد و مرکب بخلاف آن اما اعضای مفرده عظام و غضروف و غشا و وتر و رباط و نسرین و لوزه و عضل علی رای البعض و شعر و ظفر و لحم و شحم و سمین است و بدانکه شعر و ظفر و لحم و شحم و سمین را اعضای مؤیه نامند و عظام و غضروف و غیره را اعضای سنویه اما اعضای مرکبه که ترکیب آلهها اولیه بود مثل عضل یا مانند بود مثل چشم یا مانند بود مثل دست و چه یار آنچه بود مثل راس و این همه را اعضای عالیه گویند اما بعض از اعضای مرکبه آلات حیات و تنفس اند مثل قلب و ریه و قصبه و حنجره و لهات و دیافرغمه و بعض آلات غذا اند چون فم و لسان و لوزتین و تقنین و مری و معده و کبد و طحال و مراره و امعاء و قرب و کلیتین و مثانه و بعض آلات مشعور اند مثل دماغ و دماغ و نخاع و چشم و گوش و بینی و بعض آلات تناسل مثل انثیین و قضیب و رحم و بعض آلات حرکت اند مثل دست و پا اما عظم و اوعضوی سنوی غیر حساس صلابتش بحدیست که از رخ نمودن رخ نشتر و دفائق آن استحکام بدن و حفظ اوست و جلد استخوان بدن انسان در تعداد علی ما فی القانون بعدد الرحم ۴۸۲ اند اما محمه مرکب است از هفت عظم چهار مانند دیوار قائم بر یک از هر چهار طرف الا استخوان پیشانی که بقدام مثل دیوار خمدار قایم است در سر اطفال دو لخت پیدا شود بجوانان استخوان واحد و از استخوانیکه بسوی راست قایم است متصل بسر اغ گوش استخوان مثل شاخ برآمده و بتاحیکه از استخوان رخسار راست نمودار شده پیوسته است و همین نمط از استخوان چپ و یکی بمنزله سطحه است که از قاعده دماغ نامند و از دو شاخ نمودار شده یکی بسمت راست و دیگری بسمت چپ بیخی برآمده اند که هر دو را استخوان صدغین باید گفت و دو بمنزله سقف اند که آن را تحف گویند کما هو مشاهد تنا اما فک علی مرکب است از چهار دو عظام و دو برای حنک زیرین و استخوان برای رخسار بیخ برای منجی و پنج استخوان برای خانه های چشم کمارات عینی اما فک اسفل پس برای آن در اطفال دو عظم اند و بجوانان استخوان واحد و در اوسی و دو دندان مرکوز اند کما نظرت و اختلاف ست در خلقت دندان بعضی گویند عصب است و بعضی گویند استخوان و هر ایک بر اثبات مطلب خود دلیل می آرد و آنانکه استخوان گویند دلیل می آرند که اگر عصب بودی از سائیدن و خراشیدن آن الم پیدا آمدی و آنانکه عصب گویند دلیل بر اثبات دعوی خود می آرند که اگر استخوان بودی از تراشیدن آن الم پیدا آمدی لیکن حق آنست که دندان استخوان اند و الیاف خضبناکی دماغی که در پنجهای دندان منبسط و پیوسته اند باعث مشارکت الیاف آنها احس حاصل می آید اما عنق

در خیز نار رسیده روشن گشته مستحیل بنار میشود الا اول طرف اعلی آن روشن میگردد بعده رفته رفته
طرف اخرش پس هرگاه اجزای ارضیه او بنار خالص مستحیل میشوند از نظر غائب میگردد لیکن دخان غلیظ تا
مرور ایام و ماه ها بقدر غلظت خود ظاهر خواهد ماند از نظر غائب نخواهد شد و این دخان نارشده مسبی
میشود بشهاب و بصورت کواکب دمدار و گیسودار و بصورت نیزه ها و حیوانات شاخ دار و غیر ذالک میباشد
و گاه و خان در خیز نار نمیرسد و منقلب بهوا میگردد و اما وقتیکه بخار و دخان متعاقب نقع نشوند پس اگر غالب
بود بخار بر دخان و در دی حرارت معتدله اثر کند و حاصل شود حلاوت پیدا خواهد شد ترنجبین و اگر
دخان بر بخار غالب بود پیدا خواهد شد خشکنجبین و اگر هر دو برابر باشند پیدا شود شیرخشت و
بدان وقتیکه بخار قلیل بارض محتبس شده میل بطرف جهت خواهد کرد از برودت ارض سرد شده
منقلب باب خواهد گشت و اگر بخار کثیر که گنجایش در ارض نداشته باشد میل جهت خواهد کرد و انشقاق
ارض لاحق شده چشمه های آب جاری خواهند شد و اگر بخار غلیظ در ارض کثیف عدیم المسام
خواهد بود که بخار نفوذ نتوان نمود پس بوقوع صورت گدائی هرگاه جمع خواهد شد بخار و میل
بطرف جهته خواهد نمود حدوث زلزله صورت خواهد بست و اگر بخار بسیار قوی خواهد بود انشقاق
ارض و حدوث آواز هولناک و ظهور شعله های نار حادث خواهد گشت اما اعضا و آن اجسام اند
که متولد میشود از اول مزاج اخلاط چنانچه اخلاط از اول مزاج ارکان و منقسم شده اند بر رئیسه و غیر رئیسه
و غیر رئیسه منقسم شده اند بخادم رئیسه و غیر خادم رئیسه و خادم رئیسه منقسم شوند بدو قسم مهیی و مودی و
غیر خادم رئیسه منقسم میشوند بدو نوع مروسه و غیر مروسه پس رئیسه آنست که مبادی قوتها باشد و بسوی
او حاجت بود در بقای شخص یا در بقای نوع و مهیی آنست که چیزی را مهیا نماید برای قبول
فعل مخدوم خود و مودی آنست که چیزی را که مخدوم در و فعل کرده باشد او را از و نقل کرده بسوی
دیگر اعضا که قابل آن چیز اند برساند و مروسه اعضا اند که جاری میشود بسوی آنها قوت از
اعضای رئیسه و غیر مروسه اعضا اند که بسوی آنها قوتها از اعضای رئیسه جاری نمیشود یعنی ذاتهای
شان بالاستقلال قوت غریزی قائم است که امر تغذیه از و تمام میشود پس بدانکه برای بقای شخص
اعضای رئیسه سه اند اول کبد دوم قلب سوم دماغ و رئیسه حسب بقای نوع اثنین و هر سه مذکوره
اند اما مهیی چون ریه برای قلب و معده و آلات غذا و ماساریقا برای کبد و شبکیه برای دماغ
و اعیه منی برای اثنین و مودی چون شرائین برای قلب و ورده برای کبد و اعصاب برای
دماغ و اطیل برای اثنین و مروسه چون کلیه و لحم حساسه و غیر مروسه مثل عظام و منقسم میشوند

یاقوت وزبرجد وزرنیخ واز اختلاط زیبق وکبریت هفت اجسام متطرقه متولد میشوند ذهب وفضه ونحاس
وحدید وحار عینی وسرب وقلعی ودهم نبات سوم حیوانات پس وقتیکه حاصل خواهد شد اعتدال
در مادهٔ معدن زیاده ازان اعتدال که در مادهٔ معدن موجود بود آن وقت مادهٔ مذکور مستعد خواهد شد
بقبول نفس نباتی وحاصل خواهد شد در وقت غاذیه ونامیه ومولده وحادث خواهد شد از و نبات
موافق مزاج معدن چنانچه ظاهر است از شجر مرجان که مادهٔ مرجان حجر است بدلیل آنکه بعد مرور
مدت کثیره از رسیدن حرارت شمس بسبب رجوع اصل خود مستحیل بحجر میشود وهرگاه که حاصل خواهد شد
اعتدال در مادهٔ نبات زیاده ازان اعتدال که در مادهٔ نبات موجود بود آن وقت مادهٔ مذکور مستعد
خواهد شد بقبول نفس حیوانی وحاصل خواهد شد در وقت مدرکه وحرکه پس حاصل خواهد شد از و
حیوان موافق مزاج اصل آن چنانچه شیخ الرئیس میگوید که ضفدعی را دیدم که نصف لحمی ونصف ارضی بود
بعد مدت مدیده تمام جسمش لحمی گشت وبدانکه حیوانات درنده بطیور از مادهٔ اجسام مشتعله و
حیوانات که مدت حمل شان طویل وعمر دراز است از مادهٔ اجسام حجریه وحیوانات که بر اجسام آنها شیم
نیست از مادهٔ زیبق وحیوانات که لحم شان لذیذ وعمر قصیر است از اجسام ملحیه وحیوانات که بار گران
می بردارند مثل شتر وثور از مادهٔ اجسام متطرقه متولد شدند وقتیکه حاصل خواهد شد اعتدال در مادهٔ حیوان
زیاده ازان اعتدال که در مادهٔ حیوان موجود بود آن وقت مادهٔ مستعد خواهد شد بر قبول نفس ناطقه
وحادث خواهد شد انسان **چهارم مرکبات ناقصه** بدانکه هرگاه که حرارت شمس واقع خواهد شد
بر سطح ارض از و بخار یا دخان یا هر دو معا مرتفع خواهد شد اما بخار پس اجزای مائیه آن بسبب شدت
حرارت شمس اگر به تحلیل روند مستحیل به هوا شوند واگر اجزای مائیه به تحلیل نروند وبخار بسوی فلک
مرتفع شود پس اگر رسد در طبقهٔ زمهریر بود در طبقهٔ مذکور رطوبتی باشد پس اگر قبل از سحاب شدن
بر و بان رسد نازل شود ثلج واگر نرسد نازل شود تاله واگر در طبقهٔ مذکور برودتی نبود بخار کثیف مجتمع
متقاطر گردد وبخار مجتمع مسمی بسحاب شود ومتقاطر مطر واگر بخار قلیل بود وبسبب قلت در طبقهٔ مذکور
نرسد پس اگر از بر و شب جامد گردد مسمی شود بصقیع واگر جامد نگردد در طل خوانند واگر بخار کثیر بسته گردد
مسمی شود بسحاب واگر بسته نشود نام نهاده شود بضباب اما دخان هرگاه مرتفع شود بطرف تجو و بند گردد
درمیان سحاب پس انچه از و بلند شود با علی می رود سحاب او از درید نش انچه آواز هولناک پدید آید
رعد است وانچه از حرکتش روشن گردد برق باشد وبعض اوقات دخان مشتعله بسبب
کثرت امتزاج اجزاء ارضیه بر زمین می افتد وبصاعقه موسوم می گردد وگاه دخان لطیف

رطوبت و یبوست را کیفیات منفعله نامند و برای هر عنصر تعریفی مختص است **تعریف آتش** نار جسمیست بسیط عنصری لطیف خفیف و گرم و خشک چیزی آن زیر فلک قمر است **تعریف هوا** باد جسمیست بسیط عنصری لطیف خفیف گرم و تر چیزی آن زیر کرهٔ آتش **تعریف آب** ماء جسمیست بسیط عنصری جامد ثقیل سائل از حرارت آفتاب سرد و تر چیزی آن زیر کرهٔ هوا و دلیل بر جامد بودن آب آنست که چون حرارت آفتاب بدو زائل شود آب منجمد میگردد **تعریف ارض** خاک جسمیست بسیط عنصری جامد ثقیل سرد و خشک چیزی او وسط کل و بدانکه اطبا بر دلیل آورده اند بر حرارت آتش که آنست بگذر کماست حرارت او ظاهر است پس نار بسیط که در چیز خود است او باعتبار این اولی خواهد بود و دلیل بر یبوست آن نگذاشتن شکل مضبوطی و نه قبول کردن شکل دیگر مربع یا مثلث وغیره را و **دلیل** بر حرارت هوا خفت و لطافت اوست و دلیل بر رطوبت او سهل قبول کردن شکل دیگر را و سهل گذاشتن او را **سوال** هوا اگر گرم است ابدان مایان را چرا سرد محسوس میشود **جواب** هوا اگرچه گرم است لیکن بنسبت ابدان مایان سرد است از این جهت سرد محسوس میشود **دلیل** بر برد و رطوبت آب و خاک ثقالت و کثافت انهاست و دلیل بر رطوبت آب سهل قبول کردن شکل و بر یبوست خاک عسر قبول شکل و هر گاه فارغ شدیم از بحث ارکان شروع میکنیم کلام در اثبات ترکیب مرکبات یعنی مواليد که از ارکان پیدا میشوند

فصل در اثبات ترکیب مرکبات از عناصر بدانکه خلقت حیوان کامل الخلقت حاصل میشود از جنبی و منی حاصل میشود از دم و او حاصل میشود از غذا و غذا بر دو قسم است حیوانی و نباتی پس حیوانی حاصل میشود از حیوانی و نباتی حاصل میشود و در اصل خلقت از مادهٔ معادن و مادهٔ معادن حاصل میشود از اختلاط بخار و دخان و دخان و بخار حاصل میشود از امتزاج عناصر زیرا که بخار ابخرهٔ هوائیه اند و مخلوط میشوند با نها اجزاء صغار مائیه که لطیف بحرارت میشوند و دخان اجزاء ناری اند که مخلوط میشوند با نها اجزاء صغار ارضیه که بحرارت لطیف میشوند **فصل در حدوث مواليد** بدانکه مواليد بقول جمهور بسه قسم منقسم میشود و صاحب محیط الحکمة میگوید که انها چهار اند اول معادن و او منحصر اند در پنج قسم یکی اقسام حجریه دوم زیبق سوم اجسام منطرقه چهارم اجسام مستحیله پنجم اجسام ملحیه پس بدانکه وقتیکه بخار و دخان در ارض محتبس میشوند از وقت اختلاط تا زمانی که هر دو رسیدن ما اختلاطات المختلفة فی التکلیف التام پس اگر بوقت اختلاط دخان بخار غالب آید پیدا خواهد شد ملح و مزاج و کبریت و نوشادر و اگر بخار بود و دخان غالب آید پیدا نخواهد شد

طب است وطب علم است پس مغایرت نیست درمیان منسوب ومنسوب الیه ولازم می آید نسبت شیء بنفس خود واین محال است **جواب** مراد از علمی است یعنی شناختن علم عمل مثل علم بقصد ومراد از عملی نفس عمل است مثل فصد کشادن ودواغ دادن پس وقتیکه غیریت ثابت شد نسبت کردن علمی را بعملی وعملی را بنفس عمل **قانون اول در قواعد طب** مشتمل بر دو مقاله **مقالهٔ اول** در قواعد عشر نظری وآن مشتمل است بر سه اجزا **جزو اول** در اسباب وآنها چهار اند مادی وصوری وفاعلی وغائی وجه حصر قریب ذکر خواهد یافت پس اسباب مادی صحت آن اسباب اند که حاصل میشود بآنها صحت بدن انسان وازان آنچه بسیط اند ارکان اند وآنانکه مرکب غلیظ اند اعضاء اند وآنانکه لطیف اند ارواح اند وآنانکه متوسط اند اخلاط اند واسباب صوری برای صحت مزاج وقوی والتیام اعضاء است واسباب غائی برای صحت افعال اند واین هر سه اسباب را امور طبیعیه نامند زیرا که طبیعت بمنزلهٔ تمکین است وبدن بمنزلهٔ مکان وبغیر این هر سه اسباب وجود بدن محال ونسبت تمکین بمکان ضروری است ازینجهت این امور را بطبیعت منسوب کردند وبقول بقراط طبیعت قوت مدبرهٔ بدن است بی ارادة وشعور واسباب فاعلی برای صحت چند امور اند پس اگر صادر شوند بروجه اعتدال موجب صحت اند واگر بروجه اعتدال صادر نشوند موجب مرض اند وبایدانست که اگر محتاج اند بآن امور جمیع افراد انسان وجمیع ازمنه پس آن اسباب ضروریه اند واگر محتاج اند بآنها بعض افراد در جمیع ازمنه پس اخباس اند واگر محتاج اند در بعض ازمنه جمیع افراد انسان اند واگر محتاج اند در بعض ازمنه بعض افراد آن عادات وصناعات اند واگر محتاج نیستند بسوی آنها بعض افراد ونه جمیع افراد در بعض ازمنه آنها اسباب غیر ضروری اند بدانکه اسباب غیر ضروری گاهی مضاد طبیعت باشند وگاهی غیر مضاد چنانچه مفصل بیان می یابد امّا **ارکان** وآن اجسام اربعهٔ بسیطه واجزاء اولیه برای موالید اند وهریکی ازان یا متوجه مرکز باشد یا متوجه محیط وبرتقدیرین یا طالب غایت بود یا طالب جهت غایت آنچه طالب غایت جهت محیط است آن آتش است وآنچه متوجه جهت محیط است آن باد است وآنچه متوجه جهت مرکز است آن آب است وآنچه که طالب غایت مرکز است آن خاک است وهر واحد را کیفیت دارد یکی کیفیت فاعله دوم منفعله پس کیفیات فاعله حرارت وبرودت اند وکیفیات منفعله رطوبت ویبوست بدانکه حرارت وبرودت در ضد خود ونیز در رطوبت ویبوست فعل میکنند ورطوبت ویبوست در ضد خود فعل میکنند لیکن در حرارت وبرودت فعل نمی کنند ازینجهت حرارت وبرودت را کیفیات فاعله

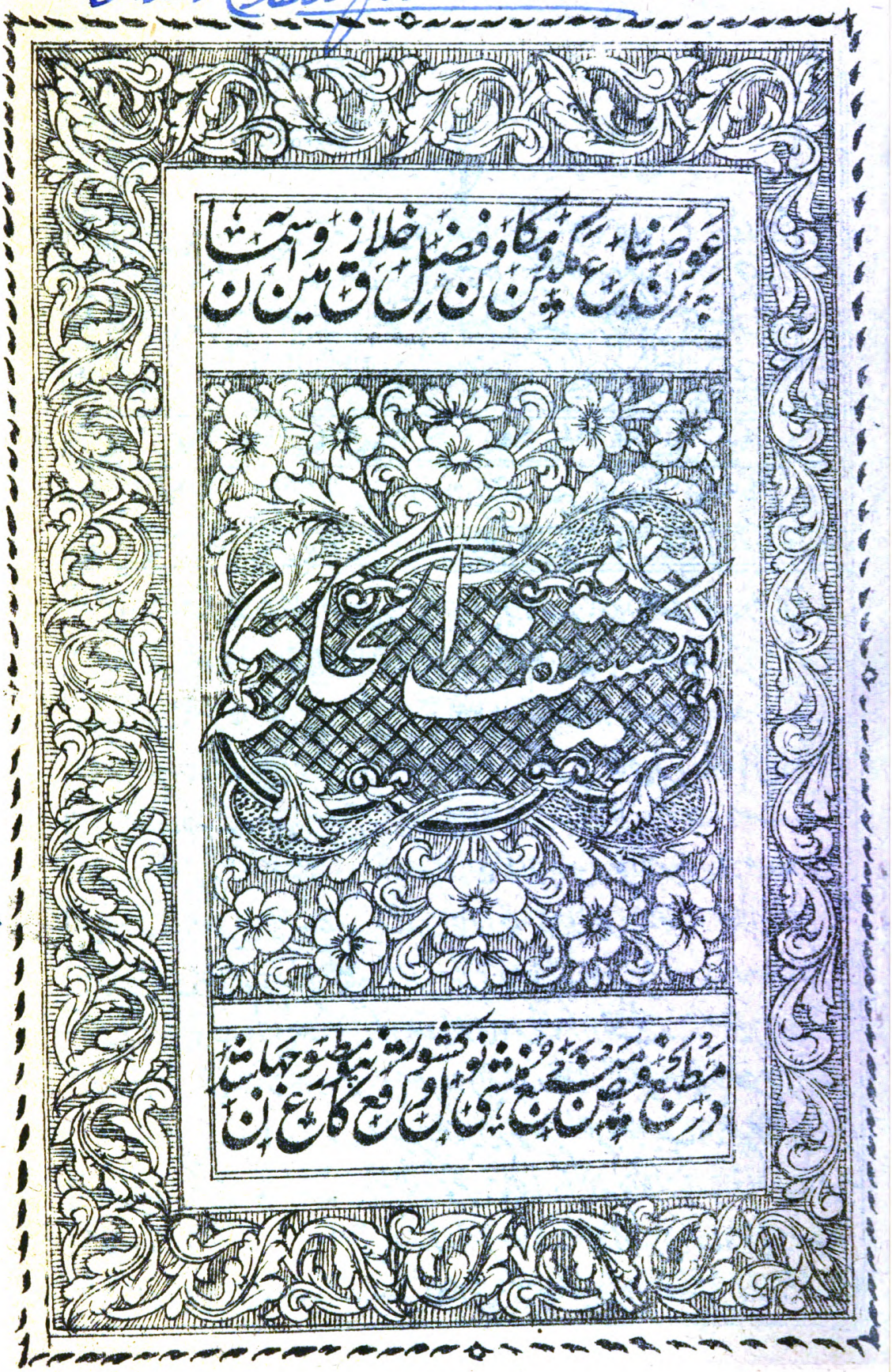
بعبارت سلیس نگاشتہ آید ایمای فرمود و عاصی اگرچہ بکرد بات و دران کہ ہر فرد بشر را تا زمانہ حیات مستعار بہیچ نہج استخلاص ازان نیست پابندی مبدا شت اما از انجا کہ رنجانیدن دل دوستان اجل است جای مندرت و انکار نبود و لاجرم بتالیفش پرداختم و از کتب معتبرۂ متقدمین و متاخرین مثل مجمع الحکمۃ و قامع الاسقام و قانون شیخ الرئیس و تالیفات رازی رحل الموجز و نفیسی و زین الحساب و ملخصات و شرح آن و حاشیہ شرح اسباب و علامات مولفہ جناب حکیم محمد شریف خان مرحوم برادر زادۂ جناب حکیم اجمل خان صاحب مغفور و مخزن و تحفہ و اختیارات بدیع و مجموعہ جناب حکیم اجمل خان صاحب موصوف کہ این تحفہ را سلسلہ فرزندی و تلمیذی با نجناب مربوط است و تقویم الابدان و بردۃ الساعۃ و رسالہ قبریہ و علاج الامراض و حدود الامراض منحصول بقراطی و حیلۃ البرء جالینوس و سدیدی و زمرد اخضر و یاقوت احمر و واقیۃ العلل وغیرہ و مسائل و معالجات با نتخاب در آوردہ بہ تکشیف الحکمۃ کہ سال آغاز نشر توان گفت موسوم نمودہ دیباچہ را مزیب و مزین گردانیدم بالقاب گرامی حضور فیض گنجور خداوند نعمت خدایگان مخزن الجود و الاحسان خورشید فلک داد بخشی و کامرانی کوکب اوج جہانبانی و کشور کشائی بہار گلزار عدل و انصاف رونق ریاض مرحمت و الطاف معدن جود و سخا منبع کرم و عطا گلشن بہار عنایت و اکرام سرو جویبار تلطف و انعام گوہر عمان عاطفت و نوال یاقوت بدخشان عطوفت و افضال راجہ راجگان مہاراجہ اودے راج جناب سری سوائی مہاراج رام سنگھ بہادر دام شوکتہ و ملکہ قطعہ آنکہ فیض ترجم عامش ۔ در جہان رحمتیست بزدانی ۔ نوبہار نظام عالم را ۔ دست او چون سحاب نیسانی ۔ و چونکہ این بے استطاعت قلیل البضاعت را سلسلہ ملازمت بآن بارگاہ فرجاہ مستغنی الاوصاف مربوط است امید واثق کہ این تحفہ منظور نظر اکسیر اثر حضور لامع النور محتشم الیہ گردد و النجا از مبصران جواہر و اہر علوم و فنون آنست کہ اگر بمقتضاے فعل الانسان لا یخلو عن الخطا جاے سہو و خطا راہ یافتہ باشد مسامحت فرمایند بیت پوشش گر بخطاے رسی و طعنہ مزن ۔ کیست کہ نفس بشر خالی از خطا نبود ۔ و این کتاب مشتمل است بر یک مقدمہ و سہ قانون و یک خاتمہ و من اللہ توفیق الاتمام مطلوب مقدمہ در حد طب طب علمیست بقوانین کہ شناختہ شود ازو احوال بدن انسان از جہت صحت و مرض تا کہ حفظ صحت کنند در وقت موجود و استرداد آن در حالت زوال و موضوعش بدن انسان است و منقسم میشود بعلمی و عملی پس علمی آنکہ گفتہ شود در طب کہ اقسام حمیات سہ اند و امر جدہ نہ و عملی آنکہ گفتہ شود در طب کہ در ادرام عارضہ واجب است گذاشتن بر دور ابتدا رو ع نظر میگویند ہر دو قسم را بنای نسبتی علمی و عملی ازین نسبت این ہر دو بعلم

INDIAN INSTITUTE
OXFORD

بسم الله الرحمن الرحیم

تحمید حکیمی را سزاست که بقدرت کامله خویش از عناصر اجناس حیوانات را باشکال مختلفه آفرید و ازان اقسام نوع انسان را بتحفهٔ فاخرهٔ لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم خلعت فضیلت بخشید و افراد شش را بفحوای فضلنا بعضکم علی بعض یکی را بر دیگری بمرتبهٔ افضل و اعلی نهاد و هر احدی را بعطای صحتیکه مایهٔ حیات است بامور دینی و دنیوی دستگاه و افر داد قطعه یا دشاهی که با دشاهان را پاد شاهی ز فیض نعمت اوست + این همه عرض و طول و حشمت و جاه + ربزه ها از نوال و رحمت اوست + درود نامعدود و طبیبی را که از کلام معجز بیانش العلم علمان علم الابدان و علم الادیان علم طب را بر علم منقول و معقول افتخار پیدا است و از قانون اسلام و ذخیرهٔ احکام او علیلان علل و از اعلل و جهول را صحت کامله هویدا است قطعه رسول مشرق و مغرب امام انس و ملک + که بر بساط شرف شهسوار کونین است + زهی بلند کمانی که در صف دعوی + همه نشانهٔ او قلب قاب قوسین است + و صد هزار تحفهٔ تحیات بر اولاد معظم و آل مطهر و ازواج مکرم و اصحاب محتشم و اتباع محترم آن سید العرب و العجم نثار باد اما بعد حقیر پر تقصیر یتیم محمد سلیم المتهم بالطبیب ولد حکیم محمد عظیم خان مرحوم خلف الصدق حکیم محمد عبد اللطیف خان دام ظله متوطن شاهجهان آباد بر خواطر ارباب فراست و ضمائر اصحاب درایت منکشف و هویدا میگرداند که روزے دوستے از دوستان صادق و محبے از محبان دانق برای تالیف مختصرے که حاوی اکثر مسائل ضروریهٔ طب و مشتمل بر قواعد متداولهٔ علاج

Takdiful Hakmut

Tafsīr al-ḥikmat.

Muh. Salim Khān

1874

49 C 163

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.

